

ANNALES HISTORICI PRESOVENSIS

WUPREKSTVO
PRESOVSKÉJ
UNIVERZITY

ANNALES HISTORICI PRESOVIENSES č. 1/2015, roč. 15

Inštitút histórie

Filozofická fakulta Prešovskej univerzity

Ul. 17 novembra 1

080 78 Prešov

ahp@unipo.sk

<http://www.unipo.sk/filozoficka-fakulta/veda/AHP>

Redakčný kruh:

Patrik Derfiňák (Prešov)
Ľubica Harbuľová (Prešov)
Roman Holec (Bratislava)
Peter Kónya (Prešov)
László Koszta (Szeged)
Albert Kotowski (Bonn)
Eva Kowalská (Bratislava)
Rastislav Kožiak (Banská Bystrica)
Igor Lichtej (Užhorod)
Marie Marečková (Brno)
Slavomír Michálek (Bratislava)
Klára Papp (Debrecen)
Láslo Pószán (Debrecén)
Karl W. Schwarz (Wien)
Wacław Wierzbieniec (Rzeszów)

Redakčná rada:

Jozef Baďurík, Milan Belej, Imrich Belejkanič, Miloslava Bodnárová, Miroslav Daniš, Patrik Derfiňák (predseda), Ľubica Harbuľová, Martin Javor, Nadežda Jurčišinová, Peter Kónya, Peter Šturák, Peter Švorc, Marián Vizdal

Redakcia:

Patrik Derfiňák (zodpovedný redaktor), Luciána Hoptová, Lucia Šteflová, Štefánia Kováčová

Za obsah príspevkov zodpovedajú jednotliví autori.

© Inštitút histórie, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2014.

ISSN 1336-7528

Evidenčné č. MK SR: EV 4274/11

OBSAH

Štúdie

Miloslava Bodnárová:

Obchod Prešova v stredoveku 7

Peter Kónya:

Dvorná hospodárska rada Františka II. Rákócziho 19

Lucia Šteflová:

Evanjelická cirkev a. v. vo svetle kanonickej vizitácie
z Gemerskej superintendencie z roku 1713 36

Patrik Derfiňák:

Prešovský židovský ženský spolok a jeho činnosť
v rokoch 1855 – 1918 46

Levente Püski:

Between Unity and Division: The Aristocracy in the
Legislature of the Horthy Era 88

Materiály

Eubica Harbuľová :

Pripomíname si 100. výročie narodenia doc. Vasila Grivnu –
prvého vedúceho Katedry dejín na Filozofickej fakulte v Prešove .. 105

Ján Mojdis:

Zakladateľ vedecko-výskumného bádania dejín
na východe Slovenska 109

Miloslava Bodnárová:

Krátka spomienka na docenta Vasila Grivnu 110

Vasil Grivna:

Jevhen Perfeckyj (11. 4. 1888 – 18. 8. 1947) 113

Ján Mojdis:

Odozvy francúzskeho osvietenstva 18. storočia
v slovenskom prostredí 122

Kronika, Recenzie, Glosy 131

CONTENS

Articles

Miloslava Bodnárová:

Medieval Trade in Prešov 7

Peter Kónya:

Court Economic Council of Francis II Rákóczi 19

Lucia Šteflová:

Evangelical Church a. c. in the light of canonical
visitation of Gemer Superintendency in 1713 36

Patrik Derfiňák:

The Jewish Women's Association of Prešov and its
activities in the years 1855 – 1918 46

Levente Püski:

Between Unity and Division: The Aristocracy
in the Legislature of the Horthy Era 88

Materials

Eubica Harbuľová :

We remember the 100th Birth Anniversary of
doc. Vasil Grivna - the first head of the department
of history at the Philosophical Faculty in Prešov 105

Ján Mojdis:

Founder of research and scientific exploration of history
in Eastern Slovakia 109

Miloslava Bodnárová:

Short memory of lecturer vasil Grivna 110

Vasil Grivna:

Jevhen Perfeckyj (11. 4. 1888 – 18. 8. 1947) 113

Ján Mojdis:

Responses of the French Enlightenment of the 18th century
in the Slovak environment 122

Chronicle, Review, Annotations 131

ŠTÚDIE
ARTICLES

OBCHOD PREŠOVA V STREDOVEKU

Miloslava Bodnárová

BODNÁROVÁ, Miloslava. Medieval Trade in Prešov In *Annales historici Presovienses*. ISSN 1336-7528, 2015, vol. 15, no. 1, p. 7-18

Prešov owes its economic development during the Middle Ages to its location at the crossroads of trade routes as well as to its involvement in transit trade. There was a route across Prešov stretching from the south, along the Torysa valley towards Spiš to Poland. The importance of the route is reflected in the name itself – royal or great route. Another route led from Prešov to Poland along the Torysa River towards Sabinov, in direction of Stará Ľubovňa. The third route crossed the valley of the Sekčov River towards Bardejov, heading then north in direction of Galicia, or sometimes from Kapušany to the east, towards the valley of the Topľa River and via Dukla to Lublin, from where the tradesmen continued to Lviv and the former Ruthenia. Another frequently used route was the south route. It was used by the tradesmen of Prešov travelling to south-east Kingdom of Hungary (Miskolc, Debrecen) and to Transylvania (Cluj-Napoca, Oradea, Sibiu, Braşov). The importance of the trade routes can be found in the documents of the castles (Spiš, Plaveč, Šariš, Kapušany, Medzianky) that ensured the security of those roads. There were numerous toll-gates on the trade routes where the tradesmen of Prešov had to pay a toll as they were not exempted from paying it according to the privilege from 1299. There were frequent disputes regarding the payment of a toll between the owners of the toll-gates and the city of Prešov. This issue was dealt with by several sovereigns. The citizens of Prešov were attempting to gain the exemption from paying a toll and the staple right, both of which they gained in 1538.

Key words: Medieval history, trade, Prešov

Východoslovenské mestá mali významnú úlohu v miestnom a diaľkovom obchode. Vďaka výhodnej geografickej polohe, ale aj demografickým, hospodárskym a mocensko-politickým činiteľom, im pripadla úloha sprostredkovateľa v širokej a pevne organizovanej sieti obchodných vzťahov, ktoré spájali ekonomiku jednotlivých regiónov v smere sever – juh. Najintenzívnejšie obchodné styky udržiavali s poľskými mestami, hlavne Krakovom, prostredníctvom ktorého obchodovali aj s Pruskom, Pomoransom, Moravou a Sliezscom. Východoslovenských kupcov stretávame aj vo Vratislavi, hanzových mestách a tiež vo Lvove, kde sa napájali na východoeurópsky systém ciest do oblastí litovských a ruských. Veľký význam pre východoslovenské mestá mala aj južná časť krajiny, kde prostredníctvom sedmohradských miest boli napojení na obchod s Valašskom a Moldavskom.¹

¹ HEJL, F. Východoslovenská města a jejich místo ve struktuře středoevropských obchodních vztahů v období rozvíteného a pozdního feudalismu. In *Historický časopis*. 21, 1973, s.397-407.

Aj Prešov vďaka svojej hospodárskej rozvoju v stredoveku svojej polohe na križovatke obchodných ciest a svojej angažovanosti na tranzitnom obchode. Prešovom sa tiahla cesta od juhu, údolím Torysy a pokračovala smerom na sever, do Poľska. O jej krajinskom význame svedčí označenie „kráľovská cesta“ (via regalis)² v listine z roku 1247 a je spomínaná v súvislosti s ohraničením majetku bardejovských cisterciátov. Ako kráľovská cesta sa označuje aj v roku 1272.³ Táto cesta sa za Prešovom rozvetvovala. Jedna cesta viedla smerom na západ, do Spiša, pričom prirodzenú hranicu medzi východom a Spišom tvorilo Branisko. Táto verejná cesta Branisko obchádzala od Hrabkova cez úzky priesmyk smerom na Kluknavu a zo severu cez Lipovce-Lačnov smerom na Vyšný Slavkov.⁴ V roku 1295 sa časť tejto cesty (medzi dedinami Župčany a Svinia) označuje ako veľká cesta „magna via“.⁵ Druhá cesta viedla z Prešova do Poľska severozápadným smerom popri Toryse k Sabinovu (cez Starú Ľubovňu, Spišskú Starú Ves) a cez Starý alebo Nový Sącz alebo cez Nowy Targ pokračovala do Krakova, pričom sa na cesty využívali aj dolný tok Popradu a Dunajca. O strategickú dôležitosť tejto cesty svedčí aj usadenie vojenskej družiny Plavcov kráľom Kolomanom, okolo roku 1100, na ochranu spomenutej cesty a hraníc Uhorska. Staršia dedina, v ktorej sa Plavci usadili, dostala nové pomenovanie Plaveč.⁶ Na trase tejto cesty, v Prešove, Veľkom Šariši a Sabinove, sa už v prvej polovici 13. storočia usadili prisťahovalci z Nemecka a od 14. storočia túto cestu hojne využívali.⁷ Tretia dopravná tepna šla údolím Sekčova do Bardejova na sever do Haliče,⁸ prípadne od Kapušian na východ do doliny Tople a cez Duklu do Haličska⁹ a ďalej na Žmigrod a Grebow. Odtiaľ sa dalo odbočiť na Czchów a ďalej do Krakova alebo na severovýchod cez Bięcz do Sandomierzu a ďalej na Lublin. Táto cesta bola hojne využívaná nielen Bardejovčanmi ale aj Prešovčanmi. Z Lublinu ďalej kupci pokračovali na Ľvov a vtedajšiu Rus.

² MARSINA, R. *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae, II*. Bratislava 1987, č. 274.

³ ULIČNÝ, F. Prešov v období feudalizmu. In *Dejiny Prešova I*. Sedlák, I. (ed.). Prešov 1965, s. 64.

⁴ SLIVKA, M. *Stredoveká cestná sieť na východnom Slovensku a jej determinanty. Slovenská numizmatika XI*. 1990, s. 83 – 112.

⁵ Štátny archív v Prešove, fond Magistrát Prešov, Listiny a listy, č. 2, (ďalej ŠA v Prešove, MMP-LL).

⁶ BEŇKO, J. *Osídlenie severného Slovenska*. Košice, 1985, s. 207.

⁷ ULIČNÝ, F. *Prešov*, c. d. s. 65.

⁸ Táto vetva cesty je v listine z roku 1247 o ohraničení majetku bardejovských cisterciátov pri Sekčove označená ako „via regalis“ a v roku 1272 ako veľká cesta v súvislosti s ohraničením majetku Fintic. Vtedy sa spomína aj kopec Stráž, s funkciou pozorovateľne, čo svedčí o častom využívaní tejto cesty do Poľska a o zariadeniach slúžiacich na ochranu vojska a obchodníkov. ULIČNÝ, F. *Prešov*, c. d. s. 64.

⁹ ULIČNÝ, F. *Dejiny osídlenia Šariša*. Košice 1990, s. 252. Už od začiatku 13. storočia sú zachované správy o využívaní tejto cesty a svedčí o tom aj maďarský názov strážnej osady Kapušany. Od roku 1212 sídlili v Chmeľove križovníci, ktorí zabezpečovali prechod po tejto ceste. ULIČNÝ, F. *Prešov*, c. d. s. 64.

Pri cestách cez Grebów do Krakova sa obchádzalo dôležité mýto v Novom Sączu, čo z poľskej strany neradi videli.¹⁰ V Poľsku bol hlavným strediskom obchodu Krakov s úplným právom skladu, kde sa museli všetci kupci z Uhorska zastaviť a vyložiť svoj tovar na predaj. Veľmi frekventovaná bola i južná cesta, ktorou obchodníci z Prešova chodili do juhovýchodného Uhorska (Miškovec, Debrecín), Sedmohradska (Kluž, Veľký Varadín, Sibiu, Brašov), pričom prostredníctvom sedmohradských miest obchodovali s Valašskom, Moldavskom a zrejme aj oblasťami byzantského vplyvu pri Čiernom a Egejskom mori.¹¹

Dôležitosť a frekventovanosť spomínaných obchodných ciest dokladajú hrady, ktoré zabezpečovali hraničnú líniu kráľovstva (Spiš, Plaveč, Šariš, Kapušany-Tubul, Medzianky) a strážili najdôležitejšie komunikácie, po ktorých prechádzali obchodné karavány zo zahraničia. Majitelia hradov sa museli postarať aj o výstavbu a údržbu diaľkových verejných ciest, brodov a mostov na nich, poskytovať kupcom bezpečný nocľah a ochranu tovaru.¹²

Na obchodných cestách sú doložené i početné mýtnice, ktoré plnili viaceré funkcie. Slúžili predovšetkým na vyberanie mýta (cla), ale tiež ako prístrešky pre pocestných. V doline Torusy to bola mýtnica v dnešnej Pečovskej Novej Vsi, v údolí potoka Sekčov mýtnica pri Tulčíku, ďalšia pod Kapušianskym hradom, doložená je aj mýtnica v Prešove a južným smerom v Drienove. Oslobodenie od mýtnych poplatkov zlacňovalo dopravu, a tým zefektívňovalo obchod. V privilégii z roku 1299 pre Prešov, Sabinov a Veľký Šariš¹³ oslobodenie od mýtnych poplatkov nie je spomenuté, z čoho pre Prešovčanov vyplývala povinnosť platiť mýto na kráľovských mýtniciach a aj na mýtniciach, ktoré boli v rukách šľachty alebo sa postupne do jej vlastníctva dostali. V roku 1346 si mešťania Prešova, Sabinova a Veľkého Šariša vymohli od kráľa Ľudovíta I. nariadenie, aby komorskí grófi v Smolníku a Telkibányi, ale najmä kastelán na Orave, rešpektovali ich výsady, ktoré sú také isté aké majú hostia na Spiši.¹⁴ Tej istej záležitosti sa týka aj mandát Ľudovíta I. z roku 1347, ktorý súčasne dokazuje, že už v prvej polovici 14. storočia sa obchod Prešova orientoval smerom na sever do Poľska a na juh do Potisia.¹⁵ Oslobodenie od platenia mýta len na poľnohospodárske produkty, slúžiace pre vlastnú spotrebu, sa Prešovu podarilo získať v roku 1402 od kráľa Žigmunda.¹⁶ Celkové oslobodenie od mýtnych poplatkov z akéhokoľvek tovaru, ale iba v kráľovských mýtniciach,

¹⁰ JUCK, Ľ. Obchod v mestách na Slovensku v 14. storočí. In *Historický časopis*. 1987, roč. 35, s. 267.

¹¹ Tamže, s. 268.

¹² SLIVKA, M. c. d. s. 90.

¹³ JUCK, Ľ. *Výsady miest a mestečiek na Slovensku (1238 – 1350)*. Bratislava : VEDA, vydavateľstvo SAV, 1984, s. 82 – 83.

¹⁴ ŠA v Prešove, MMP-LL, č. 8.

¹⁵ ŠA v Prešove, MMP-LL, č. 11, ULIČNÝ, F. *Prešov*, c. d. s. 72.

¹⁶ ŠA v Prešove, MMP-LL, č. 98.

získali tiež od kráľa Žigmunda v roku 1405.¹⁷ Aj v kráľovských mýtniciach často dochádzalo ku konfliktom medzi prešovskými obchodníkmi a vyberačmi mýta, ktorí túto výsadu panovníka mestu nerešpektovali. Mýtné poplatky neoprávnene vyberali od prešovských kupcov v kráľovskej mýtnici v Tulčíku, ktorá patrila k šarišskému hradnému panstvu a prechádzala ňou krajinská cesta v smere sever – juh. Mýto vyberané v Tulčíku bolo súčasťou príjmu uhorských kráľov a v 14. storočí bolo vyberanie mýta už zaužívanou zvyklosťou.¹⁸ Od konca 14. storočia sa mýtnica aj s mýtom stala vlastníctvom šľachty z Tulčíka a v 15. storočí vlastníctvom šľachticov z Kapušian.¹⁹ Medzi kráľovskými mýtnikmi a Prešovom dochádzalo k sporom, ktoré, na základe sťažností prešovských kupcov, riešil i panovník. Kráľ Ľudovít 31. mája 1347 vydal mandát, v ktorom nariaďuje všetkým hodnostárom kráľovstva, aby nechali Prešovčanov cestovať za obchodom po osvedčených a zaužívaných cestách a neodvážili sa ich nútiť na cesty, pri ktorých majú svoje mýtnice.²⁰ V ten istý deň, kráľ Ľudovít I. prikázal, konkrétne, magistrovi Konyovi, spišskému, šarišskému a abanovohradskému županovi, ako aj podkastelánovi Šarišského hradu, aby nenútili prešovských obchodníkov používať nové a nie priame cesty, ale ich nechali cestovať po starých zaužívaných cestách, čo majú dať na vedomie najmä svojmu mýtnikovi v Tulčíku. Zároveň prikazuje hodnostárom Šarišskej župy udržiavať cestu a most.²¹ V roku 1348 prikazuje Ľudovít I.²² a v roku 1349 kráľovná Alžbeta tým istým hodnostárom, aby nenútili prešovských kupcov používať cestu vedúcu cez mýtnicu v Tulčíku.²³ V roku 1394, 1397 kráľ Žigmund nariadil šľachticovi Jánovi, synovi Dominika nevyberať od Prešovčanov mýto.²⁴ Proti plateniu mýta sa prešovskí kupci ohradzovali aj na konci 15. storočia.

Ďalšie mýtnice v blízkosti Prešova boli v Drienove, Chminianskej Novej Vsi²⁵ a Pečovskej Novej Vsi.²⁶ Tieto mýtnice boli vlastníctvom šľachty a výsady kráľa Žigmunda pre Prešov z roku 1405 sa na ne nevzťahovali. Problém s platením mýta

¹⁷ ŠA v Prešove, MMP-LL, č. 100.

¹⁸ ULIČNÝ, F. *Dejiny osídlenia Šariša*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1990, s. 336.

¹⁹ ULIČNÝ, F. *Dejiny osídlenia*, s. 336.

²⁰ ŠA v Prešove, MMP-LL, č. 10, JUCK, E. *Výsady miest*, s. 146.

²¹ ŠA v Prešove, MMP-LL, č. 9, JUCK, E. *Výsady miest*, s. 145 – 146.

²² ŠA v Prešove, MMP-LL, č. 17, JUCK, E. *Výsady miest*, s. 161 – 163.

²³ ŠA v Prešove, MMP-LL, č. 18, JUCK, E. *Výsady miest*, s. 161 – 163.

²⁴ ŠA v Prešove, MMP-LL, č. 74, 76, 77, 80.

²⁵ Chminianskou Novou Vsou tiahla krajinská cesta z údolia Veľkej Svinky do doliny Hornádu a Gelnice. V roku 1325 je charakterizovaná ako veľká, teda dávna, cesta. Už pred rokom 1262 bola v Chminianskej Novej Vsi mýtnica. ULIČNÝ, F. *Dejiny osídlenia*, s. 108.

²⁶ Pečovskou Novou Vsou viedla krajinská cesta tiahnuca sa údolím Torysy. Pri ceste nad dedinou bola v 13. – 14. storočí brána, pri ktorej od obchodníkov už v 13. storočí vyberali mýto. Mýto od roku 1322 patrilo šľachticovi Mikčovi a vyberalo sa aj v 15. – 16. storočí. ULIČNÝ, F. *Dejiny osídlenia*, s. 233.

sa Prešovčania snažili riešiť tak, že tieto mýtnice obchádzali preto, aby nemuseli platiť poplatky, ktoré dopravu tovaru neúmerne zdražovali. Najviac konfliktov pre obchádzanie mýtnic mali Prešovčania so šľachticmi z Drienova. Šľachtici z Drienova od roku 1285 na základe privilégia Ladislava IV. pre Petra z Drienova (de Sumus) vlastnili mýto v Drienove.²⁷ Prešovskí kupci na ceste do Potisia, odkiaľ privážali potraviny, sa snažili obchádzať túto mýtnicu a využívali iné cesty. Ľudovít I. v roku 1349 nariadil Petrovi z Drienova a synom Ivankovým, aby nechali používať obyvateľov Veľkého Šariša, Prešova a Sabinova ich zaužívané obchodné cesty.²⁸ Toto sa však nepáčilo šľachticom z Drienova, ktorí sa snažili prinútiť Prešovčanov, aby išli po príslušnej ceste, na ktorej by od nich vybrali mýto. V roku 1373 kráľ Ľudovít I. znovu potvrdil šľachticom z Drienova právo vyberať na tejto ceste mýto a súčasne im prikázal udržiavať v dobrom stave most cez Torysu. Určil aj poplatok za prevážané poľnohospodárske produkty: ryby, sriemske víno, kone, dobytok, ovce, kozy, prasce.²⁹ Tarifa mýtnych poplatkov stanovovala od veľkého naloženého voza a za sud vína vážku (4 – 5 g) striebra, od menšieho voza dva denáre.³⁰ Prešovskí kupci sa opakovane sťažovali panovníkovi na drienovských šľachticov, že neudržujú v dobrom stave most a vynucujú si čoraz vyššie poplatky. Od roku 1467 obchodníci platili od veľkého voza 12, od stredného 6, od malého 2 denáre a peší obchodník s tovarom 1 denár.³¹ Spor medzi prešovskými mešťanmi a šľachticmi z Drienova pokračoval ešte aj v 16. storočí. Prešovčania sa stále snažili zbaviť platenia mýta tým, že Drienov obchádzali, preto v roku 1505 kráľ Vladislav II. nariadil mýtnikom v Drienove, aby od košických, bardejovských a prešovských kupcov nežiadali mýto ak pôjdu cestou mimo Drienov.³² Šľachtici z Drienova s týmto riešením nesúhlasili, a preto medzi nimi a prešovskými mešťanmi znovu vzplanul spor o spomínané mýto v Drienove, ktorý trval dlhé desaťročia.³³

Mýto sa vyberalo aj v Prešove. Mýto pri Dolnej bráne patrilo šarišskému hradnému panstvu a v roku 1440 je doložené aj vyberanie mýta pri Hornej bráne mesta a pri Strednej bráne na západnej strane.³⁴ Kastelán hradu Šariš Anton, syn Ladislava z Rožkovian na základe listiny šarišského župana Jána Peréniho, sa snažil vyberať zvýšené poplatky z tovarov pri Dolnej bráne a okrem toho aj poplatky pri Hornej bráne a bráne na západnej strane. Proti zvýšeným poplatkom protestovali richtár a mestská rada Prešova, a preto šarišská šľachta na župnej kongregácii v roku 1440

²⁷ ULIČNÝ, F. Prešov v období feudalizmu. In *Dejiny Prešova I.* Sedlák, I. (ed.). Prešov 1965, s. 72.

²⁸ ŠA v Prešove, MMP-LL, č. 20, JUCK, L. *Výsady miest*, s. 164.

²⁹ ŠA v Prešove, MMP-LL, č. 44, ULIČNÝ, F. *Prešov*, c. d. s. 72.

³⁰ ŠA v Prešove, MMP-LL, č. 44.

³¹ ULIČNÝ, F. *Dejiny osídlenia Šariša*, s. 66.

³² ŠA v Prešove, MMP-LL, č. 723, ULIČNÝ, F. *Prešov*, c. d. s. 73.

³³ ULIČNÝ, F. *Prešov*, c. d. s. 73.

³⁴ ŠA v Prešove, MMP-LL, č. 201.

stanovila, v listine podžupana Benedikta, platnosť starších mýtnych poplatkov vyberaných pri Dolnej bráne.³⁵ V roku 1479 dal kráľ Matej mýto Prešovu, pretože šarišský kastelán Štefana Peréniho neudržiaval most cez rieku Sekčov, ktorý mal povinnosť udržiavať z vyberaného mýta. Most bol v dezolátnom stave a museli ho opravovať samotní Prešovčania.³⁶ Listina bola confirmovaná v roku 1482 na základe protestu Štefana Peréniho.³⁷ Mýto sa v Prešove vyberalo ešte aj začiatkom 16. storočia, kedy došlo k jeho neoprávnenému zabratiu palatínom Štefanom Zápoľským. Spor v roku 1503 riešil kráľ Vladislav II. a v prospech Prešova svedčili aj Levoča a Sabinov.³⁸

V hospodárskom živote mesta veľký význam zaujímal tranzitný, diaľkový obchod. Najvýznamnejším trhom pre prešovských obchodníkov bolo Poľsko. Význam poľských trhov pre východoslovenské mestá vzrástol od 70. rokov 14. storočia, v súvislosti s vytvorením uhorsko-poľskej personálnej únie. Pre Prešov boli významné ustanovenia listiny vydananej v Krakove 24. novembra 1371 kráľovnou Alžbetou. Touto listinou Alžbeta ako kráľovná Uhorska a Poľska udelila Prešovčanom mýtné práva mesta Krakov a priznala prešovským obchodníkom právo platiť v Poľsku len také mýto aké platili aj krakovskí obchodníci.³⁹ V roku 1372 uhorský kráľ Ľudovít I. spresnil platenie mýta pre prešovských obchodníkov v Poľsku v tom zmysle, že mali v Krakove platiť len také mýto ako krakovskí kupci v Sandeku.⁴⁰ V roku 1374 získali Prešovčania obchodné práva Budína pre obchod s plátnom a remeselnými produktmi.⁴¹ Uvedené privilégia umožnili prešovským obchodníkom výhodné podmienky pre obchodovanie v celom Poľsku. O význame poľských trhov pre východoslovenské kráľovské mestá svedčí aj listina poľského kráľa Žigmunda I., ktorý v roku 1526 odporúča Košice, Prešov, Levoču, Bardejov a Sabinov do priazne kráľa Jána Zápoľského a zdôrazňuje, že tieto mestá spájajú s Poľskom mnohé obchodné záujmy a že jedni bez druhých sa nemôžu zaobiť, ak nemajú utrpieť škodu.⁴² V roku 1545 sa poľský kráľ Žigmund I. znovu zastal Prešova, Levoče, Bardejova a Sabinova a zakázal vyberať od obchodníkov týchto miest väčšie clá ako od krakovských. Súčasne zakázal, aby mešťania týchto štyroch kráľovských miest boli v Poľsku vystavení represáliám za dlhy a viny iných Uhrov. Obe výsady spomínaným mestám potvrdil aj nový poľský kráľ Žigmund August v roku 1559.⁴³ Kupcom východoslovenských miest, záležalo na udržaní poľských

³⁵ Tamže.

³⁶ ŠA v Prešove, MMP-LL, č. 439.

³⁷ ŠA v Prešove, MMP-LL, č. 463/a.

³⁸ ŠA v Prešove, MMP-LL, č. 703, 710, 711.

³⁹ ŠA v Prešove, MMP-LL, č. 41.

⁴⁰ ŠA v Prešove, MMP-LL, č. 43.

⁴¹ ŠA v Prešove, MMP-LL, č. 46.

⁴² HALAGA, O. R. *Sabinov a okolie*. Košice 1962, s. 81.

⁴³ HALAGA, O. R. *Sabinov*, c. d. s. 81.

trhov, pretože tranzitný obchod im prinášal veľké zisky. Keď tovar sabinovských kupcov bol zadržaný v Starej Ľubovni, ktorá vtedy bola zálohovaná poľskému kráľovi, zišli sa v roku 1563 východoslovenské mestá na rokovani v Sabinove a tu sa dohodli vyslať posolstvo na poľský snem, aby sa dojednala náprava.

Pri diaľkovom obchode boli významné aj úľavy pri platbe cla. Prešovskí kupci mali platiť tridsiatok, tricesimu (ale fakticky 1/20) z hodnoty prevážaného tovaru. Výsadu neplatiť tridsiatok udelil prešovským kupcom Ján Jiskra v roku 1444 na tri roky, a potom v roku 1445 na štyri roky.⁴⁴ Aj kráľ Matej Korvín oslobodil Prešov od platenia tridsiatku na tri roky (1459) a neskôr v roku 1466 ešte na dva roky.⁴⁵ Maximilián II. oslobodil Prešovčanov v roku 1571 od platenia tridsiatku, o čom sa dozvedáme z konfirmovanej listiny Ferdinanda III. z roku 1649.⁴⁶

Pre obchodné mestá malo veľký význam aj právo skladu. V roku 1537 kráľ Ferdinand I. dočasne preniesol skladové právo patriace Košiciam do Prešova a o rok neskôršie tak urobil natrvalo.⁴⁷ Motívom pre toto rozhodnutie bol dynastický zápas medzi Ferdinandom Habsburským a Jánom Zápoľským, v ktorom sa Prešov najprv pridal na stranu Jána Zápoľského, ale od roku 1528 bol verným prívržencom Ferdinanda I. Prenesením práva skladu chcel Ferdinand I. odmeniť Prešov za jeho vernosť. Generálne právo skladu však Košiciam zostalo aj naďalej. Okrem spomínaných dôvodov prenesenia práva skladu zohrali dôležitú úlohu aj objektívne ekonomické dôvody, podľa ktorých sa Prešov mal stať kľúčovým bodom pre obchodné styky s oblasťami ležiacimi na sever a severozápad od hraníc Uhorska.⁴⁸

Obchodné kontakty s Poľskom a Sedmohradskom zohrávali v ekonomike mesta dôležitú úlohu, ktorá vzrástla ešte viac v 16. storočí, v súvislosti s tureckou okupáciou. Táto spolu s ďalšími vnútropolitickými a zahraničnopolitickými činiteľmi ovplyvnila sústredenie sa uhorsko-poľského obchodu na oblasť severovýchodného Uhorska.

Sortiment importovaných aj exportovaných tovarov bol veľmi pestrý. Z Poľska do Uhorska sa dovážali hlavne suroviny a polotovary, kovy (olovo, cín), soľ, tovary rastlinnej a živočíšnej produkcie (mäso, chmeľ, morské ryby), z výrobkov remeselnej produkcie to boli plátno, lacnejšie druhy súkna, galantérny tovar, sklo, papier, kožušiny a rozličné druhy liečiv. Tranzitne, cez Poľsko, predovšetkým z Čiech, Moravy a Sliezska, sa dovážali lepšie a drahšie súkna (görlitzké, vratislavské, lamberské, moravské, jihlavské), drahé hodvábné látky, korenie a južné ovocie.⁴⁹

⁴⁴ ŠA Prešov, MMP-LL, č. 43.

⁴⁵ ŠA Prešov, MMP-LL, č. 2570, DOMENOVÁ, M. *Pamätná kniha mesta Prešova. I. (do roku 1700). Belo Klein-Tesnorskalský. S úvodnými štúdiami a poznámkami Mgr. Marcely Domenovej, PhD.* Prešov 2012, s. 46.

⁴⁶ DOMENOVÁ, M. *Pamätná kniha*, c. d. s. 46.

⁴⁷ ŠA v Prešove, MMP-LL, č. 2751, 2803.

⁴⁸ KAZIMÍR, Š. Základné rysy obchodu Prešova v 16. a 17. storočí. In *Nové obzory*. 19. Prešov 1977, s. 172.

⁴⁹ HORVÁTH, P. Príspevok k obchodným stykom východoslovenských miest s Poľskom

Vo vývoze do Poľska popredné miesto zaujímal víno, ktoré spolu s med'ou boli hlavnými vývoznými artiklami prešovských a vôbec východoslovenských kupcov. Vyvážalo sa hlavne kvalitné tokajské víno, menej kvalitné vína boli určené na domácu spotrebu. Od polovice 16. storočia prinášal obchod s vínom najväčšie zisky. Jedným zo sprievodných znakov rastúceho záujmu o export vína boli aj snahy mestskej rady o reguláciu obchodu s vínom. Od polovice 16. storočia sa stretávame v matrikách novoprijatých mešťanov s povoleniami oprávňujúcimi jednotlivých mešťanov slobodne obchodovať s vínom. V rokoch 1559 – 1600 dostalo povolenie obchodovať s vínom 50 mešťanov.⁵⁰ Prešov mal vo vývoze vína popredné postavenie medzi východoslovenskými kráľovskými mestami. Napríklad v rokoch 1637 – 1641 sa evidoval na tridsiatkoch spišskej komory vývoz 63 025 sudov vína, z čoho na Prešov pripadalo 13 711 sudov, na Košice 12 318 sudov, Bardejov 5 075, Levoču 1 581 a na Sabinov 1 180 sudov.⁵¹ V rokoch 1529 – 1570 bola cena za jeden sud vína (kufa, vasa) od 12 do 48 zl. V rokoch 1571 – 1600 17 až 55 zl. V rokoch 1600 – 1630 29 – 65 zl.⁵² Zisk obchodníkov na sandeckých trhoch, na prelome 16. a 17. storočia bol od 15 % do 27 % ceny vína.⁵³ Obchodná cesta z Prešova do Krakova obyčajne trvala sedem dní, ale dala sa zvládnuť aj za štyri dni. Víno sa exportovalo po celý rok, avšak vývoz kulminoval v decembri a v januári, pretože v zime víno lepšie znášalo niekoľkodenný transport a nekazilo sa. Aj keď sa na prepravu využívali, za priaznivého stavu, plte na rieke Dunajec, prevažoval export na ťažkých furmanských vozoch.⁵⁴ Veľké zisky mali aj sprostredkovatelia z radov šľachty, ktorí sa tiež podieľali na tomto obchode. Postupne sa veľká časť obchodu s vínom dostala do rúk poľských obchodníkov. V roku 1561 sa košická mestská rada sťažuje, že Poliaci obchádzajú Košice a bez cla vyviezli 2 000 sudov vína.⁵⁵ Táto situácia sa časom ešte zhoršila, ale napriek tomu obchod s vínom predstavoval jeden z hlavných činiteľov, na ktorom vyrástli majetky mešťanov východoslovenských miest.

Vysoko cenené v Poľsku bolo aj uhorské železo. Od druhej polovice 16. storočia stúpa export medených a železných výrobkov. Pri medených výrobkoch šlo hlavne o rôzne druhy medených kotlov, hrncov, panvíc a iných nádob, zo železa sa exportovalo množstvo sekier, kôš, nožov a ďalších železných výrobkov. Veľký bol

a Sedmohradskom v 16. – 17. storočí. In *Nové obzory*. 7, Prešov 1965, s. 135.

⁵⁰ SUCHÝ, M. Hospodársky vývoj Prešova. In *Dejiny*, c. d. s. 147.

⁵¹ KAZIMÍR, Š. *Základné rysy*, c. d. s.179.

⁵² LEŠNIAK, F. Import vína wengierskego do Polski przez Krosno w XVI i pierwszej polowie XVII stulecia. In *Nápoje v minulosti a prítomnosti Slovenska*. Jozef, Baďurík – Peter Kónya – Radovan Pekník (eds.). Prešov 2001, s. 67.

⁵³ Tamže, s. 67. MAREČKOVÁ, M. odhaduje zisky veľkoobchodníkov z obchodu s vínom v 17. storočí od 20 do 100 %. MAREČKOVÁ, M. Export uherského vína do Poľska v raném novoveku prostredníctvom východoslovenských miest. In *Nápoje v minulosti a prítomnosti Slovenska*, c. d., s. 85.

⁵⁴ MAREČKOVÁ, M. *Export Uherského vína do Poľska*, c. d. 84.

⁵⁵ Archív mesta Košíc, fond Schwarzenbach, No 2740.

vývoz koží, ktorý bol však produktom tranzitného obchodu a nie domácej produkcie. Stúpaj aj vývoz sušeného ovocia, najmä sliviek.⁵⁶

Mesto Prešov sa stalo dôležitým centrom tranzitného obchodu aj pre sedmohradských obchodníkov. V priamom dovoze zo Sedmohradska prevládali tovary poľnohospodárskej a banskej produkcie. Z poľnohospodárskych komodít to boli hlavne kone, aj keď ich dovoz nemal hromadný charakter, a v pozoruhodných množstvách sa do Uhorska importoval med a výrobky z medu. Zriedkavejšie sa dovážal syr a ľanový olej. Z banskej produkcie bola významným dovozným artiklom kamenná soľ. Tovary remeselnej a cechovej výroby, ktoré sa privážali zo Sedmohradska boli však skôr predmetom tranzitného obchodu ako produktom domácej sedmohradskej výroby. Bolo to najmä nepreberné množstvo hodvábnych a bavlnených tkanín, hodvábu, brokátu, tureckého plátna a súkna, šperky, koberce, drahé farbené kože (safián, kordován, karmazín) a výrobky z nich. Dovážalo sa veľké množstvo južného ovocia, ako boli pomaranče, hrozienka, figy, ryža. Z výrobkov sedmohradských remeselníkov boli cenené vyrobené baranie kože, mydlo, drevené nádoby a misy.⁵⁷

Vývoz tovarov do Sedmohradska sa od vývozu do Poľska značne odlišuje. Do Sedmohradska sa vo vyššej miere vyvážali hotové výrobky, než suroviny a tieto výrobky boli produktmi prevažne domácej remeselnej výroby. Na sedmohradských trhoch sa v prvom rade umiestňovali výrobky rozvinutej textilnej produkcie, hlavne plátna, ktorého výroba bola rozvinutá v Šarišskej a Spišskej stolici. Ďalej to boli klobúky, ktoré na prešovských trhoch nakupovali sedmohradskí, klužskí kupci v obrovských množstvách. Zo železiarskej a mediarskej produkcie to boli železné a medené nádoby (kotly, panvy, hrnce), náradie (nože kopy), plech a hlavne zbrane. Na trhoch v Prešove klužskí kupci nakupovali zbrane a výzbroj ako pušky, panciere, šišaky, šable. Popri zbraniach kupovali aj pušný prach, ktorého výroba v meste musela byť skutočne rozsiahla, keď sa pri nákupoch tohto tovaru udáva, že ide o „prešovský“ prach. Export surovín a polotovarov do Sedmohradska bol pomerne zriedkavý. Z potravín sa vyvážal iba hrach a v menšej miere proso.⁵⁸

Domáce obyvateľstvo a zahraniční kupci nakupovali tovary na prešovských trhoch a jarmokoch. V privilegijálnej listine z roku 1299 sa právo konania trhu v Prešove neuvádza. Prvá správa o týždennom trhu, konanom v pondelok pochádza z roku 1435, keď už trh v Prešove bol dávno zaužívanou zvyklosťou.⁵⁹ V roku 1435 sa spomína nielen právo slobodného týždenného trhu, ale aj to, že trhové poplatky, ktoré predtým vyberali šarišskí župani z poverenia uhorských panovníkov, mali od tohto roku plynúť do pokladnice mesta.⁶⁰

⁵⁶ Tamže, s. 138.

⁵⁷ Tamže, s. 138.

⁵⁸ Tamže, s. 141.

⁵⁹ ŠA v Prešove, MMP-LL, č. 41, ULIČNÝ, F. *Dejiny*, s. 75, DOMENOVÁ, M. *Pamätná kniha*, s. 45.

⁶⁰ ŠA v Prešove, MMP-LL, č. 43, ULIČNÝ, F. *Dejiny*, s. 75, DOMENOVÁ, M. *Pamätná kniha*, s. 45.

Ročné príjmy z týždenného trhu v rokoch 1497 – 1526 sa pohybovali od 13 fl. a 65,5 den. do 35 fl. 63 denárov a jeden obolus v roku 1506.⁶¹

Výročný trh – jarmok, kam prichádzali miestni remeselníci a obchodníci, ale hlavne kupci zo širšieho okolia a z cudziny sa v Prešove konal na sv. Vavrinca a trval tri dni, od 9. do 11. augusta. Doložený je od roku 1455, kedy právo na jeho konanie udelil Prešovu Ladislav V. a súčasne povolil, aby príjmy z jarmočných poplatkov zostávali mestu.⁶² V 16. storočí sa zvýšil počet výročných trhov v meste. Kráľ Vladislav II. udelil Prešovu v roku 1514 právo konania ďalšieho trhu počas sviatku sv. Ondreja (od 29. novembra do 1. decembra). Od začiatku 16. storočia sa konal v meste výročný trh aj na sv. Trojicu. V roku 1563 udelil cisár Maximilián II. mestu privilégium, v ktorom ho oprávňoval vydržiavať výročný trh na Hromnice (2. februára), ale v roku 1578 Rudolf II. preložil tento trh na sviatok sv. Karola, lebo na Hromnice sa konali aj výročné trhy v Michalovciach a v Stropkove. Na žiadosť Prešova udelil v roku 1593 Rudolf II. mestu právo na ďalší výročný trojdňový trh, ktorý sa viazal na nedeľu Judica (5. pôstna nedeľa pred Veľkou Nocou).⁶³

Obchodníci, kupci alebo kramári (Cromer, Calmar, Institor, Kaufman) sú zaznačení už v daňových registroch z 15. a 16. storočia. Uvedený počet obchodníkov je v daňových zoznamoch nižší ako bol v skutočnosti, pretože obchod nebolo trvalým a výlučným povoláním tých, ktorí sa ním zaoberali. Okrem vrstvy drobných obchodníkov, kramárov, boli obchodníkmi najbohatší mešťania, pre ktorých bol obchod len jednou zložkou ich mnohostrannej hospodárskej aktivity. Okrem toho vyrobený tovar si odpredávali na trhoch a jarmokoch samotní jeho výrobcovia teda remeselníci. V Prešove sa obchodníci združili do obchodného cechu už v roku 1570 a jeho artikuly, vydané richtárom a mestskou radou, potvrdil v roku 1582 Rudolf II.⁶⁴ Spomenutá Rudolfova listina umožňovala cechu obchodníkov brániť sa voči nežiaducej konkurencii cudzincov. Cudzí remeselníci, ktorí neboli členmi obchodného cechu, mali zákaz predávať svoje výrobky na týždennom trhu v meste. Zakazoval sa im aj predaj v malom. Cudzinci mohli predávať len na určených slobodných trhoch, ale nie na týždenných trhoch a na jarmokoch, ktoré sa konali v meste. Tento zákaz sa vzťahoval predovšetkým na Židov, ktorým sa okrem výročných trhov dáva možnosť obchodovať aj na iných trhoch, ale len na osobitné povolenie. Zahraničným obchodníkom sa však ani na jarmokoch nedáva úplná sloboda. Nesmeli si stavať stánky na námestí, ale svoj tovar mohli predávať len

⁶¹ DOMENOVÁ, M. Prešov. In *Lexikón stredovekých miest na Slovensku*. M. Štefánik, J. Lukačka a kol., s. 339.

⁶² ŠA v Prešove, MMP-LL, sign. 286.

⁶³ ŠA v Prešove, MMP-LL, sign. 578, SUCHÝ, M. *Prešov v období tureckých vojen a protihabsburských povstaní*, s. 136, DOMENOVÁ, M. Prešov. In *Lexikón stredovekých miest na Slovensku*. M. Štefánik, J. Lukačka a kol., s. 339.

⁶⁴ ŠA v Prešove, pob. Prešov, Cechy mesta Prešov - Obchodnícky a kramársky cech, inv. č. 1 (1582.) 1a (1615), šk.č.1. TANDLICH, T. *Privilegium pre prešovský cech obchodníkov od cisára Mateja II. Edícia: Acta Judaica Slovaca*. č. 8. Bratislava 1993, s.1 – 22.

v prenajatých prešovských domoch. To umožňovalo prešovským obchodníkom lepšiu kontrolu ich predaja a obyvateľom prinášalo zisky. Listina obsahuje aj presné podmienky pre vstup nového člena do obchodného cechu. Uchádzač o členstvo musel mať v meste vlastný dom alebo sa musel do roka a do dňa oženiť. V prípade, že nový člen tieto ustanovenia nesplnil, bol štyrmi najstaršími vylúčený z cechu obchodníkov. Štyria najstarší členovia cechu tvorili v obchodnom cechu súdny a rozhodovací orgán, ktorý riešil napr. nedodržanie cechového poriadku, vnútorné spory medzi členmi cechu a pod. Uvedené sú aj kresťanské povinnosti, ktoré museli obchodníci dodržiavať. Nesmelo sa predávať počas bohoslužieb, na hlavný oltár bolo potrebné prispieť dvoma veľkými voskovými sviecami a bolo povinné zúčastňovať sa pohrebov zosnulých členov. Nedodržanie týchto ustanovení sa trestalo pokutou jedného funta vosku. Úmrtím člena cechu jeho práva prešli na jeho ovdovenú manželku. V prípade jej nového sobáša sa musel aj jej manžel podieľať na obchodovaní a v prípade, že sa tak nestalo právo obchodovania stratili obaja. Na kontrolu týchto zákazov a ďalších nariadení platiacich na prešovskom trhu si obchodnícky cech zaviedol niektoré konkrétne opatrenia. Predstavenstvo obchodného cechu, ktoré pozostávalo z každoročne volených starších cechu, dozeralo na správnosť mier a váh. Ak sa vyskytli nejaké podvody, mal byť vinník dvakrát napomenutý, pri ďalšom pokuse o falšovanie mal sa mu tovar zhabať. Hlavný dozor nad priebehom týždenných trhov i jarmokov mal v Prešove trhový richtár. Na dodržiavanie poriadku si cech obchodníkov zvolil dvoch svojich členov, ktorých povinnosťou bolo zaistiť, aby na trhu alebo jarmoku nepredávali cudzí kupci alebo remeselníci. Ak by cudzinci porušili tento zákaz, mohlo ich bratstvo obchodníkov potrestať. Pre väčšiu váhu si mohol cech obchodníkov vytvoriť aj stráž z mladých členov cechu, ktorí vykonávali ozbrojenú službu pri mestských bránach. Cudzí obchodníci nemali možnosť vyhnúť sa spomínaným opatreniam tak, že by prípadne mesto obišli, pretože Prešov bol držiteľom práva skladu, ktoré obsahovalo aj možnosť potrestať takéto pokusy zhabaním tovaru.⁶⁵ Na obchodnej výmene sa nepodieľali len obchodníci, ale aj iné vrstvy mestského obyvateľstva, napríklad remeselníci, ktorí priamo odpredávali svoje výrobky na miestnych trhoch a niektorí z nich sa zúčastňovali aj na medzinárodnom obchode. Napríklad v rokoch 1574 – 1596 dostalo povolenie obchodovať s vínom 34 mešťanov, z toho boli 4 remeselníci.⁶⁶ Z obchodovania boli vylúčení obyvatelia predmestí.⁶⁷

Z obchodnej činnosti profitovali nielen jednotliví obyvatelia Prešova, ale úžitok z neho malo aj mesto. V knihách príjmov a výdavkov mesta Prešova sú zaznamenané trhové poplatky z týždenných a výročných trhov (census fori hebdomadalis,

⁶⁵ SUCHÝ, M. Stredoveké právo núteného skladu. In *Historický časopis*. roč. X, 1962, s. 198 – 215.

⁶⁶ MAREČKOVÁ, M. *Východoslovenská města a měšťanstvo na prahu novověku*. Brno 1995, s. 138.

⁶⁷ ŠA v Prešove, pob. Prešov, Cechy mesta Prešova, inv. č. 1a (1615) šk. č. 1.

Marktzins). Napríklad v roku 1532 príjem mesta z tržných poplatkov predstavoval v roku 1571 29 zl. 88 den., v roku 1572 25 zl. 27 den.⁶⁸ Do mestskej pokladnice šli aj drobnejšie príjmy z poplatkov za používanie mestských mier a váh, z poplatkov jednotlivých remeselníckych cechov za požívanie obchodného domu, ktorý stál na námestí (Kaufhaus),⁶⁹ z poplatkov drobných obchodníkov, kramárov, za používanie obchodných stánkov. Väčší príjem do mestskej pokladnice predstavovali mýtné poplatky. Napríklad v roku 1571 príjem z mýta bol 175 zl. 12,5 den. a v roku 1572 136 zl. 58,5 den.⁷⁰

Uvedené údaje dokazujú, že Prešov sa v 16. storočí stal významným strediskom tranzitného obchodu v smere sever juh. Tento priaznivý smer vývoja pokračoval aj v nasledujúcom 17. storočí, kedy sa Prešov stal hlavným nákupným strediskom hlavne pre sedmohradských diaľkových kupcov a v obchode so Sedmohradskom predstihol aj Košice.

⁶⁸ SUCHÝ, M. Hospodársky vývoj Prešova. In *Dejiny Prešova*. Zost. I. Sedlák, Prešov 1965, s. 150.

⁶⁹ SUCHÝ, M. Významné pramene k problematike stavebného vývinu východoslovenských miest zo začiatku 17. storočia. In *Nové Obzory*. 16, Prešov 1974, s. 39 – 81.

⁷⁰ SUCHÝ, M. Hospodársky vývoj Prešova. In *Dejiny Prešova I*. I. Sedlák (ed.). Prešov 1965, s. 150.

DVORNÁ HOSPODÁRSKA RADA FRANTIŠKA II. RÁKÓCZIHO*

Peter Kónya

KÓNYA, Peter. Court Economic Council of Francis II Rákóczi. In *Annales historici Presovienses*. ISSN 1336-7528, 2015, vol. 15, no. 1, p. 19-35

Court Economic Council, formed by Francis II Rákóczi in 1707 for the administration of family properties, was in March 1710 transformed into the provincial body of Economic Administration. Gradually it was given more tasks which had been previously executed by Economic Council, or by its Prešov administration, which had taken over the functions of the whole Council following the year 1708. As a result of the ongoing economic collapse as well as the falling administration of the Kuruc state and the widespread plague, Economic Council was completely replaced by Court Economic Council in the summer of 1710. Juraj Ottlyk, brigadier general, became the head of the Council and took on some officials from Prešov administration. Since then until mid-February, Court Economic Council was in charge of military supplies, the administration of chamber, confiscated and family estates, operating of mines, wine stock management as well as running of post offices, toll collection places and other institutions of the constantly shrinking insurgent country.

Key words: economic council, Francis II Rákóczi, Juraj Ottlyk, 18th century.

Aj keď protihabsburské povstania v poslednej tretine 17. a na prahu 18. storočia boli reakciou na absolutizmus Leopolda I., nemohli sa vodcovia odboja pri riadení štátu zaobiť bez istých moderných absolutistických prvkov. Čiastočne sa to prejavilo už pri správe „Hornouhorského kniežatstva“ v povstaní Imricha Thökölyho, no neporovnateľne výraznejšie potom v povstaní Františka II. Rákócziho.¹ Aj keď formou povstaleckého štátu bola konfederácia stavov, samotný vodca povstania i viaceré legislatívne normy v nasledujúcich rokoch viac alebo menej moc stavov obmedzovali a budovali vlastné centrálné úrady, nevyhnutné pre riadenie krajiny. Okrem ústredného orgánu, ktorý reprezentovala spočiatku Dvorná rada (Consilium Aulicum) a po nej Senát, sa na riadení štátu podieľali ďalšie úrady. Najvyšším úradom hospodárskej správy krajiny bola Hospodárska rada (Consilium Oeconomicum), existujúca od konca r. 1705 až takmer do konca povstania.

* Táto štúdia je výsledkom riešenia projektu VEGA 1/0655/14 Rekatolizácia na Slovensku v 17. – 18. storočí.

¹ Takými boli predovšetkým ústredné úrady politickej a hospodárskej správy, oslabenie moci tradičných stavov, najmä šľachty, posilnenie niektorých nepriviligovaných elementov, budovanie stálej armády a pod.

Nutnosť existencie celokrajinského orgánu ekonomickej správy, podriadeného priamo vodcovi povstania, sa prejavila už počas povstania Imricha Thökölyho, ktorý r. 1682 nevytváral nový úrad, ale zreorganizoval Spišskú komoru.² To však už v žiadnom prípade nemohlo stačiť v povstaní Františka II. Rákócziho, ktoré vytvorilo úplne inú situáciu. Predovšetkým zaujalo teritórium takmer celého niekdajšieho Uhorska, niekoľkonásobne presahujúce pôsobnosť Spišskej komory. Odlišné boli aj úlohy takéhoto orgánu, ktorý sa musel starať tak o pravidelný prísun štátnych financií, ako aj o správu komorských a skonfiškovaných majetkov, koordináciu štátnych výdavkov, vyplácanie štátnych zamestnancov a predovšetkým živienie obrovskej armády. Zásobenie armády zbraňami, strelivom, potravinami, krmivom, povozmi, odevmi a ďalším potrebným materiálom spočiatku zabezpečoval sám Rákóczi z vlastných rodových majetkov, neskôr sa na zásobení vojska podieľali aj mestá a stolice.³ Hospodárska rada bola tak, podobne ako Senát, vytvorená na prvom kuruckom sneme, konanom v Sečanoch v septembri a októbri 1705.⁴ Jej právomoci, pôsobnosť a kompetencie určovala osobitná inštrukcia vodcu odboja.⁵ Hlavným poslaním rady malo byť racionálne riadenie, či skôr koordinácia štátneho hospodárstva a dôchodkov, so zreteľom na potreby vojska, so smelou ambíciou „nastolenia poriadku v hospodárstve“.⁶ Podľa tej istej inštrukcie spadali pod Consilium všetky fiškálne majetky, zlaté, strieborné, medené, olovené a železné bane, soľné bane a solivary, tridsiatkové stanice, clá, miesta na zber liadku, mlyny na pušný prach, ako aj všetky obchody, uskutočňované štátom.

Consilium Oeconomicum pôsobilo od januára 1706. Náplň jeho činnosti predstavovala najmä správa štátnych, konfiškovaných a darovaných majetkov, kontrola hospodárenia tak na komorských, ako aj kniežacích panstvách, dohľad nad urbárskymi záležitosťami na týchto statkoch, riadenie banských úradov, prenájom a dozor nad desiatkami, regulácia štátnych financií, vrátane kontroly nad užíva-

² Spišská komora už predtým pôsobila na teritóriu, ktoré sa dostalo do rúk povstalcov. Bolo to územie Horného Uhorska, teda trinástich stolíc na severovýchode krajiny, dočasne rozšírené na niektoré dolnouhorské stolice. Do čela Spišskej komory vymenoval jedného zo svojich najvzdelanejších prívržencov Andreja Szirmaya.

³ Od r. 1705 poskytovali kráľovské mestá a stolice polovicu porcií pre vojenské posádky. Bližšie KÓNÝA, Peter. *Prešov, Bardejov a Sabinov počas protireformácie a protihabsburských povstaní*. Prešov 2000, s. 159.

⁴ Articuli Inlyti Regni Hungariae Statuum et Ordinorum pro Libertate Confoederatorum in Generali eorundem Conventu ad Oppidum Szécsény praeterito mense Septemb. Anno 1705. Indicto Conclusi. In *A Rákóczi-szabadságharc*. R. Várkonyi, Á. – Kis Domokos, D. (eds.). Budapest 2004, s. 129.

⁵ Instructio pro Spectabilis ac Generoso Domino Ladislao Beniczky, Suae Serenitatis Principalis et Confoederati Regni Hungariae Senatori, in negotio instaurationis Consilii Oeconomici in Libera Regiaquae Montana Neosoliensi instituendae delegato Commissario data. In *Székesi gróf Bercsényi Miklós főhadvezér és fejedelmi helytartó leveleskönyvei s más emlékeztere méltó iratai 1705-1711*. Thaly, K. (ed.). Budapest 1882, s. 24.

⁶ BÁNKÚTI, Imre. *A kuruc függetlenségi háború gazdasági problémái (1703-1711)*. Budapest 1991, s. 15.

ním medených mincí, zásobovanie niektorých vojenských jednotiek a zaopatrenie vojnových invalidov a pozostalých po padlých.⁷ Pôsobnosť Hospodárskej rady sa vzťahovala na celé územie povstaleckého Uhorska.⁸ Znamenalo to, že rada sa musela vyrovnáť s úlohami, ktoré počas habsburskej správy plnilo niekoľko úradov.⁹ Consilium sa tak stalo prvým centrálnym úradom hospodárskej správy, pôsobiacim na celom území krajiny.

Consilium Oeconomicum, aj keď do veľkej miery vychádzalo z niekdajšej Spišskej komory,¹⁰ nemalo v dovtedajšom habsburskom Uhorsku žiaden vzor s pôsobnosťou na celom území krajiny. Jednotné riadenie hospodárstva na takomto veľkom území pomerne malým orgánom bez akýchkoľvek skúseností a často aj bez dostatočnej odbornej prípravy jeho členov bolo akiste veľmi náročné a problematické. To bol hlavný dôvod, pre ktorý sa už čoskoro po zriadení Consilia rozhodol Mikuláš Bercsényi vyčleniť z jeho pôsobnosti všetky rezorty, riadené dovtedy Dolnouhorskou banskou komorou. Ich administrátorom sa stal „banský gróf“, barón Ján Gotfried Hellenbach, ktorému Rákóczi zveril aj všetky mincové komory. Priamo riadila potom rada iba bane, spravované kedysi hornouhorskou banskou komorou a bane v Satmárskej stolici, patriace kedysi Sedmohradsku. Postupne bol z pôsobnosti Consilia vyčlenený aj zahraničný obchod a mimo nej ostávalo takisto vyberanie daní.¹¹ Tak Hospodárska rada ostávala síce aj v nasledujúcich rokoch vrcholným, avšak nie jediným orgánom ekonomickej správy krajiny.

Consilium Oeconomicum pôsobilo bez väčších zmien v personálnom zložení či okruhu kompetencií takmer dva roky, do druhého kuruckého snemu, konaného v júni 1707 v Ónode. Z viacerých dôvodov pristúpil vtedy vodca povstania k rozdeleniu úradu a prerozdeleniu jeho pôsobnosti.¹² Consilium malo byť aj naďalej riadené z centra v Banskej Bystrici, avšak pri vyčlenení ďalších dvoch podriadených úradov, a to zadunajskej a prešovskej administrácie. Na vytvorenie jedného aj druhého úradu boli vyčlenení štyria radcovia z pôvodného personálneho stavu. V Banskej Bystrici ako v centre rady ostalo deväť radcov a päť členov pomocného personálu. Úrad predsedu rady mal aj naďalej vykonávať barón František Klobusiczky, ktorý mal však striedavo sídliť v Banskej Bystrici a v Prešove.¹³

⁷ HECKENAST, Gusztáv. A Rákóczi-szabadságharc gazdasági vezetői. In *Studia Miskolciensa* 2. Fazekas, Cs. (ed.). Miskolc 1996, s. 87.

⁸ Povstalecké Uhorsko vtedy výrazne prevyšovalo teritórium niekdajšieho Kráľovského Uhorska. Okrem Dolného a Horného Uhorska doňho patrilo aj Zadunajsko a väčšina územia dobytého v oslobodzovacej vojne od Turkov.

⁹ Do začiatku storočia len v Kráľovstve pôsobili tri najvyššie úrady hospodárskej správy: Uhorská komora, Spišská komora a v Zadunajsku Dolnorákúska komora. Popri nich existovali ešte dve banské komory a iné úrady.

¹⁰ BÁNKÚTI, I. c. d., s. 18.

¹¹ HECKENAST, G. c. d., s. 88; BÁNKÚTI, I. c. d., s. 27.

¹² Návrh na prerozdelenie a nové stanovenie úloh rady prednieslo knieža Ónodskému snemu dňa 28. júna 1707.

¹³ MOL Budapest, Rákóczi szabadságharc levéltára, G-20: Inštrukcia Františka II. Rákócziho

V skutočnosti nešlo o rozdelenie rady v pravom zmysle slova. V duchu inštrukcie mali byť síce všetky tri administrácie rovnocenné, centrum však naďalej ostávalo v Banskej Bystrici a Consilium Oeconomicum ostávalo jediným ústredným úradom hospodárskej správy. To, že v nasledujúcich mesiacoch sa rada vyvíjala iným smerom, bolo v prvom rade dôsledkom nepriaznivých zmien vo vojenskej a politickej situácii povstaleckého štátu.

Kniežací návrh na rozdelenie Hospodárskej rady, schválený na sneme v Ónode r. 1707, obsahoval aj nové úlohy rady a ich prerozdelenie pre jej súčasti. Hlavnou úlohou naďalej ostávalo riadenie a správa štátnych majetkov, ktorých počet narastal s pribúdajúcimi konfiškovanými statkami. Ďalší dôležitý okruh pôsobnosti Consilia predstavovalo vyberanie, prerozdeľovanie a odosielanie tridsiatkov, ako jedných z najdôležitejších štátnych príjmov. Menší význam malo prenajímanie, vyberanie a odosielanie cirkevných desiatkov. Vzhľadom na už spomínané vyňatie dolnouhorských baní, patrilo do kompetencií rady prevádzkovanie hornouhorských rudných baní v smolníckej oblasti a soľných baní v Solivare. Starala sa aj o vyplácanie plátov štátnych zamestnancov, vrátane členov Senátu. V jej kompetencii bolo zabezpečenie prevádzky pôšt. S pokračujúcou vojnou pribudla k funkciám Consilia starostlivosť o vdovy a siroty po padlých kuruckých vojakoch a postupne aj zaopatrenie prvých utečencov zo zadunajských a dolnouhorských stolíc a miest, obsadených habsburskou armádou.¹⁴

Tou istou inštrukciou so súhlasom snemu zriadil 28. júna 1707 František II. Rákóczi prešovskú administráciu Consilia Oeconomica. Tá mala byť pôvodne, v zmysle uvedeného dokumentu, iba regionálnou úradovňou rady, podobne ako rovnako štvorčlenná zadunajská administrácia.¹⁵ Prešovská administrácia Consilia Oeconomica pôsobila od júla 1707 minimálne do konca decembra ako pobočka, resp. úradovňa tohto úradu, sídliaceho v Banskej Bystrici.¹⁶ V priebehu nasledujúceho roku začala postupne preberať funkcie celého úradu a po tragickej trencianskej bitke prevzala úlohu centrálného úradu. Jedine účtovný úrad sídlil v bansko-bystrickom centre až do obsadenia mesta nepriateľom v jeseni 1708.¹⁷ Predseda rady barón František Klobusiczky už v auguste 1707 preniesol svoje sídlo natrvalo do Prešova, odkiaľ riadil aj centrálny orgán v Banskej Bystrici. Potom ako v jeseni 1708 (27. októbra) obsadili Banskú Bystricu panovníkove vojská a čoskoro stratili kuruci aj Zadunajsko, ostávala prešovská administrácia Consilia po nasledujúce dva roky jediným reprezentantom Hospodárskej rady. Aj keď neexistuje žiadny úradný dokument o presťahovaní Consilia do Prešova, túto skutočnosť vzal

z 28. júna 1707.

¹⁴ Tamže.

¹⁵ V čase rozdelenia Consilia poukazovala na istú výlučnosť prešovskej administrácie iba skutočnosť, že popri bansko-bystrickom centre mal jeho predseda sídlieť striedavo v Banskej Bystrici aj v Prešove. Tamže.

¹⁶ MOL Budapest, Rákóczi szabadságharc levéltára, G-21: 55.

¹⁷ MOL Budapest, Rákóczi szabadságharc levéltára, G-20: Listy prešovskej administrácie administrácii v Banskej Bystrici.

na vedomie aj posledný kurucký snem v decembri 1708 v Blatnom Potoku, keď predsedovi rady Františkovi Klobusiczkemu nariadil, aby zvolal zvyšných banskobystrických radcov na kontrolu účtov do Prešova.¹⁸ Svoje funkcie administrácia stratila až na sklonku povstania, po morovej epidémii a v čase permanentného ústupu kuruckej moci na severovýchod Horného Uhorska, v jeseni 1710.¹⁹

Prešovská administrácia Hospodárskej rady v druhej polovici povstania Františka II. Rákócziho (v r. 1707 – 1710) predstavovala od svojho zriadenia v júni 1707 jeden z vrcholných ústredných úradov hospodárskej správy krajiny, od nasledujúceho roku, no najneskôr od konca leta 1708 bola však najvyšším takýmto úradom v povstaleckom Uhorsku. Kým samotné Consilium Oeconomicum bolo v čase svojho vzniku a nasledujúceho pôsobenia orgánom v mnohých aspektoch blízkym Spišskej komore, ešte viac to platí o jeho prešovskej administrácii. Do jej pôsobnosti patrilo to isté teritórium (13 hornouhorských a piatich príľahlých stolíc z niekdajšieho osmanského územia) a vo vzťahu k banskobystrickej administrácii bola v podobnom postavení ako Spišská komora k Uhorskej komore.²⁰ To sa zmenilo až po zániku banskobystrického centra.

Aj keď administrácia nedisponovala veľkým počtom radcov a pomocného personálu, dokázala po štyri roky plniť svoje úlohy. Mohla to dokázať vďaka rozsiahlym právomociam, dobre fungujúcemu aparátu a sieti podriadených úradníkov na celom území. Aparát rady tvorili príslušníci stoličnej šľachty, so solidným vzdelaním a dlhoročnými skúsenosťami z riadenia veľkých panstiev, komory alebo iných hospodárskych úradov. Sieť podriadených úradníkov administrácie pozostávala zo zamestnancov komorských a skonfiškovaných panstiev, poštmajstrov a najmä tridsiatnikov, pôsobiacich vo všetkých stoličiach a kráľovských mestách na teritóriu, riadenom administráciou.

Napriek nespornej flexibilita a efektívnosti fungovania prešovskej administrácie Hospodárskej rady nemohla už táto v poslednom roku povstania riadne plniť svoje úlohy pri správe povstaleckého Uhorska. Príčinou bol úplný rozvrat hospodárstva, vyčerpanie hospodárskych a ľudských zdrojov a paralyzácia štátnej správy v dôsledku vojenských porážok, no najmä ľudských strát počas obrovskej morovej epidémie v r. 1709 – 1710. Na zabezpečenie zásobovania vojska, svojho dvora a základných funkcií štátu musel vtedy Rákóczi využívať ďalší úrad, ktorým bola Dvorná hospodárska rada – Consilium Oeconomicum Aulicum. Vytvoril ju František II. Rákóczi ešte v predchádzajúcich rokoch ako súkromný úrad na riadenie svojich rodových majetkov a úlohy štátnej hospodárskej správy mohla prevziať až po transformácii, vykonanej r. 1710.

¹⁸ A sárospataki országyűlés végezményei. In *A Rákóczi-szabadságharc*. R. Várkonyi, Á. – Kis Domokos, D. (ed.). Budapest 2004, s. 231.

¹⁹ V roku 1710 poklesol počet podaní na administráciu zo 192 na 71 a počet písomností vydaných radou dokonca zo 473 na 53 (údaje sú však iba z prvých troch mesiacov r. 1710). MOL Budapest, Rákóczi szabadságharc levéltára, G-21: 53 – 57. cs.

²⁰ HECKENAST, G. *A Rákóczi-szabadságharc gazdasági vezetői*, s. 88.

Názory historikov na vznik Dvornej hospodárskej rady nie sú jednotné. Vzhľadom na rozličné dobové správy uvádzajú roky 1707, 1709 a 1710.²¹ Rok 1707 vychádza z Ottlykovho životopisu, podľa ktorého zriadil Rákóczi na jeho radu v jeseni 1707 samostatný orgán na správu svojich majetkov.²² Ďalší letopočet, 1709, sa opiera o údaj v denníku kniežacieho kancelára Gašpara Beniczkeho o tom, že začiatkom novembra (6. novembra 1709) vodca povstania pristúpil k inštitucionalizovaniu správy svojich a časti štátnych majetkov: „v záujme užitočnejšieho riadenia svojho vlastného hospodárstva, dá Boh, po Novom roku, keďže kvôli mnohým krajinským veciam nemôže naň dozerat' a obracať svoju kniežaciu pozornosť, ráčila Jeho výsosť zriadiť úradovňu Dvorného Consilia.“²³ Názor o vzniku Consilia až r. 1710 je podložený Rákócziho mandátom o jeho vytvorení a inštrukciou, týkajúcou sa jeho činnosti zo 7. marca 1710.²⁴

Na základe všetkých dosiaľ dostupných správ je na mieste tvrdiť, že Dvorná hospodárska rada vznikla už v jeseni 1707 ako polosúkromný úrad na správu vlastných Rákócziho majetkov, bez pevnej štruktúry a obsadenia funkcií. Na to poukazuje viacero skutočností. Juraj Ottlyk si vo svojej autobiografii, napísanej r. 1711 spoľahlivo spomínal na udalosti spred niekoľkých desaťročí, nemohol sa teda vo veci starej sotva dva roky takto zmýliť. Na skorší vznik a inú podobu Consilia poukazuje aj skutočnosť, že Ottlyk sa vo svojich spomienkach zásadne uvádza ako podpredseda tohto orgánu, kým v mandáte z r. 1710 je priamo uvedený vo funkcii predsedu. Predsedom Dvornej hospodárskej rady bol spočiatku sám František II. Rákóczi, jej vedenie však zveril podpredsedovi, za ktorého vymenoval svojho dvormajstra Juraja Ottlyka.²⁵ Rada (Consilium Oeconomicum Aulicum)

²¹ HECKENAST, Gusztáv. II. Rákóczi Ferenc Udvari Gazdasági Tanácsa (Consilium Aulico-Oeconomicum). In *A gazdaságtörténet kihívásai*. Tanulmányok Berend T. Iván tiszteletére. Budapest 1996, s. 61 – 67; BÁNKÚTI, Imre. *A kuruc függetlenségi háború gazdasági problémái*. Budapest 1991, s. 28 – 29.

²² Felső-Ozoróczi és Kohanóczy Ottlyk György önéletrása. In *Történelmi naplók*. Thaly, Kálmán (ed.). Budapest 1879, s. 105 – 107.

²³ *II. Rákóczi Ferenc ezertizenkét napja. Beniczky Gáspár fejedelmi titkár diáriuma 1707-1710*. Bánkúti Imre, Mészáros Kálmán. (eds.). Budapest 2005, s. 239.

²⁴ OSzK – Fol. Hung. 1389 (Pozostalost' Kálmána Thalyho), 14, fol. 7: Patent o vytvorení Dvornej hospodárskej rady zo 7. III. 1710.

²⁵ Ottlyk bol nielen osvedčeným verným Rákócziho prívržencom, ale aj skúseným popredným hospodárskym funkcionárom kuruckého štátu. Okrem úradu dvormajstra zastával od r. 1706 aj funkciu prefekta thökölyovských majetkov. Do protihabsburského odboja sa zapojil ešte r. 1683, keď vstúpil do vojska Imricha Thökölyho, v ktorom získal hodnosť plukovníka. V tej istej hodnosti bojoval v oslobodzovacej vojne proti Turkom a zúčastnil sa na oslobodení Budína v lete 1686. Dostal sa pred Caraffov Prešovský krvavý súd, no podarilo sa mu vyslobodiť. Na začiatku povstania Františka II. Rákócziho velil trenčianskej insurekcii, brániacej Trenčín proti kurucom, no na jar 1704 prešiel k povstalcovi. V nasledujúcom roku velil jazdeckému pluku a mal veľký podiel na víťazstve pri Smoleniciach. Od konca r. 1705 vykonával úrad dvormajstra, v novembri 1707 bol povýšený do hodnosti brigádneho generála. V jeseni nasledujúceho roku ako veliteľ vojsk v Dolnom Uhorsku niekoľko

zriadená Rákócziom v marci 1710 bola už celokrajinským orgánom hospodárskej správy, s pevne určenými funkciami, kompetenciami, pôsobnosťou, cieľmi, rokovacím a pracovným poriadkom, ktorý na seba postupne preberal úlohy dovtedajších ústredných hospodárskych úradov. Do jeho okruhu pôsobenia už nepatrili iba rákócziovské rodové majetky, ale aj sedmohradské, konfiškované a ďalšie dovtedy štátom spravované statky. Zahŕňal tak v podstate všetky veľkostatky a hospodárske objekty, ktoré neboli v rukách súkromných vlastníkov vo zvyšku kurucmi ovládanej krajiny.²⁶

Dvornú hospodársku radu (Consilium Oeconomicum Aulicum), ako posledný vrcholný úrad správy povstaleckého Uhorska, zriadil František II. Rákóczi 7. marca 1710 vo svojom tábore v meste Jászberény v Peštianskej stolici. Zakladajúcu listinu rady adresoval viceprefektom všetkých svojich, ako aj pripojených a fiškálnych majetkov na území Uhorskej koruny, Partia a Sedmohradska, inšpektorom soľných a rudných baní, správcom účtov, provizorom, inšpektorom viníc a vína, pokladníkom, komorským správcom a iným hospodárskym úradníkom a podúradníkom. Zriadenie nového úradu ekonomickej správy zdôvodňoval prílišnou zaneprázdnenosťou vedením vojny a politickými záležitosťami, ktoré ohrozovali plynulé riadenie jeho hospodárskych záležitostí. Odvolával sa pritom na svojich predkov a príklady iných kresťanských panovníkov. Cieľom vytvorenia nového orgánu hospodárskej správy malo byť zlepšenie a skvalitnenie riadenia rodových a fiškálnych statkov na celom území, ako aj zlatých, strieborných, olovených, železných a soľných baní.²⁷

Rákócziovské rodové majetky zaberali rozlohu 1 600 000 jutár pôdy, patrilo k nim 30 mestečiek, mnoho hradov a obrovský počet rozličných hospodárskych objektov.²⁸ Od začiatku povstania boli rozdelené na jednotlivé prefektúry, ktoré spravovali prefekti, priamo riadení kniežat'om. Jedným z nich bol ostatne aj Ottlyk, zodpovedajúci od r. 1706 za správu bývalých Thökölyho majetkov, ktoré Rákóczi v zmysle jeho poslednej vôle i ako jeho nevlastný syn zdedil. Vzhľadom na to, že tieto statky, až na niektoré výnimky, ležali spravidla na území Horného Uhorska a Partia, predstavovali v závere povstania už podstatnú časť kurucmi kontrolovaného územia. K nim patrili aj konfiškáty v Sedmohradsku a Partiu. Okrem nich knieža podriadilo vlastnej správe aj hornouhorské rudné a marmarošské soľné bane. Veľ-

mesiacov udržal kuruckú moc v severozápadných stolicach. Bližšie KÓNYA, Peter. „*Za Boha, vlasť a slobodu?*“ *Pohnuté osudy kuruckého generála Juraja Ottlyka*. Prešov 2009.

²⁶ HECKENAST, Gusztáv. II. Rákóczi Ferenc Udvari Gazdasági Tanácsa (Consilium Aulico-Oeconomicum). In *A gazdaságtörténet kihívásai*. Tanulmányok Berend T. Iván tiszteletére. Budapest 1996, s. 61 – 62.

²⁷ OSzK – Fol. Hung. 1389 (Pozostalost' Kálmána Thalyho), 14, fol. 7: Patent o vytvorení Dvornej hospodárskej rady zo 7. III. 1710.

²⁸ HECKENAST, Gusztáv. *II. Rákóczi Ferenc Udvari Gazdasági Tanácsa*, s. 61.

kostatky, bane a iné hospodárske objekty, spadajúce do okruhu pôsobnosti Consilia tak tvorili najväčší ekonomický potenciál zvyšku povstaleckého Uhorska.²⁹

Pri zriadení Dvornej hospodárskej rady rozdelilo knieža všetky spomínané majetky na štyri časti, spadajúce pod štyri samostatné prefektúry. Do prvej prefektúry patrili potiské majetky: panstvá Mukačevo, Blatný Potok, Tokaj a Regéc. Jej prefektom sa stal dovtedajší kniežací správca majetkov Martin Krucsay. Druhá prefektúra zahŕňala panstvá Ecsed, Somlyó a Pocsaj, sedmohradské fiškálne majetky, marmarošské soľné bane (tie neboli rodovým majetkom a v zmysle zakladajúcej listiny mali ešte v tom roku ostať v dovtedajšej správe³⁰) a panstvo Chust. Z väčšej časti už nepatrili k pôvodným rodovým statkom a ležali na území Sedmohradského kniežatstva. Ich prefektom mal byť Ján Pápai a jeho zástupcom jeden z kniežacích viceprefektov Adam Bakay.³¹ Tretiu prefektúru tvorili nedeliteľné rákóczi-Aspremontovské majetky (užívané spolu s jeho sestrou Juliannou Rákóczi-Aspremontovou): panstvá Szerencs a Ónod, čiastkové statky Debrő, Gyöngyös a Mád, ako aj dedičstvo po jeho tete Alžbete Rákóczi-Erdődyovej. Za ich prefekta bol určený dovtedajší správca väčšiny z nich František Malonyai. Majetky patriace do štvrtej prefektúry sa rozprestierali z väčšej časti na území Šarišskej stolice. Boli to predovšetkým Makovické vojvodstvo, ostatné šarišské statky a štiavnické panstvo, ďalej dedičstvo po Imrichovi Thökölym a napokon panstvá Likava, Orava a Lednice (s dodatkom „ak budú z Božej milosti získané späť“³²). Ich prefektom bol dovtedajší správca Makovického panstva Juraj Szluha.³³

Za predsedu Consilia Rákóczi určil svojho dvormajstra (a dovtedajšieho podpredsedu predchodcu tohto orgánu) Juraja Ottlyka. Okrem neho sú ako radcovia v zakladajúcej listine uvádzaní traja zo spomínaných prefektov: Martiny Krucsay, Ján Pápai a František Malonyai, vrchný účtovník Daniel Bulyovszky, ako správca baní kniežací dvorný lekár Jakub Lang a zástupca zátiského prefekta Adam Bakay. Členom rady, no bez postavenia radcu bol aj štvrtý prefekt Juraj Szluha.³⁴ Podobne štatút a práva radcu nemal ani tajomník Consilia, ktorým bol Rákócziho sekretár Gašpar Beniczky.³⁵ Michal Okolicsányi, spomínaný Ottlykom ako právnik rady, sa v patente neuvádza.

Popri patente vydal Rákóczi v ten istý deň aj inštrukciu, v ktorej podrobne určil ciele, úlohy, chod, rokovací a pracovný poriadok Consilia. Rada sa mala snažiť o pozdvihnutie a racionálnejšie využívanie jej zverených majetkov, avšak bez ujmy chudobnému ľudu. Jeho sídlom bolo dovtedajšie centrum správy kniežacích rodových majetkov. Radcovia boli zodpovední za svoje prefektúry, vrchný účtov-

²⁹ OSzK – Fol. Hung. 1389, 14, fol. 7.

³⁰ Tamže.

³¹ OSzK – Fol. Hung. 1389 (Pozostalost' Kálmána Thalyho), 14, fol. 8-13: Inštrukcia pre predsedu Dvornej hospodárskej rady zo 7. III. 1710.

³² OSzK – Fol. Hung. 1389, 14, fol. 7.

³³ OSzK – Fol. Hung. 1389, 14, fol. 8 – 13.

³⁴ OSzK – Fol. Hung. 1389, 14, fol. 7.

³⁵ HECKENAST, Gusztáv. *II. Rákóczi Ferenc Udvari Gazdasági Tanácsa*, s. 63.

ník priamo riadil bane v Nagybányi (Baia Mare), Telkibányi a mukačevské železné hámre. Zasadnutia rady sa mali konať každý štvrtýrok. O dôležitých veciach rozhodovali jej členovia hlasovaním, pričom každý radca disponoval jedným a predseda dvoma hlasmi. Chod úradu riadil jeho predseda, s pomocou tajomníka. Rovnako každý štvrtýrok bola rada povinná predkladať kniežat'u správu o stave a chode hospodárstva. Úrad, radní a prefekti mali viesť protokoly o svojej činnosti. Tieto, spolu s ďalšími dôležitými písomnosťami, ukladali do kniežacieho archívu. Sídlo archívu, ako aj pokladne a kniežacieho pokladníka, bolo takisto v Mukačeve. Zanedbanie povinností alebo nedbalosť zo strany všetkých úradníkov a zamestnancov rady mali byť trestané peňažnými pokutami.³⁶

Na začiatku marca 1710 vznikol nový ústredný úrad hospodárskej správy, ktorý popri riadení hospodárenia na rodových majetkoch vodcu povstania prevzal postupne viaceré úlohy štátneho orgánu. Jeho predsedom sa stal Rákócziho dvormajster brigádny generál Juraj Ottlyk, onedlho najvyšší hospodársky správca povstaleckého Uhorska. Podliehala mu správa obrovských veľkostatkov s plochou státisícov jutár ornej pôdy, nespočetných stád hovädzieho dobytku a oviec, rozsiahlych vinohradov, rudných i soľných baní, lesov a mnohých hospodárskych objektov, ako boli sklárne, hámre, huty, pivovary, mlyny, kameňolomy a hostince.

V ten istý deň, ako vodca povstania vydal patent o zriadení Consilia a oficiálnu inštrukciu o jeho činnosti pre predsedu, napísal aj súkromný list Ottlykovi, ktorý obsahoval niektoré konkrétne pokyny pre riadenie rady. Uložil mu, aby v záujme činnosti nového úradu na jeho majetkoch s pomocou libertínov a obecných richtárov zriadil sieť poštových staníc. Prostredníctvom nich mala prebiehať úradná korešpondencia medzi správcami jednotlivých statkov. Každá poštová stanica musela pritom potvrdiť odoslanie a prijatie listov. V prípade, ak by sa stratil list kniežat'a alebo predsedu Consilia, mala byť vinníkovi strhnutá z platu pokuta vo výške 10 zlatých za každý stratený list. Ako predsedovi mu udelil právo rozhodovať vo všetkých dôležitých veciach, pričom v neprítomnosti prefektov mohol sám rozkazovať správcom majetkov a ďalším hospodárskym úradníkom. Svoje inštrukcie musel dať na vedomie prefektom, aby ich príkazy jeho nariadeniam neprotirečili. Takisto tieto mali byť zaprotokolované a oznámené na štvrtýročných zasadnutiach Consilia.³⁷

Zároveň uložil Ottlykovi aj niektoré konkrétne úlohy v novom úrade. Po príchode do Tokaja mal zabezpečiť zhromaždenie dreva na opravu hradu Szolnok, splavovaného po Tise a postarať sa o prevzatie a odoslanie nákladu soli od generála Károlyiho. Ďalej mu nariadil vyhnat' jeho stádo koní na pasienky na juhu Zemplínskej stolice, medzi Tisou a Tokajským podhorím a postarať sa o pripustenie kobýl. Ostatné úlohy súviseli s jeho dovtedajším úradom dvormajstra. Z Tokaja sa mal Ottlyk odobrať do Szerencsa a pripraviť tamojší kaštieľ pre príchod kniežat'a, aby ho

³⁶ OSzK – Fol. Hung. 1389, 14, fol. 8 – 13.

³⁷ Rákócziho list Ottlykovi zo 7. III. 1710. In *A Rákóczi-szabadságharc dokumentumai Abaij-Torna, Borsod, Gömör-Kishont és Zemplén megyékből*. Bánkúti, Imre (ed.). Miskolc 2005, s. 32 – 34.

mohlo využiť na porady alebo jarný oddych. Nemal zabudnúť ani na obstarávanie súkna na uniformy šľachtickej gardy.³⁸

Niekoľko dní po vytvorení Consilia (14. marca) oznámil Rákóczi menovanie Ottlyka jeho predsedom kniežaciemu miestodržiteľovi maršalovi Mikulášovi Bercsényimu, pričom jeho oficiálne uvedenie do úradu malo byť vykonané v Blatnom Potoku. V tom istom liste písal aj o tom, že dvormajstra poveril vedením komisie na výber vína, určeného na export do cudziny.³⁹

Ottlykova inštalácia do úradu predsedu Dvornej hospodárskej rady sa konala v Blatnom Potoku 31. marca 1710. Vyplyva to z listu kniežaťa zo 6. apríla, v ktorom novému predsedovi okrem iného nariadil ustanoviť do úradu radcu zastupujúceho prefekta Adama Bakayho. Z ďalších úloh uložil Ottlykovi zabezpečiť pracovnú silu z Makovického panstva pre opevňovacie práce v Szerenci a Szolnoku, dohliadať na ocenenie vína, dozrieť na riadenie baní v Telkibányi, vyžadovať pravidelné hlásenia od úradníkov rady a starať sa o jej financovanie. Na zabezpečenie úradu v Mukačeve mu poskytol časť svojich rusínskych vojakov v pevnosti a na vedenie agendy svojho sekretára Gašpara Beniczkého, ktorého však po splnení povinností žiadal vrátiť späť.⁴⁰

Svoju novú úlohu si generál Ottlyk splnil úspešne. Na čele nového hospodárskeho úradu sa mu podarilo zracionalizovať riadenie obrovských majetkov, ako aj mnohých hospodárskych objektov a využiť ich kapacitu pre vyššiu produkciu vojnového materiálu a ďalších nutných výrobkov, nevyhnutných pre chod povstaleckého štátu. Rada dokázala účinne regulovať prísun tridsiatkov, ciel a ďalších stále sa stenčujúcich príjmov štátnej pokladnice, úspešne upravovala predaj vína, dobytky a iných tovarov do zahraničia, ako aj nákup niektorých výrobkov z cudziny. Napriek nepriaznivému vývinu medzinárodných i domácich pomerov, postupu habsburských armád, vrcholeniu krízy a nanovo zúriacemu moru dokázala budovať aj nové hospodárske zariadenia. V priebehu roku 1710 bol tak z iniciatívy kniežaťa založený mlyn na papier v Mukačeve, obnovená výroba v mátrijských sklárňach a opravené mukačevské železné hámre. Rada aj v mimoriadne ťažkých podmienkach dokázala udržiavať finančnú disciplínu a napriek obrovskému nedostatku peňazí financovať svoju činnosť i vyplácať mzdy úradníkom.⁴¹

Význam Dvornej hospodárskej rady sa v priebehu jej činnosti zvyšoval, a to tak v dôsledku pokračujúceho ústupu kuruckej moci ďalej na východ, ako aj postupnej straty významu dovtedajších orgánov hospodárskej správy. Consilium tak za niekoľko mesiacov prevzalo úlohy a kompetencie pôvodného vrcholného hospodárskeho úradu: Hospodárskej rady (Consilium Oeconomicum). Časť ňou spravovaných objektov bola ostatne, už od marca 1710, podriadená Dvornej hospodárskej

³⁸ Tamže.

³⁹ Rákócziho list Bercsényimu zo 14. III. 1710. In *II. Rákóczi Ferenc fejedelem leveleskönyvei III.* Budapest 1874, s. 68.

⁴⁰ OSzK – Fol. Hung. 1389 (Pozostalosť Kálmána Thalyho), 14, fol. 8 – 13: Rákócziho list Ottlykovi zo 6. IV. 1710.

⁴¹ HECKENAST, Gusztáv. *II. Rákóczi Ferenc Udvari Gazdasági Tanácsa*, s. 65.

rade. Najneskôr v druhej polovici roku 1710 sa tak Consilium stalo jediným fungujúcim úradom, riadiacim ekonomické záležitosti povstaleckého Uhorska a generál Juraj Ottlyk najvyšším úradníkom hospodárskej správy krajiny.

Čoskoro po vydaní patentu o zriadení Dvornej hospodárskej rady sa Ottlyk na Rákócziho príkaz vydal do mestečka Szerencs v Zemplínskej stolici, kam dorazil 11. marca. Jeho novou úlohou bolo zreorganizovať celé panstvo v súlade s potrebami armády a vojnovým hospodárstvom. Hneď po svojom príchode zabezpečil od kniežacieho komorníka z Mukačeva dostatočné množstvo žltého karmazínu pre Rákócziho šľachtickú gardu. Na druhý deň objednal pre gardu päťdesiat konských prikrývok, ktoré dal poslať do Blatného Potoka zafarbiť.⁴²

Ďalšou Ottlykovou starosťou v novom úrade bolo organizovanie predaja vína, predstavujúceho významný zdroj príjmov kniežaťa. Už v liste z 12. marca inštruoval Rákócziho komorníka Kőrössyho o nutnosti predávať víno na Mukačevskom panstve najmenej po 40 toliarov za sud,⁴³ aká bola vtedy jeho cena v Košiciach. Pripomínal mu, aby predal čím viac, žeby tak „vyrobili nejaké peniaze na mnohé potreby Jeho Výsosti“.⁴⁴ Takisto v ďalšom liste písanom zo Szerencsu 15. marca, ukladal komorníkovi v Mukačeve predávať víno najmenej za spomínanú sumu, nie lacnejšie. Sám sa plánoval vydať do Tokaja, kde sa vtedy predávalo víno po 50 toliarov za sud. Po ukončení predaja vína mal v úmysle odísť do Mukačeva.⁴⁵ Napriek Ottlykovej úprimnej snahe sa však zrejme predaj nepodaril podľa Rákócziho predstáv, ktorý v liste Mikulášovi Bercsényimu 3. júla 1710 poznamenal, že „(Ottlyk) spolu s Kőrössym sa s predajom vína veru nemohli chváliť“.⁴⁶

K návratu do mukačevskej pevnosti viedla však Ottlyka takisto ďalšia úloha. Bola ňou koordinácia a kontrola opevňovacích prác. V polovici marca nariadil Kőrössymu vydať peniaze na vybudovanie bášť na úpätí hradného kopca podľa plánov francúzskeho brigádneho generála.⁴⁷ Nakrátko sa zastavil ešte v Blatnom Potoku, odkiaľ 22. marca oznámil komorníkovi svoj úmysel prísť do Mukačeva, vyriešiť bližšie nešpecifikovaný problém a osobne skontrolovať opevňovacie práce, „na čo mňa vojenský inžinier peniaze“. O dva dni mu potom nariadil nepredávať červené víno, ale všetky jeho zásoby z Mukačeva odoslať Rákócziho manželke do Poľska.⁴⁸

⁴² THALY, Kálmán. A hazai képzőművészet, műipar, nemzeti viselet, fegyvergyártás és háztartás történetéhez II. Rákóczi Ferencz udvarában s korában IV. In *Történelmi tár*. 1883, s. 388.

⁴³ Tamže.

⁴⁴ Tamže, s. 389.

⁴⁵ Tamže.

⁴⁶ Rákócziho list Bercsényimu z 3. VII. 1710. In *II. Rákóczi Ferenc fejedelem leveleskönyvei III*. Budapest 1874, s. 129.

⁴⁷ THALY, Kálmán. A hazai képzőművészet, műipar, nemzeti viselet, fegyvergyártás és háztartás történetéhez II. Rákóczi Ferencz udvarában s korában IV. In *Történelmi tár*. 1883, s. 389 – 390.

⁴⁸ Tamže, s. 390.

Z Blatného Potoka sa predseda rady ešte pred koncom marca odobral do centra rákócziovských majetkov a zároveň sídla Consilia, do Mukačevo, kde ostal až do polovice leta 1710. Okrem už samotným Ottlykom spomínaných zámerov (predaj vína, dohľad nad opevňovacími prácami), sa v tom čase venoval najmä riadeniu kniežacieho hospodárstva, ako aj ďalším úlohám, spojeným s úradom predsedu rady a zabezpečením chodu dvora. Napriek tomu, že časť kompetencií dvormajstra prevzal po ustanovení Consilia vicedvormajster Mikuláš Sibrik, zamestnávali Ottlyka podobné povinnosti ako v predchádzajúcich rokoch.⁴⁹

V druhej polovici júla opustil Ottlyk Mukačevo a už 18. júla bol opäť v Szerenci. V lete zabezpečovala rada dodávku materiálu na nový kniežací stan (súkno, farby, bagázia), ktorý vyrábala istý židovský majster v mukačevskom podhradí, ako aj obstarávanie ďalších výrobkov pre dvor a šľachtickú gardu (anglické sedlá, látky, kože a i.).

Tento materiál nakupoval Ottlyk zväčša od židovských obchodníkov z Mukačevo, Nových Zámkov, Jász Berényu, Prešporoku alebo obchodníckych či remeselníckych cechov. Takto 1. augusta 1710 nakúpil od mukačevského žida pre potreby šľachtickej Compánie rôzne súkno, plátno, fajlandis, kordován a iné látky, resp. kože za 3 701 rýnskych zlatých a 50 denárov a pre dvor podobné materiály za 4 982 zlatých a 50 denárov.⁵⁰ Súkno nakupoval od peštianskej mestskej rady a z Mukačevo urgoval zlatú priadzu na uniformy šľachtickej Compánie. Ďalším zdrojom kniežacích či štátnych príjmov bol okrem predaja vína aj predaj kamennej soli z baní v Marmarošskej stolici. Aj ten riadil ako predseda Dvornej hospodárskej rady Juraj Ottlyk. V júli predal trom prešporským židovským obchodníkom soľ za takmer 6 000 zlatých a celkovo bola do začiatku augusta v Jász Berényi predaná soľ za 9 417 rýnskych zlatých a 34 denárov.⁵¹

V priebehu roku 1710 vrcholila v Uhorsku morová epidémia. Po dočasnom ústupe v zime a na jar prepukol v lete mor s ešte väčšou silou. Choroba si vyžiadala státisíce obetí, zdecimovala celé pluky a v niektorých mestách a mestečkách zahynula viac ako polovica obyvateľov. Jednou z príčin epidémie bolo akiste dlhé, suché a horúce leto. Zrejme kvôli šíriacemu sa moru venoval Ottlyk veľkú pozornosť nákupu liekov a zabezpečeniu kniežacej lekárne v Mukačeve. Už v júli prikázal poskytnúť lekárnikovi víno a pálenku pre potreby lekárne a kúpiť potrebné množstvo rôznych liekov.⁵² Sám Ottlyk začiatkom augusta ochorel a niekoľko týždňov nebol schopný vzdialiť sa zo Szerencsu. Dokonca nemohol odísť ani do Mukačevo,

⁴⁹ Počas pobytu v Mukačeve naďalej zodpovedal za zabezpečenie potrieb zahraničných vyslancov. Tak mal v polovici apríla na rozkaz kniežaťa vyplatiť francúzskeho sekretára³³⁵ a na začiatku mája mu prikázal Rákóczi postarať sa o veliteľa poľských žoldnierov kyjevského palatína grófa Michala Potockého a poskytnúť mu lúku pod hradom.

⁵⁰ THALY, Kálmán. A hazai képzőművészet, műipar, nemzeti viselet, fegyvergyártás és háztartás történetéhez II. Rákóczi Ferencz udvarában s korában IV. In *Történelmi tár.* 1883, s. 392.

⁵¹ Tamže, s. 393.

⁵² Tamže, s. 391.

kam 11. augusta poslal miesto seba dvorného komisára Andreja Kerczela.⁵³ Samozrejme, nebol to mor, ale nejaké bežné alebo chronické ochorenie.

Keď sa na začiatku augusta v Szerencsi na ceste k obliehaným Novým Zámkom zastavil aj sám Rákóczi, zanechal pri tejto príležitosti Ottlykovi na hrade kniežací archív s pečat'ou.⁵⁴ V auguste 1710 zariad'oval generál Ottlyk zo Szerencsu viaceré záležitosti hospodárskeho chodu krajiny. Na Rákócziho príkaz sa staral o vydávanie vína z kniežacích pivníc rôznym osobnostiam, ako bol napr. ešte stále v domácom väzení držaný maršal Forgách⁵⁵ či senátor Juraj Gerhard.⁵⁶ Predseda rady takisto zabezpečoval export väčšieho objemu vína do Pruska.⁵⁷ V druhej polovici mesiaca nariadil kniežaciemu komorníkovi v Mukačeve poskytnúť lúku pre kone generála Antona Eszterházyho.⁵⁸

Do kompetencií Dvornej hospodárskej rady patrilo vtedy stále viac vecí z agendy niekdajšej Hospodárskej rady. Po zrade prefekta Makovického panstva a člena Dvornej hospodárskej rady Juraja Szluhu mal Ottlyk 18. augusta vykonať konfiškáciu všetkých jeho majetkov.⁵⁹ Už pravidelne zabezpečoval aj vyplácanie plátov a v tom istom mesiaci nariadil vyplatiť mzdu celému služobníctvu kniežacieho dvora.⁶⁰

Pritom v lete 1710 sa akékoľvek riadenie krajiny stávalo stále komplikovanejšim. Niekoľkoročná kríza úplne rozvrátila hospodárstvo a pokračujúca morová epidémia ochromila dopravu i všetky oblasti ekonomického a spoločenského života. Na kniežacích panstvách ubúdala pracovná sila a tí čo prežili, zachraňovali sa útekom do lesov. Hornouhorské slobodné kráľovské mestá,⁶¹ ktoré dovtedy zásobovali povstalecké vojská zbraňami, strelivom, látkami, odevmi, obuvou, vínom i potravinami, boli následkom moru úplne ochromené. V septembri 1710 tak vrchný účtovník Consilia Daniel Bulyovszky sotva zhromaždil v marmarošských soľných baniach robotníkov na nalámanie tri a pol tisíc kusov soli určenej na predaj, mal však problém s jej dopravou do Tokaja.⁶²

Kvôli problémom pri riadení šarišskej prefektúry odišiel Ottlyk v druhej polovici septembra do centra Makovického panstva, do Zborova. V riadení dvora i pri niektorých záležitostiach rady poveril generál svojim zastupovaním vicedvor-

⁵³ Tamže, s. 394.

⁵⁴ Tamže.

⁵⁵ Tamže, s. 390, 395.

⁵⁶ Rákócziho list Bercsényimu z 26. VIII. 1710. In *II. Rákóczi Ferenc fejedelem leveleskönyvei III.* Budapest 1874, s. 523.

⁵⁷ THALY, Kálmán. *A hazai képzőművészet IV*, s. 395.

⁵⁸ Rákócziho list Bercsényimu z 20. VIII. 1710. In *II. Rákóczi Ferenc fejedelem leveleskönyvei III.* Budapest 1874, s. 523.

⁵⁹ Rákócziho list Bercsényimu z 18. VIII. 1710. In *II. Rákóczi Ferenc fejedelem leveleskönyvei III.* Budapest 1874, s. 523.

⁶⁰ THALY, Kálmán. *A hazai képzőművészet IV*, s. 394.

⁶¹ Košice, Prešov, Levoča, Bardejov, Sabinov a Kežmarok.

⁶² THALY, Kálmán. *A hazai képzőművészet IV*, s. 401.

majstra Mikuláša Sibrika.⁶³ V jeseni 1710 naďalej vybavoval vydávanie menších objemov vína rôznym kuruckým dôstojníkom, úradníkom a cudzím vyslancom, ako aj vyplácanie miezd či odmien úradníkom a vojakom. Tak v polovici septembra vyplatil v Zborove 100 zlatých šarišskému zemanovi Žigmundovi Horváthovi za preukázanú vernosť⁶⁴ a siedmim poddôstojníkom po 8 zlatých.⁶⁵

Začiatkom októbra odišiel Ottlyk do ďalšieho centra rákócziovských majetkov, do Blatného Potoka, kde zostal takmer do konca mesiaca. Jeho hlavnou úlohou bolo vtedy zabezpečenie plynulého vinobrania, čo, vzhľadom na blízkosť postupujúcich cisárskych vojsk, nebolo vôbec jednoduché ani bezpečné. Pre správy o ich príchode musel byť zber hrozna dokonca niekoľkokrát prerušený. Cisárska armáda však nebola jediným problémom posledného Rákócziho tokajského vinobrania. Veľké starosti mal Ottlyk s akútnym nedostatkom povozov, na ktorých by mohol dať odviezť sudy do Mukačeva. Vzhľadom na veľké straty, spôsobené na juhu Zemplína morom, mal akiste aj nedostatok pracovných síl. Paradoxne, práve vďaka dlhému, suchému a horúcemu letu, v ktorom sa obrovskou rýchlosťou šírila epidémia, malo hrozno r. 1710 mimoriadne vysokú cukornatosť a bolo vhodné na výrobu kvalitných samotokov (asú). Napriek všetkým problémom však Ottlyk vinobranie úspešne ukončil a koncom októbra sa odobral do Mukačeva. Ani v osobitne ťažkých podmienkach ho neopustil humor. Napr., keď v polovici októbra žiadal Kőrössyho o urýchlené zaslanie troch sudov starého vína z kniežacích zásob, lebo tam pili „také úbohé víno, že sa z neho mohli pominúť“.⁶⁶

Na odchod do bezpečného Mukačeva pomýšľal predseda rady už začiatkom októbra, a to pod vplyvom správ o blížiacich sa habsburských vojskách. Nariadil preto kniežaciemu komorníkovi zabezpečiť pre seba jednu izbu tak v mestečku, ako aj na hrade.⁶⁷ Do Mukačeva prišiel napokon až 28. októbra alebo tesne predtým. Úbytoval sa v mestečku, no utiahnuť sa do pevnosti zatiaľ odmietal. V Mukačeve ho zamestnávali spravidla tie isté povinnosti, ako v predchádzajúcich mesiacoch. Staral sa o obstarávanie súčasti výstroje a látok, hlavne pre šľachtickú gardu, dodávanie korenia a vína.⁶⁸ Ešte 12. novembra zabezpečoval na Rákócziho príkaz odoslanie tridsiatich sudov vína pre francúzskeho vyslanca markíza Bonaca.⁶⁹

Podrobne sa v tomto období venoval Ottlyk evidencii vína, ako jedného z najvýznamnejších produktov kniežacieho hospodárstva. Na konci novembra a v decembri vypracoval Ottlyk niekoľko výkazov o stave vína v Rákócziho pivniciach

⁶³ Tamže, s. 400.

⁶⁴ Rákócziho list Bercsényimu zo 14. IX. 1710. In *II. Rákóczi Ferenc fejedelem leveleskönyvei III.* Budapest 1874, s. 536.

⁶⁵ Rákócziho list Bercsényimu z 17. IX. 1710. In *II. Rákóczi Ferenc fejedelem leveleskönyvei III.* Budapest 1874, s. 541.

⁶⁶ THALY, Kálmán. *A hazai képzőművészet IV*, s. 396 – 397.

⁶⁷ Tamže, s. 396.

⁶⁸ Tamže, s. 398.

⁶⁹ Rákócziho list Bercsényimu z 12. XI. 1710. In *II. Rákóczi Ferenc fejedelem leveleskönyvei III.* Budapest 1874, s. 545.

v Berežskej stolici. Podľa výkazu z 24. novembra 1710 bolo v mukačevskom kostole, na nádvorí mukačevského kaštieľa (tam boli zložené najlepšie tokajské vína) a v pivniciach v Szent Miklósi (Činadijevo) uložených 346 sudov a 35 súdkov tokajského vína (z nich 2 sudy a 12 súdkov asú). Spolu s vínom, odoslaným medzitým do Poľska, pruskému kráľovi, Rákócziho manželke do Poľska, Jágerskej kapitule do Košíc, podolínskym piaristom a grófovi Štefanovi Csákyemu, predstavovala produkcia tokajského vinobrania 559 sudov vína.⁷⁰

Okrem tokajského vína vypracoval Ottlyk na začiatku roku 1711 takisto súpis vína pochádzajúceho z Berehova. Spolu sa v Berehove nachádzalo víno, získané z kniežacích majerov, desiatkov, konfiškátov a iných zdrojov v celkovom objeme 496 a pol suda. Z berehovských vín nechal odovzdať rôznym osobám 142 a pol suda. Medzi nimi bolo aj tých 30 sudov pre markíza Bonaca, ktoré dal pred Vianocami 1710 dopraviť do Skolie v Poľsku a 5 sudov pre kniežací dvor, zimujúci vo Verchovine na severe Berežskej stolice.⁷¹ Podobne ešte 22. januára dal Ottlyk odoslať 56 sudov tokajského vína z Mukačeva ako dar pre troch ruských generálov – Dolgorukého, Galicina a Golovkina.⁷²

Vianoce roku 1710 strávil predseda rady v Mukačeve. Tento posledný rok (vlastne len necelý polrok) povstania privítala krajina v žalostnom stave. Dediny, mestá i celé stolice boli zdecimované morom, obyvateľstvo, ktoré prežilo epidémiu, žilo v biednych pomeroch, bez potrebných zásob a na mnohých miestach hrozil hlad. Kráľovské mestá prišli o väčšinu svojho majetku i zdrojov príjmov a podobne schudobneli aj mnohí zemania. Kurucká moc nezadržateľne ustupovala na východ a na začiatku roku sa už v podstate obmedzovala na tie stolice, kde v lete 1703 povstanie začalo.

Pomer síl sa výrazne zmenil v prospech panovníkových armád. Necelé dve desiatky tisíc hladných, zle zásobených a vyzbrojených vojakov, tvoriacich kurucké vojská, neboli už schopné čeliť niekoľkonásobnej presile habsburskej armády. Ešte koncom septembra 1710 padli Nové Zámky, posledná povstalecká pevnosť v Dolnom Uhorsku, v polovici októbra obsadili panovníkove vojská Szolnok, v posledný deň novembra kapituloval Jáger a na začiatku decembra Prešov. V prvých dňoch nového roku sa cisárske armády zmocnili Blatného Potoka aj Tokaja a kuruci vydali ďalšie pevnosti (Kálló, Ecsed, Solyomkö). Povstalecké vojská neboli schopné klásť účinný odpor ani podnikať úspešné vojenské akcie. Dokázali už iba brániť niekoľko dobre opevnených a zásobených pevností, ako boli Košice, Mukačevo či Užhorod.

Po ôsmich rokoch neustálych bojov a hlbokkej kríze hospodárstva sa zmenil vzťah obyvateľov k povstaniu a jeho pokračovanie sa stávalo pre nich obrovským bremenom. Kuruckú armádu už nepovažovali za záruku oslobodenia spod cudzie-

⁷⁰ THALY, Kálmán. *A hazai képzőművészet IV*, s. 403.

⁷¹ Tamže, s. 405.

⁷² Tamže, s. 406.

ho útlaku, ale za príčinu ďalšieho chudobnenia.⁷³ Väčšina stavov i poddaných túžila začiatkom roku 1711 po mieri a rýchle ukončenie vojny v Uhorsku bolo aj v záujme panovníka.⁷⁴ Na poste vrchného veliteľa armády v Uhorsku vystriedal preto generála Heistera chorvátsky bán maršal gróf Ján Pálffy, s poverením uzavrieť za každú cenu mier.⁷⁵

Rákóczi s Bercsényim, napriek žalostnému stavu krajiny, vojenským neúspechom a katastrofálnej situácii vojsk, odmietali uzavretie separátneho mieru pred univerzálnym mierom s medzinárodnými garanciami. Vzhľadom na slabosť povstaleckej armády sa spoliehali na zahraničnú pomoc, ktorá bola však čím ďalej menej reálna. Za najdôležitejšie považovali preto vydržať hoci aj na zmenšenom území, udržať armádu, získať zahraničnú pomoc a uzavrieť čím dlhšie trvajúce prímerie. V záujme získania vojenskej pomoci Ruska a podpory Anglicka a Holandska Rákóczi 9. januára 1711 do Poľska a 31. januára sa prvý a posledný raz stretol na dôverných rokovaníach s maršalom Pálffym, s ktorým sa dohodli na uzavretí prímeria bez ďalších konkrétností.⁷⁶

Po rozhovoroch s Pálffym zvolal vojsko, ktoré oboznámil s rokovaniami a svojím odhodlaním vytrvať až do uzavretia všeobecného, medzinárodne garantovaného mieru a toto stanovisko prijal aj Senát na svojom poslednom zasadnutí 12. – 18. februára. Po tomto sa Rákóczi s časťou Senátu odobral do Poľska. Spolu s ním 21. februára 1711 opustil Uhorsko aj Juraj Ottlyk. Odchodom kniežata a s dvorom a niekoľkými najvyššími predstaviteľmi krajiny prestali fungovať aj posledné štruktúry kuruckého štátu. Povstalecké jednotky ešte dva mesiace ovládali nevelké územie na severovýchode aj niekoľko pevností, hospodárstvo aj správa štátu sa však úplne rozpadli. Z kniežacieho poverenia pokračoval v rokovaníach s maršalom Pálffym maršal Alexander Károlyi, ktorý napriek vôli kniežata uzavrel 29. apríla známy Satmársky mier, čím povstanie definitívne skončilo.

Samozrejme, po odchode Juraja Ottlyka do Poľska prestala fungovať akákoľvek hospodárska správa zvyšku povstaleckého Uhorska. Možno preto predpokladať, že v polovici februára 1711 ukončila svoju činnosť aj Dvorná hospodárska rada. Dvorná hospodárska rada (Consilium Oeconomicum Aulicum), vytvorená Františkom II. Rákóczim ešte r. 1707 na správu jeho rodových majetkov, bola v marci 1710 transformovaná na krajinský orgán hospodárskej správy. K dovtedajším úlohám riadenia rákócziiovských a thökölyovských majetkov postupne dostávala ďalšie úlohy, dovtedy zabezpečované Hospodárskou radou (Consilium Oeconomi-

⁷³ Mnohí zemania využili všeobecnú amnestiu, vyhlásenú panovníkom začiatkom októbra. Mešťania odmietali brániť mestské hradby a hľadali cestu ku kapitulácii. Poddaní na vidieku nedokázali ďalej znášať bremeno kuruckých vojsk a bánd dezertérov.

⁷⁴ Vojna o španielske dedičstvo sa chýlila ku koncu a bolo nesmierne dôležité ukončiť povstanie pred uzavretím všeobecného mieru, v ktorom by mohli mocnosti (Francúzsko, Anglicko, Nizozemsko) žiadať zastúpenie Sedmohradského kniežatstva a uhorskej konfederácie.

⁷⁵ KÖPECZI, Béla – R. VÁRKONYI, Ágnes. *II. Rákóczi Ferenc*. Budapest 2004, s. 446 – 451.

⁷⁶ KÖPECZI, B. – R. VÁRKONYI, Á. *II. Rákóczi Ferenc*, s. 453 – 455.

cum), resp. jej prešovskou administráciou, ktorá od jesene 1708 prevzala funkcie celej rady. V dôsledku pokračujúceho rozpadu hospodárstva aj správy kuruckého štátu a rozsiahlej morovej epidémie Dvorná hospodárska rada od leta 1710 nakon úplne nahradila Hospodársku radu. Na jej čele stál predseda brigádny generál Juraj Ottlyk, ktorý do svojho neveľkého aparátu prevzal niektorých úradníkov prešovskej administrácie Consilia Oeconomica. Dvorná hospodárska rada odvtedy až do polovice februára 1711 zabezpečovala najmä zásobovanie armády, správu komorských, skonfiškovaných a rodových panstiev, prevádzku baní, hospodárenie s vínom, ako aj chod pôšt, tridsiatkových staníc a ďalších úradov stále sa zmenšujúceho povstaleckého štátu.

EVANJELICKÁ CIRKEV A. V. VO SVETLE KANONICKEJ VIZITÁCIE Z GEMERSKEJ SUPERINTENDENCIE Z ROKU 1713*

Lucia Šteflová

ŠTEFLOVÁ, Lucia. Evangelical Church a. c. in the light of canonical visitation of Gemer Superintendency in 1713. In *Annales historici Presovienses*. ISSN 1336-7528, 2015, vol. 15, no. 1, p. 36-45

Treaty of Szatmár in April 1711 closed a period of one hundred years lasting anti-Habsburg uprisings. For the Evangelical Church a. c. it was a period of struggle for the preservation of religious freedom. In that place there is no liquidation of the Protestant Churches and the Treaty of Szatmár became a guarantee of survival for both the Lutheran Churches. After 1711 occurred in Hungary a new counter-reformation period. This paper will try to bring to the analysis of canonical visitation of the first half of the 18th century in Gemer superintendency. Canonical visitation was carried out by Samuel Antoni. Canonical visitations are an important source serving the recognition of church history, also complete the picture of everyday life of the Church community and closely reflect the actual ecclesiastical institutions, both in terms of economic, legal and religious. Canonical visitation of Gemers Superintendency in the first half of the 18th century is written mostly in Latin, rarely appear in it Hungarian language and it contains also a whole passages in biblical Czech.

Key words: Gemer Superintendency, the Lutheran Church a. c., Samuel Antoni, 1713.

Satmársky mier v apríli 1711 uzavrel sto rokov trvajúce obdobie protihabsburských povstaní. Pre evanjelickú cirkev a. v. to bolo obdobie boja za zachovanie náboženskej slobody. Na našom území nedošlo k likvidácii protestantských cirkví a Satmársky mier sa stal garanciou na prežitie pre obe evanjelické cirkvi. Po roku 1711 nastalo v Uhorsku nové obdobie protireformácie. I keď zákony poskytovali evanjelikom minimálnu slobodu, katolícka cirkev a ani Habsburgovci už nemohli uplatňovať proti evanjelikom také radikálne metódy ako v predchádzajúcom storočí. Počas 18. storočia prebiehala na našom území tichá protireformácia, so súhlasom panovníka aj najvyšších úradov.¹

Obdobie po Satmárskom mieri sa pokúsime priblížiť na základe analýzy kanonickkej vizitácie z prvej polovice 18. storočia v Gemerskej superintendencii.² Ka-

* Táto štúdia je výsledkom riešenia projektu KEGA 040PU-4/2015 Konfesionálny vývin strednej Európy v ranom novoveku – smery, cirkvi, udalosti.

¹ Bližšie: *Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry III*. Pavel Uhorskai (ed.). Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2002, s. 50 – 52.

² Na synode v Ružomberku, konanej v dňoch 3. – 7. apríla 1707 za účasti 82 delegátov

nonickú vizitáciu vykonal Samuel Antoni,³ gemersko-šarišsko-spišský superintendent, v roku 1713.

Kanonicke vizitácie sú dôležitým prameňom, slúžiacim na poznávanie cirkevných dejín, taktiež dotvárajú obraz každodennosti cirkevného zboru a podrobne zachytávajú skutočný stav cirkevných ustanovizní, a to z hľadiska hospodárskeho, právneho i náboženského. Kanonická vizitácia z Gemerskej superintendencie z prvej polovice 18. storočia je napísaná prevažne v latinčine, ojedinele sa v nej nachádzajú aj zápisy v maďarčine, obsahuje i celé pasáže v biblickej češtine.⁴

Kanonická vizitácia z roku 1713 opisuje stav v cirkevných zboroch v Ochtinej, Rochovciach, Slavošovciach, Lehote, Kocelovciach, Petrove, Slavoške, Kobeliarove, Brdárke, Vyšnej Slanej, Rejdovej, Dobšinej, Vlachove, Gočove, Nižnej Slanej, Kunovej Teplici, Rozložnej, Gočaltove, Gemeri, Levkuške, Gemerskej Panici, Pada-

z radov kňazstva a stavov, bolo prijatých 25 kánonov. V oblasti cirkevnej správy boli zriadené (či skôr obnovené) štyri dištrikty (superintendencie, okolia): Východný alebo Potiský (šesť slobodných kráľovských miest a stolice Spišská, Šarišská, Zemplínska, Abovská, Užská, Berežská, Ugočská, Satmárska a Biharská), Banský (kráľovské banské mestá a stolice Tekovská, Hontianska, Novohradská, Turčianska, Zvolenská, Peštianska, Šoltská, Pilišská), Preddunajský alebo Severo-západný (Bratislava a stolice Prešporská, Nitrianska, Trenčianska, Oravská, Liptovská, Ostrihomská a Komárňanská) a Gemersko-južný (Gemerská, Malohontská, Turnianska, Boršodská, Hevešská a Solnocká stolica). Bližšie: *Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry III.* Pavel Uhorskai (ed.). Liptovský Mikuláš : Transcius, 2002, s. 47.

³ Samuel Antoni sa narodil v roku 1699 v Bátovciach. Študoval na rôznych školách doma, na teológiu chodil na univerzitu v Jene. Od roku 1709 pôsobil ako farár v Štítniku. Od toho istého roku bol aj gemersko-šarišsko-spišským superintendentom. Zomrel v Štítniku v roku 1738. Bližšie: FABÓ, András. *Monumenta Evangelicorum aug. conf. in Hungaria Historica. III. Kötet.* Pest : Kiadja Osterlamm Károly, 1865, s. 12. alebo PETRÍK, B. (ed.). *Evanjelická encyklopédia Slovenska.* Bratislava : BoPo, 2001, s. 16.

⁴ Od samého začiatku šírenia luterskej reformácie v prvej polovici 16. storočia nahrádzali slovenskí evanjelici v duchu protestantizmu obradovú latinčinu rímskokatolíckej cirkvi svojim domácim, t. j. zrozumiteľným jazykom. Bol to jazyk, ktorý vtedy Slováci bez ohľadu na vierovyznanie používali v písomných prejavoch už od 15. storočia. Nie celkom presne hovoríme, že používali češtinu. Nepresne preto, že Slováci síce v danej historickej situácii siahli po češtine ako už po hotovom kultivovanom jazyku s dlhšou písomnou tradíciou, no od samého začiatku používania češtiny na Slovensku dochádza k jej prirodzenej spontánnej adaptácii, ktorej pravidlá v kontakte dvoch jazykov určujú základné zákonitosti, atribúty jazyka (slovenčiny), s ktorým sa čeština dostáva na Slovensku do bezprostredného kontaktu. Hoci obradový jazyk slovenských evanjelikov, ktorý označujeme termínom *bibličtina*, nebol jazyk určený na bežné dorozumievanie, jeho používanie bolo striktno obmedzené na sféru náboženských obradov, aj pri tomto striktno ohraničenom používaní sa v živom prednese, spravidla pri spievaní textov vytlačených v češtine, výrazne a spontánne prejavilo slovenské jazykové vedomie evanjelických veriacich, t. j. aj pri tomto prednese českého textu sa uplatňovali pravidlá adaptácie, spontánne fungujúce pri kontakte dvoch jazykov. Bližšie: DORUĽA, Ján. Slovenčina a bibličtina v evanjelickej cirkvi na Slovensku. In *Slavica Slovaca.* ISSN 0037-6787, 2011, roč. 46, č. 1, s. 3, 6.

rovciach, Dražiciach, Teplom Vrchu, Budikovanoch, Hostišovciach, Slizkom, Drienčanoch, Ostranoch, Papči, Hrušove, Potoku, Lipovci, Kyjaticiach, Babinci, Striežovciach, Brádnom, Polomke, Zdychave, Poproči, Rovnom, Ratkovskom Bystrom, Filieri, Hrlici, Krokave, Ratkovskej Suche, Ploskom, Ratkovej, Rybníku s filiami v Brusníku, Špaňom Poli, Sáse, ďalej v cirkevných zboroch v Kameňanoch, Nandraži, Roštári, Markuške, Hankovej, Štítniku, Honciach a v Rožňavskom Bystrom.⁵

V kanonickej vizitácii z roku 1713 nachádzame presné informácie o situácii v jednotlivých cirkevných zboroch evanjelickej cirkvi a. v. Každý zápis obsahuje meno miestneho farára, opis kostola, vlastníctva a majetkov zboru a taktiež záznamy o vyplácaní cirkevných dôchodkov a platení cirkevných daní. V zázname o prvom cirkevnom zbore v Ochtinej je uvedené meno miestneho farára – Laurentius Bahil. Ďalej sa uvádza, že zbor používal Veľký a Malý katechizmus doktora Martina Luthera. Cirkevný zbor v Ochtinej disponoval piatimi liturgickými rúchami, štyrmi mantiliami a štyrmi mappae.⁶ Vizitátor navštívil aj školu, ktorá sa nachádzala v budove, ktorá bola zasvätená zbožnosti a vzdelávaniu. Jej rektorom⁷ bol Johannes Levko, ktorý vyučoval dvadsať detí čítanie a písanie. Samostatne sú opísané problémy s kostolom, súvisiace s jednou lúku, ktorú dal do zálohu kostolník Michaeli Varga pre filiu v Rochovciach, ktorá nedisponovala kostolom. Veriaci zbierali peniaze na výstavbu nového kostola.⁸

⁵ Cirkevné zbory uvádzame v poradí, v akom ich uvádza kanonická vizitácia.

⁶ Vo vizitácii sú používané termíny mappae a mantilia ako oltárne prikrývky. V štúdiu používame ich latinský tvar, keďže samotné prikrývky spadajú do skupiny textílií, ktoré sa ešte ďalej delia na viacero druhov podľa toho, kde (na kalich, pod kalich, na oltár, pod svietniky atď.) a pri akých príležitostiach (krst, sviatky, pohreb atď.) sa používali. Čo sa týka ďalších liturgických textílií, ktoré sa používali v 17. storočí v evanjelickej prostredí, tie poznáme z popisu Pavla Socháňa, ktorý ich rozdeľuje na tie, ktoré prikrývali oltár, čiže zastieradlá – antependiá, prikrývadlá a prestieradlá. Zastieradlá bývali zhotovované z najkvalitnejších hodvábných tkanín. Ozdobovali sa krížmi, crucifixmi, ale našli sa aj biblické motívy obetovanie Izáka a motívy sv. Kataríny. Oltárne prikrývadlá sa šili tiež z luxusných tkanín, nemali však špecifickú výzdobu. Prestieradlá boli z plátna (domáceho alebo kupovaného) a zdobené mohli byť aj výšivkami. Ďalšiu skupinu textílií by sme mohli charakterizovať ako spodné prikrývky, ktoré sa podkladali pod oltárne zastieradlá, prikrývadlá a prestieradlá: obrusy a ručníky (atrophiola). Motívy výzdoby tvorili kvetinové ornamenty, kríže, nápisy, symbol Božieho Baránka. Tretiu skupinu tvorili prikrývky na kalich (pallium), pod kalich a pod svietniky, označované v inventároch ako šatky (corporale), ale aj ručníčky. Na vyčistenie kalicha pri prisluhovaní Večere Pánovej slúžili kališné utierky. Šatky sa zhotovovali z jemnejších tkanín, ktoré sa nákladne zdobili výšivkami a čípkami. V chráme bývali najviac dva kusy. Bližšie: *Paramenty. Liturgické textílie. Katalóg výstavy*. Piatrová, Alena – Hasalová, Eva (eds.). Bratislava : Slovenské národné múzeum – Historické múzeum, 2015, s. 267.

⁷ Vo vizitácii sa jednotne uvádza pojem rektor aj pre obyčajného mestského učiteľa, aj pre rektora. Nedá sa preto presne určiť, ktorý z učiteľov mal oficiálny titul rektor a ktorý bol iba mestským učiteľom.

⁸ *Evangelikus Országos Levéltár (EOL), fond: IX. Gyűjteményes anyagok, IX/2. Tematikus gyűjtemények – Egyházlátogatási jegyzőkönyvek (Canonica visitatio) és gyűlekezettörténetek – Gömöri egyházmegye 1713, Ochtinensis, s. 1 – 2.*

Farárom v Slavošovciach bol Johannes Sextio. Nový cintorín si veriaci zriadili v roku 1713, obohnali ho kamennou stenou, ktorá ho mala chrániť pred dažďom a búrkou. Vo vizitácii nachádzame záznam o rektorovi Johannovi Greczovi, na ktorého sa sťažoval senior. Spoločenstvo rozhodlo prešetriť tieto sťažnosti. Johann Grecz hľadal útočisko u superintendenta, ktorý bol však v tom čase na zhromaždení v Kunovej Teplici. Vydal sa za ním a snažil sa obhájiť. Vyhlásil, že je nevinný a svoju prácu vykonával podľa platných protokolov. Počas svojej obhajoby odpovedal na otázky vizitátora, v treťom bode sa konštatuje, že rektor na ulici vykrikoval: „*Nauczsa was kazat gestli newite. Nesprawedliwe knez kazal.*“⁹ V šiestom bode sa vizitátor pýtal na pravdivosť jeho výroku: „*uz ga z knezom nikdi dobry nebudem.*“¹⁰ Prípád sa odložil do ďalšej vizitácie, na ten čas bolo vyšetrovanie pozastavené a rektor bol oficiálne suspendovaný.

Z lehotského cirkevného zboru je zaznamenaný prípad strážcu oviec Matthiasa Ivaneka, ktorý sa stretával s vdovou a zároveň čakal potomka s vydatou ženou menom Marinam Demkowgech. Obvinenie z bigamie poprel. Napriek tomu bol zatknutý. Sľúbil, že bude tehotnej žene platiť alimenty, postará sa o nemluvňa. Ak by sľub porušil, bude potrestaný.¹¹

V cirkevnom zbore evanjelickej cirkvi a. v. v Kobeliarove sa v časti Cirkevné problémy nachádza zmienka, týkajúca sa používania lúky, ktorá vždy patrila kostolu. Ak ju niekto používal, bol povinný uhradiť hodnotu trávy, ktorá bola na nej po dobu jedného roka pokosená. Na starosti mal agendu okolo lúky miestny farár alebo cirkevní funkcionári. Tráva sa zvykla posadiť na sv. Juraja, hneď po sejbe bol prenajímateľ lúky povinný zaplatiť. V kostolnej knihe sa však uvádza, že ak bude chcieť niekto používať ostatné lúky medzi mlyni, z ktorých je päť vozov sena, bude musieť zaplatiť sumu 2 uhorské florény.¹²

Vo filii cirkevného zboru v Kobeliarove, Brdárke, sa veriaci snažili opraviť kostol. Martinum Smrek a Matthiam Hricz prisľúbil, že na tieto úpravy poskytnú 30 fl. Tie mali byť určené hlavne na zvon a na obnovu zvonice, ktorá sa nachádzala pri dverách do kostola. Jedna tretina cintorína v Kobeliarove bola využívaná filiou Brdárka. Miesta udeľovali dozorcovia a miestny farár, do Kobeliarova povolával dvoch až troch mužov z Brdárky na pomoc.¹³

⁹ EOL, fond: IX. Gyűjteményes anyagok, IX/2. Tematikus gyűjtemények – Egyházlátogatási jegyzőkönyvek (Canonica visitatio) és gyűlekezettörténetek – Gömőri egyházmegye 1713, Nagy Szlaboss, s. 3.

¹⁰ EOL, fond: IX. Gyűjteményes anyagok, IX/2. Tematikus gyűjtemények – Egyházlátogatási jegyzőkönyvek (Canonica visitatio) és gyűlekezettörténetek – Gömőri egyházmegye 1713, Nagy Szlaboss, s. 3.

¹¹ EOL, fond: IX. Gyűjteményes anyagok, IX/2. Tematikus gyűjtemények – Egyházlátogatási jegyzőkönyvek (Canonica visitatio) és gyűlekezettörténetek – Gömőri egyházmegye 1713, Lehota, s. 3.

¹² Vo vizitácii sa nachádza skratka 2 fl. hung. Bližšie: EOL, fond: IX. Gyűjteményes anyagok, IX/2. Tematikus gyűjtemények – Egyházlátogatási jegyzőkönyvek (Canonica visitatio) és gyűlekezettörténetek – Gömőri egyházmegye 1713, Fekete Patak, s. 5.

¹³ EOL, fond: IX. Gyűjteményes anyagok, IX/2. Tematikus gyűjtemények – Egyházlátogatási

V cirkevnom zbere vo Vyšnej Slanej sa v časti cirkevne problémy nachádza zápis o poli, lúke a desiatkoch, ktoré boli cirkevnému zboru od roku 1670 neoprávnenne skonfiškované. Veriaci boli nedobrovoľne závislí na poliach v Brdárke. Cirkevný zbor prišiel aj o železo, ktoré slúžilo na výrobu vozov a kolies. Z toho dôvodu osobne Mária Urbani vyhlásila pred vizitátorom, že nahradí tieto výnosy a pri svojej jesennej návšteve s manželom Matthiasom Stehlo poskytnú cirkevnému zboru 3 uhorské florény. Pri tejto návšteve malo byť prítomných hneď niekoľko cirkevných dozorcov. Ďalej vizitátor uvádza, že cirkevný zbor vo Vyšnej Slanej disponoval tromi pozlátenými kalichmi, ktorých vrchná časť bola strieborná a spodná časť medená, obetnou miskou,¹⁴ jednou albou a deviatimi mantiliami.¹⁵ Rejdová, ako filia Vyšnej Slanej, má v kanonickej vizitácii skromný zápis. Nachádza sa v ňom však zaujímavý údaj o škole so štyrmi triedami, ktorých žiaci už zvládli pravidlá gramatiky a základy katechizmu.¹⁶

V Dobšinej vykonal vizitáciu superintendent 24. októbra 1713. Hneď v prvých riadkoch vizitácie je uvedená sťažnosť na miestneho farára Daniela Budaea,¹⁷ ktorý bol po návšteve obradov superintendentom obvinený z nedbalosti. Dobšinský cirkevný zbor disponoval tromi pozlátenými striebornými kalichmi, mal i päť mappae a sedem mantilií, tri nádoby na víno, tri superpelície a strieborný kríž (24 uncí). Počas návštevy superintendenta v škole, bol rektor neprítomný. Vizitátor navštívil aj chlapcov v „tmavej“ miestnosti, slúžiacej ako poslucháreň. Dvaja študenti už boli ženatí, iní čakali na promócie a väčšina obhájila možnosť pokračovať v štúdiu. Superintendent ďalej konštatoval, že budova kostola je skutočne stará, maľby v kostole stmavli, boli popraskané a poškodené. Počas dažďov stekala voda po múroch, niekoľko dosiek bolo zlomených. Inšpektori a cirkevní dozorcovia však konštatovali, že poškodenia sú také rozsiahle, že k opravám by mohlo dôjsť len s pomocou mesta. Farnosť mala od roku 1670 niekoľko polí a lúk. Plat farára závisel od vyzbieraných desiatkov. Taktiež dostával naturálie, vo forme zeleniny (hlavne strukovín) a dreva. Vizitácia obsahuje i prosbu superintendenta, aby sa

jegyzökönyvek (Canonica visitatio) és gyülekezetörténetek – Gömöri egyházmegye 1713, Berdarka, s. 5.

¹⁴ Vo vizitácii sa jednotne používa termín patella, čiže obetná miska.

¹⁵ EOL, fond: IX. Gyűjteményes anyagok, IX/2. Tematikus gyűjtemények – Egyházlátogatási jegyzökönyvek (Canonica visitatio) és gyülekezetörténetek – Gömöri egyházmegye 1713, Felső Sajó, s. 6.

¹⁶ EOL, fond: IX. Gyűjteményes anyagok, IX/2. Tematikus gyűjtemények – Egyházlátogatási jegyzökönyvek (Canonica visitatio) és gyülekezetörténetek – Gömöri egyházmegye 1713, Redova, s. 6.

¹⁷ Daniel Budaea pochádzal zo Sabinova. Jeho otec Juraj bol farárom v Červenici, ktorý ušiel do sliezskeho Brzgu. Daniel tam študoval a v štúdiách pokračoval v Prešove. Keď aj odtiaľ museli ujsť, študoval znova v Brzgu, vo Vratislavi a vo Wittenbergu (zapísal sa 13. októbra 1690). Dňa 4. apríla roku 1702 ho zvolili v Dobšinej za rektora. Dňa 8. apríla toho roku ho ordinovali v Kukovej. Zomrel v Dobšinej 9. septembra 1724 v 55. roku života. Bližšie: REZIK, Ján. *Gymnaziológia. Dejiny gymnázií na Slovensku*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1971, s. 568.

o problémy cirkevného zboru začalo zaujímať i mesto. Z tohto dôvodu boli do cirkevného zboru povolaní úradníci, ktorí sa zaviazali, že pomôžu s obnovou kostola. Farár sa zaviazal, že o opravách bude superintendenta informovať listom. Potom, čo miestny farár Daniel Budaeus pri službách Božích pochybil, na pomoc boli zavolané dobšinské miestne authority, ako uvádza vizitátor, dúfa, že sa im do budúcnosti tento problém podarí vyriešiť.

Cirkevný zbor vo Vlachove disponoval polom aj lúkami, avšak jednu lúku dali do zálohu. Veriaci zbierali peniaze, aby ju mohli odkúpiť a opäť pripísať na zoznam majetku vlachovského cirkevného zboru. Z tohto dôvodu sa stali dlžníkmi a boli od nich vymáhané pohľadávky. Veriaci v Gočove, ako filia Vlachova, zaplatili 30 fl., pretože ju predtým tri letá za sebou používali. Po tom ako dali lúku do zálohu, veriaci z Gočova, dostali záruku, že budú môcť používať inú lúku. Vlachovský cirkevný zbor disponoval jedným pozláteným strieborným kalichom, obetnou miskou, štyrmi mantiliami, jednou albou a tromi mappae.¹⁸ Gočovská kaplnka disponovala kalichom a obetnou miskou, dvomi mantiliami, jednou albou a jednou mappae. V časti Casus vizitátor zaznamenal sťažnosť miestneho farára na rektora Adama Satellita. Vyčítal mu, že doma pije, vo filii v Gočove museli kvôli nemu zasahovať vojaci. Cirkevný zbor tým vystavil škandálom, ohavnými slovami ovplyvňoval deti v škole, chlapcov bičoval, pastierom dokonca odcudzil husi. Vizitátor konštatuje, že ak napraví svoj život bude môcť ostať vo funkcii, ak však svoje správanie nezmení jeho miesto bude ponúknuté inému rektorovi. Superintendent ho pri vizitácii varoval so vztyčeným prstom, rektor sľúbil, že svoj život zmení.

V časti Alius je zaznamenaný prípad mladého kožušníka Johanna Vozára, na ktorého bola vzťahnutá žaloba, pretože s peniazmi z kostola, ktoré mu boli zverené odišiel na trh do Miškolca. Po navrátení škatule v nej chýbalo 50 uhorských fl. A preto dozorcovia dospeli k záveru, že kľúče od kostola, ktoré mal pri sebe, musí vrátiť a vyrovnať peňažný dlh. Avšak v neprítomnosti farára a rektora vzal so sebou krstného otca kožušníka do kostola. V dobrej viere ho nechali vysvetliť celú krádež, avšak kožušník pred rektorom popieral všetky obvinenia, odvolávajúc sa pritom na nebo. Nasledovalo vyšetrovanie, ktoré preukázalo, že Johannes Vozár bol vinný a odcudzené peniaze musel vrátiť.¹⁹

V cirkevnom zbore v Nižnej Slanej sa vizitátor zmieňuje o revízii kostola, na ktorom akurát v tom čase prebiehali opravy. V roku 1713 v ňom slúžili omšu jezuiti a plebáni, pričom vyspovedali veriacich. Hľadali spôsob ako kostol odobrať evanjelikom. Avšak po návrate baróna Štefana Andrásyho zo Sedmohradska, boli na jeho príkaz jezuiti z Nižnej Slanej vyhostení. O cintorín prišli veriaci kvôli blízkej rieke, ktorá na viacerých miestach poškodila steny a strechu kostola. Veriaci

¹⁸ EOL, fond: IX. Gyűjteményes anyagok, IX/2. Tematikus gyűjtemények – Egyházlátogatási jegyzőkönyvek (Canonica visitatio) és gyűlekezettörténetek – Gömőri egyházmegye 1713, Oláh-Patak et Gócs, s. 8.

¹⁹ EOL, fond: IX. Gyűjteményes anyagok, IX/2. Tematikus gyűjtemények – Egyházlátogatási jegyzőkönyvek (Canonica visitatio) és gyűlekezettörténetek – Gömőri egyházmegye 1713, Oláh-Patak et Gócs, s. 8.

dostali prísľub, že tok rieky bude odklonený a škody budú opravené. Cirkevný zbor v Nižnej Slanej disponoval aj poľami, výnosy z nich slúžili na opravu kostola. Poľia boli bez vedomia farára označené audítormi a odcudzené, farár, ako je vo vizitácii zaznamenané, sa však pýtal akým právom, k tomuto činu došlo. Tento záznam bol predaný vizitátorovi. Lúky dali do zálohu a výnosy z toho použili na potreby a výdaje cirkvi. Vo veciach cirkevných dochádzalo k nezhodám kvôli absencii platnej dohody. V roku 1710 si nechali veriaci opraviť zvon, k zveľadeniu prispelo aj vynovenie vybavenia, menovite pribudla nová váza a cínová nádoba na víno.²⁰

Pri návšteve superintendenta v Kunovej Teplici²¹ v kostole zaznela kázeň miestneho farára Stephana Dorogha. Cirkevný zbor v Kunovej Teplici disponoval piatimi kalichmi – 1. malý strieborný, 2. strieborný pozlátený, ktorý bol získaný ako dar cirkvi od potomkov Nicolaia Terjékiho, 3. strieborný pozlátený, 4. kalich, ktorého vrchná časť bola strieborná, spodná medená a celý bol pozlátený a 5. medený pozlátený kalich. Ďalej mal vo svojom vlastníctve dve obetné misky – jednu striebornú a druhú medenú pozlátenú, osem menších mantilií, šesť mappae – dve v skrinke, dve na katedre a dve na oltári.²²

V cirkevnom zbore v Rozložnej vizitátor zaznamenal problémy s kostolom, ktoré sa týkali opráv, ktorého ho čakali. Najväčší problém predstavovalo počasie, a to hlavne dážď, v dôsledku ktorého pukali múry, v kaplnke dokonca vznikali v múroch medzery. Podobne bol na tom aj cintorín, ak by nebol opravený, zakrátko by spadol. Z tohto dôvodu prísľúbil vizitátor pomoc. Ako východisko sa ukázalo pole, z ktorého desiatky pripadli na opravy kostola. Cirkevný zbor v Gočaltove mal tiež podobné pole a ako filia taktiež museli odvádzať desiatok na opravy, vizitátor to zaznamenal v biblickej češtine slovami: „*u gelsoweg studienky Bajuss Gyurkowske dve kopane, ktore uss padli na Ambruss Miklossa, Mategowho syna, z tych dežma na kostol se dawa.*“²³

V cirkevnom zbore v Gemeri bola vizitácia vykonaná 2. novembra 1713. Nachádza sa v nej zaujímavá zmienka o rektorovi školy, ktorý sa volal Matthias Cset-

²⁰ EOL, fond: IX. Gyűjteményes anyagok, IX/2. Tematikus gyűjtemények – Egyházlátogatási jegyzőkönyvek (Canonica visitatio) és gyűlekezettörténetek – Gömőri egyházmegye 1713, Alsó Sajó, s. 9.

²¹ Kunova Teplica je dedina od Štítnika na jednu hodinu vzdialená na juh položená. Pomenovanie má po Nikolaovi Bubekovi zvanom Kun (Kunus) a od teplej vody, ktorá na tomto mieste vyviera. V tomto období mala 552 obyvateľov, najviac Maďarov, sedliakov aj šľachticov s malými výnimkami oddaných evanjelickým bohoslužbám. Bližšie: DRENKO, Jozef. *Kunova Teplica*. Kunova Teplica : Roven Rožňava, 2006, s. 74.

²² EOL, fond: IX. Gyűjteményes anyagok, IX/2. Tematikus gyűjtemények – Egyházlátogatási jegyzőkönyvek (Canonica visitatio) és gyűlekezettörténetek – Gömőri egyházmegye 1713, Roslosna et Gócsoltó, s. 10.

²³ EOL, fond: IX. Gyűjteményes anyagok, IX/2. Tematikus gyűjtemények – Egyházlátogatási jegyzőkönyvek (Canonica visitatio) és gyűlekezettörténetek – Gömőri egyházmegye 1713, Roslosna et Gócsoltó, s. 10.

neki alias Lebus.²⁴ Skúmal sťažnosti farára a patróna. Prítomným kládol otázky v maďarskom a latinskom jazyku. Cirkevný zbor disponoval jedným pozláteným kalichom, ktorého časť bola strieborná a časť medená, striebornou pozlátenou obetnou miskou. Zaujímavá je tiež zmienka, že cirkevný zbor nemá ani cirkevné knihy, ani matriku.²⁵

V cirkevnom zbore v Padarovciach bol farárom Johannes Simonides,²⁶ ktorý žiakov vyučoval katechizmus a latinský jazyk. V súpise klenotov cirkevného zboru nachádzame záznam o novom kalichu a starožitnom pohári, o ostatných klenotoch je len zmienka, že ich súpis sa nachádza v predchádzajúcej vizitácii. Jednu mappae cirkevnému zboru daroval spoločník Marie Janoki gen. Johannes Nagy de Győr.²⁷

Miestnym farárom v Budikovanoch bol Paulus Triznaj. Vizitátor konštatoval, že kostol, ktorý v Budikovanoch navštívil bol pekný, taktiež hlavné okná, avšak kaplnka bola bez dverí, baptistérium bez hlavnej nádoby a cintorín bez plotu. Cirkevný zbor vlastnil jeden pozlátený kalich, ktorého vrchná časť bola strieborná a spodná medená, cínovú obetnú misku, dve mantilie a štyri mappae. Filie (Drienčany, Ostrany, Papča, Hrušov, Potok, Lipovec) mali vlastné kalichy aj mantilie.²⁸

V súpise klenotov cirkevného zboru v Kyjaticiach nachádzame zmienku o jednom pozlátenom medenom kalichu, bol však poškodený a miestny farár Johannes odporúčal jeho opravu. Ďalej sa stretávame so záznamom o troch malých mantiliách, troch mappae na oltári, jednom pozlátenom cínovom pohári, väčšej pozlátenej medenej obetnej miske a menšej cínovej. V kostole bol aj zvon, bol však poškodený.²⁹

²⁴ Ján Rezik ho spomína v Sectio III, Caput IX, De Schola Gömöriensi ako Matiáš Csetneky. Bližšie: REZIK, Ján. *Gymnaziológia. Dejiny gymnázií na Slovensku*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1971, s. 469.

²⁵ EOL, fond: IX. Gyűjteményes anyagok, IX/2. Tematikus gyűjtemények – Egyházlátogatási jegyzőkönyvek (Canonica visitatio) és gyűlekezettörténetek – Gömöri egyházmegye 1713, Gömör et Lőke-háza, s. 11.

²⁶ Ján Simonides sa narodil v Kunovej Teplici okolo roku 1650 (zomrel v roku 1731 v Padarovciach). Bol profesorom, evanjelickým a. v. farárom. Študoval v Ožďanoch, Štítniku a Filakove. V Ožďanoch sa stal profesorom a zastával súčasne aj funkciu notára (1675). Päť rokov bol pri vojsku, odkiaľ odišiel za farára do Padaroviec. Z jeho rodu vyšli početní učitelia, náboženský spisovatelia a evanjelickí farári. Bližšie: DRENKO, Jozef. *Kunova Teplica*. Kunova Teplica : Roven Rožňava, 2006, s. 12.

²⁷ EOL, fond: IX. Gyűjteményes anyagok, IX/2. Tematikus gyűjtemények – Egyházlátogatási jegyzőkönyvek (Canonica visitatio) és gyűlekezettörténetek – Gömöri egyházmegye 1713, Padar, s. 13.

²⁸ EOL, fond: IX. Gyűjteményes anyagok, IX/2. Tematikus gyűjtemények – Egyházlátogatási jegyzőkönyvek (Canonica visitatio) és gyűlekezettörténetek – Gömöri egyházmegye 1713, Budikfalva, s. 13.

²⁹ EOL, fond: IX. Gyűjteményes anyagok, IX/2. Tematikus gyűjtemények – Egyházlátogatási jegyzőkönyvek (Canonica visitatio) és gyűlekezettörténetek – Gömöri egyházmegye 1713, Kiete, s. 14.

V cirkevnom zbore v Brádnom vizitátor popisuje problémy s kostolom, ktorý po návšteve označil za mokrý a vlhký, múry čakali opravy, steny boli bielené a podlažie renovované. Cintorín vedľa kostola bol situovaný v blízkosti rybníka. Rektora školy Andreasa Textorisa popisuje vizitácia ako mierneho človeka. Chlapcov aj dievčatá učil čítať i spievať.³⁰

V cirkevnom zbore v Ratkovskom Bystrom nenachádzame zmienku o klenotoch a majetkoch zboru, iba zápis o zvone, ktorý bol v roku 1712 opravený. Reparácia zvona stála 40 fl.³¹ V cirkevnom zbore v Ratkovej nenachádzame zmienky o klenotoch, vizitátor konštatoval len, že sa nachádzajú v správe miestneho farára.³² Cirkevný zbor v Rybníku vlastnil pozlátený medený pohár, zreštaurovaný kalich, farársky odev, štrnásť väčších mappae a mantilií.³³

V cirkevnom zbore v Kameňanoch vykonal vizitáciu superintendent 8. novembra 1713. Navštívil miestneho farára Johanna Fabricia. V časti venovanej škole vizitátor zaznamenal, že chlapcov rektor vyučuje gramatiku a dievčatá katechizmus. Taktiež disponoval jedným kalichom, bez bližšieho určenia materiálu, a niekoľkým obradnými rúchami.³⁴

V cirkevnom zbore v Roštári je zaznamenaný zápis o novom oltári, ktorý stál 70 fl. Okrem toho cirkevný zbor disponoval jedným pozláteným kalichom z medi, sklenenou obetnou miskou, jedným oloveným kalichom a piatimi mantiliami.³⁵

V cirkevnom zbore v Štítniku prešiel kostol pred vizitáciou rekonštrukciou. V roku 1709 mu bola opravená strecha, vymenené šindle. V roku 1712 bol opravený aj interiér kostola a v roku 1711 im bol navrátený aj zvon. Okrem toho mal i pole, z ktorého mu plynuli desiatky. Zaujímavá je aj zmienka o Jacobovi Grebeczovi, ktorý farnosti v Štítniku dal do zálohu za 38 fl. pozemok pod hájom, vi-

³⁰ EOL, fond: IX. Gyűjteményes anyagok, IX/2. Tematikus gyűjtemények – Egyházlátogatási jegyzőkönyvek (Canonica visitatio) és gyűlekezettörténetek – Gömőri egyházmegye 1713, Bradno, s. 15.

³¹ EOL, fond: IX. Gyűjteményes anyagok, IX/2. Tematikus gyűjtemények – Egyházlátogatási jegyzőkönyvek (Canonica visitatio) és gyűlekezettörténetek – Gömőri egyházmegye 1713, Bisztre, s. 15.

³² EOL, fond: IX. Gyűjteményes anyagok, IX/2. Tematikus gyűjtemények – Egyházlátogatási jegyzőkönyvek (Canonica visitatio) és gyűlekezettörténetek – Gömőri egyházmegye 1713, Ratko, s. 17.

³³ EOL, fond: IX. Gyűjteményes anyagok, IX/2. Tematikus gyűjtemények – Egyházlátogatási jegyzőkönyvek (Canonica visitatio) és gyűlekezettörténetek – Gömőri egyházmegye 1713, Ribnik, s. 18.

³⁴ EOL, fond: IX. Gyűjteményes anyagok, IX/2. Tematikus gyűjtemények – Egyházlátogatási jegyzőkönyvek (Canonica visitatio) és gyűlekezettörténetek – Gömőri egyházmegye 1713, Kövinum, s. 18.

³⁵ EOL, fond: IX. Gyűjteményes anyagok, IX/2. Tematikus gyűjtemények – Egyházlátogatási jegyzőkönyvek (Canonica visitatio) és gyűlekezettörténetek – Gömőri egyházmegye 1713, Röstér, s. 19.

zitátor túto lokalitu konkretizoval v biblickej češtine: „*pod hagam handrkowska slobodna na dwa powrazi.*“³⁶

Záver

Kanonická vizitácia z roku 1713 zachytáva problémy jednotlivých cirkevných zborov v Gemerskej superintendencii. Väčšina cirkevných zborov v Gemerskej superintendencii po Satmárskom mieri svoju pozornosť sústredila na opravu a renováciu kostolov. Mnohé z nich mali príjmy vďaka pozemkom (polia, lúky), ktoré buď prenajímali, alebo dávali do zálohu. Príjmy z úrody a sena používali najčastejšie na výdavky cirkevného zboru alebo na opravu kostolov a cintorínov. V kanonickej vizitácii z roku 1713 nenachádzame sťažnosti týkajúce sa obmedzovania slobody vyznania, ani ohrozenia súvisiace s prebiehajúcou tichou protireformáciou (až na výnimku udalostí v Nižnej Slanej). Vizitácia nám, bohužiaľ, neponúka číselné údaje o presnom počte evanjelikov v sledovanom období a priestore. Taktiež nemôžeme potvrdiť tézu, že by v tomto období boli evanjelikom v Gemerskej superintendencii násilne zaberané kostoly či školy. V kanonickej vizitácii sa o tom nachádza iba ojedinelá zmienka, týkajúca sa slúženia omše jezuitmi a plebánmi. Hoci hľadali spôsob ako kostol odobrať evanjelikom, po návrate baróna Štefana Andrásyho zo Sedmohradska, boli na jeho príkaz jezuiti z Nižnej Slanej vyhostení. Keďže superintendent Gemerskú superintendenciu navštívil zas o sedem rokov, je možné, že kanonická vizitácia z roku 1720 bude mapovať i cirkevné problémy celouhorského charakteru s dopadom na malé cirkevné zbory, ale to bude predmetom ďalšieho výskumu.

³⁶ EOL, fond: IX. Gyűjteményes anyagok, IX/2. Tematikus gyűjtemények – Egyházlátogatási jegyzőkönyvek (Canonica visitatio) és gyűlekezettörténetek – Gömöri egyházmegye 1713, Csetnek, s. 21.

PREŠOVSKÝ ŽIDOVSKÝ ŽENSKÝ SPOLOK A JEHO ČINNOSŤ V ROKOCH 1855 – 1918¹

Patrik Derfiňák

DERFIŇÁK, Patrik. The Jewish Women's Association of Prešov and its activities in the years 1855 - 1918 In *Annales historici Presovienses*. ISSN 1336-7528, 2015, vol. 15, no. 1, p. 46-87.

Research of the history of charitable institutions and poverty in Slovakia is still at the beginning. A rather complex issue is in fact the mere definition of the concept of poverty. From a purely economic point of view, we can identify as poor those who are excluded from existing economic systems of production processes and are not involved in the outcome of economic growth. In this paper, we analyse the specific activities of the community, with emphasis on the First World War. At those times, in a very tense social climate, attacks against the Jewish community would appear very frequently. The Jewish Women's Association of Prešov was only one of several charitable organizations in the city, even though its activities represent interesting, actual demonstration of not only social work, but also cultural and educational at the turn of the 19th and 20th centuries. Even in Prešov, as a former significant free royal town, developed this form of help elderly, ill or otherwise socially deprived people several centuries of tradition. We have tried the example of the Jewish community in particular, by at least a basic overview of this issue in the context of a major Slovak cities.

Key words: charitable institutions, Prešov poverty in Slovakia, Jewish community, economic systems.

Kultúrne, spoločenské a charitatívne organizácie, ktoré sa v priebehu druhej polovice 19. storočia začali postupne objavovať v Uhorsku, reagovali spravidla na konkrétne problémy a potreby obyvateľstva. V priestore súčasného východného Slovenska práve toto obdobie prináša postupné zhoršovanie materiálnej situácie veľkej časti nielen vidieckeho, ale i mestského obyvateľstva. Viaceré skupiny sa dokonca dlhodobo dostali pod úroveň existenčného minima. Práve snaha pomôcť týmto ľuďom, najčastejšie sirotám, starým a chorým, a aspoň čiastočne pokryť ich základné životné potreby viedla i v samotnom Prešove postupne k vzniku viacerých organizácií, ktoré sa usilovali pomáhať v rôznych oblastiach každodenného života.

Samostatný výskum dejín pôsobenia jednotlivých takýchto charitatívnych inštitúcií a chudoby vôbec je nielen v Prešove, ale prakticky na celom území Slovenska ešte stále na začiatku. Dôvodov je hneď niekoľko. Pomerne zložitým problémom je

¹ Text je výstupom z grantového projektu VEGA č. 1/0428/15 s názvom Šariš v historickom kontexte jedného storočia (1848 – 1948).

totiž už samotné jednoznačné definovanie pojmu chudoba. Z čisto ekonomického hľadiska by sme ako chudobných mohli označiť tých, ktorí sú vylúčení z existujúcich ekonomických systémov, z výrobných procesov a navyše sa ani nepodieľajú na výsledkoch hospodárskeho rastu. Celý problém je však v reálnom živote oveľa zložitejší, pretože ekonomická definícia nezohľadňuje v plnej miere sociálny aspekt. V poslednom období sa preto môžeme stretnúť s mnohými definíciami chudoby a rôznymi spôsobmi jej členenia. Napríklad americká sociológia v tomto smere rozlišuje až tri roviny chudoby. Do prvej patria tí, ktorí majú určité príjmy z pracovnej činnosti, tieto príjmy sú však veľmi nízke. Druhú veľkú skupinu chudobných tvoria ľudia, ktorí využívajú podporu rôznych sociálnych a charitatívnych inštitúcií, ako jediný zdroj príjmov. Nie je pri tom z tohto pohľadu podstatné či cieľene, alebo z nevyhnutnosti. Pri tretej skupine, ktorú tvoria napr. dlhodobo nezamestnaní, iba sporadicky, prípadne vôbec nevyužívajúci pomoc charitatívnych inštitúcií, často badať sklony k deviantnému či protispoločenskému správaniu. Pozoruhodná pri tom je najmä skutočnosť, že práve posledná skupina, kde sa chudoba často kombinuje s trestnou činnosťou, sa stala základom podvedomého či zjavného odporu a často aj odsudzovania všetkých chudobných bez rozdielu.²

Okrem definovania základných pojmov je tiež pomerne komplikovaným problémom samotné sledovanie činnosti jednotlivých inštitúcií venujúcich sa charitatívnej práci. V mnohých prípadoch to boli počtom svojich členov malé spolky alebo združenia, o ktorých aktivitách chýbajú podrobnejšie údaje. Ich pôsobenie bolo neraz krátkodobé, spojené s aktivitou jednej alebo niekoľko málo osôb, prípadne sú viazané na konkrétne akcie a podujatia. Všetky tieto skutočnosti komplikujú mapovanie ich činnosti, najmä v dlhodobejšom časovom horizonte.³

Našťastie vždy boli ľudia, ktorí sa i v minulosti svojim menej šťastným spoluobčanom snažili rôznymi spôsobmi pomôcť. Formy tejto pomoci bývali pomerne pestré. Niekedy to bolo pravidelné každoročné rozdeľovanie potravín, inokedy drobné finančné podpory, pridelovanie topánok alebo palivového dreva. Korene starostlivosti o starých a chorých v našich mestách pritom musíme hľadať už v stredoveku a sú neodmysliteľne späté so vznikom väčších, predovšetkým mestských aglomerácií. Aj v Prešove, ako niekdajšom významnom slobodnom kráľovskom meste a súčasne centre regiónu Šariša, má takáto forma pomoci starým, chorým či inak sociálne odkázaným ľuďom niekoľko storočnú tradíciu. Tejto problematike však nebola, napriek existencii viacerých parciálnych textov, doteraz venovaná osobitná, systematická pozornosť.⁴ Osobitným vývojom navyše prechádzali rôzne

² Bližšie napr. GEREMEK, B. *Slitovani a šibenice*. Praha : ARGO, 1999, s. 13 – 15.

³ Stručné zmienky o činnosti jednotlivých organizácií sa nachádzajú v dobovej tlači, rôznych archívnych fondoch, ročenkách škôl, príležitostných publikáciách a pod. Okrem komplikácií pri získavaní potrebných informácií, mnoho súčasných bádateľov odrádza i jazyková náročnosť pri ich spracovaní.

⁴ Z viacerých textov poskytujúcich informácie o rôznych charitatívnych inštitúciách pôsobiacich v priebehu viac ako sedemsto rokov trvajúcich dejín možno spomenúť napríklad: DERFIŇÁK, Patrik. Z minulosti charitatívnych organizácií v Prešove na prelome

skupiny miestneho obyvateľstva. V nasledujúcom texte sme sa pokúsili na príklade jedného spolku pôsobiaceho v rámci židovskej komunity aspoň o základný pohľad do tejto problematiky v kontexte jedného z väčších slovenských miest.⁵

Aj v Prešove, ako slobodnom kráľovskom meste, sa staral o odkázaných, okrem príležitostných žobrákov prechádzajúcich mestom, mestský špitál, ktorý spravovali istý čas aj minoriti. Je zaujímavé sledovať, ako sa mestská správa pokúšala v minulosti vyrovnáť s neustále aktuálnym problémom žobrania a žobrákov. V pravidlách verejného poriadku vydaných v Prešove roku 1662 sa napríklad v 2. bode môžeme dočítať: „Žobráci, tak ako doteraz, budú spravovaní podľa zoznamov. Žobrákov, ktorí môžu žiadať almužnu a zaopatrenie môže byť najviac 24. Právo žobrať pri dverách kostola a bránach domov si môžu ponechať tí, ktorí ho mali už aj predtým. Všetci ostatní žobráci budú vyhnaní.“ Súčasne sa regulovala a v podstate obmedzovala, aj keď z čisto praktických dôvodov, možnosť získania niektorých druhov občivny pre najchudobnejších obyvateľov mesta. Osobitne citel'né bolo napríklad nariadenie, ktoré obmedzovalo osobnú držbu hospodárskych zvierat. Podľa neho totiž: „Želiar, ktorý nemá mestské právo, nemôže držať dobytok, pretože nemá pasienok a aj preto, lebo príslušníci jeho rodiny potom kde prídu, tak kradnú pre dobytok krmivo.“⁶

Aj v nasledujúcich obdobiach sa predstavení Prešova pokúšali riešiť predovšetkým otázku, čo robiť s neustále prichádzajúcimi žobrákmi. Tí neúmerne zvyšovali počet chudobných, o ktorých sa malo starať mesto, resp. jeho majetnejší obyvatelia. Súčasne však títo „cudzí“ žobráci obmedzovali možnosti získavania almužny „domácim“, neraz sa dokonca dopúšťali drobnej kriminality. No vzhľadom na pravidelne sa opakujúci nedostatok pracovných príležitostí, časté vojny či epidémie infekčných chorôb sa predstaviteľom mesta nikdy celkom nepodarilo odstrániť tento problém. Navyše, čím viac Prešov rástol a stúpala počet jeho obyvateľov, tým viac sa rozmáhala aj žobrota. V roku 1854 už bola situácia taká povážlivá, že mestská správa sa musela zaoberať problémom, ako zlikvidovať alebo aspoň čo najviac obmedziť ustavičné obťažovanie obyvateľov žiadosťami o almužnu. Rozhodli sa, že cudzích žobrákov budú pravidelne vracat' do ich domovských obcí. Pre tých prešovských zariadili v tzv. vojenskej nemocnici dve osobitné izby, jednu pre mužov a druhú určenú pre ženy.⁷

19. a 20. storočia. In *Pravoslávny teologický zborník 27/12*. Prešov : Prešovská univerzita, Pravoslávna bohoslovecká fakulta, 2004, s. 374 – 388, či VOROBEL, Jozef. *Sociálna starostlivosť v Prešove v rokoch 1928 – 1938*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Pravoslávna bohoslovecká fakulta, 2007, s. 101. PÁSTOR, Lajos. *A magyarság vallásos élete a Jagellók korában*. Budapest : METEM, 2000. 184 s.

⁵ V tomto smere sčasti nadväzujeme na zistenia prezentované napríklad v publikácii ŠVORC, Peter – DERFIŇÁK, Patrik. *Východné Slovensko a židia v medzivojnovom období*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2014. 246 s.

⁶ TÓTH, Sándor. *Sárosvármegye monográfia. II*. Budapest 1912, s. 580.

⁷ SABOL, Štefan. *Z minulosti Prešova*. Prešov 1942, s. 73.

Už v priebehu 18., ale najmä 19. storočia môžeme v histórii Prešova zaznamenať, predovšetkým v krízových obdobiach, viaceré pokusy o riešenie problémov s prudko rastúcim počtom chudobných a na pomoc odkázaných osôb. Tisíce žobrákov zaplavili napríklad Prešov na začiatku roku 1880. Išlo o pomerne často sa opakujúci dôsledok neúrody a s tým spojeného hladu. Nedostatok potravín sa v tomto období stal vážnym problémom nielen pre šarišský región, ale tiež pre severné oblasti okolitých stolíc. Navyše absencia akýchkoľvek pracovných príležitostí znemožňovala i zdravým ľuďom zarobiť si na stále drahšie potraviny. Na pomoc postihnutým, ale aj preto, aby medzi zúfalými ľuďmi nedochádzalo k vzburám, bol na začiatku roku 1880 zriadený župný núdzový výbor. Jeho úlohou sa stalo koordinovanie všetkých podporných akcií organizovaných pre trpiacich hladom. Aj mestská rada v Prešove sa rozhodla, na zabezpečenie aspoň najpotrebnejších potravín, vyrubiť pre obyvateľov mesta osobitnú, povinnú šesťpercentnú núdzovú daň. Tá postupne vyniesla celkovo 3 924 zlatých. Vďaka tomu bolo možné otvoriť už v januári 1880 pre postihnutých verejnú kuchyňu, v ktorej sa až do apríla 1880 varila a bezplatne vydávala polievka pre hladujúcich. Denne sa v tom čase rozdalilo 100 – 150 porcií, ktoré doslova zachraňovali životy najmä práceneschopným, chudobným vdovám a sirotám.⁸ Potreba mestskej vývarovne, ktorá by v prípade potreby pomáhala pri zabezpečovaní aspoň základnej starostlivosti o mestskú chudobu, mala staršiu tradíciu. O jej založení sa uvažovalo už začiatkom sedemdesiatych rokov 19. storočia. Finančná kríza, ktorá sa začala v roku 1873 po krachu na viedenskej burze, však zabránila vedeniu mesta v ďalších prípravných prácach na vznik tejto inštitúcie.

Od polovice 19. storočia sa pritom v rámci Prešova, ale i celej Šarišskej stolice, stále častejšie stretávame s úsilím vybudovať konkrétne organizácie či spoločenstvá, ktoré by na seba prevzali časť zodpovednosti za zdravotne postihnutých, starých alebo chudobných spoluobčanov. Tieto spoločnosti spočiatku svoju pomoc sústredili predovšetkým na pomoc deťom. Dospelým osobám bola spravidla venovaná oveľa menšia pozornosť. Napriek tomu priamo v Prešove pracovali spoločnosti, ktorých členovia sa usilovali aspoň čiastočne pomôcť aj tejto kategórii chudobných. Pre zabezpečenie ich potrieb tu existoval v prvom rade mestský chudobinec. V ňom sa na náklady mesta starali o časť odkázaných, nie však o príslušníkov židovskej komunity. Ako vážny problém sa už v závere 19. storočia ukázala absencia funkčných dôchodkových a nemocenských poisťovní. Iba malá časť obyvateľov Prešova sa totiž mohla v starobe spoliehať na nejaký pravidelný príjem či už od mesta, alebo od štátnych orgánov. Väčšina musela pracovať, pokiaľ im sily stačili alebo sa spoľahnúť na pomoc svojich detí a príbuzných. Ani zďaleka nie všetci si totiž dokázali našetriť toľko, aby im prostriedky vystačili na pokrytie aspoň základných potrieb až do konca života.

Do dobročinných aktivít sa vcelku pochopiteľne, začali prakticky hneď po svojom príchode do mesta zapájať aj príslušníci rýchlo sa zväčšujúcej židovskej komunity. Jej príslušníci, napriek tradičnej súdržnosti, museli riešiť podobné prob-

⁸ ŠA Prešov, fond Mestský magistrát. Rok 1879, č. s. 5 895 a rok 1880, č. s. 214 a 1 654.

lémy ako ostatní. Využívali pritom skutočnosť, že od osemdesiatych rokov 18. storočia v Prešove postupne narastal počet trvalo usadených židovských rodín. Viacerí ich členovia si, aj napriek viacerým prekážkam zo strany mesta či miestnych obyvateľov, dokázali vybudovať silné pozície v tunajšom hospodárskom, kultúrnom i politickom živote.⁹ Významnú úlohu pritom hrali tiež rôzne inštitúcie, ktoré si príslušníci neologickej a neskôr i ortodoxnej časti veriacich vybudovali. Okrem modlitebni a rôznych spoločenských či vzdelávacích spolkov sa tiež, vďaka iniciatíve židovských žien, aktivita nasmerovala k zakladaniu dobročinných organizácií.¹⁰

Veľmi dôležitým obdobím pre vznik charitatívnych organizácií spravovaných židovskou komunitou v Prešove sa stal rok 1855. V tom čase vzniklo medzi tunajšími židmi viacero spoločností, ktoré svoju činnosť rozvíjali počas celého sledovaného obdobia. Dôležité však bolo, že v spomínanom roku prvých 61 členov, s oficiálnym povolením miestnych i viedenských úradov, úspešne založilo dobročinný spolok „Chewra Kadischa“. Jeho hlavnou úlohou sa podľa rozhodnutia zakladateľov, stala všeobecná podpora chorých a chudobných. Spolok, resp. jednotliví jeho členovia mali pomáhať pri pohreboch či narodení, prípadne mohol v prípade potreby poskytovať pomoc i do zahraničia. Aj keď oficiálne stanovky spolku schválili až v roku 1868, viacerí jeho členovia začali svoje aktivity rozvíjať prakticky hneď po jeho založení. Každodenný život a potreby príslušníkov židovskej komunity umožnili postupne konkretizovať a presnejšie nasmerovať poskytovanú pomoc, ktorá mala byť podľa schválených stanov uskutočňovaná súcitne a diskkrétne. Najväčší záujem bol dlhodobo o poskytovanie zdravotnej pomoci a lekárskeho ošetrovania nielen v Prešove, ale tiež u chudobných židovských rodín v okolitých obciach. V prípade, že by niekto zo židovskej rodiny zapojenej do spolku „Chewra Kadischa“ zomrel, mal byť pochovaný na náklady spolku na židovskom cintoríne, samozrejme pri prísnom dodržaní všetkých predpísaných náboženských obradov. Finančné prostriedky na tieto aktivity sa mali získavať z členských príspevkov, z odkazov členov a dobrodincov spolku, ale tiež z budovania základín a čerpania ich pravidelných výnosov vedením spolku. Okrem tejto činnosti vyvíjali členovia spolku najmä duchovnú činnosť, napríklad modlenie sa pri umierajúcich, ktorá vôbec mala v ich pôsobení veľmi dôležité miesto.

V rovnakom roku 1855 došlo i k založeniu druhej významnej židovskej charitatívnej organizácie, Prešovského židovského ženského spolku, ktorému venujeme pozornosť v nasledujúcom texte.¹¹ Pre úplnosť je však potrebné spomenúť, že

⁹ KÓNYA, Peter. *Dejiny židov na východnom Slovensku v kontexte celoeurópskeho vývinu*. Prešov : Metodicko-pedagogické centrum, 1997, s. 56 – 57.

¹⁰ Tieto organizácie boli zakladané a pracovali spočiatku na prísne konfesijnom základe. Napriek tomu, že si toto svoje zameranie zachovávali i začiatkom 20. storočia, postupne sa vo svojich aktivitách v stále väčšej miere usilovali spolupracovať, dokonca v prípade vybraných udalostí dochádzalo k vzájomnej i finančnej podpore. Tá i keď spravidla nebola veľká, bola v prvom rade dôležitým vyjadrením solidarity.

¹¹ V texte používame jednotne formu písania názvu tohto spolku v podobe Prešovský židovský

v priebehu šesťdesiatych rokov 19. storočia vznikla v rámci miestnej židovskej komunity ešte jedna charitatívna organizácia, konkrétne spolok Socher Tov. Založili ju v roku 1868, pričom v neskoršom období pracovala v rámci neologickej židovskej náboženskej obce. Jej hlavným cieľom bolo vypomáhať chudobným súvercom poskytovaním finančných prostriedkov. Členskou základňou pravidelne volený výbor schvaľoval buď jednorazové peňažné výpomoci, pravidelné podpory, alebo vo výnimočných prípadoch aj väčšie bezúročné pôžičky. Predstavitelia spolku sa usilovali vypomáhať chudobným židovským spoluobčanom, presnejšie „k akémukoľvek stavu patriacim schudobneným občanom židovskej viery neurážajúcou peňažnou pomocou“.¹²

V tomto prípade išlo vlastne o sledovanie skrytej chudoby v konkrétnej komunite a aktívne vyhľadávanie tých, ktorí sú ňou postihnutí. V prípade, že išlo o rodiny alebo osoby, ktoré sa do komplikovanej situácie nedostali vlastnou vinou spravidla im poskytli pomoc pridelením finančných prostriedkov. Výbor pritom schvaľoval buď jednorazové peňažné výpomoci, pravidelné podpory, alebo vo výnimočných prípadoch aj väčšie bezúročné pôžičky. V tomto poslednom prípade sa však zvažovala situácia a spoločenské postavenie poberateľa pomoci a prísne sa pritom dbalo na diskretnosť. V roku 1909, keď na čele spolku, ako jeho predseda stál miestny rabín, dr. Mayer Austerlitz, mal spolok celkovo 110 členov. Ročne sa ako členské od každého z nich vyberala koruna a 92 halierov, pričom výbor spolku odsúhlasoval ročne výpomoc priemerne vo výške približne 900 korún.¹³ Spolok v tom čase disponoval majetkom 3 244,21 korún, ktoré tvorili spolkovú základinu. Okrem toho v roku 1909 príjmy spolku z členského a úrokov predstavovali 644 K a výdavky na konkrétnu pomoc 639,10 K. Ako konštatovalo vedenie spolku, za predošlý rok boli poskytnuté bezúročné pôžičky vo výške 520 K.¹⁴

V roku 1870 došlo k vážnym rozporom v rámci prešovskej židovskej komunity. Tie sa nakoniec skončili odčlenením miestnych ortodoxných židov z dovtedajšej jednotnej náboženskej obce. K tomuto rozhodnutiu došlo i napriek skutočnosti, že to bolo v rozpore s ustanoveniami budapeštianskeho židovského kongresu, uskutočneného v rokoch 1868 – 1869. Miestni židia sa tak podobne ako celé uhorské

ženský spolok, ako preklad názvu Eperjesi Izraelita Nőegylet. V dobových dokumentoch, bez ohľadu na to, či ide o dobovú tlač alebo zachovaných archívny materiál sa názov spolku objavuje v rôznych formách. Konkrétne Eperjesi Izr. Nőegylet, eperjesi Izr. Nőegylet, Izr. Nőegylet a pod. Prísne sú však odlišené aktivity ortodoxného ženského židovského spolku, ktorý tiež pôsobil v Prešove na začiatku 20. storočia.

¹² *Sárosvármegye kalauz.* Ed. KÓSCH, Á. Eperjes 1909, s. 122. Napriek stručným, často iba základným informáciám, ktoré poskytuje tento sprievodca po Šariši, ide o cennú publikáciu. Zaznamenáva údaje o činnosti, resp. personálnom obsadení väčšiny spoločenských či hospodárskych organizácií, ktoré v danom období vykazovali aktivitu.

¹³ *Sárosvármegye kalauz.* Ed. KÓSCH, Á. Eperjes 1909, s. 123.

¹⁴ TÓTH, Sándor. *Sárosvármegye monográfiája II.* Budapest 1912, s. 257. Vo väčšine prípadov autor monografie vychádzal z výročných správ publikovaných v miestnej tlači, ktoré preberal i s konkrétnymi hodnoteniami.

Židovstvo rozdelili do dvoch hlavných smerov, neologického a ortodoxného. Príslušníci ortodoxnej náboženskej obce začali hneď po osamostatnení rozvíjať vlastné aktivity, ktoré vyvrcholili vybudovaním vlastnej školy a synagógy v roku 1898.¹⁵ Okrem toho si postupne vytvorili tiež vlastné charitatívne organizácie, ktoré sa usilovali pomáhať miestnym židovským rodinám nachádzajúcim sa v ťažkej materiálnej situácii. Spomenúť možno aspoň niektoré spomedzi nich. Spolok Talmud – thóra napríklad poskytoval menšiu materiálnu, prípadne aj priamu finančnú pomoc s dlhšou perspektívou. Jeho úlohou bolo totiž žiakom, ktorí úspešne ukončili základnú školskú dochádzku, zabezpečiť primerané možnosti ďalšieho vzdelávania. Od roku 1882 pracoval v rámci ortodoxnej náboženskej obce spolok Bikur – Cholim. Na prelome 19. a 20. storočia mal celkovo 152 členov, čo ho na miestne pomery radilo k väčším inštitúciám. Jeho úlohou sa stalo zabezpečovanie pravidelných návštev lekárov priamo u chorých a chudobných. Súčasne, pokiaľ na to postačovali vyzbierané prostriedky, zabezpečovali pre nich aspoň základné lieky, prípadne nevyhnutne potrebnú lekársku pomoc. Finančná hodnota iba nakúpených liekov predstavovala ročne okolo 800 korún.¹⁶

V roku 1890 si vlastný spolok Chewra Kadischa založili aj príslušníci ortodoxnej náboženskej obce. Počet jeho členov rýchlo rástol.¹⁷ Na začiatku 20. storočia mal už tiež okolo 150 aktívnych členov. Spolok sa zaoberal najmä poskytovaním pomoci pri starostlivosti o zosnulých, ich pochovanie a modlitby. Okrem toho v rámci svojich možností zabezpečoval tiež rôzne menšie finančné podpory chudobným židovským rodinám. V priebehu roku 1909 tak napríklad spolok zaznamenal príjmy 5 945,74 K a výdavky 5 027,89 K.¹⁸

Prešovský ženský židovský spolok sa hneď od svojho vzniku zaradil k najväčším a súčasne aj najaktívnejším ženským dobročinným organizáciám v Prešove. Vznikol vďaka iniciatíve manželky známeho miestneho podnikateľa Lea Holländera. Nepoznáme síce presný dátum jeho založenia, bolo to však niekedy v priebehu roku 1855. Spočiatku pôsobil predovšetkým v spoločenskej rovine, napríklad ako organizátor rôznych spoločenských podujatí, koncertov, tanečných zábav či čajových večierok. Len v menšej miere a skôr príležitostne sa jeho členky venovali tiež získaniu podpory pre chudobných členov náboženskej obce. Už do dvoch rokov po začatí činnosti však nastala presne opačná situácia. Prevládla snaha o rozvoj aktivít zameraných na charitatívnu činnosť a spoločenské podujatia sa stali skôr prostriedkom na získanie potrebných peňazí. Spolok sa však neobmedzoval iba na pravidelné a drobné podpory miestnych obyvateľov. Jeho členky i podporovate-

¹⁵ *Sprievodca po sakrálnych pamiatkach a cirkevnom živote Prešova*. Zostavil Peter Švorc. Prešov : Universum, 1999, s. 23.

¹⁶ TÓTH, Sándor. *Sárosvarmegye monografiája*. II. Budapest 1912, s. 256.

¹⁷ Stanovy tohto spolku však boli prijaté už v roku 1888. Dlhší čas trvalo, kým ich definitívne schválili príslušné úrady a umožnili tak začatie oficiálnej činnosti spolku. Bližšie KÓNYA, Peter – LANDA, Dezider. *Stručné dejiny prešovských židov*. Prešov : PVT Bratislava, 1995, s. 35.

¹⁸ TÓTH, Sándor. *Sárosvarmegye monografiája*. II. Budapest 1912, s. 256.

lia sa usilovali pomáhať aj v mimoriadnych situáciách, napríklad v čase nečakaných živelných pohrôm či epidémií. Veľmi intenzívne sa napríklad zapojili do potlačania následkov cholery, ktorá vo viacerých vlnách postihla Prešov a jeho najbližšie okolie v rokoch 1872 – 1873.¹⁹ Išlo o pomerne komplikovanú situáciu, keďže choroba sa objavovala nezvyčajne dlho a vo viacerých vlnách, navyše centrálné úrady sa ju kvôli pripravovanej svetovej výstave vo Viedni snažili skôr ignorovať.

Spočiatku bol napriek úsiliu členskej základne výsledok ich činnosti pomerne skromný. Najmä žien, ktoré by sa nielen chceli, ale i mohli angažovať v spolkovej činnosti, nebolo veľa. Spočiatku tak v Prešovskom židovskom ženskom spolku pracovalo pod vedením manželky Lea Holländera pracovalo 10 – 15 dám. Až od sedemdesiatych rokov 19. storočia sa tento počet začal pomaly zvyšovať.²⁰ Spočiatku boli obmedzené i príjmové možnosti. Náboženská obec vyčlenila pre potreby spolku a na pomoc chudobným osobitnú pokladničku, do ktorej veriaci hádzali svoje príspevky. Následne zhromaždené prostriedky použili pre potreby chudobných.

Neskôr, približne od polovice šesťdesiatych rokov, sa vedeniu spolku podarilo orientovať činnosť členiek do niekoľkých konkrétnych hlavných smerov. Jedna časť činnosti sa tak zameriavala na priamu pomoc chudobným. Vybrané členky pravidelne, aspoň raz mesačne, navštevovali prešovské chudobné židovské rodiny. V prípade vážnej choroby jej členov zabezpečovali bezplatné lekárske ošetrenie a potrebné lieky. Spravidla pri tom s nimi spolupracoval niektorí z prešovských židovských lekárov. Dievčatám z takýchto chudobných rodín, no opäť iba v nevyhnutných prípadoch, sprostredkovali tiež primeraný vydaj. V zime nakupovali a následne bezplatne prideliovali palivové drevo a počas veľkonočných sviatkov chlieb. Pre deti z nemajetných rodín navštevujúce základné školy sa usilovali získať šaty, knihy a písacie potreby. Ďalšia činnosť spolku smerovala do zabezpečovania odevov pre chudobné deti navštevujúce niektorú zo základných či stredných škôl nachádzajúcich sa v meste. Navyše talentovaným a dobre prospievajúcim deťom sa snažili zabezpečiť možnosť pokračovať v štúdiu. Tí z členov spolku, ktorí disponovali dostatkom finančných prostriedkov, poskytovali chudobným študentom rôzne, hoci pomerne skromné štipendiá.²¹

Záver šesťdesiatych rokov 19. storočia priniesol do činnosti spolku viaceré významné zmeny. Prebiehajúci zápas o demokratizáciu a liberalizáciu uhorskej spoločnosti, zreteľný najmä po rakúsko-uhorskom vyrovnaní, bol odzrkadlením celkovej premeny myslenia i každodenného života ľudí. S istým oneskorením sa

¹⁹ A cholera. In *Abauj-Kassai Közlöny : politikai és vegyes tartalmúhetilap.* 2, 1873, č. 27, s. 3., prípadne A cholera. In *Abauj-Kassai Közlöny : politikai és vegyes tartalmúhetilap.* 2, 1873, č. 15, s. 3. Nezvyčajná dĺžka trvania choroby, rovnako ako nezájem centrálnych úradov, ktoré až takmer po roku prisľúbili vyslanie niekoľkých lekárov a materiálnu podporu, predstavujú osobitný fenomén v histórii zdravotníctva na Slovensku.

²⁰ Az Eperjesi Izraelita Nőegylet jubileuma. In *Eperjesi Lapok.* 30, 1905, č. 3, s. 4.

²¹ KÓNYA, Peter – LANDA, Dezider. *Stručné dejiny prešovských židov.* Prešov : PVT Bratislava, 1995, s. 35.

dôsledky tohto procesu prejavili i v samotnom Prešove. Dokladom toho je nielen postupné zlepšovanie spoločenského postavenia židov, lepší prístup k úradom či funkciám, ale tiež rýchlo rastúci počet židovských študentov na prešovských stredných školách. Proces zrovnoprávňovania židovského a kresťanského obyvateľstva nebol rýchly ani jednoduchý. Trval prakticky celé reformné obdobie. Postupne však boli prijaté viaceré parciálne zákony uľahčujúce napríklad podnikanie či pohyb židovského obyvateľstva. Až na základe článku 17 zákona z roku 1867 však bolo možné pristúpiť k definitívnemu a bezpodmienečnému zrovnoprávneniu všetkých zložiek obyvateľov v Uhorsku.²² Následné celkové uvoľnenie napätia, vytvorenie Rakúsko-Uhorska, postupné konštituovanie uhorských úradov a celkovo väčší záujem o rozvoj kultúrnych, spoločenských i politických aktivít v celom Uhorsku, viedli i k ďalšiemu rozšíreniu činnosti Prešovského židovského ženského spolku. Postupne narastala jeho členská základňa, spolok dostal riadne, úradne schválené stanovky i názov, vďaka čomu mohlo dôjsť k ďalšiemu rozširovaniu jeho činnosti. Za predsedníčku mohla byť už aj oficiálne zvolená manželka Lea Holländera, za podpredsedníčku manželka Lea Adlera. Do funkcie tajomníka vybrali Samuela Rosenberga, miestneho veľmi aktívneho kníhkupca, kníhviazača a vydavateľa.²³

Už v roku 1869 však bolo potrebné urobiť dôležité zmeny a zvoliť nové vedenie spolku. Po smrti prvej predsedníčky túto funkciu prevzala manželka Lea Adlera. Pre pracovnú zaneprázdnenosť odstúpil z funkcie tajomníka Samuel Rosenberg, ktorého nahradil dr. Mór Austerlitz. Keďže sa súčasne ujal tiež povinností pokladníka, mohol počas nasledujúcich rokov úspešne pracovať nielen na rozširovaní aktivít spolku, ale i na jeho materiálnej a finančnej stabilizácii.²⁴

Po veľkom požiari, ktorý v roku 1887 zničil takmer celé centrum Prešova, sa na náprave vzniknutých škôd použila viac ako polovica postupne zhromaždeného majetku spolku. Len na vybudovanie a zariadenie novej židovskej synagógy, ktorá nahradila pôvodnú zničenú staršiu modlitebňu, odsúhlasila na mimoriadnej schôdzi členská základňa sumu 2 500 zlatých. Súčasne sa rozhodli venovať ďalšie finančné prostriedky priamo na obnovu mesta. Dali ich k dispozícii mestskému zastupiteľstvu, ktoré ich postupne využilo pri odstraňovaní následkov katastrofy. Ďalšie prostriedky zo spolkovvej pokladnice sa prideliťvali priamo židovským rodinám, ktoré boli priamo postihnuté požiarom.

Rozširujúca sa činnosť spolku i s tým súvisiaca agenda si vyžiadali, aby sa okrem predsedníčky na riadení podieľala aj jej zástupkyňa. Tzv. „správkyňou“ sa

²² KÓNYOVÁ, Annamária. Židia na prešovskom evanjelickom kolégiu do roku 1918. In *Židia pred a za Karpatami*. Ed. Peter Kónya. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, 2013, s. 243 – 244.

²³ Bližšie o tejto zaujímavej osobnosti spoločenského i hospodárskeho života v Prešove a následne i v Budapešti DERFIŇÁK, Patrik. Samuel Révai – kníhkupec z Prešova. In *Z dejín knižnej kultúry východného Slovenska I*. Ed. Marcela Domenová. Prešov : Štátna vedecká knižnica v Prešove, 2009, s. 96 – 109. Okrem Prešovského židovského ženského spolku pracoval napríklad aj v Széchenyiho kruhu, najväčšej kultúrnej organizácii na Šariši.

²⁴ Az Eperjesi Izraelita Nőegylet jubileuma. In *Eperjesi Lapok*. 30, 1905, č. 3, s. 4.

ako prvá na začiatku osemdesiatych rokov stala manželka dr. M. Austerlitz. Tento postup sa neskôr ukázal ako veľmi rozumný a predvídavý. Keď totiž pani Adlerová, rodená Terézia Ungárová 10. apríla 1896 v Kapušanoch zomrela, správkynia, teda pani Austerlitzová, mohla spolok ďalej viesť, bez narušenia prebiehajúcich aktivít až do nasledujúceho výročného valného zhromaždenia.²⁵ V roku 1897 bola členkami oficiálne zvolená za novú predsedníčku spolku, pričom súčasne ako novú „správkyniu“ vybrali manželku Hermanna Rosenberga. Tento stav však vydržal iba jeden rok. Po smrti pani Austerlitzovej v novembri 1898 už manželka Hermanna Rosenberga sama prevzala vedenie spolku. Namiesto vymenovania novej správkyni sa rozhodla túto funkciu zrušiť a výrazne posilniť funkcie tajomníka. Novým tajomníkom, ktorý mal súčasne na starosti aj spolkovú pokladnicu sa stal dr. Adolf Rosenthal, ktorý tak roku 1898 nahradil svojho dlhoročného predchodcu dr. M. Austerlitz.

Nová dvojica celkovo veľmi úspešne viedla činnosť spolu v rokoch 1898 – 1904. Podarilo sa udržať všetky predošlé zvyčajné formy podpory chudobných židovských rodín i jednotlivcov. Každodennú činnosť však výrazne obmedzovalo najmä množstvo získaných zdrojov. V zložitom období predstavoval Prešovský židovský ženský spolok solidnú, no konzervatívnu inštitúciu. Práve snaha nielen o zlepšenie možností získať nové finančné zdroje, ale predovšetkým úsilie rozšíriť a modernizovať podporu poskytovanú jednotlivcom i chudobným židovským rodinám viedli k prezentovaniu nových názorov priamo v rámci spolku. Výsledkom bolo, že v roku 1904 sa predsedníčka i tajomník vzdali svojich funkcií a členská základňa si musela zvoliť nové vedenie. Odstupujúca pani Rosenbergová sa nakoniec rozhodla prijať aspoň titul doživotnej čestnej predsedníčky. Ako prejav dobrej vôle a snahy naďalej podporovať spolok v jeho úsilí pomáhať chudobným sa rozhodla založiť osobitnú finančnú základinu. Z jej každoročných výnosov mal byť zabezpečený „... primeraný vydaj jednej panny, ktorá bola postihnutá zlým osudom“.²⁶ Novou predsedníčkou sa stala manželka známeho a bohatého prešovského právnik dr. Teofila Rosenberga. Za tajomníka zvolili ďalšieho miestneho právnik, dr. Jozefa Proppera. V rámci nového vedenia funkciu podpredsedníčky získala vdova Schubertová. Na činnosť vedenia, ale i na úspešnú realizáciu jednotlivých aktivít spolku mal dozerať spolkový výbor. Jeho členmi sa stali: rabín dr. M. Austerlitz, manželky dr. M. Ferbsteina, M. Elszasza, dr. M. Földiho, S. Frieda, M. Fleischmanna, S. Groszmanna, I. Goldfingera, dr. J. Weisza, M. Venetianera, dr. A. Proppera, dr. B. Müllera, H. Kramera a vdova Ernesztina Spiegel – Janovicz.²⁷

²⁵ Gyászghír. In *Eperjesi Lapok*. 21, 1896, č. 16, s. 4.

²⁶ Az Eperjesi Izr. Nőegylet. In *Eperjesi Lapok*. 29, 1904, č. 8, s. 4.

²⁷ V spolkovom výbore mali prostredníctvom manželiek zastúpenie všetky dôležité zložky židovskej komunity. Právnici – dr. A. Propper, dr. B. Müller, lekári – dr. M. Ferbstein, podnikatelia – I. Goldfinger, hostinskí a kaviarníci – M. Venetianer atď. Bližšie Az Eperjesi Izr. Nőegylet. In *Eperjesi Lapok*. 29, 1904, č. 8, s. 4. Tento súpis členov, presnejšie členiek výboru plne dokazuje známe tvrdenie, že ženy v tomto období stále po vydaní prakticky získavali postavenie a titul svojho manžela. Bližšie aj KOVÁČ, Dušan a kol. *Slovensko v 20.*

Zvolenie nového vedenia, ktoré bolo výsledkom snahy o modernizáciu spolku a jeho prístupu k charitatívnym aktivitám, neprinieslo okamžitú zmenu. V priebehu roku 1904 sa ďalej realizovali tradičné akcie a podujatia. Mnohé z nich aj neskôr prebiehali bez väčšej zmeny prakticky až do začiatku prvej svetovej vojny. Nové vedenie však súčasne pripravovalo viaceré zmeny. Tie mali výrazne rozšíriť spolkovú činnosť o aktivity, ktoré v nasledujúcich rokoch nielen výrazne zdynamizovali, ale i propagovali Prešovský židovský ženský spolok smerom k širokej verejnosti.

Spolok v rokoch 1905 – 1914

Vhodnou príležitosťou na predstavenie nových zámerov sa stal rok 1905, ktorý považujeme za dôležitý medzník v pôsobení Prešovského židovského ženského spolku. Polstoročie úspešnej práce sa už na samom začiatku roku stalo predmetom osláv, ktorých sa zúčastnili nielen členovia spolku, ale i prešovská verejnosť, zástupcovia mesta a viacerých spoločenských či kultúrnych inštitúcií. Predpoludním 8. januára 1905 sa všetci zišli na d'akovnej bohoslužbe v priestoroch po požiari novovybudovanej synagógy na vtedajšej Stefánia utcza, dnes Konštantínovej ulici.²⁸ Predstavitelia spolku osobitne ocenili prítomnosť zástupcov sesterských a bratských spoločností, napríklad Šarišského dobročinného ženského spolku, Prešovského evanjelického sirotského spolku či vedenia spolku Chewra Kadischa.²⁹ Modlitby, hudba i prejav rabína prešovskej židovskej náboženskej obce dr. M. Austerlitzu mali v konečnom dôsledku za cieľ predovšetkým vyzdvihnúť ako jednu z najkrajších ľudských vlastností – dobročinnosť. Súčasne to bola vhodná príležitosť s vďakou zaspomínať na už zosnulých zakladateľov a zakladateľky spolku.³⁰

storočí. Na začiatku storočia 1901 – 1914. Bratislava : VEDA vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2004, s. 67.

²⁸ Nová modlitebňa vznikla na mieste najstaršej prešovskej synagógy, postavenej v rokoch 1847 – 1849. Tá bola zničená pri požiari Prešova v roku 1887, rýchlo ju však aj vďaka podpore Prešovského židovského ženského spolku obnovili. Pre miestnu neologickú náboženskú obec slúžila až do roku 1942, keď bola poštátnená. Blížšie *Spríevodca po sakrálnych pamiatkach a cirkevnom živote Prešova*. Zostavil Peter Švorc. Prešov : Universum, 1999, s. 102 – 103.

²⁹ K činnosti týchto spolkov, predovšetkým z katolíckeho či evanjelického prostredia bližšie napríklad DERFIŇÁK, Patrik. Z minulosti charitatívnych organizácií v Prešove na prelome 19. a 20. storočia. In *Pravoslávny teologický zborník 27/12*. Prešov : Prešovská univerzita, Pravoslávna bohoslovecká fakulta, 2004, s. 384 alebo DERFIŇÁK, Patrik. Šarišský ženský dobročinný spolok. In *Sociálna práca a jej kresťanské dimenzie*. Ed. Beáta Balogová. Prešov : Prešovská univerzita, Pravoslávna bohoslovecká fakulta, 2005, s. 169 – 183.

³⁰ Az Eperjesi Izraelita Nőegylet jubileuma. In *Eperjesi Lapok*. 30, 1905, č. 3, s. 3. Jubileu venovala pozornosť aj košická tlač, resp. regionálne periodiká z celého dnešného východného Slovenska. Jeho úspešné pôsobenie sa považovalo za vhodný príklad i pre ostatné, na sociálnu prácu orientované organizácie.

Slávnosť pokračovala aj poobede. Okrem privítania predstaviteľov ďalších židovských charitatívnych organizácií, ako napríklad Sabinovského židovského ženského spolku, zastúpeného manželkou Ignáca Rosenfelda,³¹ si prítomní vypočuli niekoľko viac či menej rozsiahlych vystúpení. Okrem pozdravných či ďakovných prejavov snáď najzaujímavejší bol krátky prehľad histórie Prešovského ženského židovského spolku, ktorú pripravil vtedajší tajomník spolku dr. Jozef Propper. Okrem iného spomenul viaceré významnejšie aktivity realizované počas pol storočia trvajúcej existencie spolku. Podľa jeho výpočtov v priebehu päťdesiatich rokov pôsobenia jednotlivé fondy či sekcie spolku poskytli najmä prešovským chudobným, chorým židovským rodinám či jednotlivcom celkovo: lieky a lekársku starostlivosť v hodnote 3 000 K, rôzne dary v hodnote 6 000 K, na pohreby a smútočné obrady 20 000 K, na rôzne formy podpory cez spolok Chewra Kadischa 16 000 K atď. Okrem toho sa zhromažďovali prostriedky a dobrovoľné príspevky aj na ďalšie akcie. Napríklad výstavba židovskej ľudovej školy v roku 1883 si vyžiadala 24 000 K, pričom na ňu prispelo aj mesto Prešov poskytnutím tehál a strešnej krytiny v hodnote 500 korún.³² Kvôli zabezpečeniu možnosti na vzdelávanie židovských chlapcov bol postavený aj osobitný dom s rezbárskou a stolárskou dielňou v hodnote 16 200 K. Členovia spolku zbierali príspevky i na založenie nového židovského cintorína v roku 1876. Na rôzne dary a mimoriadne výdavky predstaviteľov neologickej židovskej obce sa použilo 4 400 K, navyše ako finančnú výpomoc pre tých čo odišli do zahraničia za prácou postupne odoslali, predovšetkým do Spojených štátov amerických, viac ako tisíc korún.³³ Zaujala tiež informácia o konkrétnom využití novovytvorenej finančnej základiny, z ktorej výnosov sa mal „... zabezpečiť vydaj jednej panny postihnutej zlým osudom“.³⁴

Slávnostné zasadnutie pri príležitosti 50. výročia spolku bolo prístupné verejnosti. Nasledujúca pravidelná výročná schôdza členskej základne už nebola verejnou záležitosťou. Jediným bodom programu bol návrh tajomníka spolku na zriadenie ľudovej kuchyne, či presnejšie vývarovne, v ktorej sa vydávalo jedlo pre všetkých chudobných bez rozdielu vierovyznania. Kým by došlo k jej otvoreniu, niekedy v zimných mesiacoch január či február roku 1905, malo sa pokračovať v dovtedajšej tradičných aktivitách, najmä bezplatnom rozdávaní bochníkov chleba

³¹ Ignác Rosenfeld bol v tom čase známym a váženým obyvateľom Sabinova, okrem iného zastával funkciu riaditeľa tamojšej Sabinovskej sporiteľne. Bližšie KÓNYA, Peter a kol. *Dejiny Sabinova*. Sabinov : Mestský úrad Sabinov, 2000, s. 251, 269.

³² Práve poskytovanie výrobkov z mestských podnikov alebo dreva z mestských lesov sa stalo častou a často jedinou formou podpory, ktorú silne zadlžené mesto mohlo ponúknuť svojim obyvateľom. Bližšie napríklad DERFIŇÁK, Patrik. Prešovská tehelňa a priemysel rozširujúca úč. spoločnosť v Prešove (1918 – 1936). In *Annales historici Presovienses*. 12, č. 1, 2012, s. 213 – 215.

³³ Celkovo takto vypočítaná pomoc predstavovala viac ako 90 000 korún. Jej skutočná hodnota bola však v skutočnosti oveľa vyššia. Bližšie napr. TÓTH, Sándor. *Sarosvármegye monografiája. II.* Budapest, 1912, s. 256 – 257.

³⁴ Az Eperjesi Izraelita Nőegylet jubileuma. In *Eperjesi Lapok*. 30, 1905, č. 3, s. 4.

medzi tých najchudobnejších. S týmto návrhom súhlasili všetci prítomní členovia spolku. Tí okrem súhlasného stanoviska v záležitosti založenia ľudovej kuchyne navyše odsúhlasili vedeniu tiež požiadavku na rozdanie 100 K medzi prešovských chudákov.³⁵

Kým schválenie návrhu na zriadenie ľudovej kuchyne bolo jasnou a bezproblémovou záležitosťou, podstatne komplikovanejšou sa zdala byť otázka financovania tejto aktivity. Okamžite po vyhlásení tohto zámeru bola preto vyslaná oficiálna výzva k zámožnejším židovským občanom nielen v Prešove či okolitých mestách, ale i na vidieku. Vedenie spolku oslovilo so žiadosťou o pomoc i ďalšie židovské náboženské obce. Prvé zdroje potrebné nielen pre otvorenie, ale predovšetkým na dlhodobé zabezpečenie prevádzky ľudovej kuchyne, sa podarilo získať už priamo na slávnostnom výročnom zhromaždení pri príležitosti 50. výročia založenia spolku. Manželka Ignáca Rosenfelda a súčasne predsedníčka Sabinovského židovského ženského spolku darovala prvých 50 K. Hneď po nej manželka prešovského mestského lekára dr. A. Laknera venovala na ľudovú kuchyňu ďalších 20 korún. Zaujímavým, v tom čase však pomerne často používaným spôsobom podpory, bol dar J. Revésza. Ten pre potreby zakladanej ľudovej kuchyne venoval jednu korunu. Súčasne sa však zaviazal, že rovnakú sumu bude vkladat' do pokladne spolku každý mesiac.³⁶

Pomerne odvážne a navyše veľmi záväzné rozhodnutie o otvorení ľudovej kuchyne, ktoré určovalo značnú časť činnosti spolku a jeho členiek na dlhšie obdobie, podporila aj pomerne solídna materiálna situácia spolku. Tá bola výsledkom niekoľko desaťročí trvajúcej trpezlivej práce a súčasne opatrného hospodárenia. Bilanciu, ktorá bola neskôr zverejnená, schválili na riadnom valnom zhromaždení. Jednotlivé jej časti umožňujú podrobnejšie nazrieť nielen do hospodárenia, ale tiež do každodennej činnosti, prípadne okruhu podporovateľov spolku. Z hľadiska príjmov predstavovali najvýznamnejšiu položku členské príspevky. Tie v roku 1904 dosiahli sumu 746 K, pričom sa predpokladalo, že v nasledujúcich rokoch by sa táto suma mohla ešte mierne zvýšiť. K viac či menej pravidelným príjmom patrili tiež drobné dotácie a príspevky od niektorých miestnych podnikov, keď napríklad Prešovská sporiteľňa ročne spolku venovala 40 korún. Medzi pomerne stabilné patrili i podpory od niektorých jednotlivcov. Manželka dr. Teofila Rosenberga tak napríklad každoročne spolku venovala 300 K, úspešný no v tom čase už v Budapešti pôsobiaci podnikateľ Samuel Révai zasa 50 korún.³⁷ Člen-

³⁵ Az Eperjesi Izraelita Nőegylet jubileuma. In *Eperjesi Lapok*. 30, 1905, č. 3, s. 4. Išlo o tradičnú podporu, ktorá sa po úspešnom ukončení roka rozdeľovala medzi chudobných.

³⁶ Népkonyha Eperjesen. In *Eperjesi Lapok*. 30, 1905, č. 3, s. 5.

³⁷ Bližšie napríklad DERFIŇÁK, Patrik. Samuel Révai – kníhkupec z Prešova. In *Z dejín knižnej kultúry východného Slovenska I*. Ed. Marcela Domenová. Prešov : Štátna vedecká knižnica v Prešove, 2009, s. 96 – 109. Napriek tomu, že Samuel Révai pôsobil vo vedení úspešnej rodinnej firmy v Budapešti, na Prešov nezabudol. V meste aj ďalej pôsobilo, ako jedna z pobočiek akciovej spoločnosti a pod názvom Bratia Révaiovci, kníhkupectvo vedené zaťom Samuela Révaiho, Henrikom Sziklaim. Okrem pravidelných finančných

ky však s vďakou prijímali tiež menšie sumy, prípadne drevo potrebné na kúrenie alebo rôzne trvanlivé potraviny.³⁸ K stabilným príjmom, s ktorými bolo možné počítať pri zabezpečovaní konkrétnej podpory pre všetky druhy aktivít, ktoré spolok zabezpečoval sa zaraďovali tiež výnosy z kapitálu. Každý spolok sa v tom čase usiloval vytvoriť si primeranú finančnú rezervu pre výnimočné udalosti. Takto určené prostriedky následne vedenie ukladalo do dlhodobých vkladov alebo cenných papierov, predovšetkým dôveryhodných dlhopisov. V roku 1904 tieto investície v celkovej výške už viac ako deväť tisíc korún priniesli na úrokoch do spolkovej pokladnice takmer 340 K.³⁹

Prešovský židovský ženský spolok patril na konci roku 1904 k tým najväčším nielen v rámci mesta, ale i celého regiónu Šariša. Jeho celoročné príjmy tvorili 2 734 korún a 25 halierov. Na druhej strane výdavky predstavovali 1 470 korún a 68 halierov. Z dnešného pohľadu sa tieto objemy finančných prostriedkov nemusia zdať zaujímavé. Dôležité však bolo, ako sa s týmito peniazmi nakladalo. Kým rozdiel medzi príjmami a výdavkami smeroval do nových investícií a nevyhnutnej rezervy určenej pre pripravovanú prevádzku „ľudovej kuchyne“, výdavky musela tiež aspoň dodatočne odsúhlasiť členská základňa. Medzi desiatkami rôznych zaujímavých položiek sa najčastejšie objavovali podpory na nákup dreva prideľovaného tým najchudobnejším či chlieb, ktorého ročne zadarmo rozdali stovky kusov. V prípade chleba situáciu pre laikov trochu komplikovala skutočnosť, že peniaze prechádzali osobitnou základinou, pracovne nazývanou „chlieb zadarmo“, ktorá mala samostatné výkazy. Spolok tejto základine v pravidelných intervaloch poskytoval menšie finančné dotácie. V roku 1904 ich výška predstavovala 81 korún. Okrem toho sa pre túto základinu vyberali ešte osobitné podpory a dary. V priebehu roku tak napríklad tejto základine okrem menších peňažných darov pribudol i obraz namaľovaný slečnou Ilonou Goldmannovou. Ten v dražbe predali za 113 korún. Vďaka tomu sa podarilo rozdať zadarmo z tejto konkrétnej základiny 306 kusov chleba, každý v hodnote 20 halierov. Všetky rozdelili chudobným židovským rodinám a jednotlivcom priamo v Prešove.⁴⁰

Najpočetnejšiu skupinu výdavkov tvorili štipendia určené na podporu nadaných detí, účty za lieky pre chudobných, ošatenie sirôt či drobné finančné podpory deťom a osamelým ženám. Tie predstavovali rádovo sumy od 10 do 60 korún ročne. Neveľké sumy, no poskytnuté v pravý čas, pritom neraz doslova rozhodovali o prežití tých, pre ktorých boli určené. Výdavky spolku sa prezentovali verejne. Referujúci však neuvádzali konkrétne mená tých, ktorým sa podpora poskytla. Spravidla sa zvolila forma: „... Jednej chudobnej žene podpora vyplácaná prostredníctvom

podpôr pre charitatívne akcie, podporovali Révaiovci tiež viaceré kultúrne akcie.

³⁸ V tomto období tak napríklad do príjmov započítali aj päť siah dreva, ktoré spolku venoval S. Fried.

³⁹ Az Eperjesi Izr. Nőegylet pénztári kimutatása. In *Eperjesi Lapok*. 30, 1905, č. 4, s. 4.

⁴⁰ Osobitná základina „chlieb zadarmo“ disponovala na konci roku 1904 prostriedkami vo výške 326 korún, z čoho až 100 K tvoril jednorazový dar Prešovského židovského ženského spolku a 81 K pravidelná ročná dotácia toho istého spolku.

mesačných príspevkov, spolu 61 korún. Jednému chorému na pľúca 20 K a dvom chudobným 35 K, spolu 55 korún. Berkovým deťom v mesačných platbách spolu 30 K, na ošatenie troch sirôt 10 K ...“.⁴¹ Vynechaním mien sa tak vychádzalo v ústrety tým, ktorí sa za svoju zložitú životnú situáciu hanbili. Na požiadanie členov však bolo možné kedykoľvek nazrieť do účtovných dokumentov spolku. Možno i preto sa počas jeho existencie nevyskytli žiadne nejasnosti alebo problémy so spravovanými peniazmi.

Už po uverejnení prvých správ o snahe založiť ľudovú kuchyňu sa začali objavovať prví darcovia, ktorí sa podľa svojich možností usilovali pomôcť. Miestna tlač v pravidelných intervaloch uverejňovala mená darcov i sumy, ktoré poskytli či už na prevádzku, alebo na vytvorenie finančnej základiny. Prakticky vzápätí napríklad prišli s finančnou podporou vo výške 100 korún sudca a politik J. Szmrecsányi, 20K venovali podnikateľ Á. Kósch s manželkou. Desiatimi korunami prispeli stredoškolskí profesori dr. K. Flórián a dr. F. Raffay.⁴² Kuchyňa bola slávnostne otvorená na začiatku roku 1905, v prenajatých priestoroch na dnešnej Slovenskej ulici v Prešove. Ľudia, ktorí sa mohli preukázať potvrdením mestského úradu alebo osvedčením prešovského policajného kapitána o chudobe, mohli využívať služby tejto ľudovej kuchyne. Tá navyše v zimných mesiacoch bola aj vhodným a využívaným miestom na zohriatie. Súčasťou ľudovej kuchyne boli tiež osobitné miestnosti pre študentov, kde sa najmä chudobní gymnazisti mohli zadarmo najesť.

Už v závere roku 1905 bolo možné urobiť prvú bilanciu tejto aktivity. Ukázalo sa, že počas niekoľkých mesiacov činnosti, (predovšetkým február – marec 1905, november – december 1905) sa ľudová kuchyňa stala hojne navštevovaným zariadením. Dokazuje to viacero skutočností. Len v období posledných dvoch mesiacov roku 1905 bolo vydaných 1 609 porcií obedov. V priemere navštevovalo toto zariadenie 40 ľudí denne. Pritom sa prísne dbalo na to, čo bolo deklarované hneď pri vzniku ľudovej kuchyne. Jedlo sa ľuďom vydávalo bez ohľadu na ich konfesiónalnú príslušnosť. Z priemerne štyridsiatich návštevníkov, ktorí počas dňa prišli do kuchyne tak bolo síce najviac židov (28), no objavovali sa tiež príslušníci iných vierovyznaní (12). Čo je zaujímavé, v tomto období medzi návštevníkmi jednoznačne prevažovali deti (31), dospelých bola sotva štvrtina. Záujem o obedy bol pomerne stabilný, denná návštevnosť kolísala medzi 35 – 46 osobami. Práve značný počet stravníkov, rovnako ako pretrvávajúce chladné počasie viedli k tomu, že členovia spolku sa na svojom výročnom zasadnutí uskutočnenom 14. januára 1906

⁴¹ Az Eperjesi Izr. Nőegylet pénztári kimutatása. In *Eperjesi Lapok*. 30, 1905, č. 4, s. 4.

⁴² V prípade J. Szmrecsányiho síce niektorí miestni politici poukazovali na skutočnosť, že ako kandidát za prešovský obvod do budapeštianskeho parlamentu si takto získava popularitu, dr. K. Flórián a dr. F. Raffay však v tom čase pôsobili ako podporovatelia opozičného kandidáta dr. K. Halmosa z Košíc. Zaujímavá je však skôr skutočnosť, že prvý z uvedených darcov bol katolík, dokonca bratom dvoch rímskokatolíckych biskupov, ostatní zasa veľmi aktívni evanjelici. Ich dary a podpora projektu ľudovej kuchyne však dokazuje, že celý zámer si získal pomerne širokú podporu obyvateľstva bez ohľadu na konfesiónalnú príslušnosť.

rozhodli ponechať ľudovú kuchyňu v prevádzke až do 8. marca 1906. Pri kontrole účtov poverení revízori konštatovali dostatok zdrojov na ďalšie udržanie jej prevádzky. Súčasne však vedenie spolku i členská základňa rozhodli, že počas jarných mesiacov sa uskutoční ďalšia verejná zbierka v prospech ľudovej kuchyne.⁴³

Vo všeobecnosti možno konštatovať, že práve roky 1904 – 1905 boli charakteristické pre výrazné zdynamizovanie činnosti spolku. Jeho už nové vedenie prešlo od tradičného, presne niekoľkými oblasťami vymedzeného pôsobenia v rámci prešovskej neologickej židovskej komunity, k podstatne širšie koncipovaným aktivitám. Založenie ľudovej kuchyne bol v tomto smere prvý výraznejší krok aj smerom k ostatným obyvateľom Prešova. Takúto aktivitu sa usilovalo vedenie spolku podporiť nielen rozsiahlejšou publicitou v rámci verejnosti, ale tiež snahou zvýšiť príjmy spolku a zabezpečiť dostatok prostriedkov nielen na každoročné výdavky. Dostatočným svedectvom v tomto smere je tabuľka č. 1, ktorá dokumentuje nárast uvedených ukazovateľov v sledovanom období.

Tabuľka č. 1. Príjmy a výdavky Prešovského židovského ženského spolku v rokoch 1903 – 1905 (v korunách)

Rok	Príjmy spolku	Výdavky na dobročinnosť	Základina ľud. kuchyne	Majetok spolku celkovo
1903	1 180,40	8 98,55	-	8 831,88
1904	2 734,26	1 470,55	-	10 095,59
1905	6 827,60	2 653,69	4 013,82	10 255,58
1906	4 819,53	2 841,75	4 975,01	13 194,55

(Zdroj: *Výročné správy Prešovského židovského ženského spolku publikované v novinách Eperjesi Lapok v rokoch 1904 – 1907*)

V roku 1906 sú už v jednej položke zahrnuté príjmy i výdavky spolku či samotnej ľudovej kuchyne. Pre lepšie pochopenie spôsobu činnosti a financovania spolku, resp. jednotlivých jeho častí, je potrebné venovať pozornosť niektorým skutočnostiam. V tomto konkrétnom prípade príjmy spolku mimo kuchyne predstavovali 1 545,32 korún. Z nich boli zabezpečované dovtedajšie aktivity, ako starostlivosť o chorých, chudobných, siroty a študentov. Výdavky v priebehu roka dosiahli 1 511,70 korún. V tomto roku však už začala jednoznačne dominovať aktivita spojená s prevádzkou ľudovej kuchyne. Jej príjmy, od darcov a z rôznych základín dosiahli 3 274,21 K, výdavky však len 1 329, 87 korún. I vďaka tomu sa darilo

⁴³ Az Eperjesi Izraelita Nőegylet. In *Eperjesi Lapok*. 31, 1906, č. 3, s. 4. Rozsiahlejšia verejná zbierka bola potrebná i napriek prakticky neustále prichádzajúcim drobným príspevkom. Každý týždeň to boli dary do výšky 10 korún, pričom jednotlivci najčastejšie prispievali piatimi korunami. Išlo však o peniaze, ktoré spravidla neboli určené na priamu prevádzku kuchyne, ale na vybudovanie základiny, z ktorej úroky sa mali stať stabilným zdrojom príjmov pre spolok i ľudovú kuchyňu.

vedeniu spolku vcelku úspešne plniť plánovaný cieľ vybudovať väčšiu finančnú základinu, ktorá by umožnila plynulú prevádzku tejto inštitúcie, bez ohľadu na momentálnu výšku dobročinných príspevkov od jednotlivcov či inštitúcií.⁴⁴

Zlepšujúca sa spoločenská i finančná situácia spolku, ktorá sa odzrkadľovala i v náraste členskej základne z 80 členov roku 1903 na 127 v roku 1906 umožňovala uvažovať o príprave ďalších aktivít určených na zlepšenie situácie tých najchudobnejších. I v tomto smere sa stále výraznejšie prejavovali emancipačné snahy miestnej židovskej komunity, najmä jej elitnej zložky. Tú reprezentovali predovšetkým viac či menej zámožní podnikatelia, finančníci, obchodníci, advokáti a lekári. Napriek tomu, že v Uhorsku ešte ani na začiatku 20. storočia neboli úplne doriešené právne normy upravujúce otázky spolkovej činnosti a sociálnych záležitostí, samotný Prešovský židovský ženský spolok svojou činnosťou i usporiadaním plne zodpovedal dobovým zvyklostiam. Osobitne v tom smere, že takéto samostatne pôsobiace ženské spoločnosti vznikali a pracovali výlučne v oblasti charitatívnej činnosti.⁴⁵

V tomto smere sa ďalšou zo zaujímavých a v tom čase stále ešte pomerne netradičných činností, ktorým sa venovali členky tohto na miestne pomery veľmi aktívneho spolku, stalo prevádzkovanie prázdninového denného detského domova. Jeho hlavným cieľom bolo pomôcť chudobným ľuďom, aby si počas letných sezónnych prác mohli zarobiť pri poľnohospodárskych prácach či pri práci v lese bez toho, aby sa museli zaťažovať starosťami o svoje deti. Tieto i keď časovo obmedzené a slabo platené pracovné príležitosti v regióne, kde chýbali významnejšie priemyselné kapacity tvorili veľmi dôležitú časť pracovného trhu. I preto sa zámer pripraviť pre deti z chudobných rodín letný tábor či školu, a tak umožniť rodičom pracovať, objavil už skôr. Najmä materiálne, ale i personálne problémy to však znemožňovali. Až v letných mesiacoch roku 1908 sa konečne podarilo členkám Prešovského židovského ženského spolku tento zámer úspešne realizovať, ako jednu z väčších vlastných aktivít zameraných na pomoc deťom z tých najchudobnejších prešovských rodín. Členky spolku konečne zhromaždili dostatok prostriedkov, aby mohli pripraviť na dva letné mesiace prázdninový denný detský domov. Jeho prvý ročník naplánovali a materiálne zabezpečili pre dvadsať menších detí. Záujem o tábor bol však zo strany rodičov i detí taký veľký, že nakoniec v ňom našlo miesto až 28 detí. Pri výbere sa neprihliadalo na vierovyznanie ani národnosť, prednosť však dostali deti, ktoré pochádzali z naozaj chudobných pomerov. Dôležitou podmienkou však bolo, že ich rodičia museli tiež preukázať snahu počas letných sezónnych prác zarobiť peniaze potrebné na zlepšenie sociálneho postavenia svojej rodiny.

⁴⁴ Egyleti közgyűlés. In *Eperjesi Lapok*. 32, 1907, č. 4, s. 3. V týchto prípadoch sa cieľom stalo získať z každoročných úrokov dostatok prostriedkov na vykrytie výpadkov vo financovaní jednotlivých podujatí. V tomto období predstavovali úroky z vkladov i cenných papierov v priemere 4 – 4,5 % ročne.

⁴⁵ KOVÁČ, Dušan a kol. *Slovensko v 20. storočí. Na začiatku storočia 1901 – 1914*. Bratislava : VEDA vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2004, s. 250.

Vedúcou detského domova sa počas jeho trvania stávala vždy skúsená učiteľka. Jej úlohou malo byť to, aby v každom smere vychovávala zverené deti a aspoň približne sa držala vopred pripraveného plánu. Jednotlivé aktivity i výučbu totiž navrhli tak, aby ich bolo schopné zvládnuť každé z prijatých detí. Popri hre sa deti navyše naučili aj rôznym prácam. Hlavným cieľom organizátoriek letného tábora bolo dosiahnuť: „... aby sa práca, prostredníctvom zábavy, stala ich potrebou, príjemným každodenným a celoživotným spoločníkom“. Pre deti preto pripravili dostatok hrnčiarskej hliny, rôzne nástroje na prácu s drevom, papierom a množstvo ďalšieho materiálu. Dievčatá sa venovali príprave na výchovu detí, šitiu a rôznym domácim prácam potrebným v domácnosti. V závere každého turnusu sa všetky deti venovali tiež spracovaniu slamy a výrobe rôznych predmetov z nej.

Usporiadanie denného detského tábora, väčší počet prijatých detí i rôzne nečakané výdavky rýchlo vyčerpali finančné možnosti členiek Prešovského židovského ženského spolku. Navyše problémy s prenájmom záhrady pre tábor, mali negatívnu odozvu u verejnosti. Spolok bol, podobne ako iné dobročinné prešovské organizácie, odkázaný najmä na pravidelné zbierky a výnosy z rôznych príležitostných akcií, preto akýkoľvek negatívny ohlas vyvolával v členskej základni obavy. Našťastie v tomto konkrétnom prípade snaha pomôcť deťom z chudobných rodín našla podporu aj u iných spolkov, združení, podnikateľov i ostatných obyvateľov nášho mesta. Niektorí prispeli jedlom, iní surovinami, ktoré deti spracovávali, ďalší rôznymi finančnými príspevkami. Tie neboli veľké, veď najvýznamnejším darcom sa stala prešovská pobočka Červeného Kríža, ktorá prostredníctvom svojej predsedníčky p. Semseyovej, darovala na akciu 300 korún. Tieto peniaze sa vyzbierali pri organizovaní tzv. detského dňa v máji 1908 a takouto formou sa opäť vrátili deťom. Úspech celej akcie, ktorý potvrdil životaschopnosť tejto myšlienky, viedol k rozhodnutiu využiť v nasledujúcich rokoch aj pomoc niektorých krajinských, celouhorských organizácií, akou bola v tom čase napríklad Liga na ochranu detí.

Celé široké spektrum činností, letné tábory, verejnú kuchyňu, ale i podporu jednotlivým rodinám sa usilovali zabezpečovať členky spolku výhradne vlastnými silami. To ani pri ich celkovom počte okolo 130 – 140 nebolo vždy jednoduché. Spolok v tom čase disponoval aj finančným fondom a majetkom v celkovej hodnote okolo 20 000 korún.⁴⁶ V roku 1909 stúpol majetok spolku a tvorila ho základina: 15 402,46 K, ročné príspevky a vklady 1 436,85 K a základina pre ľudovú kuchyňu 3 504,25 K. V predošlom roku 1908 predstavovala podpora spolku, prezentovaná jeho výdajmi celkovo 4 469 korún. Z toho priamo jednotlivým chudobným rodinám bolo poskytnutých 1 365 K, na prázdninový denný domov pre deti 1 480 K a pre ľudovú kuchyňu a stravné 20 študentov spolu 1 624 korún.⁴⁷

Chýbajúci, resp. iba postupne budovaný sociálny systém neumožňoval štátnym orgánom zásadnejšie ovplyvňovať starostlivosť o sociálne najslabšie skupiny obyvateľstva. Túto úlohu preto spravidla preberalo mesto, obec či cirkev. V prípade

⁴⁶ K 31. 12. 1908 to bolo 14 369,70 korún. In *Sárosvármegye kalauz*. Ed. KOSCH, A. Eperjes 1910, s. 119.

⁴⁷ TÓTH, Sándor. *Sárosvármegye monográfiája II*. Budapešť 1912, s. 257.

Prešova však išlo o komplikovanejšiu záležitosť, pretože na podobné aktivity chýbali v mestskej pokladnici potrebné prostriedky a do istej miery i serióznejší záujem. O to väčší význam preto mali rôzne na spoločenskom alebo konfesionálnom základe budované charitatívne organizácie. Vedenie mesta však pritom ochotne preberalo do správy rôzne fondy a základiny, ktorých výnosy sa mali používať na konkrétne dobročinné ciele.

V roku 1908 tak mesto Prešov spravovalo viaceré, na tú dobu pomerne vysoké sumy peňazí. Išlo spravidla o rôzne základiny či fondy vytvorené súkromnými darcami. Každý v nich potom v zakladacej listine presne určil, na čo má výnos z danej sumy slúžiť. Z tých významnejších spomeňme aspoň základinu Jána Onderku v celkovej výške 16 664 K a 49 halierov. Jej každoročné výnosy sa mali použiť na podporu chudobných rímskokatolíkov. Ošetrovateľská základina pre vnútorné mesto vykazovala v tom čase majetok v hodnote takmer 35 000 korún a základina pre chudobinec na hornom predmestí 16 739,98 korún. Mestská základina pre chudobných spravovala v tom čase 9 321,84 korún. Takmer 24 tisíc korún spravovalo mesto v sirotskej pokladnici.⁴⁸ Vďaka úrokom plynúcim z uložených peňazí a novým príspevkom sa tieto finančné základiny pomaly, ale neustále zvyšovali. Už o rok neskôr, k 31. decembru 1909, sa napríklad zvýšila mestská základina pre chudobných o 410 korún, fond Jána Onderku o 300 korún a financie pre verejnú kuchyňu o 12 korún.⁴⁹ Peniaze z týchto zdrojov, aktivít Šarišského ženského dobročinného spolku, Evanjelického sirotského spolku i ďalších menších charitatívnych organizácií, napríklad Prešovské chudobné deti ošacujúcej spoločnosti alebo tzv. chlebového spolku Svätého Antona Paduánskeho, tvorili tunajšiu základnú sociálnu „siet“. Viaceré skupiny obyvateľov priamo v Prešove, ale i tuláci či žobráci bez domovskej príslušnosti však často zostávali mimo ich záujmu a pôsobenia.⁵⁰

Z týchto, ale i ďalších dôvodov sa aj v roku 1911 vedenie spolku usilovalo ďalej rozširovať dovtedajšie aktivity tak, aby v maximálnej možnej miere vychádzali v ústrety chudobou a zlou sociálnou situáciou najviac postihnutým skupinám miestneho obyvateľstva. Na dobročinné ciele v priebehu roka použili dovtedy najväčší objem prostriedkov, takmer šesť tisíc korún, pričom ako nové boli rozbehnu-

⁴⁸ Presne 23 800 korún. Okrem týchto pomerne veľkých základín však peniaze pre prešovských chudobných prichádzali aj z viacerých menších odkazov. Napríklad Gabriel Grabovic zanechal na bližšie nešpecifikovanú dobročinnosť 1 737,51 korún. Vo fonde Dobročinnjej ľudovej kuchyne sa v tom čase nachádzalo 318,68 korún, atď. Bližšie: *Sárosvármegye kalauz*. Ed. KOSCH, A. Eperjes 1909, s. 56.

⁴⁹ TÓTH, Sándor. *Sárosvármegye monográfia. II.* Budapest 1912, s. 429.

⁵⁰ Na konci 19. a začiatkom 20. storočia bolo v Prešove a jeho najbližšom okolí niekoľko oblastí, ktoré sa práve kvôli týmto skupinám obyvateľstva považovali za nebezpečné. Išlo napríklad o priestor pod Kalváriou či pri Dúbrave. Tuláci, žobráci, osirelé deti a príležitostnou prostitúciou sa živiace ženy však neraz nachádzali útočisko v opustených či poškodených budovách priamo v meste. Policajné razie, ktorých cieľom bolo likvidovať túto, z hľadiska drobnej kriminality či šírenia nákazlivých chorôb nebezpečnej komunity mali iba krátkodobý efekt. Bližšie napríklad DERFIŇÁK, Patrik. Väzenie na radnici. In *Prešovský večerník*. 15, 2004, č. 3511, s. 6.

té, resp. lepšie organizované najmä dve oblasti činnosti. Konkrétne zabezpečovanie vhodného vydaja chudobných židovských dievčat a získavanie potrebných učebníc pre chudobné deti navštevujúce ľudovú školu. Osirelé alebo z neúplných rodín pochádzajúce mladé dievčatá, spravidla bez akéhokoľvek vzdelania, nemali dostatok možností nájsť si prácu. Preto sa často stávali buď tuláčkami alebo prostitútkami, v lepšom prípade slúžkami.⁵¹ Vydaj im mal zabezpečiť istý spoločenský status a rodinu, v ktorej by mohli dôstojne žiť. Nakúpené školské učebnice a potreby boli dané k dispozícii na konečné rozdelenie riaditeľstvu židovskej ľudovej školy. I v porovnaní s predošlým rokom sa vedenie spolku usilovalo poskytnúť väčšie objemy na už „tradičné“ činnosti. Konkrétne kým v roku 1910 sa na školskú podporu, najmä štipendiá použilo 62 K, v roku 1911 to už bolo 264 K.

Za dlhodobé pôsobenie, ale predovšetkým konkrétne výsledky práce postupe prichádzali i prvé ocenenia, predovšetkým v rovine odbornej. Jednotlivé aktivity členiek sa prostredníctvom orgánov Šarišskej stolice dostali ako vzorový príklad na výstavu venovanú otázkam zdravia v Drážďanoch. Na vedenie spolku sa stále častejšie obracali so žiadosťou o informácie či praktické posúdenie situácie nielen miestne, ale i krajinské orgány. Údaje o Šariši si napríklad od predstaviteľov Prešovského židovského ženského spolku vyžiadal dr. Miklós Berend, ktorý ich využil pre svoj referát na medzinárodnom kongrese v Berlíne. V rámci neho sa venoval predovšetkým problematike celkovej ochrany detí v Uhorsku.⁵² V tomto období i keď stále chýbali vhodne koordinované aktivity zo strany štátu, však už konečne všeobecne stúpala záujem o problematiku chudoby. Ocenili to i predstavitelia Prešovského židovského ženského spolku. No ako prezentoval vo svojom výročnom prejave tajomník spolku dr. Jozef Propper, „... z nášho pohľadu bolo dôležitejšie, že sme medzi chudobných rozdelili viac palivového dreva. Kým v roku 1910 ho bolo za 167 K, v roku 1911 sme ho kúpili za 264 K“.⁵³

I v priebehu roku 1911 sa ďalej rozširovala činnosť ľudovej kuchyne prevádzkovej spolkom. Tá sa v stále väčšej miere stávala počas zimných mesiacov dominantnou aktivitou spolku, pretože počet stravníkov v nej neustále narastal. Nové priestory, ktoré sa v priebehu roku 1911 podarilo získať aspoň čiastočne zmierňovali kapacitné problémy. Na druhej strane sa však vydržiavanie kuchyne výlučne

⁵¹ O tom, aká mohla byť realita každodenného života pre tieto mladé ženy, svedčia i viaceré zaznamenané konkrétne prípady. Bližšie napríklad DERFIŇÁK, Patrik. Rozhádanie správykyne prešovského bordelu. In *Prešovský večerník*. 24, 2013, č. 5799, s. 15. Zamestnanie slúžky, resp. sluhu bolo najčastejším vykazovaným zamestnaním v Prešove. Nachádzali v ňom uplatnenie prevažne nequalifikované mladistvé osoby prichádzajúce do mesta z okolitých dedín.

⁵² Dr. Miklós Berend (1870 – 1919), detský lekár, univerzitný pedagóg a publicista. Okrem iného pracoval ako hlavný lekár budapeštianskej detskej nemocnice Bieleho kríža, autor väčšieho množstva vedeckých publikácií venovaných predovšetkým detskej medicíne. Prešovský židovský ženský spolok mu konkrétnymi informáciami o sociálnej situácii v regióne i konkrétnych aktivitách pomohol niekoľko krát.

⁵³ Az Eperjesi Izr. Nőegylet. In *Eperjesi Lapok*. 37, 1912, č. 4, s. 2.

z vlastných zdrojov spolku stávalo stále väčším problémom. Kým finančné otázky sa vďaka pomerne pravidelným príspevkom rôznych darcov darilo viac či menej úspešne riešiť, problematickým začalo byť nájdenie dostatku členiek, ktoré by v ľudovej kuchyni pracovali. Práve na ich bezplatnej, dobrovoľnej práci totiž pôvodne z veľkej časti postavili celú túto aktivitu. Zo skromných prostriedkov totiž nepripadalo do úvahy platiť profesionálnych kuchárov či pomocné sily do kuchyne. I preto vedenie spolku ako problém, i keď zatiaľ iba príležitostne a stručne naznačený, prednieslo správu o poklese počtu členov spolku. V priebehu roka 1911 sa síce podarilo získať šesť nových členiek, no súčasne na členstvo rezignovalo deväť žien. Problém nebol iba menší záujem o namáhavú a nie vždy príjemnú prácu, ale i nové možnosti, ktoré sa mladým dievčatám aj zo židovského prostredia otvárali.⁵⁴ Ľudová kuchyňa však musela ďalej pracovať. Kým v čase od 19. novembra do 31. novembra v roku 1909 vydali 2 728, o rok neskôr v rovnakom období zasa 2 944 obedov, v roku 1911 tento počet stúpol už na 4 904 obedov. Takže kým v roku 1910 priemerne ľudovú kuchyňu navštívilo 95, v roku 1911 už denne evidovali v priemere 139 návštevníkov. Osobitne bolo potrebné zväčšiť izbu určenú výhradne pre študentov, ktorých prichádzalo stále viac. Z hľadiska náboženského vierovyznania v dennom priemere 139 obedujúcich, vykazovali 52 židov, 15 stravníkov iného vierovyznania a 21 študentov z rôznych prešovských ľudových a stredných škôl. Z tohto počtu v priemere až 51 bolo chudákov, ktorých denne na stravu poslal úrad mestského policajného kapitána. Počet týchto klientov pritom každoročne najrýchlejšie stúpal. Práve to bol jeden z hlavných dôvodov, prečo sa vedenie spolku rozhodlo požiadať mesto o pomoc pri hľadaní nových väčších priestorov pre potreby ľudovej kuchyne. Mestská rada mala na základe oficiálnej žiadosti rozhodnúť o pridelení takýchto, pre mesto už nepotrebných a uvoľnených priestorov.⁵⁵

Napriek tomu, že sa nakoniec podarilo zabezpečiť nové priestory pre ľudovú kuchyňu, značnú časť činnosti členov spolku stále tvorilo získavanie nových zdrojov finančných prostriedkov. Menšie sumy prinášali napríklad čajové večierky s programom, kde okrem dobrovoľného vstupného bolo možné prispieť aj individuálnymi darmi. Tradičným podporovateľom spolkovej činnosti bol jeden z najbohatších mužov Šariša, právnik dr. Teofil Rosenberg, ktorý okrem iných príspevkov venoval na pamiatku svojej matky spolku osobitnú základinu vo výške 1 000 K. O tom, že niektoré príjmy boli pomerne špecifické, svedčí napríklad dar prešovského staviteľa Žigmunda Szántó. Ten venoval spolku 10 K, ako výnos jednej stávky, ktorú uzavrel v kaviarni. Na základinu ľudovej kuchyne venovala 200 K vo forme

⁵⁴ Okrem možnosti navštevovať knižnice, koncerty, vystupovať na charitatívnych podujatiach na to v neposlednom rade mala vplyv možnosť získať nielen v Košiciach či Budapešti, ale i samotnom Prešove vyššie vzdelanie. Bližšie napríklad DERFIŇÁK, Patrik. Z histórie Uhorského kráľovského ženského učiteľského ústavu v Prešove (1893 – 1925). In *Dejiny : internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove*. 5, 2010, č. 2, s. 44 – 81. http://dejiny.unipo.sk/Dejiny_2_2010.pdf

⁵⁵ Az Eperjesi Izr. Növeglet. In *Eperjesi Lapok*. 37, 1912, č. 4, s. 3.

základiny i vdova po Árpádovi Kóschovi, ako pamiatku po jeho predčasnom skone.⁵⁶

Problém s poklesom členskej základne sa vedeniu spolku nepodarilo zastaviť ani v priebehu roku 1912. Skôr naopak, ešte sa prehĺbili. Práve bilancovanie činnosti pri príležitosti tradičného uzavretia ľudovej kuchyne 15. marca 1913 dalo priestor na zhodnotenie celoročných výsledkov. Na jednej strane vedenie spolku konštatovalo, že „... ľudová kuchyňa počas ôsmich rokov od svojho vzniku uspokojovala prvoradé potreby nášho mesta v tejto najpotrebnejšej oblasti. Akú humannú prácu vykonáva náš dobročinný ústav o tom by najlepšie vedeli hovoriť tí nešťastníci, ktorí napriek zime môžu na teplé miesto aspoň raz denne zavítať a zasadnúť k teplému jedlu“.⁵⁷ V porovnaní s predošlými rokmi, žiaľ predovšetkým kvôli klesajúcej členskej základni, však bolo na základe rozhodnutia predsedníctva potrebné obmedziť dovtedajšiu prevádzku na 75 návštevníkov denne. Odôvodnenie, prečo nakoniec tento svoj zámer vedenie Prešovského židovského ženského spolku nedodržalo je celkom zaujímavé. Ako uviedli miestne noviny: „... Svetová vojna, ku ktorej sa pomaly schyluje a spolu s ňou prichádzajúci hlad a nedostatok prinútili vedenie spolku zmeniť svoje pôvodne plánované rozhodnutie. Najmä veľa hladujúcich detí odkázaných na dobrodenie ľudovej kuchyne viedlo k tomu, že namiesto plánovaných 75 nakoniec až 106 osôb prichádzalo priemerne denne do ľudovej kuchyne.“⁵⁸ Okrem chleba, ktorý rozdávali študentom teológie patriacim k miestnej ortodoxnej židovskej náboženskej obci, pre ostatných vydali celkovo 10 832 porcií obedov. Tradičná štatistika zaznamenala, že z priemerne 106 návštevníkov, ktorí prišli počas dňa bolo 41 židov, 30 inej viery a deväť študentov. Zostávajúcich dvadsať šesť chudákov denne posielali na obed do ľudovej kuchyne priamo z úradu mestského kapitána. Preto u nich už bližšie neskúmali ani vierovyznanie, ani to odkiaľ pochádzali.

Rok 1912 a začiatok roku 1913 sa celkovo niesli v znamení ďalšieho zvýšeného záujmu o sociálne otázky. Z celouhorskej roviny sa už tento záujem vo väčšej miere preniesol i do Prešova a ďalších miest Šariša. Zo stránok miestnych periodík však aktivity Prešovského židovského ženského spolku, ale i ďalších miestnych dobročinných organizácií, napríklad v tomto období začali stále viac vytláčať informácie

⁵⁶ Kőszönetnyilvánítás. In *Eperjesi Lapok*. 37, 1912, č. 7, s. 5. Árpád Kósch, známy prešovský vydavateľ, kníhtlačiar a obchodník pritom ako evanjelik aktívne pracoval aj v Šarišskom ženskom dobročinnom spolku vo funkcii pokladníka a organizátora spoločenských podujatí. Bližšie napríklad DERFIŇÁK, Patrik. Árpád Kósch, významný prešovský kníhtlačiar a vydavateľ. In *Z minulosti a súčasnosti knižnej kultúry Prešova*. Ed. Marcela Domenová. Prešov : Štátna vedecká knižnica, 2007, s. 46 – 61.

⁵⁷ A népkonyha beszámolója. In *Eperjesi Lapok*. 38, 1913, č. 12, s. 7. Prešov nedisponoval vhodnými priestormi, kde by sa mohli ľudia v prípade potreby ukryť pred chladom. Táto skutočnosť bola síce pravidelne pripomínaná a kritizovaná na zasadnutiach mestskej rady, reálne však iba v prípade ohrozenia života jednotlivých nájdených tulákov nakrátko umiestňovali do mestskej nemocnice.

⁵⁸ A népkonyha beszámolója. In *Eperjesi Lapok*. 38, 1913, č. 12, s. 7.

o novom ústave pre slepcov. Podpora tejto organizácie zo strany obyvateľstva, ale i rôznych miestnych inštitúcií, obmedzila možnosti získavania potrebných zdrojov pre iné „tradičné“ organizácie. Práve problém okolo udržateľnosti väčšieho množstva dobročinných organizácií v meste, ktoré nemalo finančné zdroje a v regióne, ktorý bol povestný svojou chudobou sa ukazovalo ako vážny problém. Reagovali na to i viacerí miestni intelektuáli, ktorí sa pomocou článkov, vyhlásení a verejnej diskusie usilovali o väčšie zapojenie mestských či stoličných orgánov do riešenia problematiky chudoby.

V rámci týchto snáh možno spomenúť napríklad článok o chudobe, ktorým v priebehu druhej polovice roku 1913 v miestnych periodikách vyvrcholili diskusie o tom, ako pokračovať v oblasti boja s chudobou. Jeho autor otvorene vyjadril v tom čase veľmi rozšírený názor, že do riešenia tohto problému sa výraznejšie musí vložiť samotné mesto Prešov. Ako uviedol tento neznámy autor: „... riešenie chudoby, to je ťažká téma. Kým v iných mestách práve mestská správa zobrala do vlastných rúk riešenie záležitostí spojených s chudobou, v našom meste sa chudobným a chudobe venujú cirkvi, viaceré dobročinné spolky a jednotlivci. Táto činnosť a s ňou spojené starosti však pre nich predstavujú značné bremeno. Prítom nimi vykonaná práca a schopnosť prinášať obeť našej spoločnosti prostredníctvom dobročinnosti nemôžu byť dôvodom na to, aby si usporiadanie záležitostí chudobných mesto nevzalo za svoju úlohu.“⁵⁹

Celý problém mal viacero rovín. Jedna z nich bola každodenne viditeľná na prešovských uliciach.⁶⁰ Ako ďalej uviedol autor textu: „... Na každej z prešovských ulíc je aspoň jeden žobrák. A niet dňa, kedy by pri našej bráne nezazvonil tulák, prosiaci o almužnu.“ Prešov sa, ako v tom čase jedno z väčších mestských centier, celkom prirodzene stal miestom, kde okrem miestnych chudobných prichádzali tiež ľudia zo širokého okolia, aby tu našli pomoc. Miestni obyvatelia sa každý deň dostávali do komplikovanej situácie. Ak by almužnu poskytl, porušili by zákon, pretože žobranie a potulka boli trestné. Ak by almužnu nedali, celkom oprávnené bolo možné položiť otázku, kde je ich ľudskosť a pomoc blížnemu v núdzi.

Ďalšou oblasťou, kde síce problém nebol navonok taký zreteľný, no o to vážnejší, bola vzájomná konkurencia, resp. „ušľachtilé zápolenie“, prebiehajúce medzi jednotlivými cirkvami či dobročinnými spoločnosťami, ktorého cieľom je zabezpečiť pre chudobných jedlo a odev. Podľa autora článku možnosti miestnych obyvateľov sa v tomto snažení už vyčerpali a neexistovali ďalšie spôsoby ako ich ďalej zvyšovať. V zásade ani žiadna z cirkví pôsobiacich v Prešove už nemala zdroje na to, aby vzniknutú situáciu uspokojivo vyriešila. Preto malo do riešenia tohto problému vstúpiť mesto, ktoré malo prevziať hlavné materiálne bremeno a organizáciu boja s chudobou. Jednotlivé cirkvi a dobročinné organizácie by túto

⁵⁹ Szegényügyünk. In *Eperjesi Lapok*. 38, 1913, č. 30, s. 1.

⁶⁰ Cenným zdrojom informácií sú v tomto smere pravidelne uverejňované štatistiky miestnej mestskej polície. Žobrákov bez domovskej príslušnosti sa policajti usilovali, aj keď spravidla neúspešne vraciť do ich domovských obcí. V realite to vo väčšine prípadov vyzeralo tak, že ich jednoducho vyviedli za hranice mestského chotára.

činnosť vhodne dopĺňali a rozširovali. Hlavným argumentom v tomto smere bola jeho povinnosť postarať sa o svojich obyvateľov. Vedenie mesta však i v tomto prípade zaujalo podobný postoj, ako už niekoľkokrát predtým. Odmietlo sa v tejto oblasti angažovať s odôvodnením, že je v zlej finančnej situácii a o túto oblasť sa doteraz v dostatočnej miere starali jednotlivé spolky.⁶¹ No i napriek tomu, že sa podarilo vyvolať o tomto probléme pomerne širokú verejnú diskusiu, konkrétne a predovšetkým aj do budúcnosti dlhodobé udržateľné riešenia sa až do roku 1914 nepodarilo nájsť.

Prešovský židovský ženský spolok v rokoch prvej svetovej vojny

Prvá svetová vojna bola obdobím, ktoré v konečnom dôsledku prinieslo zásadnú zmenu do života všetkých obyvateľov strednej Európy. Odchod veľkého množstva žiteľov rodín do kasární a následne na rôzne fronty spôsobil, že sa zmenili viaceré sociálne, spoločenské i ekonomické oblasti. Jedným z mnohých dôsledkov presunu značného percenta produktívnej časti obyvateľstva na bojiská bolo, že už i tak komplikovaná existenčná situácia mnohých, spravidla práve tých najchudobnejších rodín, sa ešte viac zhoršila. Vyhlásenie vojny a následnú mobilizáciu niektoré skupiny obyvateľstva, neraz verejne prezentujúce vlastenecké cítěnie, prijali s neskrývaným nadšením. Súčasne sa však náhle objavila potreba postarať sa o rodiny, ktoré odchodom na bojiská stratili svojich žiteľov a zdroj príjmov. Slabú schopnosť rakúsko-uhorskej monarchie dostatočne rýchlo reagovať v tejto oblasti, preto prakticky už v prvých týždňoch po vypuknutí vojny museli suplovať rôzne charitatívne organizácie. I v rámci samotného Prešova jednak vznikol miestny Výbor pre organizovanie pomoci, jednak veľmi aktívne vystupovali tunajšie dobročinné organizácie. Vzhľadom na vojnový stav a potrebu postarať sa o ranených vojakov sa najväčšej pozornosti dostávalo tunajšej pobočke Červeného kríža. Jej vedenie okrem iného organizovalo finančné zbierky, zhromažďovalo materiálnu podporu a aktívne pracovalo na príprave poľnej nemocnice priamo v Prešove. Pôvodná predstava provizórnej nemocnice s kapacitou dvesto lôžok pre ranených vojakov, sa s blížiacimi sa ruskými jednotkami a frontovou líniou pre ranených vojakov už počas jesenných mesiacov ukázala ako absolútne nedostatočná. Počet lôžok pripravených na viacerých miestach v samotnom Prešove sa musel niekoľkonásobne zvýšiť. Miestna pobočka Červeného kríža sa súčasne stala prirodzenou centrárou i pre ostatné pobočky tejto organizácie pôsobiacej na Šariši.

⁶¹ Szegényügyünk. In *Eperjesi Lapok*. 38, 1913, č. 30, s. 1. Súčasne je však potrebné konštatovať, že finančná situácia mesta v tom čase naozaj nebola jednoduchá. Každoročné hospodárenie sa končievalo väčším či menším deficitom, navyše mesto malo značné dlhy, ktorých splácanie pohľovalo každoročne značnú časť príjmov. Kým majetok mesta bol v roku 1909 vyčíslený na 4 076 514,07 korún (z toho nehnuteľnosti tvorili 2 630 627 korún), jeho dlhy predstavovali 2 523 779,69 korún. Konkrétne *Sárosvármegye kalauz*. Ed. Á. KÖSCH. Eperjes 1910, s. 55.

Aktivity však v rámci svojich možností rozvíjali aj ďalšie miestne organizácie. Niektoré, napríklad Prešovské chudobné deti ošacujúca spoločnosť, sa venovali získavaniu nevyhnutnej podpory potrebnej pre odievanie detí. Iné, napríklad spolok pri dievčenskom učiteľskom ústave, sa venovali výrobe ošatenia, teplej bielizne a rôznych potrebných doplnkov pre vojakov. Pri získavaní finančných prostriedkov, potrebných potravín či zdravotníckeho materiálu pre vojakov sa angažovali členky Šarišského ženského dobročinného spolku. O zapojení jednotlivcov i rôznych organizácií do zabezpečovania pomoci pravidelne informovala miestna tlač. Práve uverejňovanie mien darcov, i s konkrétnou poskytnutou pomocou, do veľkej miery vylučovalo stratu či manipuláciu s jednotlivými príspevkami.⁶² V tomto smere nebol výnimkou ani Prešovský židovský ženský spolok, ktorého vedenie i jednotlivé členky sa veľmi aktívne zapojili do organizovania rôznych akcií.⁶³ I keď spočiatku ani činnosť Výboru pre organizovanie pomoci nebola celkom bez problémov, pomerne rýchlo sa podarilo zabezpečiť, aby sa jednotlivé aktivity rozdelili medzi organizácie, ktoré už s nimi mali v predošlom období skúsenosti. Prešovský židovský ženský spolok tak celkom prirodzene prevzal na seba náročnú, pritom však mimoriadne potrebnú činnosť. Už v priebehu augusta, v netradičnom termíne od polovice augusta 1914 pristúpili k otvoreniu priestorov ľudovej kuchyne. Strava, ktorá sa tu pripravovala, bola určená predovšetkým rodinným príslušníkom vojakov, ktorí narukovali a už odišli na front. Bezplatne ju dostávali tí jednotlivci a rodiny, ktoré získali od Výboru pre organizovanie pomoci potvrdenie, že na túto pomoc majú nárok.⁶⁴

Veľmi rýchlo sa ukázalo, že ide o žiadanú výpomoc. Už začiatkom septembra, teda približne tri týždne po otvorení ľudovej kuchyne, poskytovala dvakrát denne teplé jedlo 169 osobám, najmä ženám a deťom vojakov. Denne sa tak vydávalo 338 porcií obedov a večerí, čo bolo o niečo viac v porovnaní s pôvodne plánovanými 150 osobami. Ani toto číslo však nakoniec nebolo konečné a počet osôb stravujúcich sa v ľudovej kuchyni pomaly stúpala aj v nasledujúcich týždňoch. Vedenie ľudovej kuchyne ani Prešovského židovského ženského spolku neodmietalo, pokiaľ to kapacitné dôvody umožňovali, žiadosti žiadnej z rodín, ktorých živielia museli narukovať. Dokonca osobne kontrolovali, aby každý kto mal na to nárok dostal primerané zaopatrenie. O tomto ich korektnom a ľudskom postupe referovali tiež členovia Výboru pre organizovanie pomoci, ktorí sa tiež dostavili do priestorov ľudovej kuchyne na vopred neohlásenú návštevu. Všetci verejne vyzdvihli šľachetnú a materiálne náročnú činnosť, ktorú pre ľudí v núdzi a pritom bez

⁶² Z mnohých možno spomenúť napríklad správu A hadbavonulták hátramaradottait segélyzó bizottságok. In *Eperjesi Lapok*. 39, 1914, č. 35, s. 2 – 3.

⁶³ Prešovský židovský ženský spolok sa v prvých dňoch po vypuknutí vojny aktívne zapojil do rôznych finančných či materiálnych zbierok a podporných akcií. Bližšie napríklad Segély akció. In *Eperjesi Lapok*. 39, 1914, X. mimoriadne vydanie, 16. augusta 1914. s. 5. Neskôr takéto aktivity obmedzil a vedenie všetky kapacity sústredilo na zabezpečenie prevádzky ľudovej kuchyne a tradičných oblastí pomoci chudobným rodinám.

⁶⁴ Népkonyha megnyitása. In *Eperjesi Lapok*. 39, 1914, č. 34, s. 6.

ohľadu na ich vierovyznanie robil Prešovský židovský ženský spolok.⁶⁵ Jeho vedenie síce s vďakou prijímalo slová uznania, no v stále väčšej miere sa muselo zaoberať problémom získavania finančných prostriedkov, dreva a potravín potrebných na zabezpečenie prevádzky ľudovej kuchyne v nadchádzajúcom zimnom období i ďalšie dobročinné aktivity, ktoré spolok zabezpečoval.

Ako sa ukázalo, obavy vedenia z nedostatku rôznych surovín i potravín boli celkom opodstatnené. V priebehu októbra, keď už aspoň niektoré rodiny vojakov mohli vo väčšej miere počítať s pomocou štátnych úradov, prerušilo vedenie spolku prevádzku ľudovej kuchyne. Urobili to s cieľom pripraviť sa na očakávaný nápor nielen chudobných z Prešova a okolia, ale tiež utečencov, ktorí do mesta prichádzali najmä zo severného Šariša pred postupujúcou ruskou armádou. Preto po krátkej prestávke v závere októbra a v prvej polovici novembra 1914, keď bola ľudová kuchyňa zatvorená, začala sa jej opätovná prevádzka už tradične od 15. novembra 1914. Napriek prípravám sa reálna situácia nakoniec ukázala ako ešte oveľa vážnejšia. Na jednej strane značný chlad v spojení s nedostatkom pracovných síl, výrazne zvýšili náklady na zabezpečenie paliva. Stúpili ceny teplého oblečenia, ktorého bol navyše už zreteľný nedostatok. Napriek prvým obmedzeniam zo strany štátu voči rozširujúcemu sa čiernemu trhu i regulácii cien sa objavili ťažkosti so získaním niektorých potravín za primerané či maximálne ceny. To všetko výrazne zvyšovalo náklady na prevádzku ľudovej kuchyne. Na druhej strane stále stúpala počet tých, ktorí boli odkázaní na jej služby. Okrem chudobných, chorých a na pomoc odkázaných ľudí z Prešova a okolia, ktorí každoročne vyhľadávali pomoc, teplé jedlo a vyhriatu miestnosť v ľudovej kuchyni, v mnohých prípadoch zostali medzi jej návštevníkmi i rodiny vojakov. Niektorých sa totiž štátna pomoc netýkala, u iných bola nedostatočná a pokrývala iba časť nákladov potrebných na prežitie. V zime, keď okrem materiálneho nedostatku museli tieto rodiny často s mnohými deťmi zápasiť aj s chladom, sa táto pomoc stávala mimoriadne dôležitou.⁶⁶

Vytvorenie väčších zásob potravín či palivového dreva a zväčšenie kapacity ľudovej kuchyne, ktoré iniciovalo vedenie spolku, sa ukázali ako prezieravé. Veľká a všeobecne rozšírená núdza spolu s neznesiteľným chladom viedli k tomu, že kapacity ľudovej kuchyne boli prakticky každodenne naplnené na maximum. Začiatkom januára 1915 ju denne navštevovalo až 209 ľudí. Žiaľ, vzhľadom na veľký záujem ľudí sa pripravené zásoby už v tomto období rýchlo míňali a vedenie spolku i ľudovej kuchyne iba s ťažkosťami a za vyššie ceny získavalo aspoň nevyhnutne

⁶⁵ A népkonyha működése. In *Eperjesi Lapok*. 39, 1914, č. 36, s. 5.

⁶⁶ A népkonyha megnyitása. In *Eperjesi Lapok*. 39, 1914, č. 45, s. 2. Nedostatočné ubytovacie kapacity, ktoré dlhodobo trápili Prešov sa v priebehu vojny ešte zvýraznili. Do mesta prišlo väčšie množstvo dôstojníkov, ktorí mali nárok na primerané ubytovanie. Rovnako tu pred ruskou armádou ušlo množstvo rodín, ktorým bolo potrebné zabezpečiť aspoň základné ubytovanie. To všetko podstatne zvýšilo ceny nájomného, ktoré mohli majitelia domov požadovať. Mnohé z miestnych rodín sa tak kvôli stále stúpajúcim nákladom na bývanie a kúrenie dostali do prakticky neriešiteľnej situácie, osobitne komplikovanej najmä v zimných mesiacoch.

potrebné základné potraviny.⁶⁷ Práve rýchlo stúpajúce ceny vyvolávali stále väčšie obavy, ako dlho bude môcť spolok, ktorý nepatril z finančného hľadiska medzi najsilnejšie, ďalej prevádzkovať nielen ľudovú kuchyňu, ale i zabezpečiť ďalšie svoje aktivity.

Vzhľadom na komplikovanosť situácie bolo ťažké vyhodnotiť celkový stav spolku a jeho hospodárenie za rok 1914. Preto sa vedenie rozhodlo, predložiť členskej základni prehľad činnosti a výsledky hospodárenia až po uzavretí ľudovej kuchyne. Posledný marcový deň roku 1915, keď príchod lepšieho a predovšetkým teplejšieho počasia umožnil ukončiť jej činnosť, sa stal rozhodujúcim pre vypracovanie výsledných bilancií. Tie vedenie predložilo členom na výročnom zhromaždení uskutočnenom v polovici apríla 1915. Pocity členov boli do istej miery rozporuplné. Na jednej strane to bol nesporne dobrý pocit z vykonanej práce. V priebehu roka 1914 i prvých mesiacov roku 1915 spolok nepochybne dôsledne naplnil svoje základné poslanie, pomáhať chudobným a hladným. Spolok ponúkol svoje služby mestskému Výboru pre poskytovanie pomoci, ktorý ponuku prijal, a tak ľudová kuchyňa pracovala oveľa dlhšie ako zvyčajne. V porovnaní s predošlými rokmi poskytla svoje služby tiež oveľa väčšiemu počtu ľudí. Takmer osem mesiacov jej činnosti v zložitých podmienkach si však vyžiadalo mimoriadne nasadenie členov spolku i výrazne vyššie finančné náklady. Kým v iných rokoch sa v nej stravovalo denne 150 – 170 ľudí, v uplynulom období zaznamenali denne až 356 návštevníkov.⁶⁸ Pravidelné príjmy, ktoré spolok v predošlých rokoch získaval z rôznych zdrojov, sa v čase vojny stratili. Najmä rôzni menší príležitostní darcovia, ktorí sa na zabezpečovaní prevádzky ľudovej kuchyne dovedy podieľali finančnými príspevkami či materiálnymi darmi, buď presmerovali svoju podporu do aktivít Červeného kríža, buď stratili možnosť pokračovať v dobročinnosti, alebo odišli priamo na bojiská. Aby vedenie zabezpečilo najmä prevádzku ľudovej kuchyne, bolo potrebné siahnuť na rezervy, ktoré sa podarilo vytvoriť v predošlých rokoch. Z týchto prostriedkov následne pokryli vzniknuté straty, pričom vedenie spolku vyjadrilo presvedčenie, že počas mesiacov, ktoré zostávajú do opätovného otvorenia tohto zariadenia v polovici novembra roku 1915, „... zhromaždia sa nové sily, aby mohla opäť začať šľachetnú, peknú no ťažkú prácu.“⁶⁹

Podrobnejšie nazrieť do situácie, v akej sa nachádzal Prešovský židovský ženský spolok začiatkom roku 1915, umožňujú práve publikované bilancie. Celkové príjmy a výdavky, ktoré v priebehu roku 1914 a prvých troch mesiacoch roku 1915 spolok zaznamenal, najlepšie dokumentuje výkaz spolkovej pokladnice. Z príjmov predstavovali najväčšiu položku členské príspevky vo výške 610 korún a 30 halierov. I v tomto prípade sa konštatoval opätovný pokles členskej základne. Druhým najvyšším príjmom sa stali úrokové výnosy z investícií spolku, vykázané v objeme 207,10 korún. V porovnaní s predošlými rokmi výrazne menšiu položku tvorili

⁶⁷ A népkonyha müködése. In *Eperjesi Lapok*. 40, 1915, č 6, s. 4.

⁶⁸ Az eperjesi Izr. Nőegylet népkonyhája. In *Eperjesi Lapok*. 40, 1915, č. 15, s. 4.

⁶⁹ Az eperjesi Izr. Nőegylet népkonyhája. In *Eperjesi Lapok*. 40, 1915, č. 15, s. 4.

prijaté dary (130 K) a podpory (30 K). I kvôli tomu na tejto sprane bilancie vznikla vykázaná strata vo výške 364,70 K. Výdavky spolku dokazujú, že hoci hlavnú pozornosť verejnosti priťahovala prevádzka ľudovej kuchyne, spolok neprestal ani so svojimi tradičnými aktivitami pri podpore chudobných rodín. Na priamu pomoc pre chudobných totiž vynaložil počas sledovaného obdobia 682 K, na oblečenie pre deti 291,20 K a na podpory rozdelil 65 korún. Mestskej nemocnici darovali 20 K, na štipendia 50 K pre deti na školské pomôcky ďalších 65,50 K. Prevádzkové náklady tvorili predovšetkým plat sluhu (100 K), výdavky za tlačivá a poštovné (48,40 K), resp. členské v „Allianze“ (20 K).⁷⁰

Od roku 1905 bola osobitne evidovaná a účtovaná položka, tzv. Základina ľudovej kuchyne. Práve v rámci nej vedenie v porovnaní s predošlými rokmi najviac pociťovalo klesajúcu úroveň príjmov z darov a podpôr. I kvôli tomu sa práve tu v konečnom dôsledku koncentrovala pomerne vysoká strata z hospodárenia. Príjmy už tradične tvorili položky ako výnosy zbierok (1 409 K), dary (3 309 K), milodary zbierané do pokladničiek (64,50 K), príjem z predaja mimoriadneho vydania novín (19,76 K) a úroky z investícií spolku (230,90 K). Pomerne podrobne rozpísané položky na strane výdavkov, umožňujú aspoň čiastočne nazrieť i do samotnej prevádzky ľudovej kuchyne. Najväčšie položky tu tvorili výdavky na nákup surovín, z ktorých sa pripravovalo jedlo (1 991,01 K) a tzv. chlebový účet (1 998,66 K), z ktorého sa hradili náklady na chlieb bezplatne pridelovaný najchudobnejším rodinám. Značnú položku predstavoval tiež účet za spotrebované mäso (992,72 K), nákup a porezanie palivového dreva (699,70 K), nájomné a osvetlenie priestorov ľudovej kuchyne (726,06 K). Do oblasti prevádzkových nákladov spojených s rozširovaním činnosti a kapacít ľudovej kuchyne spadali aj ďalšie položky, ako napríklad platy pre pomocníkov a nádenníkov (648,20 K), vybavenie a náradie (236,21 K) či umývanie (65,06 K). Výdavky v sledovanom období presiahli príjmy spolku v prípade základiny ľudovej kuchyne o 2 351,46 korún. Tento rozdiel, pri pomerne skromnom kapitáli určenom na prevádzku tohto zariadenia, vyvolával oprávnené obavy vedenia spolku.⁷¹

Dôležitou časťou bilancie, jasne ukazujúcou, že obavy vedenia spolku z hľadiska zabezpečenia jeho ďalšej činnosti mali svoje opodstatnenie, je predovšetkým výkaz majetku. I táto časť bilancie pozostávala z viacerých osobitne evidovaných častí. V prvom rade išlo o základinu, ktorá zabezpečovala tradičné aktivity spolku a bola postupne budovaná už od jeho vzniku. Táto „spolková“ základina dosahovala po odpočte straty vo výške 364,70 K výšku 9 468,77 korún. Na prvý pohľad pomerne vysoká suma však nebola automaticky k dispozícii pre bežný chod spolku. Základinu, s ktorou mohlo vedenie spolku bez problémov disponovať tvorilo 3 575,65 korún umiestnených v miestnych finančných ústavoch v podobe vkladov s dlhou

⁷⁰ Az eperjesi Izr. Nőegylet zárszámadása. In *Eperjesi Lapok*. 40, 1915, č. 19, s. 4. Osobitne evidovaná položka pod názvom „Pokladnica spolku“.

⁷¹ Az eperjesi Izr. Nőegylet zárszámadása. In *Eperjesi Lapok*. 40, 1915, č. 19, s. 4. Osobitne evidovaná položka pod názvom „Základina ľudovej kuchyne“. Prezentované obavy nakoniec predstavitelia spolku uzavreli vyjadrením viery v skoré ukončenie vojny.

výpovednou lehotou a 2 200 korún investovaných v cenných papieroch. Zvyšok celkovej sumy tvorili jednotlivé základiny, ktorých darcovia dávali k dispozícii na bežnú činnosť spolku spravidla iba ich výnosy. Konkrétne išlo o základiny, ktoré venovali manželka F. Rosenberga (1 000 K), manželka dr. M. Ferbsteina (200 K), manželka I. Rosenfelda (300 K), manželka H. Rosenberga (303,88 K), E. Propper (285,86 K), C. Austerlitzová (203,38 K), osobitná základina vytvorená na počesť cisárovnej Alžbety (1 000 K), dr. A. Breyer (200 K) a manželka L. Halásza (200 K).

Osobitne evidovaná a účtovaná bola základina ľudovej kuchyne. Tá tiež pozostávala z finančných prostriedkov vo výške 2 888,35 K a rezervného fondu 236,49 korún. Okrem toho ju podporili viacerí jednotlivci venovaní väčších či menších súm v podobe základín. Konkrétne išlo o základiny vytvorené manželkou dr. T. Rosenberga (370,41 K), dr. Á. Laknera (229,38 K), dr. S. Hartmannom a jeho manželkou I. Obláth (500 K), dr. A. Propperom (1 000 K), J. Jónásom (200 K), O. Friedovou (200 K) a dr. A. Breyerom (200 K). Niekoľkokrát verejne prezentované i publikované vyúčtovanie tak dovoľuje stanoviť i vtedajší celkový majetok Prešovského židovského ženského spolku na 15 293,40 korún.⁷²

Konštatovanie, že je iba málo podobných organizácií v celom Uhorsku, ktoré by tak naplňali svoje poslanie ako Prešovský židovský ženský spolok, malo svoje opodstatnenie. O to viac, že pracoval bez akejkoľvek štátnej pomoci či podpory miestnych úradov. Stovky ľudí mohli ďakovať tejto organizácii, za poskytnutie pomoci i v prvom roku vojny. Ako istú formu poďakovania publikovali aspoň krátke hodnotenie, z ktorého vyberme: „... Prešovský židovský ženský spolok ukázal, že kde treba pomáhať, tam nezaostáva. Čo viac, usiluje sa vždy byť prvým, pritom bez nejakého rozruchu, potichu, vediac, že na pomoc iným nie je potrebná hlásna trúba.“⁷³

Ani rok 1915 nepriniesol významnejšiu zmenu do činnosti Prešovského židovského ženského spolku. Predovšetkým jeho členky sa usilovali počas celého roku zhromažďovať potrebné zdroje na zabezpečenie tradičných podpôr a výpomocí. V záujme udržať v činnosti čoraz rozsiahlejšiu prevádzku ľudovej kuchyne, ktorá sa stále vo väčšej miere stávala dominantnou aktivitou spolku, okrem získavania finančných prostriedkov zhromažďovali vo väčšej miere ako dovtedy i rôzne materiálne dary. Neustále stúpajúce ceny všetkých druhov potravín i problémy pri zabezpečovaní najmä teplého ošatenia či paliva, sa totiž v priebehu roku prejavovali stále výraznejšie. To na jednej strane ďalej zvyšovalo tlak na charitatívne spoločnosti. Narastajúce počty ľudí, ktorí boli odkázaní na ich pomoc nútili zvyšovať aktivitu všetkých podobných inštitúcií, vrátane Prešovského židovského ženského spolku. Na druhej strane sa však zabezpečovanie týchto potrieb stávalo finančne stále náročnejšie. O to väčšiu vďaka prejavovalo vedenie spolku jednotlivým darcom. Sporadicky publikované mená i konkrétne sumy či materiálne dary však dokazujú, že ich v prípade tohto spolku pri porovnaní s predvojnovým obdo-

⁷² Az eperjesi Izr. Nőegylet zárszámadása. In *Eperjesi Lapok*. 40, 1915, č. 19, s. 4.

⁷³ Az eperjesi Izr. Nőegylet zárszámadása. In *Eperjesi Lapok*. 40, 1915, č. 19, s. 4.

bí výrazne ubudlo. Medzi významnejšie v tomto smere možno zaradiť napríklad predvianočný príspevok riaditeľstva Prešovskej rafinérie liehu vo výške 1 000 K.⁷⁴

V priebehu jarných mesiacov roku 1915 sa nakoniec podarilo vytlačiť ruské jednotky späť za hrebene Karpát a oslobodiť rozsiahle oblasti severného Šariša a Zemplína. Tlak na potrebu postarať sa o utečencov z týchto regiónov sa však znižoval iba pomaly. Ich návrat na oslobodené územia, i napriek snahe úradov či dokonca cirkví, sa však uskutočňoval iba so značnými ťažkosťami. Chýbali napríklad dopravné prostriedky a ťažné zvieratá, ktoré by tam rodiny dopravili. Ešte väčšou komplikáciou sa stalo ubytovanie či zásobovanie ľudí vo vojnu úplne zničených oblastiach. Obnova vojnu zdevastovaných oblastí sa preto stala pre miestnu správu dôležitou prioritou. Rovnako vlády vo Viedni i Budapešti sa usilovali, pokiaľ to celková situácia umožňovala pomôcť, čo najrýchlejšie obnoviť život v oslobodených regiónoch.⁷⁵

Dobrá vôľa však v tomto prípade nestačila. Rakúsko-Uhorsko bolo vo vojne a všetky ľudské, finančné i materiálne zdroje sa sústreďovali v prvom rade na dosiahnutie celového víťazstva. Pri obnove severného Šariša sa preto celkom prirodzene museli miestni predstavitelia spoliehať na vlastné sily a solidaritu obyvateľov ostatných obyvateľov krajiny. Vyniklo aj niekoľko spolkov a organizácií, ktoré zbierali prostriedky potrebné na obnovu regiónu, i starostlivosť o jeho obyvateľov. No i napriek širokej propagácii sa potrebné prostriedky darilo získavať iba pomaly. Samotný Prešovský židovský ženský spolok v tomto smere poskytoval vyzbierané prostriedky alebo miestnej pobočke Červeného kríža, alebo predstaviteľom miestnej samosprávy, ktorí sa na tento účel rozhodli vytvoriť osobitný dobročinný výbor, na čele ktorého stál šarišský župan. Najvýraznejšou podporou sa však stala možnosť stravovania v spolkovej ľudovej kuchyni.

Tých, na podporu a pomoc odkázaných, ktorých sa predsa len postupne vracali do svojich zničených domovov však rýchlo nahrádzali rodiny, najmä ženy a deti, ktorých príjmy či od štátu poberaná podpora nepostačovali na pokrývanie stále rastúcich životných nákladov. Vedeniu spolku sa i napriek značným ťažkostiam podarilo tak ako v predošlých rokoch opäť 15. novembra 1915 otvoriť priestory

⁷⁴ Spolu s ním v rovnakom čase evidovali dar vdovy po Hermannovi Rosenbergovi (10 K), manželky Gusztáva Csengeyho (10 K), dr. Adolfa Rosenthala (10 K) a Móra Glasnera s manželkou (50 K). Bližšie Kőszönetnyilvánítás. In *Eperjesi Lapok*. 40, 1915, č. 51, s. 6.

⁷⁵ Jednou z týchto aktivít, ktoré mali v prvom rade zmapovať situáciu na oslobodených územiach, bola napríklad niekoľkomesačná inšpekčná cesta budapeštianskeho staviteľa A. Hofhausera, uskutočnená v roku 1915. Jeho úlohou sa stalo sledovanie zničených a poškodených stavieb (chrámy, fary, školy, hospodárske objekty a pod.), patriacich nielen gréckokatolíckej, ale tiež rímskokatolíckej cirkvi v priestore severovýchodného Slovenska. Okrem toho zaznamenal i stavby patriace židovským náboženským obciam v tomto priestore. Podobnú analýzu pripravili tiež prešovské úrady. Napriek tomu, že v niektorých jednotlivých prípadoch sa ich odhady škôd líšili, v konečnom dôsledku išlo o mimoriadne škody. Bližšie DERFIŇÁK, Patrik. K histórii cirkevných objektov poškodených vojnovými operáciami v rokoch 1914 – 1915 na severe Šariša. In *Historia Ecclesiastica*. 1, 2010, č. 1 – 2. s. 314 – 331.

ľudovej kuchyne. Vydávaná strava, predovšetkým polievky, prívarok a chlieb, bola určená jednak pre prešovských chudobných, jednak pre rodiny vojakov odvedených na front. Už v prvých dňoch po otvorení ju navštevovalo 180 ľudí, no toto číslo sa postupne so zhoršujúcim sa počasím zvyšovalo. Koncom januára 1916 už na teplé obedy prichádzalo denne priemerne 209 ľudí.⁷⁶ Začiatkom roku 1916 sa situácia v zásobovaní obyvateľstva ďalej komplikovala. Okrem snahy o reguláciu cien základných potravín dochádzalo zo strany vlády aj k postupnému stanovovaniu maximálnych denných prídelov u jednotlivých komodít. Už začiatkom roku vstúpili v tomto smere do praxe viaceré konkrétne obmedzenia, týkajúce sa napríklad množstva múky a chleba. V prípade chleba bol napríklad denný prídel pre jednu osobu stanovený na 240 g.⁷⁷

Za týchto okolností sa 30. januára 1916 uskutočnilo tradičné výročné valné zhromaždenie členov spolku, ktoré opäť viedol tajomník dr. József Propper. Ten v prvom rade pripomenul členom udalosti posledných dvoch veľmi ťažkých rokov. Konštatoval, že počas roku 1914 spolok na rôzne dobročinné ciele venoval 8 726,72 korún. Pričom ale jeho celoročné príjmy dosiahli úroveň sotva päťtisíc korún, a to i vrátane čiastočnej kompenzácie vo výške 600 korún poskytnutej mestským Výborom pre organizovanie pomoci. V tomto náročnom období, keď do mesta prichádzali aj ľudia utekajúci pred postupujúcou ruskou armádou z viacerých oblastí severného Šariša a Zemplína, boli dokonca dni, keď ľudová kuchyňa poskytovala teplé jedlo a aspoň dočasný útulok aj 400 – 450 ľuďom denne. Utečencov sa členovia spolku navyše usilovali podľa možností zaopatriť aj teplým šatstvom či finančnými prostriedkami na ďalšiu cestu do uhorského vnútrozemia. Úsilie účinne prispieť k riešeniu komplikovanej situácie stálo spolok nemalo finančných prostriedkov. Vzniknutý rozdiel medzi príjmami a výdavkami vedenie pokrylo z existujúcich rezervných fondov. Na valnom zhromaždení však tajomník nepredložil definitívnu správu o hospodárení spolku za rok 1915. Dôvodom bola predovšetkým skutočnosť, že stále pracujúca ľudová kuchyňa si vyžadovala ďalšie značné výdavky. Ich presnú výšku nebolo možné presne stanoviť, vzhľadom na neustále stúpanie cien potravín. Do definitívnej podoby sa mali ustáliť a zahrnúť do bilancií až po jej plánovanom zatvorení koncom marca 1915. Napriek tomu, že správa o hospodárení spolku mala skôr informačný charakter, stretnutie prinieslo viaceré dôležité závery. Jedným z nich bola voľba nového predsedníctva. V tomto období bolo nutné zachovať schopnosť spolku rýchlo reagovať na prebiehajúce zmeny i na zachovanie všetkých doterajších aktivít. Členská základňa preto okrem potvrdenia pôvodného výboru vo funkcii na ďalšie tri roky zvolila tiež dvadsaťčlenný riadiaci výbor. Ten mal pomáhať vedeniu vo všetkých oblastiach činnosti a súčasne dozerať na čo najefektívnejšie využitie existujúcich zdrojov. O tom, že prvoradým cieľom spolku stále zostávala pomoc tým najchudobnejším svedčí skutočnosť, že vzápätí po svojom zvolení nové vedenie predložilo na schválenie návrh

⁷⁶ Az eperjesi Izr. Nőegylet. In *Eperjesi Lapok*. 41, 1916, č. 6, s. 5.

⁷⁷ Január 10-ikém lép életbe a kenyér jegy. In *Eperjesi Lapok*. 41, 1916, č. 1, s. 3.

na bezplatné rozdelenie nakúpeného palivového dreva pre prešovských chudobných.⁷⁸

Ani prvá polovica roku 1916 v konečnom dôsledku nepriniesla zásadnejšiu zmenu. Pomaly, no v konečnom dôsledku nevyhnutne sa zhoršujúca situácia v zásobovaní obyvateľstva, neisté vyhliadky na koniec vojny a celkovo narastajúca „únava“ z prebiehajúceho vojenského konfliktu, to všetko boli faktory, ktoré ovplyvňovali každodenný život obyvateľstva. Napriek snahe o optimistický tón a zdôrazňovanie dosiahnutých úspechov, sa rastúce problémy objavujú aj v pravidelne publikovaných správach mestských predstaviteľov a stoličných úradníkov. Okrem zavádzania prídeltov, nedostatku viacerých tovarov či napriek prísny trestom pre priekupníkov, kvôli rozvíjajúcemu sa čiernemu trhu, sa objavujú tiež stále častejšie prípady morálneho úpadku, najmä v podobe rozširujúcej sa prostitúcie či alkoholizmu.⁷⁹ V tomto období bolo preto náročné zachovať si pevné morálne zásady a vytrvalo a bez nároku na odmenu či verejné uznanie pracovať v oblasti charity. Prešovský židovský ženský spolok i napriek tomu, že nebol verejne ani oficiálnymi oceneniami taký vyzdvihovaný ako iné spolky, zotrval v tejto línii. Nepochybne k tomu prispelo tiež to, že niekoľko jeho členov sa postupne dostalo do pomerne vysokých funkcií. Spomenúť možno aspoň tajomníka spolku právnika dr. J. Proppera, ktorého župan Šarišskej stolice menoval začiatkom roku 1916 do funkcie hlavného prokurátora.⁸⁰

Rok 1916 bol celkovo v rámci existencie a činnosti spolku dosť špecifickým obdobím. I keď najmä v priebehu januára viacero darcov prispelo rôznymi väčšími či menšími sumami na činnosť spolku alebo priamo na základinu ľudovej kuchyne, problémy s financovaním jeho činnosti boli stále väčšie.⁸¹ Najmä prevádzka ľudov-

⁷⁸ Az eperjesi Izr. Nőegylet. In *Eperjesi Lapok*. 41, 1916, č. 6, s. 5. V prípade palivového dreva spolok maximálne využíval možnosti, ktoré ponúkali lesy vo vlastníctve mesta. Časť menej kvalitného dreva, i keď vhodného na kúrenie, sa každoročne darilo získavať zdarma. Časť „hrubšieho“ dreva sa vedenie usilovalo nakupovať za výhodnejšie ceny najmä v letnom období.

⁷⁹ Tárcsa. A polgármester jelentése. In *Eperjesi Lapok*. 40, 1915, č. 24, s. 2-5, resp. nemenej zaujímavý príspevok Eperjes város a háború második évben. In *Eperjesi Lapok*. 41, 1916, č. 32, s. 3 – 6. Cenným zdrojom informácií o situácii v meste i celom regióne Šariša napríklad v rámci zásobovania, zdravotnej situácie či sociálnych organizácií, predstavujú tiež správy podžupana Šarišskej stolice ktoré boli pravidelne v štvrtročných intervaloch publikované nielen v úradných novinách (Sárosvármegye hivatalos lapja), ale i v miestnych periodikách.

⁸⁰ Okrem týchto funkcií pracoval hneď od vypuknutia prvej svetovej vojny ako pokladník Výboru pre poskytovanie pomoci. Bližšie Dr. Propper József tb. vm. Főügyész. In *Eperjesi Lapok*. 41, 1916, č. 8, s. 4. Dr. J. Propper predstavuje zaujímavú, všestranne angažovanú osobnosť zo židovskej komunity, ktorá zohrávala dôležitú úlohu v rámci Prešova i Šarišskej stolice, až do začiatku dvadsiatych rokov 20. storočia.

⁸¹ Köszönetnyilvánítás. In *Eperjesi Lapok*. 41, 1916, č. 10, s. 5. Koncom januára, resp. začiatkom februára 1916 napríklad Prešovská sporiteľňa, a. s. venovala a na výročnom valnom zhromaždení schválila poskytnutie 100 K pre Prešovský židovský ženský spolok a 500 K pre základinu ľudovej kuchyne. K významnejším darcom zaradili tiež venovanie

vej kuchyne si vyžadovala stále väčšie objemy financií. S blížiacou sa zimou sa opäť stala veľmi aktuálnou otázka tradičného otvorenia ľudovej kuchyne. Dňa 8. novembra 1916 sa vedenia a členovia zvoleného výboru zišli na osobitnej schôdzi, na ktorej mali rozhodnúť o tom, či bude, alebo nebude možné ju otvoriť. V úvode predniesol tajomník spolku dr. J. Propper správu o finančnej situácii, z ktorej vyplynulo, že spolku a predovšetkým jeho ľudovej kuchyni došli peniaze na ďalšiu prevádzku. Tým sa v podstate vyčerpali možnosti jeho ďalšieho pôsobenia medzi miestnymi chudobnými rodinami. I prevádzku počas prvých troch mesiacov roku 1916 udržali iba za cenu vyčerpania existujúcich finančných zdrojov a vytvorenia deficitu v celkovej výške 5 900 K. Súčasne bolo nutné konštatovať, že tento deficit sa už s najväčšou pravdepodobnosťou nepodarí ani čiastočne zmierniť. Od vypuknutia vojny sa totiž všetky pôvodné zdroje príjmov ako napríklad členské príspevky, výnosy zbierok, tanečných zábav či koncertov výrazne zredukovali. Aj celkovo dôležitá časť príjmov pochádzajúca z darov sa neustále zmenšovala. Na druhej strane mimoriadne veľká bieda a núdza prichádzajúca k tým najchudobnejším s nastupujúcou zimou sa stala rozhodujúcim argumentom, ktorý nakoniec zabezpečil potrebné hlasy pre rozhodnutie opäť otvoriť ľudovú kuchyňu aj na prelome rokov 1916/1917. Na základe predošlých skúseností sa dalo očakávať, že denne ju bude využívať 200 – 250 ľudí, pre ktorých bude toto zariadenie predstavovať jednu z mála možností, ako ľahšie a dôstojnejšie prežiť ťažké zimné mesiace. Počet týchto ľudí považovalo nielen vedenie spolku, ale i miestne úrady za dôkaz toho, že spolok predstavuje stále dôležitú súčasť sociálnej siete pre obyvateľov Prešova i jeho najbližšieho okolia.

Po prijatí rozhodnutia opäť prevádzkovať ľudovú kuchyňu a súčasne pokračovať, aj keď v obmedzenej miere i v ďalších tradičných aktivitách spolku najmä vo vzťahu k osirelým deťom a chudobným židovským rodinám, vedenie spolku vzalo na vedomie existujúci deficit 5 900 K, spojený s prevádzkou ľudovej kuchyne. Na jeho pokrytie sa mali využiť posledné rezervy vo výške 3 000 K, nachádzajúce sa na osobitných účtoch ľudovej kuchyne. Otázku pokrytia zostávajúceho deficitu i zabezpečenia finančných prostriedkov potrebných na pokrytie ďalšej prevádzky sa zaviazal vyriešiť tajomník spolku.⁸² S prijatým rozhodnutím opäť od 15. novembra 1916 otvoriť ľudovú kuchyňu oboznámilo vedenie spolku mestský úrad, Výbor pre poskytovanie pomoci i prešovského policajného kapitána. Práve mestská polícia sa z veľkej časti „starala“ o naplnenie kapacít ľudovej kuchyne, keď

v poradí štvrtej 100 korunovej splátky základiny na pamiatku dr. L. Halásza, spravovanej vedením spolku. V tomto období sa však stále častejšie objavujú dary venované z vďaky za záchranu života alebo zdravia vojakov. Spomenúť možno napríklad dar Lea Bárkányia z Nižného Šebeša. Ten venoval ľudovej kuchyni 25 K, keď sa dozvedel, že jeho syn Eugen (1885 – 1967), stavebný inžinier, neskôr múzejník a kronikár židovských náboženských obcí na Slovensku, sa živý dostal do ruského zajatia. Bližšie Kőszönetnyilvanitás. In *Eperjesi Lapok*. 41, 1916, č. 34, s. 7., resp. *Osobnosti Šariša I*. Ed. Martin Pekár. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, 2010, s. 19 – 21.

⁸² A népkonyha megnyitása. In *Eperjesi Lapok*. 41, 1916, č. 46, s. 5.

do jej priestorov posielala okrem miestnych žobrákov i chudákov, ktorí v Prešove nemali domovské právo a boli policajtní zachytávaní na stanicích či priamo v uliciach mesta. Rozhodnutie vedenia spolku pokračovať v činnosti dopĺňala tiež výzva k verejnosti, aby pokiaľ je to možné akýmkoľvek spôsobom podporili pomoc nezištné poskytovanú tým, ktorí ju naozaj potrebovali. Tak ako vždy pred záverom roku i v priebehu decembra 1916 sa snáď i vďaka výzve podarilo zvýšiť počet darov venovaných obyvateľstvom najmä pre ľudovú kuchyňu. S výnimkou 500 korunového príspevku poskytnutého vedením Prešovskej rafinérie liehu, to však boli drobné sumy do päťdesiat korún.⁸³

Ako sa ukázalo, ani rok 1917 nepriniesol vytúžený koniec vojny. Už v jeho úvode prebiehajúce rekvirácie obilia či zemiakov ešte viac zvýraznili narastajúce ťažkosti v zásobovaní a s tým spojený ďalší nárast cien základných potravín. Prešovský židovský ženský spolok sa podobne ako ďalšie charitatívne organizácie v Prešove zvýšenou aktivitou členov usiloval zabezpečiť udržanie aspoň základných možností na ďalšiu činnosť. O tom, že to ani zďaleka nebolo jednoduché svedčí i jeho stále komplikovanejšie materiálne postavenie. Kým osobitne vedený účet samotného spolku, z ktorého sa hradili podpory chudobných rodín a pomoc pre osirelé deti si v podstate zachovával svoj základný stav, predovšetkým zdroje pre ľudovú kuchyňu sa už medzitým úplne vyčerpali. Navyše stále rastúce deficity, ktoré sa pri jej prevádzke objavovali, výrazne komplikovali samotnú existenciu spolku. Už pri rekapitulovaní činnosti za rok 1916 a začiatok roku 1917 bolo síce možné konštatovať, že vedenie spolku sa zo všetkých síl usilovalo bojovať o zachovanie svojich pôvodných dobročinných aktivít, situácia obyvateľstva nielen v samotnom Prešove, ale v celej monarchii sa však postupne ďalej zhoršovala.

Problémy narastali nielen pri zabezpečovaní potravín, ale prakticky všetkých druhov tovarov. Viaceré členky spolku sa preto v priebehu celého roka systematicky usilovali o získanie nielen akýchkoľvek potravín využiteľných v rámci ľudovej kuchyne, ale tiež o zabezpečenie ďalších potrebných materiálov, ktoré by bolo možné po úpravách využiť pri zabezpečovaní každodenných potrieb obyvateľstva. Často išlo o rôzne náhradky či druhotne využiteľné suroviny. Prostredníctvom centrálné organizovaných akcií sa napríklad zbierali tiež liečivé rastliny. Pravidelne najväčšie ťažkosti však predsa len spôsobovalo najmä získavanie potravín, ktorých nákup si aj pri snahe o zachovanie maximálnej šetrnosti vyžiadal zhruba 14 000 korún. To vzhľadom na skutočnosť, že spolok vykazoval neustále klesajúce príjmy a bol v plnej miere odkázaný na v nepravidelných intervaloch prichádzajúce dary jednotlivcov či organizácií predstavovalo mimoriadnu záťaž. Ľudovú kuchyňu pri-

⁸³ Najčastejšie to boli sumy vo výške 20 – 30 K. Osobitná vďaka bola vyjadrená za materiálne dary, príkladom môže byť osobitný príspevok manželky J. Bleuera, ktorá ľudovej kuchyni venovala bližšie nešpecifikované množstvo kapusty. Kőszönetnyilvanitás. In *Eperjesi Lapok*. 41, 1916, č. 48, s. 7, resp. Kőszönetnyilvanitás. In *Eperjesi Lapok*. 41, 1916, č. 51, s. 4. V podobnej výške boli i príspevky, ktoré do pokladnice najmä ľudovej kuchyne prichádzali i na začiatku roka 1917. Bližšie napríklad Kőszönetnyilvanitás. In *Eperjesi Lapok*. 42, 1917, č. 2, s. 5.

tom navštevoval spravidla vyšší ako očakávaný počet návštevníkov. Na prelome rokov 1916/1917 sa priemerne denne vydávalo až tristo obedov pre hladujúcich miestnych obyvateľov. Títo ľudia už pred otvorením kuchyne stáli v rade, aby sa okrem získania teplej polievky mohli tiež zohriať vo vykúrených priestoroch. O tom, že situácia bola naozaj vážna svedčí tiež prijatie ponuky, ktorú vedenie spolku predložilo mestskému policajnému kapitánovi. Podľa nej mala vzhľadom na stále panujúci chlad a zlé počasie zostať ľudová kuchyňa otvorená i po poslednom marcovom týždni, až dotedy, „... kým sa dostatočne neoteplí“. Jedinou podmienkou zo strany spolku bolo, aby úrad mestského kapitána zabezpečil dodanie aspoň časti potrebných potravín.⁸⁴

Nielen miestna polícia, ale i predstavitelia mesta ocenili prístup vedenia spolku a ľudová kuchyňa nakoniec pomáhala bezplatným vydávaním teplého jedla obyvateľstvu až do 1. júna 1917. Nezvyčajne dlhú prevádzku si vyžiadalo nielen zlé počasie, ale i stále akútnejší problém, ako sa postarať o zabezpečenie vysokého počtu obyvateľov, ktorí si v danej situácii jednoducho nemohli alebo nedokázali zaobstarať základné životné potreby. I preto sa síce s ťažkosťami, ale nakoniec s určitým úspechom polícia i mesto usilovali o získanie potrebných potravín či palivového dreva.⁸⁵ Takmer nemožné bolo získanie tovarov považovaných za luxusné. Do tejto kategórie patrili nielen koreniny, cukor, káva či čaj, ale napríklad tiež topánky. Zaujímavo sa vyvíjalo zásobovanie v prípade cukru. Napriek tomu, že v priestore Rakúsko-Uhorska sa nachádzali početné cukrovary a cukrovarnícky priemysel tu mal silné pozície, cukor počas vojny chýbal. Kým ešte v polovici roku 1916 sa pri zásobovaní počítalo s 1,2 kg cukru na osobu a mesiac, v októbri 1916 už v Prešove platila nová vyhláška. Podľa nej: „... Cukor, ktorý obchodníci dostanú, na základe svojich objednávok, sa považuje za zhabaný a predávať ho bude možné iba za presne stanovených podmienok. Starosta mesta na to vydá príslušné povolenie, pričom každý z obyvateľov mesta môže mesačne kúpiť najviac 60 dkg cukru.“⁸⁶ Významnou pomocou sa v tomto smere ukázali touto situáciou vyvolané finančné dary, keď okrem viacerých menších podporovateľov venovalo riaditeľstvo Veľkošarišského parného mlyna vo Veľkom Šariši 500 K priamo na prevádzku ľudovej kuchyne.⁸⁷

⁸⁴ Az eperjesi Izr. Nőegylet népkonyhája. In *Eperjesi Lapok*. 42, 1917, č. 13, s. 9.

⁸⁵ V tomto smere sú typické napríklad informácie o snahe mestského kapitána získať aspoň 1 – 2 sudy kapusty pre potreby ľudovej kuchyne. Bližšie napríklad Nėpkonyha megnyitás. In *Eperjesi Lapok*. 42, 1917, č. 15, s. 4. Časť potravín sa podarilo zabezpečiť z konfiškácií na čiernom trhu. Ani v jednom z prípadov sa však nejednalo o systémové riešenie.

⁸⁶ DERFIŇÁK, Patrik. Prešov v rokoch 1701 – 1919. Kapitoly z dejín mesta a jeho obyvateľov. In *Pamätná kniha mesta Prešova. Diel II. (1701 – 1919)*. Zostavila Marcela Domenová. Prešov : Štátna vedecká knižnica v Prešove, 2012, s. LXIV. Podobne ako v prípade cukru sa vedenie mesta, spravidla v úzkej spolupráci s mestským policajným kapitánom usilovalo o reguláciu aj ostatných nedostatkových surovín, potravín a tovarov. Ich úsilie, napriek viacerým výhradám zo strany obyvateľstva aspoň do istej miery zmiernilo úplný rozvrat miestneho trhu.

⁸⁷ Köszönetnyilvánítás. In *Eperjesi Lapok*. 42, 1917, č. 16, s. 4.

I napriek tomuto potvrdeniu užitočnosti tejto inštitúcie stále zostával otáznik nad jej ďalšou činnosťou. Nedostatok financií potrebných na nákup stále drahších potravín postavil v novembri 1917 vedenie spolku opäť pred rozhodnutie, či opäť otvoriť ľudovú kuchyňu. Zásadnou otázkou totiž zostávalo, kto zaplatí jej prevádzku. Vedeniu sa nakoniec podarilo získať dvoch významných podporovateľov, vďaka ktorým dokázali pokryť značnú časť potrebných prevádzkových nákladov. I napriek riziku opätovného vytvorenia značného deficitu tak mohli rozhodnúť o prevádzkovaní kuchyne aj na prelome rokov 1917/1918. Obaja podporovatelia dlhodobo pôsobili v Prešovskom židovskom ženskom spolku. V prvom rade išlo o predsedu ľudovej kuchyne M. Glasnera a jeho manželku E. Hay. Tí spoločne venovali 1 000 K Prešovskému židovskému ženskému spolku a ďalších 2 000 K priamo na základinu ľudovej kuchyne. Súčasne pri príležitosti dvadsaťročného jubilea existencie firmy Schwarc a Glasner, táto prosperujúca spoločnosť venujúca sa obchodu s liehom a výrobe likérov darovala ďalších tisíc korún na základinu ľudovej kuchyne.⁸⁸ Prostriedky vo výške 6 000 korún priamo na prevádzku ľudovej kuchyne poskytol dr. J. Propper. Vďaka týmto darcom, ale tiež prostriedkom získaným od ďalších menších prispievateľov bolo možné verejnosti oznámiť, že ľudová kuchyňa bude pokračovať vo svojej činnosti.⁸⁹

V porovnaní s predošlými rokmi bol zvolený neskorší termín otvorenia, až 25. november 1917. Pri tejto príležitosti vznikol priestor na stručnú rekapituláciu predošlých jedenástich rokov činnosti. Počas nich zariadenie prešlo postupným vývojom od pôsobenia v skromných prenajatých priestoroch vybavených iba tým najnevyhnutnejším zariadením a poskytujúcim svoje služby denne 40 – 50 ľuďom, až po získanie dobre vybavených vlastných priestorov, v ktorých sa denne vystriedalo priemerne 300 ľudí. Viaceré veci sa však počas celého pôsobenia tohto zariadenia nezmenili. Tradične prísne dodržiavanie poriadku a čistoty, nárok na teplú polievku, kus chleba a prívarok, rovnako ako možnosť zohriať sa počas zimných mesiacov. To boli istoty pre každého, kto to naozaj potreboval, bez ohľadu na jeho vierovyznanie. Ako uviedol jeden z textov v dobovej tlači „... To je ľudom priateľská inštitúcia a nerozlišuje náboženstvo, veď žid tu býva rovnako ako kresťan

⁸⁸ Kőszönetnyilvánítás. In *Eperjesi Lapok*. 42, 1917, č. 44, s. 7. Spoločnosť sa dlhodobo venovala obchodu s liehom a liehovinami. Jednak vykupovala surový lieh z viacerých poľnohospodárskych liehovarov predovšetkým v priestore Šariša, jednak sa venovala výrobe a predaju alkoholických nápojov. Po vybudovaní modernej rafinérie liehu priamo v Prešove sa spoločníci sústredili predovšetkým na druhú z oblastí svojho podnikania. Zvýšenie odbytu liehovín a súčasne obmedzenie konkurencie prinieslo spoločnosti značné zisky.

⁸⁹ Az eperjesi Izr. Nőegylet népkonyhája. In *Eperjesi Lapok*. 42, 1917, č. 44, s. 4. Aj ostatné charitatívne organizácie pôsobiace v Prešove mali značné starosti. I keď sa nevenovali takej náročnej činnosti, akou sa stalo prevádzkovanie ľudovej kuchyne, finančných prostriedkov ani inej podpory zo strany štátu, mesta či verejnosti nebolo navyš. Ďalším spolkom, ktorého členky museli mobilizovať všetky sily na udržanie sirotinca, pomenovaného podľa cisárovnej Alžbety, bol Šarišský ženský dobročinný spolok.

a miestni chudobní na ponuku mestského policajného kapitána vo veľkej miere využívajú služby ľudovej kuchyne.⁹⁰

I napriek neskoršiemu termínu otvorenia už v prvých dňoch bola priemerná denná návštevnosť 100 – 120 ľudí. Na konci prvého týždňa však už vedenie spolku mohlo konštatovať, že v kuchyni sa vydáva 200 porcií denne. O niekoľko ďalších dní sa už pri čakani na polievku denne vystriedalo tristo ľudí. Aj keď bol počet záujemcov o jedlo, ktorí disponovali potvrdením mestského policajného kapitána o chudobe nakoniec opäť väčší ako sa očakávalo, tajomník spolku dr. J. Propper i predseda ľudovej kuchyne M. Glasner osobne dozerali na výdaj jedla, tak aby nikto neodišiel hladný. Spolu s nimi dozerala na prevádzku kuchyne i predsedníčka spolku, manželka dr. T. Rosenberga. Dodatočne, ešte pred koncom roka sa podarilo pre ľudovú kuchyňu získať aj ďalšie prostriedky. Celkovo 500 korún napríklad na jeho prevádzku poukázal veľmi angažovaný Spolok šarišských gazdov.⁹¹

Prešovský židovský ženský spolok vykonával činnosť, ktorá bola jednoznačne prospešná a rôznymi stupňami úradov či verejnosťou bola vo všeobecnosti vnímaná kladne. Napriek tomu sa i v rokoch 1914 – 1918 objavujú prípady, ktoré naznačujú, že napriek viacerým pozitívnym zmenám i značnému počtu židov v Prešove a jeho okolí celkovo pozícia židovského obyvateľstva stále nebola jednoduchá a bezproblémová. Rôzne, prevažne verbálne vyjadrenia proti tejto komunite sa počas trvania prvej svetovej vojny objavujú aj v prípade ľudovej kuchyne. Napriek snahe spravidla neriešiť podobné problémy, sa zmienky o nich objavujú tiež na stránkach dobovej tlače. Aj týždenník *Naša zastava*, ktorý iba veľmi sporadicky prinášal informácie o činnosti Prešovského židovského ženského spolku, sa koncom leta rozhodol odsúdiť verbálny útok voči členom spolku stojacim na čele ľudovej kuchyne, keď „... ľudze, chtore ku stolom prešovskej izr. kuchňi chodza, dňa 10-eho provaditeľstvu teho humanitneho inštitutu ubližovaľi zo sprostima slovami. Ba co vecej i ľali, prekľinaľi.“⁹² Redakcia opäť pripomenula, že vedenie spolku prevádzkuje bez akejkoľvek materiálnej podpory zo strany štátu či mesta a že sa svoju snahu poskytnúť pomoc si zasluhuje predovšetkým vďaka od ľudí, ktorým ju poskytuje.

Problémy s dostatočným verejným ocenením činnosti, ktorú pre stovky chudobných ľudí poskytoval Prešovský židovský ženský spolok sa však objavovali tiež v neskoršom období. Za vyslovene problematický považovali mnohí napríklad postoj samotného vedenia mesta voči ľudovej kuchyni. Kým v rokoch pred prvou svetovou vojnou sa mestská rada ešte mohla tváriť, že v podstate ide o súkromnú

⁹⁰ A népkonyha megnyitása. In *Eperjesi Lapok*. 42, 1917, č. 48, s. 4.

⁹¹ Z celkovo na dary a podpory určenej sumy 9 000 K najviac, až 4 000 K určili na pomoc pre šarišské vojnové siroty, po 1 000 K základina pre slepých vojakov, Ústav slepcov v Prešove a fond pre vojnové siroty v Prešove. Po päťsto korún okrem ľudovej kuchyne dostali tiež Základina pre vojnové hroby, nemocnica Červeného kríža v Prešove a zbierka na Vianoce pre chudobných a chorých vojakov. Bližšie *Közjótékonyáság*. In *Eperjesi Lapok*. 42, 1917, č. 51, s. 4.

⁹² Oznam. In *Naša zastava*. 8, 1914, č. 34, s. 4.

iniciatívu členov spolku, v čase vojny sa situácia mala zmeniť. No nezmenila sa. Pritom starostlivosť o najchudobnejších obyvateľov, ktorí sa z rôznych dôvodov nemohli postarať o seba bolo potrebné rozšíriť o ženy a deti vojakov, ktorí museli odísť bojovať. Nie vlastnou vinou sa tak ocitli v prakticky neriešiteľných problémoch, ktoré len čiastočne riešila podpora zo strany štátu. Ďalšou veľkou skupinou i počas rokov vojny boli utečenci a tuláci prichádzajúci do mesta. Aby žobraním neobťažovali obyvateľov mesta, bolo dobré sa o nich, aspoň dočasne postarať, kým sa nerozhodne o ich ďalšom osude. Stalo sa pravidlom, že strážnici podliehajúci pod mestského policajného kapitána pravidelne posielali týchto ľudí do ľudovej kuchyne židovského ženského spolku.

Mesto samotné pritom na jej prevádzku neprispievalo a napriek tomu, že malo vykonávať dozor nad jej činnosťou, záujem o túto aktivitu skôr neprejavovalo. Dôvodov bolo viacero. Medzi najčastejšie spomínané možno zaradiť fakt, že formálne mesto celé roky pripravovalo zriadenie vlastnej, mestskej ľudovej kuchyne. Osobitnú základinu na tento účel vytvorili už v roku 1873. Reálna aktivita v tomto smere však neexistovala a ako poznamenal jeden z kritikov postupu mesta už v závere prvej svetovej vojny, „... z tejto mestskej kuchyne si však ešte nikto chleba neodhrzol.“⁹³ O to prekvapujúcejší bol postoj mestskej rady, keď mala odsúhlasiť poukázanie daru 15 000 K pre ľudovú kuchyňu Prešovského židovského ženského spolku. O daroch vo výške dvadsať tisíc korún rozhodlo mestské zastupiteľstvo pri riešení otázky, čo robiť s prebytkom mestského hospodárenia.

Vojnové roky paradoxne výrazne vylepšili finančnú situáciu Prešova. Na zvýšenie príjmov sa podieľali platby od armády za poskytnuté objekty, bezproblémový a výhodný predaj výrobkov a surovín z mestského hospodárstva (drevo, tehly, strešná krytina, poľnohospodárske plodiny atď.), ale i lepší výber daní. Za rok 1917 tak mesto zaznamenalo prebytok vo výške viac ako štvrt' milióna korún. Z dvadsaťtisícovej dotácie ostávajúcej 5 000 K sa malo použiť na nákup oblečenia pre chudobných žiakov prešovských stredných škôl.⁹⁴ V prípade ľudovej kuchyne prevádzkovej Prešovským židovským ženským spolkom išlo o prvý finančný príspevok mesta na prevádzku tohto zariadenia, ktorý však prichádzal v pravú chvíľu. Na riadnom valnom zhromaždení 30. apríla 1918 muselo totiž konštatovať vedenie spolku, že celkový deficit ľudovej kuchyne za posledný rok predstavuje sumu 19 643 korún. To pri opätovne vytvorenej základine 2 011,83 K predstavovalo pre spolok čistú stratu 17 631,17 korún. Podobne ako v predošlom období ju nakoniec uhradil tajomník spolku dr. J. Propper, z vlastných zdrojov.⁹⁵ Prostriedky

⁹³ SZÉKELY, Adolf. Az Izr. Nöegylet Népkonyhája. In *Eperjesi Lapok*. 43, 1918, č. 16, s. 2.

⁹⁴ A városházáról. In *Eperjesi Lapok*. 43, 1918, č. 4, s. 2. Mestský rozpočet dosahoval vďaka zisku z predaja rôznych komodít, daní, poplatkov a ďalších príjmov počas vojnových rokov značné príjmy. Tie umožnili splatiť značné dlhy, ktoré významne prostredníctvom splátok istiny a úrokov zaťažovali mestský rozpočet a spôsobovali množstvo problémov. V čase schvaľovania rozdeľovania prostriedkov tesne pred koncom 1917 predstavoval prebytok sumu 269 538,98 K.

⁹⁵ Az Eperjesi Izr. Nöegylet. In *Eperjesi Lapok*. 43, 1918, č. 14, s. 4. Dr. J. Propper, ktorý

schválené mestským zastupiteľstvom by umožnili aspoň z väčšej časti vyplatiť tento záväzok spolku voči svojmu tajomníkovi. To by vzhľadom na jeho dovtedajší postoj voči Prešovskému židovskému ženskému spolku a jeho ľudovej kuchyni pravdepodobne umožnilo pokračovať v jej prevádzke aj nasledujúci rok.

Mestská rada, ktorá musela uvedené dva dary potvrdiť, sa však vo vzťahu k ľudovej kuchyni nakoniec veľmi prekvapujúco rozhodla inak. Neodsúhlasila na ľudovú kuchyňu pôvodných pätnásťtisíc korún, ale len 5 000 korún. Svoje rozhodnutie zdôvodnila tým, že zostávajúcich 10 000 korún sa malo uložiť do základiny z roku 1873, ktorej cieľom bolo nazbierať dostatok peňazí na vybudovanie vlastnej mestskej kuchyne. Toto rozhodnutie vyvolalo vlnu kritiky. Okrem pripomínania hladujúcich žien a detí, ktoré nachádzali počas zimy útulok práve v tomto zariadení, apelovania na ľudskosť či pripomenutia užitočnosti ľudovej kuchyne, sa niektorí autori nevyhli ani ostrejším výrokom. Napríklad, ako uviedol A. Székely: „... 10 000 korún pochovať do nejakej základiny, tak spiatočnicky uvažuje naša mestská rada, ale iba v prípade, že sedí spolu. Osobitne je každý z jej členov múdry človek, poznám ich. S určitosťou takto neuvažujú, nemôžu takto uvažovať.“⁹⁶

Cieľom tohto autora, ale i ďalších aktivistov bolo v prvom rade zmeniť rozhodnutie mestskej rady, ale tiež získať ďalšiu podporu pre ľudovú kuchyňu, aby nemusela ukončiť svoju činnosť práve v čase, keď bola najviac potrebná. Politická, hospodárska či spoločenská situácia v meste, ale i celej krajine sa však rýchlo stávala stále neprehľadnejšou. Tradičné hodnoty sa počas niekoľkých vojnových rokov relativizovali, pôvodne pevné rodinné štruktúry sa narušili. Hrôzy na bojiskách nemenili len generácie mužov, ktoré ich museli prežiť, ale tiež obyvateľov v zázemí. Tí sa museli vyrovnáť s nedostatkom, frustrujúcou biedou i návratom zmrazených mužov.⁹⁷ Činnosť Prešovského židovského ženského spolku v druhej polovici roku 1918 silne poznačili všetky tieto okolnosti. Vojna vôbec zmenila ich postavenie. Od predvojnovej, spoločensky limitovanej úlohy manželiek a matiek prešli do zamestnania, kde často nahrádzali mužov. Išlo síce o provízorne riešenie, ženy však zrazu mali svoj vlastný zdroj príjmov, sami museli rozhodovať o rodin-

týmto spôsobom dotoval prevádzku spolku, patril v tom čase medzi zámožných obyvateľov nielen v rámci Prešova, ale i celého Šariša. Dokazuje to množstvo daní, ktoré v roku 1917 z príjmov za predošlý rok zaplatil. V rámci tzv. vojnových daní zaplatil 3 320 korún z príjmov a 3 920 korún z majetku. Len pre porovnanie, dlhodobo najbohatší veľkostatkár na Šariši G. Alapi Salamon platil ročne z príjmu 4 500 a majetku 10 500 korún dane, vdova po grófovi Wengerskom, majiteľka kaštieľa v Nižnej Šebastovej, kúpeľov v Išli a rozsiahlych lesných a poľnohospodársky obrábaných pozemkov v siedmich obciach platila 6 250, resp. 1 260 korún dane. Bližšie Háborús adók. In *Eperjesi Lapok*. 42, 1917, č. 49, s. 5.

⁹⁶ SZÉKELY, Adolf. Az Izr. Nöegylet Népkonyhája. In *Eperjesi Lapok*. 43, 1918, č. 16, s. 2. Od tohto autora pochádza tiež výzva „Ľudia rozmýšľajte ako ľudia a nie ako mestská rada!“. O úspechu, resp. neúspechu týchto snáh sa zatiaľ nepodarilo nájsť uspokojivé informácie. Archívny materiál týkajúci sa priamo Prešova je z tohto obdobia zatiaľ nespracovaný a pre bádateľov nedostupný.

⁹⁷ KOVÁČ, Dušan a kol. *Slovensko v 20. storočí. Prvá svetová vojna 1914 – 1918*. Bratislava : VEDA vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2008, s. 185.

ných záležitostiach. Po vojne sa vo väčšine prípadov vrátili k svojmu pôvodnému miestu v rodine. No zmeny v postavení žien, ktoré priniesli vojnové roky, sa už nedali zvrátiť. Prispeli k tomu i nové možnosti v oblasti vzdelávania a dokonca i diskusia o možnostiach získania volebného práva.

Snáď i vďaka tomu prekonal spolok aj komplikované obdobie rozpadu monarchie a vzniku novej Československej republiky. Podobne ako mnohé iné organizácie, ktoré svoje finančné prostriedky investovali do vojnových dlhopisov, i Prešovský židovský ženský spolok prišiel takmer o všetko.⁹⁸ I napriek tomu svoju činnosť neprerušil a pokračoval v nej až do konca tridsiatych rokov. Pod názvom Prešovský dobročinný spolok izraelitských žien poskytoval pomoc chudobným jednotlivcom i rodinám v rámci židovskej komunity v Prešove a jeho najbližšom okolí. Na jeho čele, až do polovice tridsiatych rokov stála manželka dr. T. Rosenberga, Anna, rod. Ferbsteinová.⁹⁹

⁹⁸ Okrem vojnových dlhopisov a ďalších bezpečných cenných papierov, vedenie spolku disponovalo tiež viacerými vkladmi v miestnych finančných ústavoch. I tie však povojnová situácia výrazne postihla, vo väčšine prípadov vkladatelia museli odpísať značnú časť svojich prostriedkov. Prešovský židovský ženský spolok v tomto smere dlhodobo spolupracoval s Prešovskou sporiteľňou. Tá v roku 1923 musela pristúpiť k likvidácii, pričom vkladatelia dostali iba zlomok svojich vkladov. Bližšie DERFIŇÁK, Patrik. Prešovská sporiteľňa, účastinná spoločnosť (1845 – 1923). In *Annales historici Presovienses*. Vol. 6 (2006), s. 169 - 197. Podobným spôsobom boli postihnuté v podstate všetky charitatívne spoločnosti a organizácie v celom regióne. Po vytvorení novej československej meny preto väčšina z tých, ktoré pokračovali vo svojej činnosti i v zmenených spoločenských a politických pomeroch, musela pristúpiť k budovaniu svojich fondov a rezerv úplne od začiatku. V prípade samotného Prešovského židovského ženského spolku, i napriek všeobecne tradovanej predstave o silnom finančnom zázemí viacerých miestnych židovských rodín, nebola jeho majetková situácia v priebehu dvadsiatych a tridsiatych rokov vôbec jednoduchá.

⁹⁹ *Adresár mesta Prešova a prešovského okresu*. Sostavil Artúr Spányi. Prešov : Knižtlačiarňa Minerva, 1931, s. 287. Vo vedení spolku ako funkcionári pracovali: podpredsedníčky Aranka Zahlerová a Serena Sommerová, tajomník dr. Viktor Gärtner a pokladník Viktor Mayer. Nejasný obraz o pôsobení ženských organizácií, skôr prostredníctvom spomienok poskytol AMIR, Giora. Prešov. *Osud židovskej obce, jednej z mnohých*. Bratislava : SNM – Múzeum židovskej kultúry, 2004, s. 60. Ďalšie informácie, napríklad o dr. J. Propperovi, ktorý po smrti roku 1924 odkázal na dobročinné účely celý svoj majetok, vrátane dvoch domov na Hlavnej ulici v Prešove, možno nájsť v publikácii KÓNYA, Peter – LANDA, Dezider. *Stručné dejiny prešovských židov*. Prešov : PVT a. s. Bratislava, 1995, s. 39. Veľmi stručne zachytáva charitatívne aktivity prešovských židovských náboženských obcí vo svojej publikácii vydanéj pri príležitosti storočnice začatia výstavby ortodoxnej synagógy v Prešove Dezider Landa. Bližšie LANDA, Dezider. *Storočnica 1897 – 1997, 5657 – 5757 AV. Život a práca židov v Šariši v posledných troch storočiach*. Prešov : Židovská náboženská obec v Prešove, 1997. s. 60.

Záver

Nárast počtu chudobných a osôb odkázaných na pomoc iných, ktorý sa v Uhorsku najmä na konci 19. storočia stále vo väčšej miere prejavoval kvôli absencii účinného sociálneho systému, bolo potrebné riešiť. To si uvedomovali aj centrálné orgány štátnej správy. Na prelome 19. a 20. storočia sa preto stále častejšie, predovšetkým podľa západoeurópskych vzorov, objavovali pokusy o postupné vybudovanie aspoň základného systému, ktorého hlavnou úlohou by bolo postarať sa o chorých, starých či práceneschopných obyvateľov. Jeho absenciu sa usilovali riešiť rôzne, predovšetkým na konfesionálnom základe budované spolky, okrem iného i židovské. V tomto smere dôležité informácie poskytuje aj pravidelne koncipovaný výkaz o existujúcich spolkoch v meste Prešov, pripravovaný pre potreby úradu župana a podžupana Šarišskej stolice. V roku 1905 v Prešove pracovali s oficiálnym povolením budapeštianskeho Ministerstva vnútra iba tri židovské dobročinné spolky. Konkrétne Spolky Chewra Kadischa ortodoxnej i neologickej náboženskej obce, a Eperjesi Izr. Jótékony egylet – Schocher Tov. Ženský židovský spolok, hoci bol z nich najvýznamnejší, sa medzi nimi nenachádzal, keďže práve prechádzal novým schvaľovacím konaním. Dôvodom bola zmena stanov, ktorá mala členkám umožniť organizovanie finančných zbierok.¹⁰⁰ Práve táto zbierka, ktorú svojim súhlasom umožnilo usporiadať raz ročne mestské zastupiteľstvo a následne Ministerstvo vnútra v Budapešti, viedla v konečnom dôsledku k aspoň čiastočnému zlepšeniu finančnej situácie spolku v nasledujúcich rokoch.¹⁰¹

Od 90. rokov 19. storočia môžeme sledovať snahu zapojiť, čo najväčší počet pracovníkov najmä do schémy nemocenského poistenia cez rôzne, spravidla profesne zamerané nemocenské pokladnice. V Prešove a v podstate na celom Slovensku toto úsilie do značnej miery brzdila aj neochota zamestnávateľov prispievať svojim zamestnancom na osobitné poistenie. I táto skutočnosť bola jednou z príčin, prečo boli kapitálovo tieto pokladnice veľmi slabé a nedokázali výraznejšie a najmä dlhodobejšie pomáhať svojim členom. Navyše nie všetky kategórie zamestnancov a obyvateľov našich miest sa začlenili do takýchto vznikajúcich systémov. Aj preto si jednotlivé formy dobročinnnej, dobrovoľnej a nezištnej pomoci udržali svoje miesto ešte aj dlho po roku 1918.

Samotný Prešovský židovský ženský spolok dlho predstavoval pomerne uzavretú inštitúciu, ktorá sa pri svojej činnosti usilovala orientovať na miestnu židovskú komunitu. Vedenie nikdy, počas jeho existencie nemalo k dispozícii veľké objemy finančných prostriedkov. Vyzbierané príspevky a dary sa následne prostredníctvom

¹⁰⁰ ŠA Prešov. Fond Šarišská župa. Podžupan. 1860 – 1919. (1906) i. č. 467, kr. 393. Kimutatása szab. kir. Eperjes városában letező mindennemű egyletek, cassinók, takarékpénztárak, mindenczimű körök, jótékonyasági s pénzműveletitársaságok és intézeteknek. Výkaz datovaný 30. decembra 1905 vypracoval úrad policajného kapitána.

¹⁰¹ ŠA Prešov. Fond Šarišská župa. Podžupan. 1860 – 1919. (1906) i. č. 467, kr. 393. Izraelita Nőegylet. Dokument o schválení možnosti usporiadať raz ročne zbierku, zo dňa 30. mája 1906.

rôznych aktivít usilovalo využiť v prospech tých najchudobnejších. Početná židovská komunita, ktorá na začiatku 20. storočia v Prešove žila, nedisponovala dostatkom zdrojov na vybudovanie trvalých charitatívnych organizácií ako chudobinec, sirotinec, nemocnica, ale ani na založenie vyššej vzdelávacej inštitúcie. Mnohé z týchto inštitúcií aspoň čiastočne suploval práve Prešovský židovský ženský spolok, ktorý navyše svojim členkám ponúkal aj možnosť kultúrneho či spoločenského vyžitia.

Na konci 19. a na začiatku 20. storočia začal počet charitatívnych organizácií na území mesta Prešov i v celom regióne Šariša pomerne rýchlo stúpať. Zvýšila sa tiež ich aktivita a špecializácia. Napriek tomu sa stále nedarilo úplne pokryť všetky potreby ľudí. A ako neraz uvádzali už vtedajší odborníci zaoberajúci sa touto problematikou, tieto spoločnosti, aj keď by sa akokoľvek snažili, nemohli sami o sebe vyriešiť problém chudoby v tomto regióne. Súčasne je však potrebné konštatovať, že sa o to aspoň pokúšali a svojou činnosťou zložitú situáciu aspoň sčasti zmiernili. Navyše ich činnosť predstavovala dôležitú súčasť „každodennosti“ miest a obcí na východnom Slovensku. Bez dôkladného poznania i tohto aspektu nie je možné považovať naše znalosti o ich minulosti za úplné.

BETWEEN UNITY AND DIVISION: THE ARISTOCRACY IN THE LEGISLATURE OF THE HORTHY ERA

Levente Püski

PÜSKI, Levente. Between Unity and Division: The Aristocracy in the Legislature of the Horthy Era. In *Annales historici Presovienses*. ISSN 1336-7528, 2015, vol. 15, no. 1, p. 88-102.

Pursuing a career as a politician was one of the traditional means for the Hungarian aristocracy to play an active role in public life as it has been confirmed by statistical research. The aim of the article is to study the changes in the role of the aristocracy in the legislature of the Horthy era, in the National Assembly, then the House of Representatives and the Upper House. At the beginning of the 1920s, a democratization process took form, as a result of which the proportion of the aristocracy in the National Assembly decreased significantly. This trend was reversed during Bethlen's premiership. Politicians from the aristocracy, however, continued to support only those parties and trends that were of conservative nature in some way. The image of the Upper House did not change in the second half of the era either; what is more, the body gradually became the meeting place of Bethlenist and Legitimist politicians. There was, however, a major realignment in the House of Representatives simultaneously with a change of generations. The younger magnates supported trends crucially different from one another, and a part of them became the supporters of right-wing radicalism specifically; thus one can recognize a strong division among aristocratic politicians of the time.

Key words: aristocracy, parliament, House of Representatives, Upper House, conservatism.

In the Dualist era, aristocrats had several options if they wanted to pursue a career in public life.¹ Becoming a politician was one of the most popular and according to contemporary public opinion the most gentlemanly activities. Although several fields in the life of the state offered opportunities for the ambitious upper nobility (diplomatic corps, ministerial bureaucracy, heading county public administration, etc.) the traditional means of a political career was represented by the legislature. All adult male magnates could be members of the House of Magnates by right of birth, even after the reforms of 1885, if they requested it and if they were capable of paying a certain amount of land and/or house tax. Under such circumstances it is not a surprise that a dominant section of the body (72-76% at the beginning of the

¹ Research for the article was supported by the OTKA (Hungarian Scientific Research Fund) project no. K 112429 (Study and Social Historical Analysis of the Members of the Hungarian Parliaments During the Dualist Era).

century) was made up by them and contemporary public opinion clearly considered the House of Magnates to be an aristocratic institution. However, while at the beginning of the 19th century the two houses of Parliament were considered to be equal, after 1867 the balance clearly shifted towards the House of Representatives. Although in terms of their authority the two institutions continued to remain essentially equal, the work of the House of Magnates became increasingly passive and less functional. Therefore, magnates looking for a career in politics left the House of Magnates and became representatives. As a result, the proportion of aristocrats in the House of Representatives was around 7-17% during the Dualist era and it did not decrease, on the contrary, the highest ratio was seen exactly during the term following the last parliamentary elections in 1910.² Their over-represented proportion was also strengthened by the fact that we can talk about a strongly limited group, which consisted of 282 families (gens) in the 1870s and (due to royal donations of title) 339 in 1918.³

The Autumn Revolution of 1918 created a radically new political situation. On the one hand, the old legislature was terminated on November 16, 1918; on the other hand, although the representative personality of the revolution was a magnate, Count Mihály Károlyi, only a few aristocrats received positions in the new governing group. The establishment of the Republic of Councils on 21st March 1919 also brought about the creation of a Soviet-type state apparatus, which considered the aristocracy as one of the ruling classes of the former era and thus an enemy. The fall of the Republic of Councils in early August 1919, however, did not result in a return to the political situation before the revolution. First of all, the bicameral legislature terminated in 1918 could not resume its work, instead national assembly elections took place on 25th and 26th January 1920, then in the middle of February, the National Assembly was formed. For the aristocracy, the major challenge was not the absence of the reorganization of the House of Magnates but rather the developments in the political and social composition of the National Assembly. The old party structure fell apart, new parties were created, which attempted to win the support of large sections of society and their ambitions were facilitated by several factors; thus, in the new mass political situation the magnates attempting to get into the legislature had difficulty in achieving success. Moreover, a significant portion of the public blamed not only the leaders of the revolutionary era for the recent tragedy and failures but also the former elite, especially the upper nobility. Not surprisingly, in the new organizations – Christian National Union Party, National Smallholders' Party – the opportunities opened up primarily for the different intellectual, middle class, and lower-middle class groups. The wife

² For more information on the role of the aristocracy in the legislature see: LAKATOS, E. *A magyar politikai vezetőréteg. 1848-1918 [The Hungarian political elite, 1848-1918]*. Budapest : Élet Irodalmi és Nyomda RT, 1942.

³ BALLABÁS, D. Főnemesi rangemelések Magyarországon a dualizmus korában [The Donation of Aristocratic Titles in Hungary in the Age of the Dual Monarchy]. In *Századok* 145. (2011/5.) 1240 – 1241.

of Count Gyula Andrassy, the younger, still in November 1919, described the new situation bitterly: “The current standard is quite comical; dentists, pharmacists, politically completely illiterate people push to the fore and climb upward possibly to the highest peaks”.⁴

It became visible early on based on political party power relations that only the two above-mentioned parties had a serious chance at the National Assembly elections; therefore, those magnates who were active in smaller parties did not even try to get mandates in order to avoid the anticipated failure.

The elections of January 1920 basically confirmed the preliminary, pessimistic expectations. Seventeen magnate candidates participated in the elections and ten out of these became members of the legislature.⁵ Support by the party was not a guarantee for success, either; three out of the four aristocrats of the CNUP and only four of the seven magnate candidates of the NSP got a mandate. These data meant that 6.09% of the then 164-member National Assembly were from the aristocracy, which is a clear and spectacular decline compared to the beginning of the century. At this time the elections to the National Assembly could be held only in one part of the country, however, if we consider the total number then the situation rather got worse. After the elections held in three phases, there were 12 magnates in the 219-member Parliament, which represents only a 5.48% proportion. The decline in the presence of the upper nobility, of course, was not a unique phenomenon and it well fit into the process in which the social composition of the representatives in the National Assembly was broadened and became more popular.⁶ At the same time, there was a radical change of elite as only 11-15% of the legislators had already had a political career in the Dualist era according to research.⁷ Compared to this, the aristocratic members represented continuity rather than renewal, seven out of the ten had already been members of parliament earlier as well, before 1918 to be more precise.

The social structure of the first National Assembly indicated that in the slowly forming counter-revolutionary arrangement the aristocracy could only get a strictly

⁴ MNL (Magyar Nemzeti Levéltár) P 4 Andrassy Gyula hagyatéka, Andrassy Gyuláné naplója, 1919. november 20 [Hungarian National Archives, P 4 Inheritance of Gyula Andrassy, diary of Mrs. Gyula Andrassy, 20 November 1919.].

⁵ Hereafter the source for all data on aristocratic candidates and members of parliament: HUBAI, L. *Magyarország XX. századi választási atlasza 1920-2000 [Hungary's 20th century election map 1920-2000]*. Vol. I – III., Budapest 2001.

⁶ ROMSICS, I. Bethlen István konzervativizmusa [The conservatism of István Bethlen]. In *Móra Ferenc Múzeum évkönyve*, 1988/1. Szeged 1989. 325.

⁷ PÜSKI, L. A politikai elit változása 1919 után [Changes in the political elite after 1919]. In VALUCH, T. (eds.) *Hatalom és társadalom a XX. századi magyar történelemben [Power and society in 20th century Hungarian history]*. Budapest 1995. 401. SCHWARCZ, A. – SCHÖNBAUM, A. Paradox rendszerváltás: az 1910 és 1922 közötti parlamentek képviselői [Paradox change of regime: members of parliament between 1910 and 1922]. In ILONSZKI, G. (eds.) *Képviselők Magyarországon*. I. Budapest 2005. 113.

limited role, which was strengthened by other factors also. First of all, the magnate members did not receive significant positions neither in the National Assembly, nor in the leadership of the two big parties playing a major role in the institution. Moreover, a section of the members of the old House of Magnates attempted to reorganize the institution in March 1920 but their efforts failed.⁸ The National Assembly was the only legitimate legislating body in Hungary and later the return to a bicameral legislature was also possible only with its cooperation.

It is a well-known fact that the consolidation of political life and the creation of a stable and coherent governing system took place after April 1921, during the premiership of Count István Bethlen. Contemporaries basically agreed and historians later clearly confirmed it that the state apparatus closely correlated with the head of government's view of state and society. We cannot introduce this system in detail here; however, we must emphasize one major factor. For Bethlen, the constitutional system of the Dualist era represented the basis on which a new country could be built. The head of government, who looked at the political activity of lower social classes negatively, trusted the traditional leading powers.⁹ He believed that it were the elite groups that could maintain social order and peace together with the stability of political life; thus they had to be protected and strengthened primarily. He himself, by the way, never explained what he meant by upper classes but based on some of his references he probably meant the landowners, the bourgeoisie, and the intelligentsia.

Bethlen's government policy therefore opened up new opportunities for the aristocracy in the field of legislature as well, which can be seen in several respects. During his 10-year-long premiership, three elections took place, which stand as witness to the expansion of the aristocracy. In 1922 the ratio of aristocratic legislators increased immediately and significantly to 10.2%, which fell back slightly four years later to reach the peak of the Horthy era in 1931 with 11.42%. Together with the elected representatives, the number of candidates also increased, which shows that in one part of the upper nobility a certainly more intensive political activity could be perceived during the Bethlen era. At the same time, their presence in the National Assembly and then in the House of Representatives was somewhat in the middle if we consider the two extremes, the data from 1910 and 1920. Thus one cannot talk about the restoration of the political conditions of the early century but the phenomenon itself may be considered clearly anti-modern.¹⁰

⁸ RUSZOLY, J. *Alkotmányjogi reformtörekvések az első nemzetgyűlés idején [Constitutional reform attempts during the first National Assembly]*. Szeged 1974. 35.

⁹ ROMSICS, I. *Bethlen István konzervativizmusa*, 322 – 324.

¹⁰ SCHWARCZ, A. – SCHÖNBAUM, A. *Paradox rendszerváltás: az 1910 és 1922 közötti parlamentek képviselői [Paradox change of regime: members of parliament between 1910 and 1922]*, 126 – 127.

Aristocrats in Parliament during the Horthy Era¹¹

Election year	Number and proportion of aristocratic representatives	Governing party aristocrats
1920 ¹²	10 /6,09%/	--
1922	22 /10,2%/	13
1926	19 /7,75%/	13
1931	28 /11,42%/	15
1935	23 /9,38%/	15
1939	21 /8,07%/	16

A similar trend can be seen in the second chamber as well. At the end of 1926, the Bethlen government decided it was time to restore the bicameral system but in the place of the House of Magnates a new body started its work at the beginning of 1927 in terms of its structure. The Upper House was meant to be a kind of meeting place of the elite according to Bethlen's policy with the aristocracy playing a significant but not dominant role. Act XXII of 1926 stipulated that the magnate families could send a specified number of members (half of what the counties and large cities could send together). This, in practice, meant that noble origin did not result in membership by birth, instead about 160-180 aristocrats chose those 38 people by means of secret voting who could represent them in the body. The exceptions were the male members of the Habsburg family living in Hungary as, if they requested it, they could automatically become legislators in the Upper House. As it was shown by the Habsburg Archdukes, the magnates could get into the institution in several ways, primarily by means of appointment by the head of state or through filling certain social positions. Their proportion, however, was still far from that of the old House of Magnates and at the beginning it amounted to 28-29%.

One could easily deduct from the above that the increased involvement was due to Bethlen's policy and that the aristocracy was one of the main supports of the government, this, however, would be oversimplification. It can be shown that Bethlen tried to get those magnates into the Parliament, with whom he had old, personal relations and whom he clearly trusted. This is how Albert Kaas, Zsigmond Perényi, and Gedeon Ráday became representatives of the Union Party.¹³ Besides, he in general considered it to be beneficial if magnate politicians wanted to become representatives with the governing party. The aristocratic representatives of the

¹¹ The table was made on the basis of László Hubai's election repository.

¹² In the 1920 – 1922 term – due to the special circumstances - we did not consider pre-government status.

¹³ BARTA, R. Az Egységes Párt parlamenti képviselőinek társadalmi összetétele az 1920-as években [Social composition of the members of parliament of the Union Party in the 1920s]. In VALUCH, T. (eds.) *Hatalom és társadalom a XX. századi magyar történelemben [Power and society in 20th century Hungarian history]*. Budapest 1995. 416 – 417.

Union Party formed a significant block but this did not mean any exclusivity. During the three elections (1922, 1926, 1931), a little bit more than half of the magnate representatives belonged to the Union Party in all cases. The others belonged to other parties or received mandates independently from parties and a similar trend could be seen in the case of candidates for representative as well. Primarily, it was the legitimist movement that had a major influence on the upper nobility. This group started out from the idea that Hungary, in terms of constitutional law, should basically return to the constitutional system preceding 1918, with the central element represented by the recognition and support of Charles IV and the last Habsburg monarch's claim to the throne.¹⁴ At first, the legitimist camp had relatively good relations with István Bethlen, which, however, deteriorated from the fall of 1921 and at the National Assembly elections in 1922 the legitimists already acted as an opposition force. Their interests were predominantly represented by the Christian National Agricultural Workers' and Civic Party (Keresztény Nemzeti Földműves és Polgári Párt) founded in January 1922. The fact that the party's president was Gyula Andrásy gave an aristocratic character to it and after the elections four out of the eleven representatives were from the upper nobility. Besides these, numerous aristocrats who were in some form connected to the legitimists participated in the elections as non-partisans and four of these also became members of the second National Assembly. After 1922, however, a major political realignment started within the legitimist camp, as a result of which the group led by Gyula Andrásy and conducting strong oppositional politics was pushed into the background and came under the leadership of more moderate politicians (József Károlyi, János Zichy, and especially Albert Apponyi) who cooperated with the Bethlen government to a certain extent but still held some distance from it. As the first sign of this rearrangement, at the end of 1923 the Christian National Agricultural Workers' and Civic Party was essentially dissolved with the process culminating at the 1926 elections when the Bethlen government (with great effort) managed to remove two of their prominent figures, Gyula Andrásy and György Pallavicini from Parliament.¹⁵ In terms of party politics, the Christian Economic and Social Party (Keresztény Gazdasági és Szociális Párt) officially founded in February 1926 and which supported the government but conducted a kind of theoretical legitimist policy, became the other meeting place of aristocrats.¹⁶ The president of the party was János Zichy and an increasing number of magnates became its members of parliament; what is more, they made up 19.4% of the faction in 1931.

¹⁴ Legitimists are discussed in detail here: KARDOS, J. *Legitimizmus. Legitimista politikusok Magyarországon a két világháború között* [Legitimism: Legitimist politicians in Hungary between the two world wars]. Budapest 1998.

¹⁵ KENDE, J. Egy túlnyert választás – 1926 [An over-won election - 1926]. In FÖLDES, GY. – HUBAI, L. (eds.) *Parlamentari választások Magyarországon 1920-1998* [Parliamentary elections in Hungary 1920-1998]. Budapest 1999. 124 – 125.

¹⁶ GERGELY, J. *A keresztényszocializmus Magyarországon 1924-1944* [Christian socialism in Hungary 1924-1944]. Budapest 1993. 31.

The Union Party thus had significant support among the upper nobility but there could be no one-sided dominance at all. The great historical families, Andrassy, Batthyány, Esterházy, Zichy, etc., visibly distanced themselves from the governing party and it were the members of smaller, less influential and prestigious families that aligned themselves with Bethlen. These included, among others István Bottlik, Nándor Maillot, and Kunó Klebelsberg, what is more, the latter (without land) had to make a living from his political and administrative positions. In the 1920s, there was a diverse and fragmented party structure in Hungary, which in theory offered a wide range of opportunities for the aristocrats as well to find the political trends closest to them, in the case of the latter, however, one cannot talk about diversity. Despite the fact that such intentions of the far right that the “agricultural nature of the nation” should prevail more apparently in economic policy could seem attractive, they distanced themselves from racialist organizations. We do not know of any magnates who would have openly committed themselves in the 1920s to these; thus at the parliamentary elections in December 1926 they could not be found among the candidates of the Party of Racial Defence (Fajvédő Párt) neither. A similar disassociation could be witnessed towards the different democratic trends as well. This seemed straightforward in the case of the Hungarian Social Democratic Party (Magyarországi Szociáldemokrata Párt) that was built on a Marxist ideology but the different liberal parties did not exert any larger influence on them either and the same may be said about the agricultural democratic group primarily lead by István Nagyatádi Szabó. It were only the so called citizen barons connected to industrial capital and big business who supported the different liberal democratic forces to a certain extent but by the second part of the decade this relationship also weakened. Even from these, only József Szerényi, who became well-known first as an economic expert, took an active role: he got into the first National Assembly on a non-partisan liberal platform and to the second one as the joint candidate of the liberal opposition. In 1927 he continued his political activity in the Upper House but then rather as the supporter of Bethlen.

In the 1920s those aristocrats got into the National Assembly and then to the House of Representatives who were basically socialized in the liberal-conservative milieu of Dualist Hungary. For them both the right wing racial defence and the left wing democratic organizations seemed to be extreme (with the exception of some citizen barons) and on the long run they distanced themselves from them or they were willing to cooperate with them only occasionally and if such collaboration was of tactical nature. Their view of the state and society mostly belonged to one of the trends of conservatism (Christian, agricultural or liberal) thus they joined such movements that were somewhat in harmony with this: the Union Party, organizations with a Christian and legitimist program. This basic stance in theory also resulted in a Bethlenist position but only a part of them stood openly with the Union Party. The other part remained non-partisan or as the member of the Christian Economic and Social Party conducted a certain weak government support or a moderate opposition with a legitimist feature. Albert Apponyi was a typical

representative of the latter group. Apponyi was never a markedly oppositional politician but by the second half of the decade (while he became the leading figure of the legitimist camp) he moderated his critical statements and developed some kind of a cooperation with the government policy.¹⁷ The only group that could not be characterized this way was the legitimist group led by Andrásy and which by the time was pushed to the periphery and (not in a completely consistent manner) from 1922 made the overthrow of the Bethlen government their primary goal. Closely related to the aforementioned, the number of aristocratic candidates and members of parliament was not the highest in 1926 at the landslide victory of the Union Party but in 1922 and especially in 1931 when the situation seemed somewhat uncertain and major political decisions were expected in the near future. The growth of the aristocracy in Parliament therefore can only partly be explained by the fact that on the side of Bethlen a political career could be realized; it was more important that Bethlen's government system (with limited franchise and making voting open in the countryside, the absence of the democratic reorganization of local governments, etc.) benefited the local elite and within that especially magnates with large landholdings.

Similar tendencies could be seen in the Upper House although in a much simpler form. The aristocratic members were elected in the first half of January 1927 in a way that those concerned could make a decision using a list with those they wanted to see in the institution. Two prominent magnates, Emil Széchenyi and Aladár Zichy, made an official list but based on the initiative of the Andrásy group a counter-list was also created. The opposition's attempt failed which meant that, of course, the official list won and instead of Gyula Andrásy, his relative, Géza Andrásy became a member of the second chamber from the family. The election thus meant that no radical legitimists received a position in the Upper House and the aristocracy was represented without exception by magnates of a conservative stand and loyal to the government to a smaller or larger extent.¹⁸

In the second part of the Horthy era, a major realignment took place in terms of party politics and this affected the aristocracy as well. The Upper House witnessed only strictly limited changes and this was not by accident. The inner structure of the Upper House was specified by the organizational principles stipulated by Act XXI of 1926, which allowed few possibilities for change; although from the second half of the 1930s such opinions were expressed by different sides of political life that it was hardly compatible with the requirements of modernity that the aristocracy would get separate representation. Moreover, certain far-right parties proposed that the second chamber should be based on a completely representative system or should be dismissed. These reform ideas were closest to realization at

¹⁷ In July 1931 Albert Apponyi became the senior speaker of the House of Representatives and participated in the ceremonial opening of the Parliament which he had stayed away from before. *Képviselőházi napló* [Journal of the House of Representatives] 1931-1935. Vol.I. 2.

¹⁸ PÜSKI, L. *A magyar felsőház története* [History of the Hungarian Upper House], 34–35.

the end of 1940. At this time based on the initiative of Prime Minister Pál Teleki such proposals were made in governmental circles that aimed at completely reconstructing the structure of the legislature as part of which the category of the elected magnates would have disappeared.¹⁹ The conservative groups, however, successfully prevented the realization of such a reform of the Upper House. Still, the weight of aristocracy among members was modified to a certain extent. Until the mid-1930s it was around 27-28% and by the end of the decade it decreased to 24.3%. Between 1938 and 1942, primarily as a result of the returning of territories, the number of those nominated by the head of state as well as the delegates of the counties and cities clearly increased within the particular organizational categories, while in the case of elected aristocrats there was only a slight expansion from 38 to 44 people. Partly due to the latter factor and to the fact that only a few magnates became Upper House legislators based on other titles, their total proportion within the institution was the smallest within the era with 21% in 1943.

This decrease, however, did not question their role within the Upper House and did not alter their political orientation either. The first Speaker of the House was Gyula Wlassics, followed by Bertalan Széchenyi in 1935, while after his death in 1943 the members chose Zsigmond Perényi, the former colleague of Bethlen; he, however, could only fill in this position for a short time until early November 1944. Besides the Speaker there were two Vice-Speakers one of whom was also from the aristocracy. Of course, those magnates who were members in the last third of the 1920s either died or retired; thus some personal changes occurred inevitably. This, however, did not change the fact that those upper nobles who became part of the body were still of conservative stance. In the second half of the 1930s the Bethlenist (Albert Kaas, Gedeon Ráday) and legitimist (Antal Sigray, György Pallavicini) representatives pushed out of the House gradually appeared in the Upper House. In 1939 István Bethlen himself left the House of Representatives thus the Regent nominated him member of the Upper House for life so that he would not get separated from legislative work completely. It is a great indicator of major changes in the political circumstances from the 1920s that the above-mentioned radical legitimists by now could get on well with Bethlen and they directed their attacks on the far-right parties. György Pallavicini probably would not have believed earlier either that in October 1943 he would be praising the Bethlen government. In his interpellation on wartime press censorship he stated: “at the time when I was in sharp opposition with the government of my deeply respected friend István Bethlen, criticism was free in the press and everywhere else...”²⁰ Although there were some among the aristocrats (Archduke Habsburg Albrecht or László Vay) who sympathized more with one of the branches of right-wing radicalism they had no substantial influence in the Upper House. However,

¹⁹ ABLONCZY, B. *Teleki Pál*. Budapest, 2005. 486 – 487. SZINAI, M. – SZŰCS, L. (eds.) *Horthy Miklós titkos iratai [The secret documents of Miklós Horthy]*. Budapest 1962. 280 – 281.

²⁰ Felsőházi Napló [Journal of the Upper House], 1939-1944. Vol. IV. 17.

the dominant magnate politician of the body was not István Bethlen, who acted rather passively in the second chamber. This role was assumed from the first part of the 1930s by Gyula Károlyi who had a conservative opinion similarly to Bethlen. Károlyi had no serious formal position; still, he became the real leading figure of the Upper House (as a kind of *eminence grise*).²¹ His relatively rare speeches greatly influenced the behaviour of the majority of members, often he was a kind of a link between the Upper House, the Regent, and the government. His influence increased due to the fact that in the second half of the 1930s he established an informal decision-preparatory organization with the collaboration of a part of the members of the Upper House, which became known as the elite committee or as committee 21.

At the beginning of the 1930s, major restructuring started in Hungarian political life with one of the most visible elements for the public being the realignment in the Hungarian party structure. New parties and organizations emerged in political life and such the government but especially the opposition intended to build on the increased political participation and mobilization of the masses. As part of this process, the government's group of representatives was also transformed significantly. There was, of course, some kind of renewal in the Bethlen era as well, this, however, intensified in the second half of the period. In the personal composition of the pro-government faction, the rate of renewal was 37.5% in 1931, while at the elections in 1935 and 1939 it was 57.6% and 85.0% respectively.²² From a different point of view, this meant that by the end of the decade Bethlen's group basically disappeared and in 1939 the governing party had only 19 such members who were also there in the faction after the election victory 8 years before. Similar trends could be perceived with regard to the House of Representatives as a whole as in the case of the governing party. In 1939 there were 35 such representatives who were sitting in the legislature from the beginning of the 1931-35 term.²³ /This, in part, was influenced by the fact that the number of representatives in the House – due to the electoral reform – increased from 245 to 260 in 1939, not counting the invited representatives./

The transformation of personal composition also resulted in the appearance of younger generations, moreover, and this was the decisive factor, in the transformation of the image of the Union Party and its successor organizations. The majority of the representatives belonged to different branches of right-wing

²¹ Prime Minister Miklós Kállay stated wittily about him in 1942 in a letter sent to Horthy that “even if he has no popularity, what he says has a weight in the country”. SZINAI, M. – SZŰCS, L. (eds.) *Horthy Miklós titkos iratai*, 332.

²² The calculations are based on the almanacs of the Hungarian Parliament between 1931 and 1939.

²³ Interestingly, in 1939 the intention that their members of parliament should come from old politicians was strongest in the case of the leftist oppositional forces – Civic Freedom Party (Polgári Szabadság Párt), Hungarian Social Democratic Party (Magyarországi Szociáldemokrata Párt).

radicalism by 1939 and the conservative camp shrank into a relatively small group and was also transformed. The place of the Bethlenist camp was taken over by clearly anti-liberal neoconservatives that were open to the views of the far right of racial defence.²⁴ The direction of change was not obvious at first in the opposition. By 1935 the parliamentary positions of the Christian Economic and Social Party strongly declined and the Independent Smallholders' Party (Független Kisgazdapárt), emerging with a partly democratic and agricultural-social program, became the strongest opposition force. The elections of 1939, however, brought failure for the latter also, while the national socialist parties had spectacular success.²⁵ Thus the far right became a dominant factor both on the government and opposition side by the end of the era.

These processes, in theory, should have resulted in the disappearance of the aristocracy or its push to the periphery, which took place only partly. The aristocratic politicians continued to sit in the House of Representatives: their number and proportion slightly decreased between 1931 and 1939, from 11.4% to 8% but it did not reach the low point of the first National Assembly. The decline, as a whole, hit the opposition more: from those receiving a mandate 53.57% were from the governing party in 1931, 65.2% in 1935, and 76.19% in 1939. At the same time, from those 28 magnates who became members of parliament after the elections in 1931, there were only five left by the end of the decade, thus 82% of them left the institution. This process is even more obvious from the perspective of the governing party as from fifteen members of the Union Party only one person could preserve his position. In connection with this, the growth of the parties' role also resulted in the fact that those outside the parties, who represented a limited power before also, completely disappeared by 1939. It is not difficult to draw a conclusion based on these data: the most magnates were members of the Union Party at the time of Bethlen's premiership but there were many opportunities for those belonging to other parties or groups or even for those who did not belong to any parties to become members of parliament, while in the second half of the 1930s the governing party represented the certain path to membership. The case of Ferenc Hunyadi clearly illustrates this. Hunyadi, who was first involved in politics on the Christian and later the Smallholders' side, could get a mandate in 1939 as well but then only as a member of the governing Party of Hungarian Life (Magyar Élet Pártja). It is interesting, however, that out of those five magnates who got into the legislature not belonging to the governing party in 1939, three were considered to be old politicians and had spent several terms in Parliament already.²⁶

²⁴ ABLONCZY, B. *Teleki Pál*, 420 – 421.

²⁵ For more details, see: PAKSA, R. *Magyar nemzetiszocialisták [Hungarian national socialists]*. Budapest 2013. 156 – 174.

²⁶ György Apponyi became a legislator as a member of the Civic Freedom Party, while Móric Esterházy and János Zichy as that of the Unified Christian Party (Egyesült Keresztény Párt).

The decrease in the number and proportion of aristocratic members of parliament was thus related to the new political circumstances, which is also confirmed by the fact that in 1935 they still showed great activity. Quite a lot, 35 magnates ran as candidates (almost the same as at the elections of the Bethlen era) with half of them failing in the election especially if they were not members of the governing party. Those involved understood the situation and in 1939 only 26 people entered the competition. Here a degree of conscious retreat can also be seen from their part.

Just as in the case of the legislature as a whole, it can be seen in the case of the aristocrats as well that the personal changes resulted in a change of generation and the rearrangement of political ties as well.²⁷ Of course, younger generations appeared under the premiership of Bethlen as well but the decisive change was brought by the second half of the 1930s. In 1931 85.7% of magnate representatives were born before 1890, while in 1939 this was only 19%. In other words: while in the first part of the era those born in the 1870s and 1880s were dominant, in the second part those born in the 1890s and at the turn of the century became the majority. It happened to some older aristocrats as well that later they changed their views. Sándor Festetics was a typical example for the adaptation to new political trends. In 1931 Festetics became a Member of Parliament and conducted politics with a kind of agricultural-conservative stand. In 1933 he became the ardent supporter of national socialism, he founded his own party and until the end of the 1930s (until he retired from political life) was considered to be a prominent figure.²⁸ This rather meant that among younger aristocratic politicians conservatism lost its appeal and diversity prevailed.

From the perspective of party politics, the above developments meant that in the 1920s the aristocrats basically belonged to the conservative camp irrespective of party affiliation, in the 1930s, however, the party preferences expanded and transformed significantly. In itself it is not a surprise that they could be found among the members of the governing party under different names, the Christian Economic Party, then its successor organization, and the small National Legitimist Party (Nemzeti Legitimista Néppárt).²⁹ Many, however, joined the Independent Smallholders' Party or the liberal party led by Károly Rassay. Miksa Berg,

²⁷ For an excellent case study on how the change of generations was connected to the changes in political views, see: VONYÓ, J. Báró Roszner István politikai pályája a második világháború kezdetéig [The political career of Baron István Roszner before the Second World War]. In Tilcsik, György (eds.) *Vas megyei levéltári füzetek 3. Előadások Vas megye történetéről* [Booklets of the archives of Vas County no. 3. Lectures on the history of Vas County]. Szombathely 1990. 149 – 163.

²⁸ PÜSKI, L. Festetics Sándor, a „nyilas gróf” politikai pályája [The political career of Sándor Festetics, the “Arrow Cross Count”]. In VELKEY, F. (eds.) *Történeti tanulmányok XIII.* [Historical Studies XIII] Debrecen 2005. 157 – 169.

²⁹ For more information of the aristocratic connections of the party, see: KARDOS, J. *Legitimizmus* [Legitimism], 182 – 189.

temporarily Ferenc Hunyady, and according to some sources János Hadik³⁰ conducted politics in the Parliament on the side of the smallholders, while György Apponyi, the son of Albert Apponyi, in the liberal opposition. The appeal of the far-right's national socialist opposition was significant also. Sándor Festetics, who also won a mandate, belonged to them, for a short time, József Pálffy-Daun³¹, Miklós Serényi, and Lajos Széchenyi, as well as Fidél Pálffy, who was later deprived of his membership. In certain cases this division was present within the family as well. While Fidél Pálffy became a member of the Arrow Cross Party, his brother, József first conducted politics in the governing party, and then at the end of the Second World War took an active role in the creation of a new, Christian-democratic party. László Serényi tried to become a member of parliament with the support of the smallholders in 1935 but failed, while his younger brother, Miklós, became a legislator in 1939 but as a member of the Arrow Cross Party.

The situation was simpler on the side of the governing party, although adaptation to the circumstances prevailed even more here. By the end of the decade, the aristocrats simply adapted to the current government policy or they themselves moved towards right-wing radicalism to get or keep positions in the legislature. József Takách-Tolvay can be regarded as the typical example of the former. Takách-Tolvay first became a legislator in 1935 as the active supporter of Gömbös. In November 1938 he joined the political grouping which wanted to overthrow Prime Minister Béla Imrédy, who was moving more and more to an extreme direction; then after the failed attempt, he returned to the governing party. He became a representative of this party and seemingly this satisfied him: later he did not play any active role in faction fights or in Parliamentary sessions. Numerous magnates, however, moved to the far right based on their convictions. Those in the governing party, like Domonkos Festetics, László Vay, Viktor Károlyi, István Roszner, and Mihály Teleki became famous not due to their conservatism. Political affiliation by then was stronger than the belief in social cohesion clearly indicating how much the division of the aristocracy intensified by the second half of the era. Characteristically of the time, at the 1935 elections in the Szigetvár district two magnates, the Gömbösist Domonkos Festetics and the Bethlenist Imre Biedermann competed against each other, ending with the victory of the former.³² Although

³⁰ János Hadik was not included in the table because he became a member of parliament in 1933 after a mid-term election but he died the same year. HUBAI, L. *Magyarország XX. századi választási atlasza 1920-2000, Vol. II., 92.*

³¹ The political reorientation of József Pálffy-Daun is little known in Hungarian historiography. He originally belonged to the far-right wing of the governing party but in January 1939 he was a member of the national socialist party led by Festetics. *Képviselőházi napló [Journal of the House of Representatives], 1935-1939. Vol. XXI., 311. and 387. Cf. ROMSICS, I. A magyar arisztokrácia és a szélsőjobboldal a Horthy-korszakban [The Hungarian aristocracy and the far right during the Horthy era]. In *Rubicon*, 15. (2004/10.) 56 – 61.*

³² The election battle was clearly interpreted by the contemporary press as a battle between two magnates representing an old and a new approach.. *Új Magyarág*, 8 September 1935. 9.

Hungarian public opinion positions Pál Teleki as a conservative politician, his views at the end of the 1930s were far from those of old magnate politicians. In 1939, before the discussion of the second Jewish law in the Upper House, Gyula Károlyi, who had been so successful in informal negotiations before, could not cope with the new Prime Minister, Pál Teleki either.³³ With the Teleki who by that time already had a rather negative opinion of István Bethlen's political activity.³⁴ Although it requires further investigation, it seems that there was only one area where there was a degree of, even if limited, harmony among aristocratic politicians. Irrespective of which party they belonged to, the landowning magnates uniformly rejected the idea of a radical land reform. At the end of March 1936, during the debate of the bill on settlement, Viktor Károlyi, who was otherwise representing an increasingly radical stance, stood on the side of moderate reform and protected historical aristocracy from exaggerated and unjust attacks.³⁵ It is a telling gesture that in the case of the bill on the transformation of entailed property discussed one and a half months earlier in the House of Representatives after Bethlen's speech the then already Arrow Cross member Sándor Festetics went and congratulated him.³⁶

It is without question that Bethlen's policy successfully reversed the democratization process, which could be perceived in the legislature at the beginning of the 1920s and under his premiership the aristocracy was characterized by intensifying political participation, which strengthened the traditional feature of Hungarian political life. This process halted, moreover, was reversed in the second half of the era, but to say the least with regard to the rate of participation, no significant change occurred. However, while the magnates in the second chamber continued to serve as the strong base of the conservative camp, in the case of the House of Representatives a major realignment took place. Primarily for the younger magnate politicians, it was not István Bethlen, Albert Apponyi, Gyula Károlyi, or János Zichy, who served as models. They supported radically different political trends and a significant number of them definitely moved towards right-wing radicalism. By the end of the 1930s this large differentiation meant that division became the defining factor in both ideological and party lines.³⁷

³³ PÜSKI, L. *A magyar felsőház története [History of the Hungarian Upper House]*, 113 – 114.

³⁴ ABLONCZY, B. *Teleki Pál*, 436.

³⁵ Képviselőházi napló [Journal of the House of Representatives], 1935-1939. Vol. VI., 582 – 587.

³⁶ Pesti Napló, 1 February 1936, 2.

³⁷ Gyula Szekfű interpreted this phenomenon in a way that the process starting with Gömbös reached its heights by the end of the 1940s and the middle class could be considered the real ruling class. Magyar Nemzet, 31 March 1940, 5.

Resume:

Medzi jednotou a rozdelením: aristokracia v legislative Horthyho éry

Rozpad Rakúsko – Uhorska po prvej svetovej vojne zásadne zmenil osudy všetkých vrstiev obyvateľstva. Výnimkou nebula ani šľachta. Jej príslušníci síce už v predošlých desaťročiach postupne stratili rozhodujúcu časť svojich výsad, v medzivojnovom období však stále predstavovali osobitnú, pomerne uzavretú a elitársku komunitu. Pôvod mal i na začiatku 20. storočia ešte do istej miery vplyv na budúce povolanie. Politická kariéra sa pre príslušníkov uhorskej šľachty už v priebehu 19. storočia stala jedným z tradičných prostriedkov pre zabezpečenie primeraného spoločenského či materiálneho postavenia. Príspevok predstavuje predovšetkým možnosti uplatnenia šľachty vo verejnom živote Maďarska v období horthyovského režimu. Autor realizoval štatistický výskum na politikoch v Národnom zhromaždení, Snemovni i Hornej komore parlamentu. Hoci podiel aristokratov začiatkom dvadsiatych rokov 20. storočia zreteľne poklesol najmä v Národnom zhromaždení, neskôr sa tento trend čiastočne zmenil. Vďaka sledovaniu úlohy šľachty priamo v legislatívnych procesoch možno konštatovať, že predovšetkým príslušníci staršej generácie predstavovali konzervatívnu a pomerne homogénnu zložku nielen vo verejnom živote, ale tiež v politike. Nástup mladšej generácie aristokratov však spôsobil nielen názorové rozštiepenie tejto komunity, ale tiež príklon jednej jej časti k pravicovému radikalizmu.

MATERIÁLY
MATERIALS

PRIPOMÍNAME SI 100. VÝROČIE NARODENIA

doc. VASILA GRIVNU –

**prvého vedúceho Katedry dejín na Filozofickej
fakulte v Prešove**

V druhej dekáde apríla 2015 uplynulo 100. výročie od narodenia doc. Vasila Grivnu, prvého vedúceho Katedry dejín na Filozofickej fakulte v Prešove. Storočnica od narodenia zakladateľa nášho historického pracoviska bola pre Inštitút histórie Filozofickej fakulty PU v Prešove podnetom na pripomenutie si osobnosti Vasila Grivnu aj na stránkach inštitucionálneho periodika. Uverejnením biografického portréту doc. Vasila Grivnu, spomienok jeho bývalého študenta i reedície jednej z jeho priekopníckych štúdií by sme radi vzdali hold jeho pamiatke.

**doc. VASIL GRIVNA *22. 4. 1915 (BEČEROV, OKR.
BARDEJOV) – †19. 1. 1987 (PREŠOV)**

Rok 1915 bol druhým rokom Veľkej vojny počas, ktorého sa vojnové udalosti priblížili až k územiu dnešného Slovenska. Práve v tomto pohnutom roku sa 22. apríla 1915 na severovýchode Slovenska v dedinke Becherov narodil Vasil Grivna.

V rannom detstve spolu s o rok staršou sestrou Máriou úplne osirel. O súrodencov sa začala starať teta Anna Guzyová. Národnú školu vychodil v rokoch 1922 – 1930 v rodnom Becherove. Jeho túžba po ďalšom vzdelaní však bola determinovaná zložitou sociálnou situáciou rodiny. Vasil Grivna začal pracovať ako roľnícky pomocník u Jozefa Čegiňa v Beloveži (v rokoch 1933 – 1934). Popri práci sa učil, aby urobil skúšky a pokračoval v štúdiu na gymnáziu. S podporou rôznych dobrodincov sa mu podarilo splniť svoje predsavzatie. Od roku 1935 začal Vasil Grivna študovať na gymnáziu v Mukačeve. Vývoj udalostí vo svete a eskalácia medzinárodnopolitickej situácie na konci 30. rokov 20. storočia zasiahla aj región Podkarpatskej Rusi. V dôsledku politického vývoja musel Vasil Grivna v roku 1938 štúdium na gymnáziu v Mukačeve prerušiť. V roku 1939 sa snažil pokračovať v štúdiu na gymnáziách v Rachove a vo Svalave, no vypuknutie druhej svetovej vojny spôsobilo, že Vasil Grivna bol nútený pokračovať v gymnaziálnych štúdiách mimo tohto regiónu. Osud ho zaviedol do Prahy, kde sa stal študentom Ruského reálneho gymnázia, ktoré ukončil v roku 1940 maturitnou skúškou.

Po ukončení gymnaziálneho štúdia sa v jeseni roku 1940 zapísal na Lekársku fakultu Univerzity J. A. Komenského v Bratislave. Vzhľadom na finančnú náročnosť štúdia na tejto fakulte v jeseni 1941 prestúpil na Filozofickú fakultu Bratislavskej univerzity, na študijný odbor ruský jazyk – dejepis. Už ako študent Filozofickej

kej fakulty začal spolupracovať so Slovenským rozhlasom v Bratislave, pre ktorý pripravil sériu článkov o ľudových zvykoch na severovýchode Slovenska. Jeho materiál bol spracovaný do rozhlasových relácií, ktoré rozhlas odvysielal v priebehu roka 1941. Rodný kraj, jeho obyvatelia, ich zvyky a tradície sa stali postupne predmetom celoživotného záujmu Vasila Grivnu. V roku 1943 musel vysokoškolské štúdium prerušiť a nastúpiť na vojenskú službu, ktorú absolvoval v Novom meste nad Váhom a v nemeckom meste Dessau – Roßlau.

Po príchode Červenej armády na Slovensko vzhľadom na to, že veľmi dobre ovládal ruštinu, krátko pôsobil ako tlmočník pre sovietskych veliteľov. Po vojne uvažoval, že ostane v Bratislave a krátky čas (2 mesiace) aj vyučoval na obchodnej akadémii v Bratislave. Túžba vrátiť sa domov, do rodného kraja však bola silnejšia. Keď počul o založení Ruského gymnázia v Humennom, rozhodol sa uchádzať o miesto učiteľa dejepisu na tejto škole. Bol prijatý a od 1. 11. 1945 nastúpil na novozriadené gymnázium v Humennom. Počas pôsobenia v Humennom ukončil aj vojnu prerušené vysokoškolské štúdium na Filozofickej fakulte Univerzity J. A. Komenského v Bratislave. V decembri 1947 zložil štátne záverečné skúšky v študijnom odbore ruský jazyk – dejepis pred komisiou, ktorej členmi boli prof. A. Isačenko, prof. Ondruch, prof. D. Rapant a prof. Varsík. Na Ruskom gymnázii v Humennom Vasil Grivna vyučoval do augusta 1952.

V septembri 1952 prešiel do Prešova, ktorý sa mu stal novým domov. V Prešove začal najskôr pôsobiť ako stredoškolský profesor na Pedagogickej škole K. Gottwalda. Po šiestich mesiacoch prešiel na Vyššiu školu pedagogickú ako odborný asistent na formujúci sa Ústav dejín. Vasil Grivna po príchode na nové pracovisko bol od 1. 3. 1953 poverený vedením Ústavu dejín pri Katedre spoločenských vied na Vyššej škole pedagogickej fakulte v Prešove, ktorý začal postupne personálne aj odborne formovať. Po vzniku Filozofickej fakulty UPJŠ v Prešove v roku 1959 bol jedným z jej zakladajúcich pracovísk aj Ústav dejín. Ústav dejín sa v roku 1959 stal samostatným fakultným pracoviskom a jeho vedúcim bol Vasil Grivna. Po organizačných zmenách v štruktúre pracovísk na Filozofickej fakulte v roku 1961 bol Ústav dejín zmenený na Katedru dejín FF UPJŠ. Na čele novokonštituovanej katedry bol opäť Vasil Grivna. Vo funkcii vedúceho katedry zotrval až do roku 1968. Doc. Vasil Grivna na Filozofickej fakulte v Prešove pôsobil súvisle až do roku 1982, do odchodu do dôchodku.

Okrem riadiacej činnosti doc. Vasil Grivna pôsobil v rôznych spoločenských organizáciách, bol členom Vedeckej rady FF PU, no prioritou pre neho bola vzdelávacia a prednášková činnosť. V pedagogickej oblasti prednášal a viedol semináre z disciplíny všeobecné dejiny – obdobie feudalizmus, československé dejiny – obdobie feudalizmu. Zabezpečoval aj výučbu výberových prednášok zo všeobecných dejín a z disciplíny dejiny Slovanov. Počas svojho pôsobenia na prešovskom historickom pracovisku vychoval stovky absolventov, ktorí našli uplatnenie na základných a stredných školách, ale aj v iných oblastiach spoločenského života.

Vo vedeckovýskumnej činnosti sa Vasil Grivna zamerával na oblasť všeobecných stredovekých dejín a dejiny slovanských národov. Z uvedeného obdobia a

problematiky si vybral aj tému habilitačnej práce, v ktorej analyzoval vzťah Poľska a Uhorska k Haličskej Rusi. Habilitácia Vasila Grivnu sa uskutočnila v roku 1963 v odbore všeobecné dejiny a habilitačná práca niesla názov: *Vzťahy Poľska a Uhorska k Haličskej Rusi v 12. – 13. storočí*. Oblasť Haliče pútala jeho odborný záujem aj v nasledujúcom období, pričom sa zamerl na spracovanie života kultúrnych predstaviteľov národného procesu v Haliči, napríklad Daniela Haličského.

Systematickú pozornosť venoval Vasil Grivna aj výskumu procesu národného obrodovania Ukrajincov na území východného Slovenska, problematike ukrajinsko-slovenských vzťahov v rokoch 1848 – 1918 i téme Podkarpatskej Rusi a jej kultúrnych dejateľov. S cieľom získania nových poznatkov k uvedeným okruhom problémov absolvoval v roku 1958 a v roku 1973 výskumné cesty do archívov na Zakarpatskej Ukrajine.

Priekopníckou štúdiou Vasila Grivnu bola biografická štúdia o Jevgenijovi Perfeckom,¹ v ktorej ako jeden z prvých v slovenskej historiografii priblížil život a prácu ruského historika žijúceho na Slovensku, ktorý sa výskumne venoval problematike dejín Podkarpatskej Rusi.

Oblasťou celoživotného vedeckého záujmu Vasila Grivnu sa stal výskum ľudových tradícií ukrajinského obyvateľstva na Slovensku, osobitne v jeho rodnom kraji. Túto výskumnú problematiku finalizoval v roku 1973 v podobe monografickej práce o ľudových zvykoch na Makovici.² Záujem o históriu, zvyky, tradície a život ukrajinského obyvateľstva na severovýchode Slovenska u neho pretrvávali aj v nasledujúcich rokoch a našli odraz v jeho populárno-vedeckej produkcii (rozhlasové relácie, popularizačné odborné články, publicistické články).

Po odchode na dôchodok sa doc. Vasil Grivna odborne odmlčal, no neprestal sledovať najnovšiu odbornú literatúru. Knihy, ich štúdium a získavanie nových poznatkov ho sprevádzali aj v rokoch zaslúženého odpočinku.

Doc. Vasil Grivna sa do povedomia študentov i kolegov z fakulty zapísal ako človek skromný, ktorý veľmi dobre, priam encyklopedicky ovládal svoj odbor, mal preštudované množstvo odbornej literatúry a ktorý sústavne študoval. Všetci jeho študenti, medzi ktorými bol veľmi obľúbený, vedeli že mal rád knihy a dodnes si pamätajú jeho pracovňu plnú kníh, v ktorej robili skúšky zo stredovekých dejín a odpovedali na jeho všetečné otázky. Na doc. Vasila Grivnu si aj po rokoch spomínajú nielen absolventi histórie prešovskej Filozofickej fakulty, ale aj tí, ktorým vysvetľoval zásady historického vývoja ako stredoškolský profesor na Ruskom gymnáziu v Humennom (M. Soták, P. Hapák, V. Čorňák, A. Gabaľ, V. Latta).

Všetci, ktorí poznali doc. Vasila Grivnu osobne – kolegovia i študenti – sa zhodujú v tom, že bol človekom so silným sociálnym cítením. Potvrdzujú to aj spomienky slovenského historika, rodáka z východoslovenskej dedinky Pinkovce žijúceho v Bratislave, Pavla Hapáka, ktorý bol žiakom Vasila Grivnu na Ruskom gymnáziu v Humennom. Pavol Hapák však v spomienkach poukazuje aj na to,

¹ GRIVNA, Vasil. Jevhen Perfeckyj (11. 4. 1888 – 18. 8. 1947). In *Naukovyj zbirnyk*. 8. Muzeju ukrajinskoj kultury u Svidniku. Svidník 1976, s. 363 – 380.

² GRIVNA, Vasil. *Narodni zvyčaji Makovyci*. Prešov 1973. 162 s.

že doc. Vasil Grivna v zlomových životných chvíľach vedel zaujať hlboko ľudský a principiálny postoj: „*Chcem spomenúť svoje pôsobenie v Prešove v školskom roku 1954/1955, keď som prednášal na Pedagogickej fakulte. Sedeli sme (s V. Grivnom – poz. L. H.) v jednej miestnosti. Keď prišla správa o zatknutí prof. Alexeja Fariniča³ „ za protištátnu činnosť“ V. V. Grivna zareagoval veľmi emotívne a vyhlásil: „Ja Fariniča poznám od detstva, on by proti štátu nešiel.“ O niekoľko rokov neskôr ma V. V. Grivna navštívil v Bratislave a povedal mi, že po uväznení Fariniča pomáhal jeho rodine tak, že anonymne vkladal pod dvere ich bytu obálku s peniazmi. Na moju otázku prečo to doteraz nepovedal rodine Fariniča odpovedal, že rodina by mu určite chcela peniaze vrátiť, no on to nechce. Aj mňa poprosil, aby som o tom mlčal. Pred niekoľkými rokmi som zavolať dcéru Fariniča Tatiane, ktorá potvrdila informáciu o anonymných obáľkach s peniazmi pod dverami. Rodina až do dnešných dní nevedela, od koho boli tieto peniaze, no boli neznámemu darcovi vďační.“⁴ Aj takýto bol náš predchodca, zakladateľ nášho inštitútu a pre niektorých členov dnešného Inštitútu histórie FF PU v Prešove aj bývalý kolega a učiteľ – doc. Vasil Grivna.*

Lubica Harbul'ová

Literatúra:

Heslá v slovníkoch a encyklopédiách:

Gryvna Vasyľ. In *Narodnyj kalendar* 1990, s. 138.

K. Gryvna Vasyľ. In *Krajeznávyj slovnyk rusyniv-ukrajinciv Prjašivščyna*. Prjašiv 1999, s. 95.

KOVAČ, A. Gryvna Vasyľ. In *Encyklopedija sučasnoji Ukrajinny*. Tom 6 Go – Gju. Kyjiv 2006.

Hryvna Vasil'. In *Biografický lexikón Slovenska. III. G – H*. Martin 2007, s. 666.

HARBULO'OVÁ, Lubica. Vasil Grivna. In *Osobnosti Filozofickej fakulty v Prešove*. Prešov 2013, s. 80 – 81.

Biografické články:

POPOVIČ, Michal. Grivna – učiteľ a bádateľ. In *Východoslovenské noviny*. roč. XIV, 22. 4. 1965, č. 96, s. 2.

Družno vpered. 15, 1965, č. 4, s. 27.

Nove žyttá. 25, 1975, č. 16, s. 5.

Nekrológy:

KOVAČ, A. M. Pam'jati Vasyľa Gryvny. In *Duk'la*. 35, 1987, č. 3, s. 66 – 67.

KOVAČ, A. M. Pomer docent Vasyľ Vasyľovyč Gryvna. In *Družno vpered*. 36, 1987, č. 3, s. 7.

KOVAČ, A. M. Bula ľudyna nema iji i ne bude. In *Nove žyttá*. 37, 30.1.1987, č. 3, s. 2.

³ Alexej Farinič (1911, Becherov – 1991, Prešov) – pedagóg, spisovateľ, novinár, kultúrny dejateľ. V rokoch 1945 – 1953 riaditeľ Ruského gymnázia v Prešove. V roku 1953 uväznený a odsúdený za „protištátnu činnosť“ a „buržoázny nacionalizmus“.

⁴ HAPÁK, Pavel. Eto byli ťaželyje vremena. In *Pamätnica. K 65. Výročiu založenia Štátneho ruského gymnázia v Humennom*. Prešov 2010, s. 34 – 35.

ZAKLADATEĽ VEDECKO-VÝSKUMNÉHO BÁDANIA DEJÍN NA VÝCHODE SLOVENSKA

V zložitom a búrlivom spoločensko-politickom vývoji od konca druhej svetovej vojny po roku 1945 a počiatkových rokoch formovania nielen ekonomických, ale aj spoločenských základov Československa, na začiatku päťdesiatych rokov 20. storočia bolo východné Slovensko naďalej najmenej rozvinutou oblasťou vtedajšieho obnoveného Československa, kde okrem kladenia základov rozvoja ekonomiky začal sa rozvíjať aj nový povojnový spoločenský život.

Východné Slovensko nebolo rozvinuté ekonomicky, bolo zničené prechodom frontu počas druhej svetovej vojny a nemalo dostatočne rozvinuté ani školstvo, a práve v tejto oblasti bolo málo vzdelaných a odhodlaných ľudí, medzi tých ktorí sa dali na cestu smerujúcu k rozvoju patrila **doc. Vasil Grivna**, vtedy ešte čerstvý absolvent Filozofickej fakulty Univerzity J. A. Komenského v Bratislave. Napriek tomu, že mal možnosti zostať v Bratislave, vrátil sa na svoj rodný východ republiky, nakoľko mal vždy k tomuto miestu veľmi silný citový a osobný vzťah. Najprv pôsobil ako učiteľ na Ruskom gymnáziu v Humennom a od roku 1953 prešiel na Vyššiu školu pedagogickú v Prešove, kde sa stal vedúcim Ústavu dejín. Napriek nie najlepším materiálnym, personálnym, ani politickým podmienkam začal vlastne budovať historické pracovisko, ktoré sa stalo základom pre rozvoj štúdia dejín na vysokoškolskom základe v Prešove. Musíme si uvedomiť, že toto pracovisko začalo pracovať na „zelenej lúke“. Doc. V. Grivna mohol a vychádzal iba z vlastných skúseností, ktoré získal počas svojho vysokoškolského štúdia a spolupracovníkov získaval iba veľmi ťažko. V tomto období na východe Slovenska bolo iba mizivé percento vysokoškolsky vzdelaných ľudí a získať niekoho pre prácu na východe bolo veľmi ťažké. Okrem toho problémy boli aj so získavaním mladých ľudí, aby prišli študovať na vysokú školu. Aj napriek týmto problémom sa pomerne rýchlo podarilo doc. Grivnovi rozvinúť vysokoškolské štúdium v odbore dejepis, získavať študentov, a tak keď v roku 1959 vznikla v Prešove Filozofická fakulta, ktorá sa stala zakladajúcou fakultou UPJŠ v Košiciach, stáva sa toto pracovisko jedným z pracovísk novej fakulty, ktoré v roku 1961 bolo premenované na Katedru dejín, ktorej bol vedúcim až do roku 1968 a na tomto pracovisku zotrval až do svojho odchodu na dôchodok v roku 1982.

Počas svojho pôsobenia na jednotlivých pracoviskách, či už VŠP, či neskôr na FF UPJŠ sa venoval doc. Grivna tak vedeckovýskumnej práci, pedagogickej činnosti, ako aj riadiacej činnosti. Jeho záujem v oblasti výskumu sa sústreďoval predovšetkým na všeobecné stredoveké dejiny, čo dokladá aj jeho habilitačná práca, ktorá je historickou analýzou vzťahov Poľska a Uhorska k Haličskej Rusi v 12. a 13. storočí, zaoberal sa aj osobnosťami národného obrodenia Ukrajincov na území východného Slovenska, či problematike ukrajinsko-slovenských vzťahov v novoveku. Jeho osobne srdcu blízka bola problematika výskumu ľudových tradícií na východnom Slovensku, ale aj okolí jeho rodiska dedinky Becherov v okrese Bardejov. Aj keď osobitne nepublikoval práce z dejín významného slovenského stre-

dovekého mesta Bardejov, predsa mal k nemu osobitý vzťah, čo sa odzrkadľovalo v témach, ktoré spracovali pod jeho vedením študenti, či už v rámci seminárnych prác, ale predovšetkým v rámci Študentskej vedeckej odbornej činnosti. V pedagogickej činnosti prednášal a viedol semináre z obdobia stredovekých všeobecných dejín a československých dejín, obdobia feudalizmu. V prístupe k študentom prezentoval nielen odborný, ale aj ľudský pozitívny postoj. Známu a povestnou bola jeho osobná knižnica na Katedre dejín, ktorá obsahovala stovky kníh, avšak iba veľmi ťažko sa s nimi lúčil, nie z toho dôvodu, že by ich nechcel požičať, ale mal knihy strašne rád a obával sa o ich „osud“. Zaslúžil sa o zvýšenie záujmu študentov o dejiny skôr neúnavnou a „tichou prácou“, než tvrdými a nekompromisnými postupmi, takže ho študenti mali radi a on im to opätovoľ „prižmúrením očí“ nad ich nie vždy stopercentnými výkonmi. Medzi kolegami mal prirodzenú autoritu a hoci nemal rád spoločenské podujatia, zúčastňoval sa ich v akejsi „osobnej utajenosti“. Nestál o osobnú popularitu, ale skôr dbal o dobro a rozvoj katedry, spokojnosť kolegov a naplnenie snáh študentov o rozšírenie ich poznania z oblasti dejín a života.

Ani dnes žiaľ nie celkom oceňujeme a pripomíname si osobnosti, ktoré prispeli k tomu, čo dnes už považujeme za samozrejmosť, že máme také možnosti, akou je moderná, technicky vybavená škola, pomerne široký záujem verejnosti o štúdium dejín, prístupný aj mladým ľuďom v kedysi najzaostalejšej časti už historického Československa. Určite však osobnosťou, ktorá prispela k týmto samozrejmosťiam, čo máme dnes, patrila V. Grivna.

doc. PhDr. Ján Mojdis, CSc., bývalý študent doc. Vasilu Grivnu

KRÁTKA SPOMIENKA NA DOCENTA VASILA GRIVNU

S docentom Vasilom Grivnom som sa zoznámila v roku 1973, keď som ako asistentka nastúpila na Katedru dejín Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Prešove. Katedra vtedy sídlila v priestoroch bývalého internátu, na mieste dnešného Krajského súdu na Hlavnej ulici na druhom poschodí. Tam mal malú pracovňu aj docent Grivna, po všetkých stranách, od hora až dolu obloženú knihami.

Desaťročia, ktoré od nášho zoznámia ubehli, spôsobili, že z pamäti sa mi vynárajú už len čriepky spomienok na nevysokého staršieho pána s láskavým a zvedavým pohľadom, pre mňa s nezvyklým prízvukom, ktorý ma privítal na katedre ako novú kolegyňu. Ako som sa neskôr dozvedela, vyučoval československé dejiny a všeobecné dejiny obdobia stredoveku. Čo som si čoskoro všimla, bol jeho dobrý vzťah k mladším kolegom a študentom. Študenti prednášky z jeho predmetov radi navštevovali a dokonca radi k nemu chodili i na skúšky, pretože tieto sa vždy spájali s nejakým milým zážitkom, na ktorý si doteraz radi spomínajú. Pravda však je, že docent V. Grivna nerád skúšal a často nás mladších kolegov prosil, aby

sme skúšali namiesto neho, za čo nám sľuboval aj rozličné benefity. Študenti však, keď postrehli, aká zrada sa na nich chystá, radšej sa na čas akútneho nebezpečenstva ukryli a počkali kým docent Grivna prekoná nechuť ku skúšaniam. Vidím ho doteraz ako sedí vo svojej pracovni, do posledného miestečka zapratanej knihami, ruky skrížené na prsiach, tvári sa dobromyseľne a pije čajík. Ten čaj bol povestný, lebo ho ponúkal a varil všetkým svojim návštevníkom. Neboli to vždy len kolegovia a študenti, ale často ho prišli navštíviť známi z Prešova a aj z rodného kraja. Dominujúce v jeho pracovni boli knihy staré, ale aj najnovšie, ktoré v každom návštevníkovi vyvolali obdiv, ale aj nečestné úmysly. Docent Grivna ich ale strážil ako oko v hlave a niektorých kolegov, čo sa mu snažili ukradnúť nejakú knihu hoci len tak zo športu, do pracovne ani nespúšťal. Docent Grivna bol bibliofil, miloval knihy a stačilo vidieť, s akou láskou ich bral do ruky. Raz za čas vycestoval do Prahy a vždy nakúpil toľko kníh, že ešte pol roka mu chodili na katedru balíky s knihami. Ale napriek tomu, že si knihy vážil a ochraňoval ich nebol skúpy alebo neprajný. Aj mňa obdaroval viacerými starými a vzácnymi knihami, o ktorých si myslel, že ich môžem niekedy potrebovať.

Docent Grivna nebol introvert a suchár, vzdialený od života a zaujímavý sa len o svoje knihy. Mal rád mladých ľudí, študentov a kolegov a najviac takých, ktorí mali zmysel pre vtip a ako hovoril vedeli ho rozosmiať. Vtedy zabudol aj na svoje ťažkosti a choroby. Rád sa pozhováral aj o svojich štúdiách na Univerzite Komenského v Bratislave a veľmi pekne spomínal na prof. J. Perfeckého, u ktorého robil pomocnú vedeckú silu. Bol aj veľmi skromný a súcitný, čo bolo dané aj tým, že ako sirota poznal život aj z tej ťažšej stránky. Mal mnoho vlastností, ktoré z neho robili dobrého a obľúbeného kolegu, sledujúceho dianie na katedre s nadhľadom. Do jeho osobnostnej výbavy určite nepatrili intrigánstvo a karierizmus.

Po odchode do dôchodku sme mu boli v mene katedry s doc. Ladislavom Tajtákom a veľkou kyticou zablahoželať k 70. narodeninám. Privítal nás s veľkou radosťou, pohostil nás vynikajúcim chlebíkom a slaninou, ale miesto čajíka si nás uctil dobrou ruskou vodkou. Sľúbili sme sa aj na ďalšiu návštevu, ale kým sme ju stihli zrealizovať docent Vasil Grivna umrel.

Stále mi ostáva v pamäti deň poslednej rozlúčky s ním na prešovskom cintoríne. Bol krásny zimný deň, cintorín bol zasypaný snehom a prežiarený slnkom, ktoré nádherne svietilo na ohromný počet ľudí, ktorí sa s ním prišli rozlúčiť a odprevedať ho na poslednej ceste. Píšem ohromný počet, hoci docent Vasil Grivna nebol ani významný politik, umelec alebo mediálne známy človek. Docent Vasil Grivna bol viac, bol dobrý človek, ktorý mal rád ľudí a ľudia mali radi jeho. Práve jeho dobrosrdečnosť a empatia z neho robili veľkého človeka, na ktorého aj po desaťročiach radi spomíname. Tieto útržky mojich spomienok sú samozrejme subjektívne, ale myslím, že aj ostatným kolegom vyčarí spomienka na docenta Vasila Grivnu nostalgický úsmev na tvári a vráti nás do čias našej mladosti, ktorej bol aj on súčasťou.

doc. PhDr. Miloslava Bodnárová, CSc.

Z PUBLIKAČNEJ ČINNOSTI doc. VASILA GRIVNU

V roku 1941 sa Vasil Grivna stal študentom Filozofickej fakulty Univerzity J. A. Komenského v Bratislave. Jedným z jeho učiteľov bol aj Jevgenij Julianovič Perfeckij, ruský emigrant. Jevgenij Julianovič Perfeckij prišiel do Bratislavy v roku 1921 a začal pôsobiť na Filozofickej fakulte Univerzity J. A. Komenského. Vo svojej pedagogickej i vedeckovýskumnej činnosti sa venoval problematike dejín východných Slovanov a dejinám Podkarpatskej Rusi. V Bratislave žil a pracoval až do svojej smrti v roku 1947. O osobnosti Jevgenija Julianoviča Perfeckého sa začalo písať v slovenskej historiografii až začiatkom 90. rokov 20. storočia, keď sa po rokoch tabuizácie začal realizovať aj systematickejší výskum pôsobenia politickej emigrácie z Ruska po roku 1917 na území medzivojnového Československa i samotného Slovenska.⁵

Jedným z prvých,⁶ kto priblížil osobnosť Jevgenija Julianoviča Perfeckého slovenskej verejnosti, bol práve Vasil Grivna, žiak profesora J. J. Perfeckého. Vasil Grivna v štúdiu uverejnenej ešte v roku 1976 priblížil život a dielo svojho učiteľa.⁷

Pri výbere ukážky, ktorou by sme si pripomenuli publikačnú činnosť doc. Vasilu Grivnu sme siahli práve po uvedenej štúdiu. Vzhľadom na to, že štúdia vyšla pôvodne v ukrajinskom jazyku uverejňujeme ju v slovenskom preklade. Názvy diel Perfeckého, spomenuté v štúdiu, uvádzame v jazyku originálu. Súčasťou pôvodnej štúdie bol aj zoznam prác J. J. Perfeckého vydaných do roku 1933. Ten sme do nášho výberu nezaradili.

Lubica Harbul'ová

⁵ NEVRLIJ, M. Dva lysty j čotyry lystivky do Je. Perfec'kogo. In *Duklja*. 42, 1994, č. 4, s. 42 – 45.; DOSTAL, M. Ju. Bratislavské roky historika Eugena Julianoviča Perfeckého. In *Slovanské štúdie*. 1995, č. 1, s. 51 – 56.; DOSTAL, M. Ju. Perfeckij Je. Ju. – popularizator slavjanskoj ideji v Slovakiji v 20-je gody XX v. In *Beressejski chronograf. Zbornik naukovych prac*. Brest 1999, s. 273 – 279.

⁶ Pred V. Grivnom upozornil na osobnosť J. J. Perfeckého M. Nevrlý. NEVRLIJ, M. Glubokyj doslidnyk Zakarpattja. (20 rokov z dnja smerti J. Perfec'kogo). In *Duklja*, 1967, č. 5.

⁷ GRIVNA, V. Ričnici, juvileji, informacija. Jevhen Perfeckij (11. 4. 1888 – 18. 8. 1947). In *Naukovyj zbirnyk 8. Muzeju ukrajinskoj kul'tury u Svidniku*. 1976, s. 363 – 378.

JEVHEN PERFECKYJ

(11. 4. 1888 – 18. 8. 1947)

Vasil Grivna

V roku 1977 uplynie 30 rokov od smrti významného historika Jevhena Julianoviča Perfeckého, ktorého práce z histórie Zakarpatských Ukrajincov i Ukrajincov východného Slovenska obohatili náš kultúrny život. Perfeckyj ako profesor a dekan Filozofickej fakulty v Bratislave vychoval celý rad historikov mladšieho pokolenia, ktorým ukázal svoju lásku ku karpatiske a ktorí pokračovali v jeho práci v podmienkach nového socialistického života. O rok, v roku 1978, by mal Jevhen Julianovič 90 rokov. Jeho študenti plní vďaka za pedagogickú prácu nebohého profesora, ctia si pamiatku tohto významného učiteľa – historika.

Jevhen Julianovič sa narodil 1. apríla 1888 v Nosove, v Konstantinskom okrese bývalej Cholmskej gubernie v Rusku v rodine kňaza. V roku 1898 začal Perfeckyj študovať na gymnáziu, ktoré ukončil v roku 1908 v meste Sedlec. Tu ho zastihli udalosti rokov 1904 – 1905. J. Perfeckyj mal vtedy sedemnásť rokov a nadšene reagoval na odohrávajúce sa revolučné udalosti. Študoval a veľa čítal. „Môj cieľ je slúžiť národu“ – hrdo hovoril Perfeckyj svojim priateľom.

Zanietený, niekedy ostrý v slovách, gymnazista Perfeckyj sa v rokoch 1904 – 1905 zúčastňoval mítingov. Vnímavý mládenec ťažko znášal panovanie Mikuláša II., ktorý ako náhrobný kameň dusil život národov v Rusku. „Ak chceme byť skutočnými Slovanmi, musíme predovšetkým dbať na blahobyť svojho národa. Slovanstvo sa upevní len vtedy, keď niektoré jeho časti, t. j. Česi, Slováci, Juhoslovania, Poliacy, Rusi a Ukrajinci sa upevnia každý zvlášť a svorne podporia jeden druhého v spoločnom cieli. Dajte národu vzdelanie a uvidíte, čo on je schopný urobiť, aký vie byť uvedomelý, ako naberá vlastnú dôstojnosť, aká sila sa mu vlieva do žíl, koľko energie mu pribudne“ – opakoval skúsený Jevhen Julianovič.

Vtedajšie postoje mladého Perfeckého i jeho program prebudenia národa mali liberálno-demokratické smerovanie a vychádzali z národného základu. V súlade s týmto postojom sa Perfeckyj snažil zakladať národné knižnice. Pochopiteľne, že to nemohlo byť východiskom z napätej sociálnej situácie, ktorá hrozila revolúciou. Podľa neskoršej charakteristiky Perfeckého bol jeho mladický zápal veľavravný.

Od roku 1908 navštevoval budúci učiteľ univerzitu v Petrohrade, kde na Historicko-filozofickej fakulte študoval dejiny Ruska, dejiny Slovanov a slovenskú filológiu. Na univerzite bol jeho učiteľom akademik A. A. Šachmatov, pre obdobie staroruskej a ruskej histórie. Ďalšími jeho učiteľmi na univerzite boli profesori S. R. Platonov, S. V. Roždestvenskij, ale aj profesori P. A. Lavrov a N. V. Jastrebov – dejiny Slovanov.

Po potlačení revolúcie 1904 – 1905 študent Perfeckyj spoločne s revolučnou mládežou univerzity naďalej zastával opozičný postoj voči samoderžaviu a stále viac na seba pútal pozornosť cárskej tajnej polície. Ktovie ako by to bolo skončilo, ak by mu nepomohol jeho obľúbený učiteľ, akademik Šachmatov. Ten poslal Jevhena Julianoviča v roku 1909 do Poliskej a Pidl'asškej oblasti (Cholmščina) oficiálne s cieľom zozbierať dialektologický materiál, no v skutočnosti ho tam poslal preto, aby ochránil svojho talentovaného študenta pred nebezpečenstvom, ktoré mu hrozilo v Petrohrade.

Jevhen Julianovič zozbieral na Cholmštine početný materiál a odovzdal ho ruskej Akadémii vied. Na základe tohto materiálu napísal pre Akadémiu vied štúdiu s názvom „Особливості малоросійської Північної Холмщини і Полісся.“

V roku 1911 bol Jevhen Julianovič vyslaný Akadémiou vied do Cholmohoru, v Archangel'skej gubernii, starobylého centra ruského a európskeho severu. Cieľom jeho cesty bolo štúdium historického materiálu v tamojšom cirkevnom archíve, ktorý spravoval Preobraženský chrám a zozbieranie etnografického materiálu na území Archangel'skej gubernie. Na základe zozbieraného etnografického materiálu napísal Jevhen Julianovič prácu „Бытовые языческие черты в свадебных обрядах русского населения Архангельской губернии“, ktorú Archangel'ská vedecká spoločnosť vydala ako cennú štúdiu na ceste k preskúmaniu ruského severu (1912).

V roku 1912 ukončil Jevhen Julianovič univerzitu a na návrh akademika A. A. Šachmatova zostal na univerzite v Petrohrade s cieľom pripraviť sa na habilitáciu.

V snahe opäť ochrániť nádejného mladého historika od prenasledovania, akademik Šachmatov zabezpečil pre Perfeckého v Slovanskom výbore Akadémie vied štipendium na výskum rakúsko-uhorských Slovanov. V priebehu leta a jesene 1913 Perfeckyj študoval dokumenty v archíve kláštora sv. Mikuláša v Mukačeve a v biskupskom archíve v Užhorode. V roku 1913 dvakrát navštívil Budapešť (v lete a zime), kde pracoval v Maďarskom kráľovskom štátnom archíve (Magyar Kír. Országgyűlés Levéltár). Zaujímal sa o materiály, ktoré sa dotýkali dejín osídlenia Zakarpattia (aj súčasného východného Slovenska) a rozšírenia ukrajinského elementu v dejinách Uhorska. Navštívil mesto Nady Karoly (dnes Carei v Rumunsku – poz. Š. K.) v Satmárskej župe, kde pracoval v neuvedenom tajnom archíve. Zároveň od roku 1912 J. J. Perfeckyj realizoval aj výskum historického materiálu Zakarpatska v biskupskom archíve v Užhorode, v kláštorných archívoch – v Mukačeve, v Krásnom Brode, v Malom Bereznom aj v Imstičeve. Navštívil tiež Prešov, kde istý čas študoval materiály týkajúce sa dejín gréckokatolíckej cirkvi na východnom Slovensku a v Zakarpatí v 18. – 19. storočí.

V roku 1914 navštívil mladý historik ešte raz Budapešť, kde pokračoval v štúdiu materiálov v štátnom archíve. Výsledkom Perfeckého štúdia boli práce vydané ruskou Akadémiou vied: „Обзор угрорусской историографии“, (1914); „Религиозное движение в Угорской Руси в 15 ст. и в начале 16 ст.“, (1915); „Печатная церковно-славянская книга Угорской Руси в 17 – 18 вв.“, (1916).

V roku 1922 boli tieto práce predložené autorom ako habilitačné na Univerzite J. A. Komenského v Bratislave.

V rokoch 1912 – 1914 navštívil Perfeckýj niekoľko raz Halič, kde vo Lvove, v archíve kláštora sv. Onufria (ako aj v archíve Národného domu), študoval cenný historický materiál z 15. až 18. storočia. V kláštore sv. Onufria našiel kamennú náhrobnú dosku prvého ruského tlačiaru Ivana Fiodorova, ktorý odišiel z Moskvy do Lvova, kde v roku 1583 zomrel a bol pochovaný práve v kláštore sv. Onufria.

Perfeckýj v tom čase objavil aj karpatskú ľudovú legendu o kniežati Sviatoslavovi, ktorého podľa ruského letopisu zabili v roku 1015 v Karpatoch. A. A. Šachmatov použil spomínanú legendu vo svojej známej práci „Повесть временных лет“ (1915, s. 384). O vedeckom výskume v rokoch 1912, 1913, 1914 v Uhorsku a v Haliči detailne informoval Perfeckýj v správach určených ruskej Akadémii vied. V rokoch 1912 – 1914 boli správy publikované v Zvestiach oddelenia ruského jazyka a slovesnosti cárskiej Akadémie vied (1913 – 1915).

V rokoch 1912 – 1914 bol Perfeckýj študentom Filozofickej fakulty vo Viedni, kde sa usiloval prehĺbiť svoje vedomosti z histórie balkánskych štátov, dejín Byzancie a prameňov z nemeckej histórie. Študoval u profesora Konstantína Jirečka, prof. Isbesbergera a prof. Osvalda Redlicha, s ktorým udržiaval úzke vedecké kontakty. Je potrebné spomenúť, že prof. Redlich bol predtým vedúcim Akadémie vied vo Viedni.

Výskum Perfeckého na území Rakúsko-Uhorska sa uskutočňoval v podmienkach napätých politických vzťahov medzi habsburskou monarchiou a cárskym Ruskom, ktoré sa zhoršili v rokoch 1879 a 1882, keď Habsburgovci uzavreli najprv vojenskú dohodu s Nemeckom, a potom Trojspolok s Nemeckom a Talianskom, čo bolo jedným z prvých momentov prípravy prvej svetovej vojny. V nepokojných dňoch na začiatku prvej svetovej vojny sa Perfeckýj vrátil do Ruska.

Okrem spomínanej vedeckej činnosti skúmal historik aj poľské letopisy. Pracoval vo Verejnej knižnici v Petrohrade, v rukopisnom oddelení Akadémie vied. Súčasne sa pripravoval na habilitáciu z dejín Ruska, ktorá sa uskutočnila 2. septembra 1919 v Kyjeve. Habilitoval sa aj z dejín Poľska a zo všeobecných dejín stredoveku a novších dejín.

Historické udalosti roku 1917 zastihli Perfeckého v Kyjeve. Jevhen Julianovič vnímal revolučné zmeny ako následok veľkých sociálnych a národných krívd, ktoré uskutočňoval cársky režim na veľkom území Ruska.

Na univerzite v Kyjeve prednášal Perfeckýj už ako docent v rokoch 1919/20 – 1920/21. Témy jeho prednášok boli venované takým problémom ako: Haličská Rus a Poľsko v 14. – 16. storočí, Povstania kozákov a Poľsko v 16. – 17. storočí. Súčasne bol Perfeckýj zvolený za profesora Vyššieho pedagogického inštitútu, kde prednášal o dejinách Ruska a dejinách Zakarpátia. Koncom školského roka 1919/20 sa Perfeckýj stal riaditeľom Vyššieho pedagogického inštitútu a v tejto funkcii zotrval až do zlúčenia Inštitútu s univerzitou v Kyjeve v roku 1921.

Dňa 27. augusta 1921 odcestoval Perfeckýj z Ruska do Viedne. Vďaka odporúčaniam profesorov Vatroslava Jagyča a Lubomíra Niederlého Rada profesorov

Filozofickej fakulty Univerzity J. A. Komenského v Bratislave pozvala Perfeckého prednášať dejiny Podkarpatskej Rusi do Bratislavy od 1. decembra 1921. Na základe rozhodnutia Ministerstva škôl a národnej osvety v Prahe (č. 116, 384/1921) bolo Jevhenovi Julianovičovi určené prednášať dejiny Podkarpatskej Rusi dve hodiny týždenne v pozícii asistenta historického seminára na Filozofickej fakulte. V letnom semestri 1922 sa Perfecký habilitoval na Univerzite J. A. Komenského na docenta dejín Ruska so zvláštnym zreteľom na dejiny Podkarpatskej Rusi.

Začiatkom roka 1922 sa Perfecký venoval štúdiu letopisov z českých a poľských dejín. Množstvo cenného materiálu pre svoju prácu našiel v Národnej knižnici vo Viedni, kde pravidelne študoval.

V rokoch 1923 – 1924 niekoľkokrát navštívil Nemecko, s cieľom študovať letopisy z českých a nemeckých dejín. Pobudol v Drážďanoch, kde študoval materiál v zemskom archíve a v Lipsku, kde pracoval v univerzitnom archíve.

V rokoch 1923 – 1924 J. J. Perfecký navštívil aj Prahu, kde v archíve Strahovského kláštora študoval české letopisy. Výsledkom jeho vedeckého výskumu, osobitne západoslovanských, nemeckých a ruských prameňov, boli práce: „Русские летописные своды и их взаимоотношение“ (Bratislava, 1922), „Новгородская киевская летопись“ (Lvov 1924), K otázke doby vzniku letopisného svodu Nikonovského (Bratislava 1931), „Обščий источник древнейшего чesкого i древнейшего польского летописанија (Praha 1932), Historie Polonica Jana Dlugosza a ruské letopisectvo“ (Bratislava 1932).

Na pozvanie profesora bratislavskej univerzity dr. Erdmanna Haniša Perfecký participoval na vedeckom historickom časopise „Jahrbucher für Kultur und Geschichte der Slaven“ (Breslav, 1927 – 1929).

Napriek pracovnej vyťažnosti pokračoval aj vo výskume dejín Podkarpatskej Rusi. Archívy, ktoré navštívil v roku 1923, opätovne navštívil aj v rokoch 1925, 1928, 1929, 1931, 1932 (pričom sa sústredil predovšetkým na archív kláštora svätého Mikuláša v Mukačeve a biskupský archív v Užhorode). Poznatky, ktoré získal posúvali výskum dejín stredoveku na Zakarpatí dopredu.

V roku 1923 Perfecký navštívil známe historické zakarpatskoukrajinské dediny Hruševo, Teresvu, Nižnú Apšu, Solotvyno, Mstičevo, Svaľavu, Nevycke, Seredne a mnohé ďalšie, v ktorých našiel informácie o ich dejinách a tiež staré rukopisné knihy a prvotlače cirkevnoslovanských kníh.

Cesta Perfeckého z Užhorodu cez Mukačevo do Berehova a Iršavy v roku 1925 mu umožnila zozbierať cenný folkloristický materiál zachytávajúci historické tradície miestneho obyvateľstva a legendy o kráľovi Matejovi Korvinovi. Na základe výskumu historického materiálu zo Zakarpatska napísal Perfecký niekoľko prác: „Важливе вивчення історії Підкарпатської Русі“ (1922), „Князь Феодор Корятович Мукачевський“ (1922), Přehled dějin Podkarpatské Rusi (1923), „Східна церква Підкарпатської Русі в стародавньому часу“ (1923), Sociálněhospodárske poměry Podkarpatské Rusy v st. XIII – XV (Bratislava 1924), Boj za národnostnú a náboženskú samostatnosť cirkvi v Podkarpatské Rusi na začiatku 18. storočia (1924), Podkarpatské a haličko-ruské tradice o králi Matyašovi Korvinovi

(1926), Про католицькі візитації в 50-их роках XVIII ст. в Марамороській, Ужгородській та Угоцькій журах“ (1931), „ Назва Боржава в джерелах XIII – XV ст.“ (1932).

V rokoch 1922 – 1931, už ako pedagóg Univerzity Komenského odprednášal Perfeckyj štyridsať prednášok. Vystúpil v rôznych mestách a mestechkách na Slovensku aj na Podkarpatskej Rusi: Bratislava, Banská Bystrica, Levice, Brezno, Rimavská Sobota, Kremnica, Kežmarok, Levoča, Spišská Nová Ves, Michalovce, Humenné, Mukačevo, Berehovo a v mnohých ďalších. Na univerzitných kurzoch pre učiteľov všetkých stupňov prednášal v Užhorode (1923), v Martine (1927) a v Prešove (1928). Témami prednášok boli základné problémy dejín Ruska, Čiech, Slovenska, dejiny Ukrajincov a južných Slovanov. V prednáškach sa venoval otázkam ideologického a duchovného života Ruska v 18. a 19. storočí.

V roku 1935 sa Jevhen Julianovič stal docentom. Dňa 28. februára 1935 bol vymenovaný za mimoriadneho profesora Univerzity J. A. Komenského v Bratislave. Od 31. júla 1939 sa stal riadnym profesorom východoeurópskych dejín a dejín Slovanov na bratislavskej univerzite. V školskom roku 1946/47 prednášal dejiny Slovanov na Filozofickej fakulte Univerzity Palackého v Olomouci.

V roku 1946 – 1947 bol Jevhen Julianovič Perfeckyj dekanom Filozofickej fakulty Univerzity J. A. Komenského. Vo funkcii ostal do 18. augusta 1947, keď nečakane umrel v Bardejove, kde sa liečil.

Vedecké práce Jevhena Julianoviča je možné rozdeliť na dve skupiny: práce o prameňoch ruských, českých, poľských a uhorských dejín a práce o dejinách Zakarpatska. Výskum dejín Zakarpatska sa začal v ruskej vede oveľa skôr, ešte na začiatku 19. storočia (Історія карпато-россiв I. Орлаја в „Север. Вестнике“, 1804) a literatúra venovaná Zakarpatsku, Ukrajine, ktorá bola časťou Ruska, Uhorsku a Čechám bola dosť rozsiahla. Napriek tomu sa bádatelia pri výskume dialektológie, folklóru, etnografie, dejín cirkvi mýlili, čo konštatoval Jevhen Julianovič vo svojej práci v roku 1914 pod názvom „Огляд угро-росiйської історіографію“. Podľa Perfeckého príčinou tohto stavu historiografie Zakarpatska bolo, že karpatoruské dejiny neboli dlhý čas dostatočne preskúmané, a že karpatoruská história vo vedeckých kruhoch mala len pomocnú úlohu a nie samostatné miesto. V lepšom prípade bola len nástrojom zrodzenia národného povedomia Podkarpatskej Rusi.

V rámci potrieb súčasnej historickej vedy (z hľadiska obsahu i metodológie) po prvýkrát začali spracovávať dejiny Zakarpatska O. L. Petrov a J. J. Perfeckyj. Bolo dojímavé, s akou láskou Perfeckyj podriaďoval svoje vedecké záujmy a venoval veľkú časť svojho života výskumu ďalekého kúta východoslovanského sveta – zakarpatským a východoslovenským Ukrajincom. Ukrajincom, ktorí aj napriek tomu, že boli dlhý čas oddelení od národných koreňov nie len horami, ale aj politickými špekuláciami feudálnej a buržoáznej vrstvy v národe, nestratili svoje historické meno, jazyk, ani bremeno rodných bratov na východe. J. J. Perfeckyj skromne a ticho, neženúc sa za vonkajším úspechom, cieľavedome išiel životnou cestou, nájduc veľkú spokojnosť v presvedčení, že jeho práce venované Podkarpatskej Rusi budú užitočné zakarpatoukrajinskému národu, prispejú k poznaniu jeho

minulosti a budú napomáhať formovaniu národného a politického vedomia zakarpatských Rusínov. Perfeckyj prešiel celú Podkarpatskú Rus, dobre poznal každú dedinu, všetky knižnice, archívy, poznal všetko čo bolo napísané o zakarpatskom pracujúcom národe, sledoval všetky novinky o tejto téme.

Rovnako ako Petrov aj Perfeckyj bol presvedčený, že Podkarpatská Rus bola osídlená Rusínmi postupne v priebehu 11. – 13. storočia. Poukazuje na fakt, že Podkarpatská Rus mala vždy úzke kultúrne kontakty s Ukrajinou patriacou Rusku, no sociálny a politický stav krajiny sa formoval na základe toho, že politicky bola súčasťou Uhorska, s ktorým bolo Zakarpatsko spojené celých tisíc rokov.

Je potrebné spomenúť, že súčasné výskumy, predovšetkým sovietska historická veda, (hlavne archeológia) niektoré tvrdenia Perfeckého presvedčivo vyvrátili, iné spresnili. Ale taký je osud každého významného historika, ktorého výskum je kladením nového stupňa k dosiahnutiu úplnej pravdy. Perfeckyj sa v mnohých smeroch stal tiež vyšším stupňom v procese vytvárania historickej pravdy o zakarpatských Ukrajincoch. Nepodliehal pochybnostiam, že východní Slovanovia osídľovali územie terajších zakarpatských Ukrajincoch pred 11. storočím. Množstvo historických právd odkrytých J. J. Perfeckym o dejinách zakarpatských Ukrajincoch sa stali opornými bodmi v ďalšom vývoji karpatisťiky.

Profesor Perfeckyj pracoval na poli karpatisťiky s neochvejným záujmom. Stopy jeho mimoriadnej pracovitosti nachádzame aj v jeho listoch a poznámkach. Napríklad v liste zo 6. decembra 1945 píše: „Stále vedecky pracujem, dňom a nocou, ale chvalabohu práca sa posúva dopredu, a ešte učím štrnásť hodín prednášok týždenne na univerzite.“ 24. februára 1947 napísal: „Pricestoval som z Humenného domov veľmi unavený, a hneď na druhý deň som musel skoro ráno cestovať do Olomouca. Bol tam veľký sviatok. Hovoril som dvakrát s veľvyslancom Zorinom a Z. Fierlingerom, tiež s ministrom školstva, s ktorým sme hovorili o našej ruskej školskej správe. Prišiel som domov z Olomouca celkom zničený a prechladnutý.“ 18. decembra: „Pracujem a pracujem. Moje dejiny Ruska sú odovzdané do tlače. Znova som zbral dejiny Karpatskej Ukrajiny a prepracoval niektoré časti. Na univerzite je pusto, bez života. Nekúria, tak vždy utekám z prednášok domov, hoci na mojich prednáškach o dejinách Slovanov je vždy plno.“

Jednou z najdôležitejších prác Jevhena Julianoviča Perfeckého z karpatisťiky je „Sociálne-hospodárske pomery Podkarpatské Rusi v stolytí XIII – XV“ (1924). Perfeckyj v nej porovnáva život a charakter „silných a zdravých Slovanov“ s prehnitým zriadením a životom západnej Európy. V súvislosti s tým ostro vystupuje proti smerovaniu ruskej historiografie, ktorá prežívala pod otrockým vplyvom západu a celkom ignorovala alebo venovala len málo pozornosti vlastným základom, vlastnému vzdelaniu, praxi a rusko-slovanským tradíciám. Jevhen Perfeckyj stál na pozíciách mladej sovietskej historiografie, ktorá v tom období začala robiť prvé kroky a smerovala svoju pozornosť na národ ako tvorcu dejín.

Ďalšia dôležitá práca J. J. Perfeckého Ruské letopisné svody a ich vzájomný pomer (Bratislava, 1922) obsahuje päť kapitol. Autor v nej poukazuje na to, že ruský letopisný materiál je bohatý a rozmanitý. Ruské letopisy sú obsiahle a všetky

otázky, ktorých sa dotýkajú vytvárajú ojedinelú jednotnosť. Autor analyzuje prínos takých bádateľov staroruských prameňov ako: A. L. Šlecer, M. M. Karamzin, M. I. Pogodin, S. M. Solovjov, D. I. Ilovajskij, A. N. Pypin, M. S. Hruševskij, I. I. Sreznevskij, M. I. Suzomanov, N. I. Kostomarov, K. N. Bestužev-Rjumin. Osobitne v celej práci ocenil A. A. Šachmatova, ktorého vklad do bádania ruských prameňov otvoril novú etapu vo výskume staroruskej histórie.

V práci Podkarpatské a Haličskoruské tradície o kráľovi Matyašovi Corvinovi (1926) Perfeckyj poukazuje na rôznorodý materiál venovaný legendám o kráľovi Matejovi Korvínovi, ktorý zozbieral na Zakarpatsku. Legendy – ľudové tradície o kráľovi Matejovi Korvínovi pochádzajú z Haliče a Zakarpatskej oblasti. Jedna z legiend bola zaznamenaná Vl. Hnaťukom v dedine Voročov v Užhorodskom okrese. Ďalšiu zapísal Jevhen Julianovič v dedine Nevické v Užhorodskom okrese. V dedine Úbľa zapísal príbeh o múdrej dievčine a Matejovi Korvínovi. Ľudové legendy o Matejovi, ktoré pochádzajú z Haliče a Zakarpatskej oblasti majú podľa Jevhena Julianoviča nielen spoločné črty, ale siahajú hlbšie do minulosti než bolo panovanie Mateja Korvína. Spomínané legendy sú sčasti ohlasom najstarších ľudových tradícií boja zakarpátoukrajinského a v podstate aj ukrajinského národa s Turkami, Polovcami a Tatármi. Vo všetkých legendách vystupuje Matej Korvín ako „Rusín“, „rusinský“, „východnej viery“, ktorý sa v čase vládnutia opiera o rusínske obyvateľstvo. Legendy hovoria o tom, že „naše rusínske obyvateľstvo“ žilo v ťažkých sociálno-ekonomických podmienkach a bojovalo za lepší život. V ich boji im často pomáhal Matej Korvín, ktorý v ľudovom podaní nebol hrdým, ale naopak prístupným, odlišoval sa od iných panovníkov ľudskosťou a láskavosťou. Nemal rád ak sa okolo neho točilo služobníctvo, rozprával rozvážne, mal rád vedu, schádzal sa s remeselníkmi, bol spravodlivým voči vlastnému ľudu. Podľa zaznamenaného materiálu bol Matej prekážkou pre šľachtu pri zneužívaní ich vlády. Vo voľnom čase sa obliekol do poľovníckeho odevu a obchádzal dediny, aby videl všetko na vlastné oči a vedel, aké sú potreby jeho národa. Príbehy majú rozprávkový charakter o dobrom kráľovi a o utláčateľoch ľudu.

V práci Cár Peter I. a Leibniz (Sb. Fil. fak. U. K. v Bratislave, ročník III. číslo 34/8, Bratislava 1925) Perfeckyj hovorí o tom, že Moskovský štát, zvlášť v 16. storočí, pripravoval pôdu pre reformy cára Petra I., dôkazom čoho bolo rýchle narástanie úradníctva organizovaného a pripraveného pre štátnu službu, a tiež nová organizácia štátu postavená na úradníkoch. Rozdelenie vyšších rezortov na správne úrady sa začalo v 16. storočí a z nich sa vytvorila rada Petra I. To potvrdzuje, že reforma ústredného zriadenia uskutočnená Petrom I. vznikla do veľkej miery zo základov staroruského štátneho zriadenia. Praktické štátne reformy v Rusku spočívali predovšetkým v tom, že Peter I. uviedol staroruské zriadenie do poriadku pod vplyvom, napríklad švédskej štátnej reformy uskutočnenej v 16. a začiatkom 18. storočia Karolom IX., Gustávom Adolfom a Karolom XII. Najviac sa to prejavilo na vzniknutí rady a sformovaní ruského senátu. Výsledkom reforiem Petra I. bolo, že organizácia nadobudla väčší byrokratický charakter v porovnaní s predchádzajúcim obdobím. Staré Rusko a Švédsko dali Petrovi I. materiál, kde teoretické,

politické a štátne svetonázory cára do značnej miery podmienili vedomosti ruského štátneho predstaviteľa s názormi veľkého filozofa vtedajšej doby Gottfrieda Wilhelma Leibniza, ktorého meno bolo známe celej Európe.

Prvou úlohou Leibniza po prijatí do štátnej služby v Rusku bolo hľadanie schopných ľudí za hranicami. V rámci snahy o organizáciu škôl a Akadémie vied sa Peter I. postaral o preklad európskych kníh o pedagogike a o preklady školských učebníc. Poznal diela Jana Amosa Komenského, ktoré si veľmi cenil. Okrem toho Peter I. pozorne dozeral na to, aby sa Rusi učili cudzie jazyky, pri učení ktorých navrhoval využiť Komenského metódy.

Perfeckyj napísal množstvo prác a článkov venovaných historickým témam, ale aj otázkam politického života, vedy a pedagogiky. V dedičstve nebohého profesora bol nájdený rukopis pod názvom „Zoznam tlačených vedeckých prác Dr. Eugena Perfeckého, docenta Univerzity Komenského“, ktorý nebol datovaný, ale predpokladáme, že vznikol v roku 1933, možno trochu neskôr, pretože posledná práca v ňom uvedená vyšla v roku 1933. Zoznam je možné doplniť ešte o prácu *Historia Polonica* Jana Dlugosze a nemecké letopisectvo (Bratislava 1949), ktorá patrila k väčším prácam nebohého historika.

V populárnom slovenskom časopise „Prúdy“ profesor Perfeckyj publikoval zaujímavé kritické pohľady vtedajšej vedeckej literatúry na rôzne otázky z histórie národov krajín strednej a juhovýchodnej Európy (Balkánu). V rade monografií a štúdií ponúkol Perfeckyj dôkladnú analýzu histórie života ukrajinského obyvateľstva Zakarpatska. Prínos profesora Perfeckého do zakarpatskej historickej literatúry je značný a zahŕňa sociálne, politické a kultúrne otázky zakarpatoukrajinského spoločenského života v dávnej minulosti.

„Keď po skončení strednej školy,“ – spomínal jeden z jeho žiakov – „sme prišli prvýkrát na jeho prednášky, odkryl sa pred nami úplne nový svet – široký, ešte neznámy, svet vedy. Hneď od prvej chvíle, od prvej prednášky, zapáčil v nás Perfeckyj lásku k svojmu predmetu. Vedel v nás prebudiť záujem o ruskú históriu, o problémy a otázky, ktoré nám boli vzdialené a neznáme. S mimoriadnym záujmom sme počúvali jeho prednášky. Približoval nám dejiny Slovanov, zoznamoval nás s počiatkami ruských dejín, vysvetľoval a odrýval užitočnosť a dôkladnosť reforiem Petra I. No predovšetkým nás naučil pracovať na seminároch, naučil nás nachádzať to podstatné v historickom procese a porozumieť mu. Nemožno zabudnúť na jeho slová o význame Ivana Hrozného, Petra I. Každá jeho prednáška odkrývala pred nami rozsiahle vedecké horizonty, vynárali sa pred nami ľudia, ktorí vytvárali ruský štát. S vedeckou objektívnosťou sme súčasne prežívali aj lásku profesora k jeho predmetu a aj dnes mu ďakujeme hlavne za jeho prednášky z dejín predoktóbrového Ruska, ktoré boli pre nás nezvyčajne zaujímavé a podnetné. Profesor Perfeckyj vedel zaujať vhodnými a presvedčivými citátmi Solovjeva, Kľučevského i z ruských letopisov. Ešte aj dnes spomíname ako Jevhen Perfeckyj rozumel zákonitostiam vývoja ľudstva. Na svojich prednáškach to formuloval tak, že aj pokrokoví študenti (a bola ich väčšina) nepochybovali o tom, čo mal profesor na mysli. V čase tzv. Slovenského štátu ani na okamih, ani v časoch dočasných nemeckých

úspechov na fronte, nepochyboval o zničení nemeckého fašizmu. Na ľudí, ktorí pochybovali o víťazstve spojencov sa pozeral s neskrývanou iróniou.“

Myšlienky o tom, že rozvoj spoločnosti nie je výsledkom náhody alebo vôle niektorých ľudí, ale postupne prechádza do rozvoja organizmu – podľa známych zákonitostí, profesor Perfeckyj vytrvalo prednášal svojim študentom. Bol to jeho politický prínos v boji s rôznymi idealistickými názormi.

Profesor Perfeckyj umrel v jeden septembrový večer v roku 1947 v milovanom Bardejove. Rozprávali, že mu zdravotná sestra priniesla lieky. Chorý sa na ňu pozrel, prívetivo sa usmial a naraz mu prišlo zle. „Čo je to koniec?“ – opýtal sa. A skutočne to bol koniec. Jevhen Julianovič umrel.

Perfeckyj vchoval celý rad učiteľov dejín, ale aj historikov – vedcov zaoberajúcich sa dejinami Slovanov i dejinami Zakarpatska. K jeho žiakom patria: Olena Rudlovčáková, Omeljan Stavrovský, Michal Popovič a ďalší, ktorí v súčasnosti pôsobia v rôznych historických inštitúciách a na školách. Všetci študenti si spomínajú na svojho profesora len v tom najlepšom, ako na človeka a vedca, ktorý venoval všetky svoje sily rozvoju historickej vedy a vlastnou snahou sa dopracoval k historickému materializmu ako jedinej správnej metódy poznávania historických javov.

Z ukrajinského jazyka preložila: Mgr. Štefánia Kováčová

ODOZVY FRANCÚZSKÉHO OSVIETENSTVA 18. STOROČIA V SLOVENSKOM PROSTREDÍ

Ján Mojdis

MOJDIS, Ján. Responses of the French Enlightenment of the 18th century in the Slovak environment *In Annales historici Presovienses*. ISSN 1336-7528, 2015, vol. 15, no. 1, p. 122-128.

Enlightenment as a cultural and philosophical movement got vast publicity in Central Europe in the 18th century. The territory of today's Slovakia became the matter of interest of the people from the Enlightenment Era. Its description became also a part of the famous Encyclopaedia. The ideas of the Enlightenment became naturalized into our environment, whereby they found reflection not only in individuals, but also in various communities and associations. This period brought significant changes in religious, cultural or economic spheres in the area of the Habsburg monarchy. Enlightenment left significant traces in the Slovak environment which lead to the gradual development of all areas of daily life.

Key words: 18th century, Central Europe, Slovakia, French Enlightenment.

Osvietenstvo ako kultúrne, filozofické a intelektuálne hnutie, predstavujúce myšlienku osvietenia rozumu, ducha, hlása osvietenie vo filozofii, vede, zdôrazňuje silu pravdy a pokroku, vychádzajúc z prírody. Ideovo, politicky, ekonomicky, kultúrne sa snažilo vyrovnat' s minulosťou, pretože minulosť predstavovala pre osvietenstvo prežitok, ktorý brzdí rozvoj spoločnosti a obmedzuje človeka. Všetky po stáročia vytvárané normy, záväzné kánony, kódexy chovania aj tradície prestávali platiť. Táto „revolúcia rozumu“ začala už v polovici 16. storočia M. Kopernikom a jeho heliocentrickým modelom vesmíru, nahrádzajúcim Ptolemaiovu teóriu, že centrom vesmíru je Zem, nespochybnenej od antiky.¹ Osvietenstvo vnieslo nového ducha slobody, pohybu a všeobecnej zvedavosti, nebolo len vecou jednotlivých mysliteľov, filozofov, spisovateľov alebo iných osôb, ktoré sa zaoberajú svojou epochou a sú v nej činné.

Jedným z významných historických období, kedy sa francúzska intelektuálna spoločnosť mohla oboznámiť so Slovákami, či územím, ktoré obývali v 18. storočí, priniesla v tomto období slávna „Encyklopédia alebo racionálny slovník vied, umenia a remesiel“.² Encyklopédia vedie nekompromisný boj v sociálnej oblasti, proti každej netolerancii a fanatizmu, proti všetkému, čo je proti právam a dôstoj-

¹ The Enlightenment, by FRICK, C. C. [online]. [cit. 2014-03-02]. Dostupné na internete: http://www.learner.org/courses/amerhistory/pdf/Enlightenment_LOne.pdf

² NOVÝ, I. Obraz českých zemí ve Velké francouzské revoluci. In *Dějiny věd a techniky*. 21, 1998, č. 2, s. 65.

nosti človeka. Odsudzuje otroctvo, obchod s černochoďmi, mučenie, krutosť vojny. Kládie dôraz na dobročinnosť, filantropiu, ľudskosť. Jej úlohou bolo rozširovanie vedomostí medzi ľuďom. Encyklopédia vytvára súbor poznatkov vtedajšej doby z astronómie, fyziky, chémie, prírodných vied, takisto mala oboznámiť čitateľov s najnovšími objavmi.

Napriek tomu, že stredná Európa bola v tomto období mimo hlavných smerov záujmov vtedajšieho intelektuálneho sveta Francúzov, objavujú sa v nej heslá, ktorých obsahom sú poznatky o dnešnom území Slovenska a ľuďoch, ktorí toto územie obývali.³ Zachytenie zemepisných údajov o Slovensku je síce nesystematické akoby vychádzalo z nedostatočne utriedených znalostí spojených s veľkými ťažkosťami, ktoré sprevádzalo získavanie týchto poznatkov. Poňatie Horného Uhorska je v Encyklopédii veľmi široké a nie sú v nej zachytené ani všetky významnejšie župné mestá na dnešnom území Slovenska. Z miest tam však môžeme zaregistrovať také mestá ako Žilina, Kežmarok, Trnava, Trenčín, Košice, Skalica, Leopoldov či dediny Važec, Štrba a podobne. Z ďalších geografických poznatkov je pozornosť venovaná horstvám, a to predovšetkým Karpatom, ktoré sú porovnávané s Alpami. Vyzdvihuje sa ich bohatá fauna, lesné bohatstvo, či stále zasnežené vrcholy. Osobitná pozornosť je venovaná baníckym mestám ako napríklad Kremnici, o ktorej sa píše vo IV. Zväzku ako o meste Horného Uhorska, kde sa ťaží zlato a striebro a kde sa pri ťažbe využívajú najmodernejšie vtedajšie stroje, veľké vodné kolesá a podobne. O obyvateľstve sú zmienky iba veľmi hmlisté. Jazyky, ktorými sa tam hovorí sú spomínané ruština, poľština, čeština a maďarčina. Keď však uvážime koľko priestoru je venovaného iným krajinám a národom musíme uznať, že aj tieto prvé, niekedy povrchné poznatky o našej krajine a jej obyvateľoch, aspoň v základných rysoch predstavili našu krajinu a jej obyvateľstvo vo Francúzsku v danom období.

Osvietenecká filozofia a nové liberálnejšie myšlienkové prúdy, ktoré mali svoj zrod v anglicko-francúzskom empirizme a skepticizme prenikali aj do Uhorska, čo sa prejavilo v prvej polovici 18. storočia v šírení hospodárskych, technických poznatkov, v šírení demokratických a individualistických názorov na štát, spoločnosť a cirkev. Do slovenského prostredia sa dostávali aj myšlienky o rozvoji národného života v súvislosti s rozvojom európskeho nacionalizmu. Dejiny nacionalizmu sú rovnako dejinami ich hovorcov, ako aj dejinami ideológie a samotného hnutia. A to práve preto, že jeho dejiny sa nám zdajú byť natoľko mnohostranné a nepostihnuteľné, že samotný nacionalizmus vyzereá, akoby sa prejavoval len v jeho rôznych formách alebo skôr vo formách, ktoré nám predkladajú jeho zástancovia a kritici. A to je dôvod, prečo sa nacionalizmus často považuje za „historické hnutie“ par excellence. Nacionalizmus sa však nevyvinul len v určitom špecifickom období európskych dejín a ani sa neprejavoval len v špecifických historických situáciách. Má aj hlboko „historizujúci“ charakter, svet chápe ako výsledok súhry rôznych spoločenských, z ktorých každé má jedinečný charakter, jedinečné dejiny a vlastný špecifický pôvod a vývoj. Aj vychádzajúc z týchto základov sa začali do slovenského prostredia implantovať podobné názory. Národ pritom chápali ako niečo, čo

³ IM HOF, U. *Evropa a osvícenství*. Praha : Nakladatelství lidové noviny, 2001, s. 137 – 138.

služí individuálnym a kolektívnym potrebám spoločnosti jej sily a stability, ktorá nadobúda oveľa väčší význam vtedy, keď sa uvoľnia rodinné a susedské vzťahy. V tomto zmysle môže byť nacionalizmus pre spoločnosť v modernom období užitočný.⁴ V slovenskom prostredí v tomto období začínajú vznikať spoločnosti, ktoré takéto osvietenenské názory začali presadzovať do života. Spoločnosti ako „Societas erudita“ založená v Bratislave v roku 1761, „Societas slavica“ roku 1785 v Banskej Bystrici, Košická učená spoločnosť z roku 1788 a iné. Tieto spoločnosti ešte nemali charakter nejakých vedeckých inštitúcií, ale pomocou vedy a pestovania vyššej vzdelanosti a vnášaním nových civilizačných prvkov medzi ľud napomáhali pokroku a emancipácii širokých vrstiev obyvateľstva dnešného územia Slovenska. Osvietenenské myšlienky si razili cestu na území dnešného Slovenska vďaka nemeckej, českej, ale aj francúzskej literatúry. Nakoľko boli prijímané materialistické či proticirkevné názory je problematické, avšak demokratické a racionalistické názory našli svoj ohlas, o čom sa nedá pochybovať. Takéto náhľady už nachádzame u bernolákovcov. U nich môžeme pozorovať predovšetkým preberanie rôznych hospodárskych spisov, ktorými sa pokúšali zvyšovať vzdelanostnú a hospodársku úroveň roľníckeho obyvateľstva či šírenie ľudovovýchovnej práce k rozvoju predovšetkým svetskej a hmotnej kultúry. Prejavov osvietenenských myšlienok sa objavujú aj vo výchove detí, kde významnú úlohu zohrali osvietenenské reformy rakúskej cisárovnej Márie Terézie a jej syna Jozefa II., predovšetkým jej reforma školstva „Ratio educationis“ či sekularizácia kláštorov, zrušenie jezuitského rádu alebo Tolerančný patent. Francúzske osvietenenské vplyvy nachádzame aj v činnosti gemerskej spoločnosti „Erudita societas kis-hontensis“, o ktorej sa Albert Pražák vyjadril, že je to „neskorý kvet osvietenstva na slovenskej zemi, ktorá však dýcha duchom francúzskych encyklopedistov“.⁵

Storočie osvietenstva prináša aj nové pomery v náboženskom živote na území dnešného Slovenska. Po období baroka, ktoré znamenalo nárast bohatej obradnosti, pestrosti vonkajších náboženských úkonov, ale aj naďalej veľkú nevedomosť, prichádza obdobie osvietenstva v cirkevnom živote. Nastáva reakcia proti poviazanosti ľudského myslenia vo vtedajšom cirkevno-politickom systéme. Prichádza obdobie prehodnocovania dovtedajších hodnôt. Osvietenstvo posudzuje a zväčša odsudzuje vtedajšie cirkevno-politické ustanovizne. Sebavedomý osvieteneský duch sa šíri na Slovensku a preniká cez všetky spoločenské vrstvy obyvateľstva. Najprv zapôsobí na vzdelancov, ktorí sa stali nositeľmi novej ideológie medzi ľudovými vrstvami. Väčšina z nich po vzore francúzskych filozofov odmietala spolupracovať s cirkevnými ustanovizňami a hľadala nové možnosti duchovného a spoločenského života človeka. Koniec 18. storočia však so sebou prináša veľa zmien,

⁴ Pozri napríklad prácu CARR, Edward H. (ed.) *Report on Nationalism, Royal Institute of International Affairs*, London 1939, alebo štúdiu MICHELATA, C. J. – THOMASA, P. H. *Dimensions du Nationalisme*. Paris 1966. Podobnou štúdiou, ktorá používa takúto definíciu, je štúdia KLASNERA, S. „Why They Chose Israel“ In *Archives de sociologie des religions*. vol. 9, 1960, s. 129 – 144.

⁵ ŠTEFÁNEK, Anton. Malohontskí osvietenenci. In *Zvláštni otisk z Bratislavy časopisu Učené spoločnosti Šafaříkovy*. II., 1928, č. 4.

ktoré ovplyvnili chod európskej spoločnosti, že zákonite musela nastať zmena aj v politickom systéme a v myslení ľudí. Do popredia sa neustále dostávali výdobytky priemyselnej revolúcie, začal narastať počet obyvateľov a najmä v západnej Európe sa zhostila komunikačná sieť, ktorá umožnila rýchlejší prenos informácií. K tomu, aby obyvateľstvo mohlo tieto informácie prijať, bolo potrebné zvýšiť úroveň vzdelanosti. Práve tí obyvatelia Európy, ktorým sa podarilo osvojiť si základy čítania a písania a ktorí mali prístup k literatúre a tlači, vytvorili v európskej spoločnosti skupiny, ktoré boli pripravené diskutovať o zmenách. Tie sa mali týkať hlavne štátneho usporiadania, keďže absolutizmus sa kvôli spomínaným zmenám ocitol v kríze a obyvateľstvo sa začalo domáhať svojho podielu na vláde. Rovnako došlo v tomto storočí aj k vzniku rôznych politických prúdov, ktoré ponúkali vlastné idey o usporiadaní štátov. V popredí stáli myšlienky konzervativizmu, liberalizmu a v otázke národa a národnosti sa rozširovala pluralita názorov. Pojem národ francúzska spoločnosť na začiatku 19. storočia poznala už vyše dvesto rokov. V roku 1694 a v roku 1740 bol na pôde Francúzskej akadémie a neskôr aj na stránkach Encyklopédie, vysvetľovaný ako „súhrn všetkých obyvateľov, ktorí hovoria rovnakým jazykom“. Príchod Francúzskej revolúcie a vlády Napoleona Bonaparta však túto definíciu pozmenili a národ predstavoval „pospolitosť ľudí, ktorí sú si navzájom rovní a ktorých spája spoločné poslanie v boji za slobodu“.⁶

V 18. storočí významných medzníkov, keď si slovenské prostredie všima Francúzsko bolo oveľa viac. Bolo to obdobie Veľkej francúzskej revolúcie v roku 1789 a celkovo koniec 18. storočia, kedy prichádza Francúzsko s prelomom, ktorý zachytáva nielen generáciu súdobú, ale výrazne ovplyvňuje aj generácie nasledujúce. Veľká francúzska revolúcia je takým momentom, ktorý nemožno obísť bez pozastavenia a zamyslenia sa nad jej významom a odrazom v spoločnosti francúzskej ako aj európskej. „*Niekedy je vplyv Veľkej francúzskej revolúcie mylne absolutizovaný. Každý spoločensko-politický kritický spis, každý prejav nespokojnosti s politickými pomermi nemusel vďačiť za svoj vznik revolúcii iba preto, že pochádzal z doby po roku 1789. Aj keby nevypukla revolúcia vo Francúzsku, bol by si asi Radiščev skôr, či neskôr napísal svoju kritiku nevoľníctva a samoderžavia, boli by povstali sedliaci v Sasku, bola by dokončená práca na poľskej ústave... Musíme však zobrať do úvahy, že ideály Veľkej francúzskej revolúcie sa šírili v dobe, keď v celom rade európskych krajín už žili jedinci, ktorí boli nespokojní so starým režimom a túžili po jeho zmene.*“⁷ Aj napriek takýmto tvrdeniam mala Veľká francúzska revolúcia významný vplyv na dejinný vývoj Európy na konci 18. storočia a predznamenala nové myšlienky storočia nasledujúceho. „*Je to preto, že počínajúc rokom 1789 posadnutosť zaoberať sa počiatkom dejín, posadnutosť, s ktorou sa stretávajú všetky národné dejiny, sa sústreďuje práve na revolučný zlom. Tak ako veľké vpády vytvorili mýtus šľachtickej spoločnosti, veľké rozprávania o jej počiatkoch, tak je rok 1789 rokom zrodu, nulovým rokom nového sveta založeného na rovnosti,*“⁸ píše

⁶ HROCH, M. *Evropská národní hnutí v 19. století*. Praha 1986, s. 9.

⁷ KUBIŠOVÁ, M. *Velká francouská revoluce*. Praha 1990, s. 492.

⁸ FURET, F. *Promýšlet francouskou revoluci*. Praha 1994, s. 12.

o nej francúzsky historik F. Fourret. Napriek tomu, že všetky štáty cenzurovali dovážanú literatúru, šírili sa myšlienky Francúzskej revolúcie rýchlosťou a cestami stredovekých infekcií. Ľudia precitli a sústredili pozornosť na Francúzsko, ktoré zlikvidovalo výsady monarchov a šľachty a realizovalo zrovnoprávenie všetkých ľudí a národov. Francúzska revolúcia sa dotýkala osudov súčasného sveta vo všetkých oblastiach. Jej výsledky možno sledovať z aspektov politických a vojenských, duchovných a kultúrnych.

Francúzi pokladali Uhorsko a jeho obyvateľov za ľud východu, kdesi v Dunajskej kotline, ktorý zabudol na svet a svet zabudol naň. Tí Francúzi, ktorí ho trochu poznali postrehli jeho koloniálnu závislosť od Viedne a interpretovali ju ako najvnútornejší konflikt monarchie. Francúzsky generál Gerard Lacuée, pracovník francúzskeho vyslanectva vo Viedni, keď prechádzal na jar roku 1802 Uhorskom o ňom napísal, že Uhorsko je jedna z najnešťastnejších krajín Európy, kde má všetku moc šľachta a Uhorsko nemá ani vlastnú diplomaciu, armádu a financie. Ľudia sú preniknutí nenávisťou k habsburskému dvoru a žije v nich vlastenecký duch a túžba po slobode a po vlastnom štáte. A tak ako sa aktivizuje revolučné hnutie, aktivizuje sa reakcia ako píše F. Heer: „*Staré Rakúsko okolo roku 1800 intuitívne správne rozpoznalo nové súvislosti a vyvodilo z neho aj dôsledky. Vo Viedni sa zorganizovala tajná polícia akoby tajný rád, ktorý svojich členov podroboval kláštornej klauzúre a s obľubou preberal za svojich spolupracovníkov mužov z revolučného hnutia. Známy „špicel“ 19. storočia nie je často nikto iný než človek, ktorý je nešťastný pretože si uvedomuje obidve stránky svojho duchovného naladenia, totiž „revolučné“ i „reakčné“ z ktorého si zobral svoj diel.*“⁹

Sociálna skladba habsburskej monarchie bola v tomto období veľmi rôznorodá v jednotlivých korunných krajinách a medzi nimi boli veľké rozdiely. Šľachta, ktorá neplatila dane, bola najviac sústredená v Uhorsku (teda na území aj dnešného Slovenska) a ťarcha dopadajúca na poddaných tu bola väčšia. Začiatkom 18. storočia malo Uhorsko okolo 4 miliónov obyvateľov a na konci vlády Jozefa II. okolo 9,5 milióna obyvateľov. Maďari tvorili asi jednu tretinu obyvateľov a v severnej časti Uhorska obývali súvisle Slováci s menšími enklávami Nemcov. Navyše od začiatku 18. storočia začali Slováci kolonizovať centrálnu a východné časti uhorskej nížiny.

Obdiv k Francúzsku možno v habsburskej monarchii datovať od tereziánskej doby, keď uhorská univerzitná mládež, študujúca v cudzine, prinášala domov nové myšlienky, narážala však na kultúrnu prázdnotu, kde sa celá kultúra často redukovala na poľovačky, plesy a podobné akcie. O postojoch slovenských vzdelancov k Francúzskej revolúcii sa dozvedáme z rôznych prameňov. Predovšetkým sú to úradné správy a korešpondencia, noviny a dokumenty súkromnej povahy. Problematika Francúzskej revolúcie sa najčastejšie objavovala na stránkach Pressburger Zeitung, najprv to boli iba správy, avšak od polovice mája 1790 skoro pravidelná rubrika „Politické rozhovory mŕtvych o udalostiach roka“. Väčšina týchto komentárov sa stavala k udalostiam vo Francúzsku vrcholne negatívne a na udalostiach

⁹ HERR, F. *Evropské duchovní dějiny*. Praha – Vyšehrad 2000, s. 534.

vo Francúzsku nevideli nič pozitívne. Noviny napríklad obširne informovali čitateľov o vyhlásení francúzskeho kráľa Ľudovíta XVI. francúzskemu národu o svojom hospodárení a opisovali jeho útrapy po zatknutí. Koncom roka 1792 sa objavovali v *Pressburger Zeitung* aj správy o vojne a keď bol 21. januára 1793 popravený francúzsky kráľ Ľudovít XVI. písalo sa o tom, ako o poprave nevinného človeka.

Ďalším prejavom vplyvu revolúcie vo Francúzsku bola petícia „*Reflexiones cunctorum hungariae civiu...*“.¹⁰ Jej autorom bol Juraj Alojz Belnay (1765 – 1809), profesor Kráľovskej akadémie v Bratislave. Ten svoje vyhlásenie koncipoval v mene šľachtickej mládeže. J. A. Belnay poukazuje priamo na nespravodlivé nároky a požiadavky privilegovaných stavov. Keď má každý človek od prírody rovnaké práva, akékoľvek výsady sú nezmyselné, nespravodlivé a kto si ich nárokuje, nie je ich hoden. Francúzsko ukázalo aristokratom všetkých národov a po francúzskej revolúcii už každý pozná práva občanov, už mizne temnota, ktorou nezmyselný systém feudalizmu zaclňal pravdu a nikto nemá právo brániť vedomiu slobody všetkého ľudu. J. A. Belnay neostal vo svojom zmýšľaní sám, čo nám dokladajú letáky, ktoré sa v tomto období objavili v Uhorsku a rozvíjali jeho myšlienky ešte v konkrétnejších podobách.

Na myšlienky Veľkej francúzskej revolúcie nadväzovalo slovenské národné hnutie, a to hlavne na myšlienky, ktoré presadzovali „právo národov disponovať sám sebou“, ako to bolo zdôraznené vo francúzskom Ústavodarnom zhromaždení v roku 1790. O vplyve Veľkej francúzskej revolúcie na slovenské prostredie pojednáva obsiahlejšia práca J. Šimončiča *Ohlasy Francúzskej revolúcie na Slovensku*, ktorá vyšla v Košiciach roku 1982. Bezprostredne po Francúzskej revolúcii sa najvýraznejšie jej vplyv prejavil na dnešnom území Slovenska v hnutí uhorských jakobínov, ktoré bolo politickým hnutím šľachty a intelektuálov a bolo namierené proti spôsobu vlády rakúskeho cisára Františka I. Ústrednou postavou tohto hnutia bol Ignác Martinovič,¹¹ ktorý založil dve organizácie, a to Spoločnosť reformátorov a Spoločnosť slobody a rovnosti. Uhorskí jakobíni tvorili súčasť jozefínskej inteligencie, ktorá sa na jednej strane radikalizovala pod vplyvom Veľkej francúzskej revolúcie a na strane druhej bola sklamaná zastavením reforiem na začiatku panovania cisára Františka I. Mnohí z nich pochádzali z územia dnešného Slovenska, ako napríklad Jozef Hajnóci, S. Vrchovský, K. Smetanovič či F. Abafi. Roku 1795 rakúske úrady potlačili toto hnutie jakobínov a zo 60 zatknutých a vyšetrovaných 18 odsúdili na smrť (medzi nimi aj J. Hajnóci), nakoniec popravených bolo iba sedem odsúdených a ostatní boli odsúdení na dlhé roky žalára. Z osemnástich rozsudkov smrti ich na budínskom Krvavom poli vykonali sedem, ostatných omilostili a poslali do pevnosti, kde skončili svoj život. Uhorskí jakobíni propagovali myšlienky francúzskeho osvietenstva, prekladali diela napríklad Jeana Jacquesa Rousseaua a iných. Významným počínom uhorských jakobínov bol aj preklad *Marseillaisy*, ktorý sa našiel medzi korešpondenciou J. Hajnóciho.

¹⁰ ŠIMONČIČ, J. *Ohlasy francúzskej revolúcie na Slovensku*. Košice 1982, s. 44.

¹¹ *Malý slovenský biografický slovník*. Martin 1982, s. 382.

V období napoleonských vojen sa dostali Slováci do kontaktu s Francúzmi predovšetkým koncom septembra 1805, kedy sa začala vojna Napoleona Bonaparta proti Rakúsku a už 14. novembra v nej zvíťazili Francúzi a vstúpili do Viedne, ktorú cisársky dvor opustil. Rozhodujúca bitka troch cisárov sa odohrala 3. decembra 1805 pri Slavkove. Po jej skončení sa Napoleon Bonaparte vrátil do viedenského Schönbrunnu a následné mierové rokovania sa uskutočnili v Bratislave. A tak 21. decembra 1805 navštívil Bratislavu francúzsky minister zahraničia Charles Maurice Talleyrad – Périgord¹² a tam jednal so zástupcom Rakúska Jánom Lichtensteinom. Záverečný mier bol podpísaný v Zrkadlovej sieni Primaciálneho paláca 26. decembra 1805. Keď potom v máji 1809 vypukla opäť vojna medzi Rakúskom a Napoleonom Bonapartom, významnú úlohu v nej opäť zohrala Bratislava, pretože tvorila po páde Viedne významné predmostie cisárskych vojsk. Francúzske vojská operovali na pravom brehu Dunaja a v júni 1809 oddiely francúzskeho maršala Davouta obsadili dnešnú Petržalku a v priebehu júna a júla Bratislavu viackrát bombardovali a spôsobili v meste značné materiálne škody. Nakoľko Napoleon Bonaparte považoval bratislavské predmostie za dôležitý vojenský bod, ktorého význam sa znásobil po podpísaní prímeria bola Bratislava obsadená francúzskymi vojskami. V súvislosti s tým prišiel do Bratislavy v júli 1809 aj taliansky vicekráľ, nevlastný syn Napoleona Bonaparta Eugen de Beauharnais.

Významnú úlohu v tomto období zohrával aj hrad Devín, ktorý mal pre Bratislavu strategický význam, pretože tvoril vojenskú záštitu pri obrane mesta. Počas vojny ho francúzska armáda obsadila a zničila bez nejakej zvláštnej príčiny po jeho opustení, keď bola 14. októbra 1809 podpísaná mierová zmluva a francúzske vojská postupne do novembra mesto opustili. Z tohto obdobia sa dodnes zachovali v Petržalke zákopy francúzskej armády, napoleonské stĺpy a v samotnom meste aj zamurované delostrelecké náboje.

Osvieteneká doba zanechala aj v slovenskom prostredí svoju nezmazateľnú stopu, ktorá síce nebola taká výrazná ako možno v iných európskych krajinách, avšak naštartovala postupné procesy, ktoré smerovali k zvýšenej aktivite tých spoločenských vrstiev, ktoré začali určovať trendy postupného národného uvedomia Slovákov, aj keď vo veľmi zložitých podmienkach habsburskej monarchie, kde sa prelínali mnohé iné záujmy, a to nielen v rovine národnej, ale aj v rovine politickej, ekonomickej či kultúrnej. Slováci si však čoraz viac začali uvedomovať svoju osobitosť a hľadať miesto v spoločnosti národov, ktoré tvorili mnohonárodnú monarchiu, hoci si musíme uvedomiť aj tú skutočnosť, že z hľadiska početnosti, politickej aktivity, či ďalších ukazovateľov slovenské obyvateľstvo netvorilo nejakú významnú zložku vtedajšej spoločnosti, a tak nemohlo ani pomýšľať na nejaké prevratné politické, národné, hospodárske či iné zmeny. Napriek tomu však málopočetná vrstva rodiacej sa slovenskej inteligencie začala zápas o presadenie slovenských národných záujmov.

¹² JANOVSKÁ, J. Napoleonský víchor nad Slovenskom. In *Historická revue*. 1, 1990, 1, s. 11.

KRONIKA, RECENZIE, GLOSZY
CHRONICLE, REVIEW, ANNOTATIONS

PhDr. Viera Hudečková, CSc. (25. 5. 1943 – 14. 12. 2014)

Posledná rozlúčka s kolegami, priateľmi a učiteľmi býva vždy smutnou udalosťou. V posledných dňoch roku 2014 všetkých prekvapila správa, že nás navždy opustila dr. Viera Hudečková, rodená Foltínová. Rodáčka z Prešova sa podobne ako mnohí ďalší vydala za získaním vyššieho vzdelania do Prahy, kde na tamjšej Karlovej univerzite v rokoch 1961 – 1965 úspešne absolvovala štúdium učiteľstva dejepisu a ruského jazyka. Na rozdiel od mnohých kolegov sa však po získaní diplomu vrátila domov, na východné Slovensko. Od konca šesťdesiatych rokov začala pracovať na Filozofickej fakulte v Prešove UPJŠ v Košiciach, kde postupne vychovala desiatky mladých odborníkov. V priebehu osemdesiatych rokov spolu so svojim manželom doc. Teodorom Hudečkom pôsobila v Bratislave, konkrétne v Ústave sociálnych a politických teórií.

Od roku 1990 sa opäť vrátila na východné Slovensko, keď sa jej novým domovom stalo starobylé mesto Sabinov. Už v nasledujúcom roku, po úspešnom absolvovaní výberového konania, nastúpila ako odborná asistentka na Katedru dejín Pedagogickej fakulty v Prešove UPJŠ v Košiciach. V roku 1997 došlo k transformácii pracoviska na Katedru dejín FHPV Prešovskej univerzity v Prešove. I na tomto novom pôsobisku pokračovala v pedagogickej i vedeckovýskumnej činnosti ako odborná asistentka a neskôr vedúca katedry. V období pred odchodom na zaslúžený odpočinok, konkrétne v rokoch 2005 – 2008, keď sa jej pôvodné pracovisko stalo súčasťou Inštitútu histórie Filozofickej fakulty v Prešove, venovala tiež značné úsilie odovzdávaniu skúseností mladším kolegom. Dlhoročná pedagogická prax, vedenie desiatok záverečných kvalifikačných prác či členstvo v štátnicových komisiách viedli k tomu, že dr. Hudečková sa stala tiež členkou rôznych odborných a lektorských grémií, redakčných rád i komisií.

Popri pomerne pestrej škále predmetov, ktoré počas svojho pedagogického pôsobenia zabezpečovala, v rámci vedeckého výskumu sa dlhodobo venovala všeobecným a slovenským dejinám prvej polovice 20. storočia. Na jej ústretový a ľudský prístup, rovnako ako i schopnosť zrozumiteľne interpretovať komplikované udalosti rokov 1918 – 1945, viacerí z nás dodnes často spomínajú. Práve tomuto obdobiu venovala najväčšiu časť svojich publikovaných prác, predovšetkým štúdií a odborných textov.

Češť jej pamiatke !

Výberová bibliografia PhDr. Viery Hudečkovej, CSc.

HUDEČKOVÁ, Viera. Sabinov v rokoch 1918 - 1938. In KÓNYA, Peter a kol. *Dejiny Sabinova*.

Sabinov : Mestský úrad Sabinov, 2000. ISBN 80-968348-6-X. s. 283 - 313.

HUDEČKOVÁ, Viera. *Zásady písania diplomovej práce z histórie*. Prešov : Pedagogická fakulta UPJŠ, 1993. ISBN 80-7097-250-5. 53 s.

HUDEČKOVÁ, Viera. Regionalizmus a oblasť Šariša v 30. rokoch 20. storočia. In *Annales historici Presovienses. Anno 2005*. Prešov : Universum, 2005. ISBN 80-89046-27-4. ISSN 1336-7528. s. 179 – 195.

- HUDEČKOVÁ, Viera – HUDEČEK, Teodor. K problematike chápania dejinného procesu v diele A. a H. Tofflerovcov. In *Transformácia človeka a spoločnosti v kontexte nového milénia II*. Zost. Anna Klimeková. Prešov : LANA, 2004. ISBN 80-969053-3-3. s. 153 – 160.
- HUDEČKOVÁ, Viera. Politický systém Slovenskej republiky (1939 – 1945). In *Ročenka Katedry dejín FHPV PU 2003*. Zost. Martin Pekár. Prešov: Universum, 2003. ISBN 80-89046-17-7. s. 219 - 227.
- HUDEČKOVÁ, Viera. Postavenie židovskej komunity v meste Sabinov v medzivojnovom období. In *Acta Judaica Slovaca. 9 (2003)*. ISBN 80-8060-053-8. s. 37 – 47.
- HUDEČKOVÁ, Viera. Národohospodársky zbor pre Šariš a jeho činnosť v okrese Sabinov v 30. rokoch 20. storočia. In *Ročenka Katedry dejín FHPV PU*. Zost. Martin Pekár. Prešov: ManaCon, 2002. ISBN 80-89040-19-5. s. 53 - 61.
- HUDEČKOVÁ, Viera. Židovská komunita v meste Sabinov v medzivojnovom období. In *Ročenka Katedry dejín FHPV PU*. Zost. Martin Pekár. Prešov: ManaCon, 2001. ISBN 80-89040-10-1. s. 64 - 73.
- HUDEČKOVÁ, Viera. Mestské zastupiteľstvo v Sabinove v medzivojnovom období. In *Zborník príspevkov z konferencie učiteľov dejepisu stredných škôl a metodikov dejepisu základných škôl Košického a Prešovského kraja 26. apríla 2000 v Prešove*. Zost. Viera Hudečková, Michal Otčenáš. Prešov : Metodické centrum, 2000. ISBN 80-8045-220-2. s. 155 - 161.
- HUDEČKOVÁ, Viera. Administratívne a demografické osobitosti okresu Sabinov v rokoch 1918 - 1939. In *Zborník príspevkov z konferencie k regionálnym dejinám východného Slovenska*. Zost. Michal Murcko. Prešov : Metodické centrum, 1999. ISBN 80-8045-146-X. s. 79 - 85.
- HUDEČKOVÁ, Viera. Východné Slovensko v desaťročí 1918 – 1929: (osobitosti v politickom živote, administratíve a verejnej správe). In *Príspevky k dejinám východného Slovenska*. Prešov : ManaCon, 1998. ISBN 80-85668-70-X. s. 114 – 123.

Patrik Derfiňák

Jeden deň vysokoškolákom IV. – História pošepky

Dňa 4. februára 2015 sa uskutočnilo už v poradí štvrté podujatie organizované Inštitútom histórie s názvom *Jeden deň vysokoškolákom*. Ústrednou témou tohtoročného dňa otvorených dverí na inštitúte bola *História pošepky*. Podujatie je každoročne pripravované pre študentov stredných škôl. Vďaka tomuto podujatiu majú možnosť bližšie sa zoznámiť so štúdiom, ktoré ponúka Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, a na jeden deň sa stať poslucháčmi inštitútu.

Zaujímavé a podnetné prednášky si prišlo vypočuť viac ako dvesto študentov zo 17 gymnázií a stredných odborných škôl z Prešovského a Košického kraja. Úvodného slova sa ujala riaditeľka inštitútu doc. PhDr. Ľubica Harbuľová, CSc., ktorá privítala prítomných. História a súčasnosť pracoviska, ako aj študijné odbory nášho inštitútu, predstavila Mgr. Marcela Domenová, PhD. Následne sa prítomní študenti mali možnosť nerušene započúvať do prednášok našich kolegov.

Ako prvý vystúpil s prednáškou doc. PhDr. Marián Vizdal, CSc. s názvom „*La Dolce vita*“ v starovekom Ríme. Neresti uhorskej šľachty v ranom novoveku vo svojej prednáške priblížila Mgr. Annamária Kónyová, PhD. Osobnosť uhorské-

ho panovníka Žigmunda Luxemburského charakterizovala Mgr. Monika Bizoňová, PhD. Prvý blok prednášok uzavrel s prednáškou *Konzum ako nerest' či slasť* doc. Mgr. Ján Adam, PhD. Po prvom bloku prednášok si študenti stredných škôl mali možnosť prezrieť priestory nášho inštitútu ako aj Centra excelentnosti sociohistorického a kultúrohistorického výskumu Prešovskej univerzity v Prešove.

Druhý blok podujatia otvoril doc. PhDr. Martin Javor, PhD. s prednáškou *Slobodomurárske hry a radovánky mocných*. Františka Jozefa I. a jeho peripetie s majestátom predstavila vo svojej prednáške doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, CSc. V závere druhého bloku vystúpil PhDr. Peter Kovaľ, PhD., ktorý poslucháčom priblížil zákulisný a zároveň zaujímavý život prezidentov ČSR.

Podujatie *Jeden deň vysokoškólakom IV. – História pošepky* sa nieslo v priateľskej a srdečnej atmosfére. Poďakovanie za vytvorenie príjemnej atmosféry patrí všetkým referujúcim, učiteľom stredných škôl, ale predovšetkým študentom, ktorí sa rozhodli na jeden deň stať sa poslucháčmi nášho inštitútu.

Štefánia Kováčová

**„Večery s históriou“
PhDr. Slavomír Michálek, DrSc. – San Francisco 1945, vznik OSN
a Československo
Prešov, 28. apríl 2015**

Dňa 28. apríla 2015 pripravil Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove v spolupráci s Historickou spoločnosťou kráľovského mesta Prešov ďalšiu prednášku v rámci cyklu „*Večery s históriou*“. Pozvanie prijal a na akademickej pôde Prešovskej univerzity v Prešove vystúpil popredný slovenský historik PhDr. Slavomír Michálek, DrSc., ktorý pôsobí ako riaditeľ Historického ústavu Slovenskej akadémie vied v Bratislave.

V úvode podujatia sa slova ujal prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., ktorý vzácného hosťa prítomným predstavil. PhDr. Slavomír Michálek, DrSc. sa vo svojom vedeckom výskume venuje predovšetkým americkej zahraničnej politike voči Československu, resp. československo-americkým hospodárskym a politickým vzťahom v druhej polovici 20. storočia, osobnostiam československej zahraničnej politiky z radov Slovákov i vzniku a histórii OSN. PhDr. Slavomír Michálek, DrSc. je autorom viacerých monografií a odborných štúdií venovaných najmä československej diplomacii, členom viacerých vedeckých orgánov a inštitúcií a nositeľom viacerých domácich i zahraničných ocenení.

Po úvodnom predstavení, PhDr. Slavomír Michálek, DrSc., predniesol prítomným prednášku s názvom *San Francisco 1945, vznik OSN a Československo*. Ako už naznačuje samotný názov, prednáška bola zameraná na kľúčové udalosti, ktoré sú späté so vznikom tejto medzinárodnej inštitúcie a aktivitami československej delegácie pri zakladaní OSN.

V úvode prednášky PhDr. Slavomír Michálek, DrSc. priblížil svoj archívny výskum v USA, ako aj to, čo podnietilo jeho záujem o hlbší výskum tejto problematiky. Následne boli prítomným prezentované významné historické dokumenty, ktoré predznamenal vznik medzinárodnej organizácie, reprezentujúcej a presadzujúcej kolektívnu bezpečnosť. PhDr. Slavomír Michálek, DrSc. vo svojej prednáške taktiež poukázal na rozdiely medzi OSN a jej predchodkyňou, ktorou bola Spoločnosť národov. Osobitná pozornosť bola v prednáške venovaná československej delegácii, ktorá sa zúčastnila na konferencii v San Franciscu v roku 1945. PhDr. Slavomír Michálek, DrSc. bližšie prítomným predstavil štyroch československých diplomatov, a to Vladimíra S. Hurbana, Jána Papánka, Ivana Krnu a Ernesta Šturca. Na záver podujatia nasledovala diskusia, kde mali prítomní možnosť riaditeľovi Historického ústavu Slovenskej akadémie vied klásť otázky ohľadom tejto zaujímavej a podnetnej témy.

Prednáška *San Francisco 1945, vznik OSN a Československo* nepochybne prispela k rozšíreniu poznatkov o vzniku takej významnej medzinárodnej organizácie, akou OSN nepochybne je, ako aj o aktivitách československých diplomatov v San Franciscu, pričom prítomní mali možnosť vidieť unikátne fotografie, pochádzajúce predovšetkým z archívov USA, za čo patrí naše poďakovanie prednášajúcemu PhDr. Slavomírovi Michálekovi, DrSc., riaditeľovi Historického ústavu Slovenskej akadémie vied.

Luciána Hoptová

Odborný seminár
História v regióne – región v histórii
Spolupráca univerzity, múzeí, archívov a pamiatkových úradov pri výskume
a propagácii dejín východného Slovenska
Prešov, 6. máj 2015

Dňa 6. mája 2015 sa na pôde Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove uskutočnil odborný seminár *História v regióne – región v histórii; Spolupráca univerzity, múzeí, archívov a pamiatkových úradov pri výskume a propagácii dejín východného Slovenska*. Organizátormi odborného seminára bol Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Prešovský samosprávny kraj – Odbor kultúry a Košický samosprávny kraj – Odbor kultúry a cestovného ruchu. Odborného seminára sa zúčastnili zástupcovia jednotlivých pracovísk pôsobiacich na území Prešovského a Košického samosprávneho kraja, a to Krajské múzeum v Prešove, Ľubovnianske múzeum – hrad, Múzeum v Kežmarku, Šarišské múzeum Bardejov, Vihorlatské múzeum v Humennom, Vlastivedné múzeum v Hanušovciach nad Topľou, Múzeum Spiša v Spišskej Novej Vsi, Múzeum a Kultúrne centrum južného Zemplína v Trebišove, Východoslovenské múzeum v Košiciach, Zemplínske múzeum v Michalovciach, SNM – Spišské múzeum, SNM – Múzeum rusínskej kultúry Prešov, Podtatranské múzeum v Poprade, Krajský pamiatkový

úrad Prešov, Krajský pamiatkový úrad Košice, Štátny archív v Prešove a Štátny archív v Levoči.

V úvode podujatia prítomných privítal za Prešovský samosprávny kraj – Odbor kultúry, vedúci odboru Mgr. Vasiľ Fedič a za Košický samosprávny kraj – Odbor kultúry a cestovného ruchu, vedúca odboru PhDr. Jana Kováčová, ktorí zároveň aj predstavili inštitúcie (múzeá) v ich zriaďovateľskej pôsobnosti. Za domáce pracovisko prítomných privítala riaditeľka Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove doc. PhDr. Ľubica Harbuľová, CSc., ktorá zároveň prítomným predstavila činnosť inštitútu, a doc. Mgr. Ján Adam, PhD., ktorý bol odborným a organizačným garantom seminára.

Po úvodnej časti bol odborný seminár rozdelený na dve časti. V prvej časti seminára bola predstavená profilácia a výskumné zameranie ďalších pracovísk, ktoré sú riadené ministerstvami vnútra (archívy) a kultúry (krajské pamiatkové úrady a múzeá pod správou Slovenského národného múzea). Druhá časť seminára bola venovaná predovšetkým diskusii o možnostiach a formách spolupráce pri výskume a propagácii dejín východného Slovenska. Toľkokrát opakované slová o prepojení akademických pracovísk a praxe môžu napr. znamenať spoluprácu pri vypisovaní tém záverečných a diplomových prác s prihliadnutím na aktuálnu činnosť partnerských inštitúcií. Ďalej participáciu na spoločných projektoch v rámci rôznych grantových schém, aj cezhraničných.

Zúčastnení zástupcovia akademických a odborných pracovísk pôsobiach na území Prešovského samosprávneho kraja a Košického samosprávneho kraja na záver odborného seminára konštatovali, že prehĺbenie a zintenzívnenie vzájomnej spolupráce je v záujme všetkých účastníkov a jej synergický efekt bude mať pozitívny vplyv na rozvoj vedeckých a kultúrnych aktivít pri výskume, prezentácii a propagácii dejín východného Slovenska.

Luciána Hoptová

Vasba öntöt múlt. A Korompay gyűjtemény. Sorozatszerkesztő Tamás Edit. Sárospatak : Magyar Nemzeti Múzeum Rákoczi Múzeuma, 2014. 80 s. ISBN 978-615-5209-25-3.

Medzi rozsiahlymi zbierkami, ktoré spravuje Rákocziho múzeum v Sárospataku ako súčasť Maďarského národného múzea, môžeme nájsť množstvo výnimočných súborov i jednotlivín. Svojím spôsobom osobitné miesto však medzi nimi zaujíma unikátna zbierka celkovo 404 kusov kovových výrobkov zo železa a liatiny. Jednotlivé zachované artefakty, dokumentujúce vysokú úroveň umeleckého priemyslu, tvorili pôvodne súčasť súkromnej zbierky, ktorú postupne zhromaždili L. Korompay s manželkou J. Sipos. Unikátny súbor predstavujúci zbierku európskeho významu sa nakoniec našťastie vyhol smutnému osudu väčšiny súkromných kolekcii. Vďaka J. Sándorovi sa neskôr ako dar dostal do zbierok múzea v Sárospataku.

Nesporne zaujímavá je samotná genéza výroby umeleckých predmetov zo železa či liatiny, ktorú autori predstavili v krátkom úvodnom vstupe. Technika odlievania kovov bola, predovšetkým vďaka rozšírenému spracovávaniu medi a bronzu, známa už v praveku. V súvislosti so spracovaním železa sa spočiatku objavovalo viacero okolností, ktoré komplikovali jeho využitie v umeleckom priemysle a súčasne tiež bránili zakladaniu väčších špecializovaných dielní. Nižší dopyt po týchto výrobkoch spôsobovala nielen menej zaujímavá povrchová úprava, ale tiež tradície, nákladná doprava a nedostatok producentov ponúkajúcich rôzne úžitkové i umelecké

predmety z bronzu, cínu či mosadze. Vo všeobecnosti sa tak rozmach odlievania umeleckých výrobkov zo železa a liatiny spája až s napoleonskými vojnami, keď nedostatok drahých a farebných kovov viedol k hľadaniu náhradných riešení. Najmä v priestore Pruska sa práca so železom a liatinou pri výrobe umeleckých predmetov dostala už na začiatku 19. storočia na takú vysokú úroveň, že začali úspešne súťažiť s bronzovými či dokonca striebornými dielami. Nielen zlievareň v Gliwiciach, založená už v roku 1796, ale i viaceré ďalšie podniky začali s výrobou predmetov, ktoré nachádzali až do polovice 20. storočia uplatnenie ako súčasť praktickej výbavy európskych domácností, ale i častý prostriedok na ich skrášlenie. Osobitnú pozornosť by si zaslúžilo tiež zhodnotenie využitia rôznych väčších kovových artefaktov, ktoré sa v podobe stĺpov, schodísk či ozdobných mreží stali efektnou, navyše z hľadiska nákladov ešte zvládnutelnou súčasťou stavebnej produkcie.

Po približne poldruha storočia trvajúcom rozkvetе došlo, žiaľ, v polovici 20. storočia k zásadnej zmene. Predmety umeleckého priemyslu zo železa a liatiny nahradili masovo vyrábané, lacnejšie, ľahšie a z hľadiska farebných variácií bohatšie doplnky z nových materiálov, napríklad plastov. Nové módné trendy a súčasne nastupujúci prudký nárast záujmu o farebné kovy v iných oblastiach priemyselnej produkcie spôsobili, že mnohé umelecky hodnotné artefakty boli zlikvidované. Aspoň malá časť z nich sa však stala súčasťou múzejných expozícií či súkromných zbierok.

Publikácia okrem krátkeho hodnotenia vývoja tohto druhu umeleckého

priemyslu prináša prehľad aspoň najvýznamnejších dielní či továrni nachádzajúcich sa na území rakúsko-uhorskej monarchie, v ktorých sa odlievali menšie či väčšie výrobky. Stručné predstavenie ich produkcie vytvára logický základ pre lepšie vnímanie konkrétnych zobrazených predmetov, ktoré tvoria súčasť zbierok múzea v Sárospataku. Jednotlivo takéto artefakty, často konštruované vyslovene účelne, máme tendenciu vnímať ako bežnú súčasť každodenného života našich predkov. Práve väčšie množstvo zobrazených exponátov umožňuje vytvoriť si podstatne lepší dojem o možnostiach vyjadrovania umeleckých predstáv, dobovom vkuse i schopnosti často drobným detailom skrásliť verejný či súkromný priestor. I v tomto prípade sa ukazuje, akú pozornosť venovali v minulosti ľudia snahe hľadať krásu a harmóniu. V súčasnom rýchлом životnom tempe nám preto práve inštitúcie ako Rákócziho múzeum v Sárospataku ponúkajú možnosť tešiť sa zo zručností našich predkov a krásy i drobného detailu.

Patrik Derfiňák

MALINIÁK, Pavol – NAGY, Imrich. *Turek na obzore (Z prameňov k uhorsko-osmanským vzťahom)*. Krakow – Banská Bystrica : Spolok Slovákov v Poľsku a Univerzity Mateja Bela, 2013. 245 s. ISBN 978-83-7490-652-4.

V slovenskej historiografii po dlhšej dobe vyšla od autorskej dvojice Pavol Maliniak a Imrich Nagy knižná práca, týkajúca sa osmanskej problematiky, resp. uhorsko-osmanských

vzťahov. Predstavovaná práca je v prvom rade zbierkou nových, doteraz nepoznaných prameňov s cieľom prehĺbiť poznanie v téme, ale aj zbaviť sa mnohých stereotypov, pretrvávajúcich v historickom vedomí. Práca sa v podstate skladá z dvoch častí poskytujúcich odlišný pohľad na osmanskú hrozbu. Prvá, z autorského pera Imricha Nagy predstava známeho humanistu Erazma Rotterdamského a jeho akademické a trocha „vzdialené“ vnímanie tureckého nebezpečenstva a jeho dôsledkov pre kresťanskú Európu cez prácu *Nanajvyš prospesná úvaha o vyhlásení vojny Turkom pri príležitosti výkladu 28. žalmu*. Autor prekladu samotného diela pred ním ešte v práci zaradil štúdiu *Erazmus* a jeho apel na vedenie vojny proti Osmanom, kde práve vysvetlil humanistove pohnútky reagovať na osmanské nebezpečenstvo. Erazmus ako vzdelaný humanista, ktorý síce nemal priame skúsenosti, ale cez sprostredkované informácie vedel o hrôzach spôsobených tureckým plienením, určil svoj akademický spis ako formu morálneho apelu na európske politické elity, aby sa zjednotili v boji proti Osmanom. Téma Osmanov nebola pre Erazma nová a sám v jej chápaní prešiel istým vývojom. Totiž kým v počiatočnom období Erazmus zastával post akéhosi pasívneho odporu, v neskoršom období, zrejme aj vplyvom vývoja politických a vojenských udalostí predstavil svoj projekt kristianizácie, resp. evanjelizácie tureckého obyvateľstva. Erazmus s obavami sledoval, ako sa Osmani stávajú mocenským činiteľom európskej politiky a ako sa etablujú do vzájomných vzťahov medzi jednotlivými znepriatelenými stranami. Preto jeho výzva smeruje

na svetské osoby, najmä cisára Karola V., aby pomohol Uhorsku v boji proti tejto lúpežnej a mimoriadne krutej sile. Erazmus vo svojom spise však rieši aj praktické otázky vojny ako jej financovanie, vnútornú vojnu v Uhorsku medzi Ferdinandom a Jánom Zápoľským a pod. Svoju úvahu končí zamyslením sa nad ďalšími krokmi ohľadom vstupu do vojny, pričom už aj on zastáva pozíciu o jej nevyhnutnosti.

Druhá časť predkladanej práce, ktorej autorom je Pavol Maliniak, sa týka priameho účastníka boja s Osmanmi, čabradského a krupinského kapitána Jána *Kružiča* a jeho korešpondencie týkajúcej sa Turkov s názvom *Výber z listov a listín (1549 – 1576)*. Ján Kružič (1525 – 1580) sa do kontaktu s osmanskou mocou dostal niekoľkokrát a to v rôznych vojenských postoch (čabradský, krupinský kapitán, predunajský hlavný kapitán), ale aj počas svojho krátkého osmanského zajatia, či nepriamo keď zastával rôzne politické funkcie (hlavný kráľovský dvormajster, cisársky radca). Sledovanie jeho vojenskej, politickej kariéry, ale aj vzostupu po spoločenskom rebríčku, zvyšovanie jeho majetku, zároveň získavame aj podrobný a priam autentický pohľad na dobové udalosti, medzi ktoré nepochybne patrila aj turecká hrozba v Uhorsku, so zreteľom na slovenské územie. Predstavovaný výber z jeho korešpondencie vedenej s inými vojenskými veliteľmi, panovníkom, tureckými hodnosťarmi poskytuje zaujímavú sondu do každodennosti, vojenských a politických udalostí ovplyvnených osmanskou prítomnosťou. Zároveň môžeme sledovať vývoj názorov a ponímanie Turkov z pohľadu Jána Kru-

žiča. Predstavovaná práca autorskej dvojice Imrich Nagy a Pavol Maliniak je nepochybne prínosom nielen do poznania uhorsko-osmanských vzťahov, ale aj na poznanie každodennej reality a zmien pohľadov v nazeraní na osmanský problém doma (v Uhorsku), či za jeho hranicami.

Annamária Kónyová

SZÖGI, László. *Magyarországi diákok bécsi egyetemeken és akadémiákon 1789 – 1848.*

***Ungarländische Studenten an wienerischen Universitäten und Akademien 1789 – 1848.* Budapest : ELTE, 2013. 584 s. ISBN 978-963-284-337-7.**

Na začiatku 19. storočia nastal v peregrinácii študentov z územia Uhorska výrazný zlom, keďže zmeny na politickej scéne Európy výrazne ovplyvnili možnosti štúdií na rôznych univerzitách kontinentu. V dôsledku politických zmien sa peregrinácia obmedzila prakticky len na dedičné habsburské krajiny a na územie dnešného Nemecka. Prvá polovica 19. storočia tak predstavuje v dejinách uhorskej peregrinácie absolútne špecifické obdobie, keď nikdy predtým, ani nikdy potom nedošlo k takej výraznej dominancii jedného zahraničného regiónu, ako práve v tomto období. Najvyhľadávanejším univerzitným centrom zo strany uhorských študentov bolo prirodzene cisárske sídlo a hlavné mesto monarchie, Viedeň. V tomto meste pôsobili najmodernejšie univerzity ríše a tento fakt priťahoval mládež nielen

z územia Uhorska, ale tiež zo všetkých ostatných regiónov monarchie.

Zdôraznený význam Viedne, ako najdôležitejšieho univerzitného mesta, si vyžadoval, aby bádatelia uhorskej peregrinácie postupne preskúmali všetky dostupné archívne dokumenty z každej novej inštitúcie. V prípade Viedne išlo celkovo o 16 inštitúcií. Tejto neľahkej úlohy sa ujala výskumná skupina na Univerzite Lóránda Eötvösa v Budapešti, ktorá sa systematickým skúmaním a spracovaním archívnych prameňov, týkajúcich sa uhorskej peregrinácie, zaoberá vyše 20 rokov. Vedúcim výskumného tímu je autor predkladanej monografie, Dr. László Szögi, historik, archivár, bývalý riaditeľ Univerzitetnej knižnice ELTE v Budapešti, významný a uznávaný odborník na problematiku uhorskej peregrinácie. Ním vedenej skupine bádateľov sa podarilo zhromaždiť a spracovať približne stotisíc údajov o študentoch z Uhorska, študujúcich na zahraničných univerzitách v celej Európe od stredoveku do roku 1918, a publikovať ich mená v takmer dvadsiatich zväzkoch edície o uhorskej peregrinácii. V rámci tejto edície bolo už publikovaných osem zväzkov, venovaných viedenskej peregrinácii študentov z Uhorska v rôznych obdobiach.

Predkladaná monografia je dvadsiatym pokračovaním edície s názvom *Peregrinácia študentov z Uhorska v novoveku*, ktoré zároveň nadväzuje na prvú časť edície, vydanú v roku 1994, venovanú peregrinácii uhorských študentov na univerzitách habsburskej monarchie v rokoch 1790 – 1850.¹ Vo vtedajšom

vydaní figurovalo len päť viedenských univerzít, ďalšie údaje boli postupne spracovávané až v ďalších rokoch po vydaní prvej časti edície. V predkladanej monografii sa pozornosť autora sústredila výlučne na mesto Viedeň a na miestne univerzity a akadémie, ktorých bolo v predmetnom období celkom 13. Publikácia sleduje peregrináciu do vypuknutia viedenskej revolúcie v marci 1848, teda poslednými sú zápisy do akademického roku 1847/1848, ďalej je uvedených už len niekoľko zápisov z jesene roku 1848. Celkovo obsahuje údaje o 9 565 uhorských študentoch, ktorí sa zapísali na niektorú z viedenských vysokoškolských inštitúcií, s výnimkou študentov zapísaných na *Josephinum*, keďže zoznam ich mien bol v rámci edície už tiež publikovaný.² Zároveň koriguje aj niektoré chyby a dopĺňa ďalšie údaje k študentom, uvedeným aj v staršom vydaní.

Obsahovo sa monografia delí na dve časti. Prvou časťou je súhrnná úvodná štúdia v maďarskom (s. 7 – 30) a nemeckom jazyku (s. 31 – 40) doplnená množstvom názorných tabuliek. V nej sa autor krátko zmieňuje o zmenách smerov peregrinácie v prvej polovici 19. storočia, následne predstavuje záujem študentov o jednotlivé univerzity a akadémie. Potom sa zameriava na národnostné zloženie poslucháčov, uvádza miesto ich pôvodu a rozloženie

1790 – 1850. Budapest : ELTE, 1994. 391 s.

² OFFNER, R. – KILLYEN von, H. *A bécsi orvos-sebészeti József-Akadémia (Josephinum) magyarországi növendékei 1775 – 1874*. Budapest : ELTE Levéltár, 2012. 138 s.

¹ SZÖGI, L. *Magyarországi diákok a Habsburg Birodalom egyetemén. I.*

podľa regiónov, ďalej predstavuje študované odbory a v neposlednom rade analyzuje spoločenské rozvrstvenie peregrinov.

Druhou, nosnou časťou monografie je samotná databáza (s. 51 – 429), teda zoznam mien študentov, zapísaných na niektorú z viedenských univerzít, resp. akadémií. Na úvod tejto časti sú zhrnuté zásady zostavenia databázy. Zostavovatelia zoznamu mien sa snažili o to, aby o každom jednom študentovi boli publikované údaje rovnakého typu, to však kvôli veľkej rôznorodosti typov prameňov nebolo vždy možné. Pri zhromažďovaní údajov sa snažili zostavovatelia pozbierať o všetkých študentoch nasledovné údaje:

1. Meno, podľa možnosti s označením rôznych variácií mien, v originálnej podobe.
2. Miesto narodenia, resp. miesto pôvodu, vo forme, ako je uvedené v matrike, udávajúc neskorší maďarský názov obce. V prípade, že miesto bydliska rodiny sa líši od miesta narodenia poslucháča, odkaz je uvedený v rubrike poznámka.
3. Vek poslucháča, resp. dátum narodenia, podľa možnosti na deň presne.
4. Označenie zamestnania alebo spoločenského titulu rodiča, resp. poručníka v originálnej podobe.
5. Vierovyznanie, v prípade, že bolo označené.
6. Dátum zápisu, podľa možnosti na deň presne. Kde to nebolo možné zistiť, uvádza sa prvý navštevovaný semester. Viacnásobný zápis na rovnakú inštitúciu sa uvádza v poznámke.
7. Dátum odchodu z univerzity, podľa možnosti na deň presne. Kde to nebolo možné zistiť, uvádza sa posledný navštevovaný semester.
8. Označenie fakulty, kurzu, resp. odboru, na ktorý sa poslucháč zapísal.
9. Získaný akademický titul, ak je možné zistiť.
10. Pomenovanie skôr, či neskôr navštevovaných iných univerzít.
11. Pomenovanie skôr navštevovanej, v prameňoch označenej domácej, resp. zahraničnej strednej školy.
12. Iné údaje, uvedené v prameňoch.

V databáze sú z 12 uvedených informácií publikované len údaje, ktoré bolo možné z prameňov jednoznačne zistiť. Mená študentov sú uvádzané v abecednom poradí, postupne podľa roku zápisu na jednotlivé univerzity a akadémie. Postupne sú uvedení študenti týchto vysokých škôl:

- Viedenská univerzita,
- Polytechnikum,
- Veterinársky inštitút,
- Poľnohospodárska a lesnícka vysoká škola v Mariabrunne,
- Konzulárna akadémia,
- Viedenská výtvarná akadémia,
- Viedenská hudobná akadémia,
- Augustineum,
- Protestantský teologický inštitút,
- Theresianum,
- Vojenská akadémia vo Viedenskom Novom Meste,
- Vojensko-inžinierska akadémia.

Všetci študenti, ktorí sú uvedení v databáze, dostali poradové číslo, ktoré je používané aj v registroch. V menom registri je pri menách študentov

uvedené poradové číslo, na základe ktorého je možné ľahko nájsť dotyčnú osobu v databáze. V prípade študentov, ktorí sa zapísali na dve, príp. na viac univerzít, sa nachádza pri ich menách viac čísel. Miestny register obsahuje miesta narodenia študentov v maďarskej podobe, ale v prípade miest mimo územia dnešného Maďarska bol uvedený aj oficiálny dnešný názov. V takom prípade, keď maďarskú podobu miestneho názvu nebolo možné zistiť, bol k miestu narodenia uvedený aj otáznik.

Dvadsaťročná časť edície venovanej peregrinácii študentov z územia Uhorska v období novoveku predstavuje zoznam mien študentov, ktorí sa zapísali na niektorú vysokoškolskú inštitúciu v hlavnom meste habsburskej monarchie v rokoch 1789 až 1848. Aj napriek tomu, že peregrinačné možnosti boli v predmetnom období značne obmedzené, do Viedne odišiel za vyšším vzdelaním pomerne veľký počet poslucháčov. Monografia obsahuje takmer desaťtisíc záznamov, prinášajúc všetky dostupné informácie o jednotlivých študentoch a potrebné analýzy, týkajúce sa poslucháčov, ale aj jednotlivých univerzít, resp. akadémií. Na základe dlhodobého, systematického archívneho výskumu koriguje a vhodne dopĺňa údaje, publikované pred takmer 20 rokmi. Je tak nesporne prínosnou a významnou publikáciou, určenou predovšetkým pre historikov, bádateľov a odborníkov pre dejiny školstva a pedagogiky.

Tibor Dohnanec

Doba kuruckých bojov. Kuruc küzdelmek kora. Peter Kónya (ed.). Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2014. 616 s. ISBN 978-80-555-1234-1.

Zborník venovaný dobe kuruckých bojov sa zaoberá obdobím ohraničeným dvomi udalosťami, a to Vasvárskym mierom (1664), ktorý symbolizuje začiatok obdobia protihabsburských povstaní, a posledným pokusom o vyvolanie povstania bývalých kurucov na Spiši roku 1714. Cieľom zborníka je zosumarizovať doterajšie výsledky výskumov, venujúcich sa obdobiu rokov 1664 – 1714, s dôrazom na udalosti posledných protihabsburských povstaní v slovenskej a maďarskej historickej vede. Zborník *Doba kuruckých bojov* je venovaný pamiatke pani akademičky R. Várkonyi Ágnes, významnej osobnosti, zaoberajúcej sa historiografiou danej problematiky, ktorá nás na konci roku 2014 navždy opustila.

Predkladaný zborník je tematicky rozdelený do šiestich častí. V prvej s názvom *Politické udalosti a koncepcie* sa nachádza päť príspevkov. Autorkou prvého bola spomínaná pani akademička R. Várkonyi Ágnes, venujúca sa koncepcii Františka II. Rákócziho v priestore Sedmohradského kniežatstva. Príspevok sa zameriava na tri otázky: ako sa vyvinulo kniežacie vedomie Františka II. Rákócziho, aké bolo jeho vedenie v Sedmohradsku a akým spôsobom rozmýšľal Rákóczi. Ďalší príspevok, autorom ktorého je Varga J. János, je venovaný Hornouhorskému kniežatstvu Imricha Thökölyho. Papp Sándor sa venuje osobnosti Františka II. Rákócziho a Sedmohradskému

kniežatstvu v období uzatvorenia mieru v Požarevací. V príspevku sa zaoberá tiež Rákócziho pamäťami, ktoré sú doplnené o dodatky z odbornej literatúry a z tureckých dokumentov. Jadro práce je venované diplomatickým krokom kniežaťa počas obdobia emigrácie. Výnimočnými ikonografickými prameňmi z roku 1687 a korunováciou detského kráľa Jozefa I. sa zaoberá Gyulai Éva. Csatáry György sa vo svojom príspevku venuje snemu v meste Huszt v roku 1706.

Druhá časť má názov *Vo víre vojenských zápasov* a začína príspevkom Czigányho Istvána, v ktorom sa venuje osobitostiam dobovej „asymetrickej“ vojny a kuruckým povstaniam v Uhorsku v rokoch 1672 – 1711. Kuruckými vojenskými normatívami v čase povstania Františka II. Rákociho sa zaoberá Vladimír Segeš. Tibor Dohnanec sa vo svojom príspevku venuje vývoju Komárňanskej pevnosti v období kuruckých bojov a rozšíreniu komárňanských opevnení v rokoch 1661 – 1683. Mészáros Kálmán vo svojom príspevku približuje slovenských vojakov Františka II. Rákócziho a upozorňuje na možnosti bádania o národnosti a pôvode v kuruckých muštrových záznamoch. Dodatkom k vojenskej archontológii Šarišskej stolice v období povstania Františka II. Rákócziho a veliteľom miestnej posádky Bardejova sa vo svojom príspevku venuje Oláh Tamás. Osobnosťou Antona Eszterházyho, plukovníka cisársko-kráľovského vojska, ktorý bol jedným z najdôležitejších postáv Rákócziho povstania sa zaoberá Rittling László. Vojenskému súpisu Boršodskej stolice z rokov 1706

– 1708 sa venuje Kovács-Veres Tamás Gergely.

V tretej časti s názvom *Uhorská spoločnosť vo víre kuruckých bojov* sa nachádzajú príspevky mapujúce uhorskú spoločnosť v danom období. V prvom príspevku H. Németh István skúma zmeny v uhorskej mestskej politike: obdobie skorého absolutizmu, povstanie a oslobodzovacieho boja. Peter Kónya sa vo svojom príspevku venoval hornouhorským slobodným kráľovským mestám v kuruckom povstaní roku 1672, ktoré mali významné miesto v hospodárskom, politickom a kultúrnom živote nielen v tejto časti krajiny, ale rovnako v celom Uhorskom kráľovstve. Situáciu v Trenčíne za povstania Františka II. Rákociho sa zaoberá Ivan Mrva. Kis Csaba vo svojom príspevku približuje okupáciu a abdikáciu Jágru počas povstania Františka II. Rákócziho (1704 – 1710). Balogh Judit skúma, v akej situácii sa nachádzala sedmohradská sikulská spoločenská elita v období pred povstaním Františka II. Rákócziho. Situáciu na Spiši počas protihabsburských povstaní vo svetle naračných prameňov mapuje Monika Bizoňová. Horváth Hajnalka sa zaoberá hornouhorským zemianstvom a Vašvárskym mierom, pričom pracuje s prameňmi, ktoré sú zachované ako zápisnice z verejných zhromaždení a stoličné žiadosti, ktoré odzrkadľujú mienku širokej bázy stoličného zemianstva a účastníkov stoličného verejného života. Kardos Tímea vo svojom príspevku sleduje šľachtický odpor Imricha Thökölyho v Sedmohradsku.

Štvrtá časť s názvom *Kurucké boje a zahraničie* začína štúdiou, zaoberajúcou sa zmenami pohľadov na uhor-

ský stavovský odpor v druhej polovici 17. storočia v nemeckej dobovej tlači od G. Etényi Nóra. Gebei Sándor skúma správanie poľských magnátov voči Františkovi II. Rákóczimu. Anglickou diplomaciou a povstaním Františka II. Rákócziho sa zaoberá vo svojej štúdií Kurucz György. Situáciu na juhovýchodnej Morave počas protihabsburských povstaní mapuje vo svojom príspevku Marie Marečková. Osobnosť, život a dielo Nathana Natha ben Mošeho Hannovera predstavuje Ján Šafin.

V piatej časti s názvom *Náboženská otázka v dobe kuruckých bojov* nachádzame štúdie, zaoberajúce sa náboženským vývinom v Uhorsku. Prvý príspevok od Annamárie Kónyovej sa venuje reformovanej cirkvi v Hornom Uhorsku v období kuruckých bojov, pre ktorú mali tieto udalosti zásadný význam. Nielenže v mnohých rekatalizovaných farnostiach reštituovali náboženskú slobodu a umožnili obnovu náboženského života reformovaných veriacich, ale dopomohli aj k obnove, resp. vzniku nových cirkevných zborov v takých významných mestách, akými boli Košice alebo Prešov. Lucia Šteflová sa zaoberá evanjelikmi na území dnešného Slovenska v dobe kuruckých bojov. Lévai Attila skúma vo svojej štúdií z reformovaného hľadiska dodatky k udalostiam kuruckého obdobia v Zadunajsku. Náboženským pomerom v Trenčianskej stolici v čase stavovského povstania Františka II. Rákócziho v rokoch 1703 – 1711 sa venuje Libor Bernát. Szabadi István analyzuje rukopis listu Samuela Pomariusu, ktorý v roku 1676 poslal Antonovi Reiserovi, dnes sa nachádzajúci v Archíve Zatiskeho reformovaného dištriktu

v zbierke rukopisov Mikuláša Sinaiho. Bogdan Adamczyk predstavuje osobnosť Didáka Kelemena, pomocníka Alexandra Károlyiho v rekatalizácii. Evanjelickým školám v Prešove a Kežmarku v období kuruckých bojov sa vo svojej štúdií venoval Eduard Lukáč. Osobnosť Daniela Krmana a Prešovské evanjelické kolégium v dobe povstania Františka II. Rákócziho osvetľuje Li-buša Franková.

Posledná časť s názvom *V nových časoch* začína príspevkom Jána Adama, ktorý skúma Šariš na začiatku postkuruckého obdobia. Seres István sa zaoberá vojenským osudom po Szmári, Rákócziho veteránmi a osídlením Slovákov na Dolnej zemi. Rákócziovskú tradíciu a starostlivosť o ňu skúma vo svojom príspevku Tamás Edit. Stopami „kuruckej bravúry“ v tvorbe Jozefa Csengeryho sa zapodieva János Ugrai. Tóth Orsolya analyzuje vo svojom príspevku didaktickú báseň Egídia Karnera a zaoberá sa chápaním cnosti. Martin Javor skúma kuruckú tradíciu v slobodomurárskych lóžach Uhorska. Kurucmi v maďarskom filmovom umení sa zaoberá Pallai László. Posledný príspevok od Patrika Derfiňáka sa venuje kuruckej tradícii v prácach prešovských pedagógov na začiatku 20. storočia.

Výskumná iniciatíva v podobe zborníka *Doba kuruckých bojov/Kuruc küzdelmek* kora, ktorá mapuje významné obdobie ranonovovekých dejín Uhorska, prináša mnohé nové poznatky o skúmanej problematike, ale otvára i nové perspektívy bádania pre ďalšie generácie historikov, zaoberajúcich sa obdobím kuruckých bojov.

Lucia Šteflová

PETŐCZOVÁ, Janka. *Hudba ako kultúrny fenomén v dejinách Spiša. Raný novovek*. Bratislava : Ústav hudobnej vedy SAV a Prešovský hudobný spolok Súzvuk, 2014. 383 s. ISBN 978-80-89188-40-6.

Vedecká pracovníčka Ústavu hudobnej vedy Slovenskej akadémie vied v Bratislave, dr. Janka Petőczová odbornej verejnosti predložila v aktuálnom čase syntetické knižné dielo ako výsledok heuristického výskumu a dlhodobej systematickej práce so spišskými a európskymi hudobnohistorickými prameňmi hudby 16. a 17. storočia. Monografia vychádza pod hlavičkou ÚHV SAV a Prešovského hudobného spolku *Súzvuk* ako výsledok najnovšieho z viacerých predchádzajúcich vedeckých projektov zameraných na dejiny hudobnej kultúry na Spiši, menovite *VEGA Pramene renesančnej a barokovej hudby na Spiši a v Európe (2013 – 2016)*. Autorka predstavuje problematiku raného novoveku v dvoch líniách: jednou je analýza a hodnotenie primárnych prameňov (písomne zaznamenané hudobné diela), druhou výskum sekundárnych prameňov (nenotované archívne dokumenty, informácie o skladateľoch a interpretoch, mecenášoch a pod). Tieto línie sa dopĺňajú a prezentujú metodologickú pozíciu autorky: „*Len na takom komplexnom výskume môžeme presnejšie skúmať slovenské, nemecké, a ďalšie etnické aspekty hudobnej kultúry na Spiši, prijať tieto (aj ino)národné hodnoty medzi naše vlastné a zároveň ich adekvátne zaradiť do európskeho hudobnokultúrneho priestoru*“ (s. 10).

Autorka nepostupuje chronologicky, štruktúra publikácie vyplýva zo skúmanej pramennej bázy, dokumentujúcej charakter a mieru aktivít jednotlivých osobností s fokusom záujmu na mestá Levoča, Spišská Nová Ves a Spišské Podhradie, v ktorých sú sledované zaujímavé javy hudobnej kultúry spišského regiónu. Ako pokračovateľka vedeckej školy založenej v našom myšlienkovom prostredí Richardom Rybaričom, Janka Petőczová sleduje dejiny hudobnej kultúry na základe troch problémových okruhov, ktorými sú *dejiny hudobnej tvorby, dejiny reflexie o hudbe a dejiny hudobných inštitúcií*. Keďže práca s hudobnými pamiatkami a pramenné kritické edície sú neoddeliteľnou súčasťou jej mnohoročného vedeckého úsilia, chcem upozorniť na skutočnosť, že práve tretí okruh – dejiny hudobných inštitúcií ako dejiny hudobného života, resp. dejiny všetkých mechanizmov, ktoré „umožňujú“ hudbu (hudobno-vzdelávacie inštitúcie, súbory, orchestre, stavovské združenia, literárské bratstvá atď.), ako u nás doposiaľ najmenej spracovaná oblasť, sa javia v predkladanej monografii ako kľúčové a prínosné. Autorkiným prínosom je aj precízne a neúnavné hľadanie stredoeurópskych hudobnokultúrnych súvislostí, čím práca zachytáva omnoho širší multietnický a multiregionálny kontext, ktorý je nadradený omnoho tekutejším hraniciam regiónov v rámci neustále prebiehajúcich vnútroplitických premien v toku historického času.

Vyhľadávať priame informácie o hudbe a jej predvážaní predstavuje mravenčiu a minucióznu prácu najmä v prípade starších prameňov a archívnych dokumentov, pretože tieto

informácie sú zriedkavé a torzovité. Stratégia autorky je preto jednoznačná a logická: v práci sa opiera o doložitelnú tvorbu piatich kvalitných hudobníkov, ktorá sa zachovala v rukopisných hudobninách historickej knižnice Evanjelického a. v. cirkevného zboru (ECAV) v Levoči (Ján Šimrák, Thomas Gosler, Samuel Marckfelner, Juraj Wirsinger a Michal Grendel), pôsobiacich v určitých etapách svojho života v spišských mestách a mestečkách. Diskontinuita prameňov neumožňuje detailné sledovanie vývinu hudobnej kultúry, v tomto kontexte Petőczová (s. 35) konštatuje, že „*hudobná historiografia sa preto sústreďuje prednostne na jednotlivé osobnosti hudobných dejín Spiša, ktorí zanechali svojou činnosťou prácou zaujímavé stopy vo vývine hudobnej kultúry*“.

Metodologicky sa autorka pridrža moderného konceptu hudobných dejín, ktorý akcentuje multietnicitu a heterogénnosť. Tie sú v dejinných procesoch ovplyvnené konfesijnou a etnickou rôznorodosťou. Práve región Spiša je ukázkovým príkladom tejto pestrosti, pričom súčasne ostáva lokalitou, kde sa zachovalo najväčšie množstvo hudobných diel barokovej umeleckej hudby domácich skladateľov (*Levočská zbierka hudobní*). Konfesijná (najsilnejšia väzba je na vtedajšie evanjelické a. v. hudobnokultúrne prostredie), etnická a žánrová rôznorodosť spišských hudobných prameňov kladie nové metodologické otázky chápania vývojových procesov. V týchto súvislostiach navrhuje autorka možnosť používať podnetný pojmový koncept „*areálová hudobná kultúra*“ ako pomocné rozčlenenie priestoru na základe „*geogra-*

ficko-konfesijná (resp. i etnickej) koherentnosti tvorcov i prijímateľov hudobného umenia“ (s. 51), varuje však aj pred preceňovaním vplyvu kolektívnej identity na vznik umeleckých diel.

Ďalším z veľkých pozitív monografie je precíznosť a dôslednosť, s akou autorka rieši terminologické otázky týkajúce sa pojmov kantorát, literátske bratstvo, collegium musicum a ď. Na základe historického prehľadu a komparácie s výsledkami bádania v ťažiskových i najnovších vedeckých príspevkoch k problematike však za každým vyslovuje vlastné stanovisko a rozhodnutie, čo v kontexte spišských hudobnokultúrnych procesov ten-ktorý pojem zahŕňal a vo svojej dobe pomenúval. Genéza evanjelických kantorátov na Spiši sa datuje od polovice 16. storočia, podľa vzoru nemeckých *Kantorei*, pričom autorka rozhodujúci vplyv na ich vznik pripisuje významnému reformátorovi evanjelickej cirkvi v Uhorsku, bardejovskému rektorovi Leonardovi Stöckelovi (1510 – 1560). Obdobím najväčšieho rozkvetu však bolo 17. storočie, pričom pramenne dokumentovať činnosť kantorátov (laická výpomoc pri obradoch a speve) možno najmä v slobodnom kráľovskom meste Levoča. Úplne novou informáciou vo svetle historických faktov je objavenie existencie Literátskeho bratstva (*Fraternitas Litteratorum*) v Spišskej Novej Vsi, náboženskej korporácie dopĺňajúcej činnosť kantorátov participáciou na spoločnom predvádzaní vokálnej a vokálno-inštrumentálnej hudby so žiackym speváckym zborom pri slávnostiach, teda v porovnaní s kantorátom išlo viac o umeleckú činnosť.

Na základe bohatého komparatívneho materiálu z českých dejín autorka v detaile opisuje činnosť bratstiev.

V súvislosti s literátskym bratstvom v Spišskej Novej Vsi pátrala autorka aj po stopách hudobnej spoločnosti *Collegium musicum* na Spiši, a to na základe zmienok znalca dobových reálií Davida Fröhlicha v jeho práci *Medulla geographiae practicae (Jadro praktického zemepisu, 1639)*. Paralelná činnosť oboch inštitúcií zrejme na Spiši prebiehala v 17. storočí, pričom sa vzájomne dopĺňali bohoslužobné a školské aktivity kantorátov s všestrannejšie (literárne, sociálne a kultúrne) zameranými aktivitami literátov paralelne s aktivitami potenciálne existujúcej (žiaľ, zatiaľ pramenne nedoloženej) inštitúcie *Collegium musicum*. Petőczová uvádza, že „na objednávku pre nich vznikali hudobné rukopisy v reprezentačnom vyhotovení, obsahujúce repertoár duchovnej hudby, ktorú spievali“ (s. 119). V závere úvahy rezultuje, že v multietnickom nemecko-slovenskom prostredí mesta Spišská Nová Ves mohli pôsobiť vo vzájomnej súčinnosti *kantoráty*, meštianske hudobné združenie *Collegium musicum* i spevácky zbor literátov pri ich náboženskej korporácii *Fraternitas Litteratorum*.

Autorka vymedzuje ako predmet bádania aj ďalší významný fenomén bytostne sa dotýkajúci rozvíjania hudobnej kultúry renesančného a barokového typu. Je ním mecenášstvo ako sociologická kategória nevyhnutne prítomná pri výskume dejín umenia. Podnety k mecenášstvu, resp. mecenášstvu, boli v ranom novoveku silne religiózneho charakteru, dary smerovali do cirkvi (mali však aj zacielenie v pro-

spech verejného blaha), posilňovali zbožnosť a zásluhy donora pre jeho večný život po smrti. Podľa Petőczovej (s. 154): „*Formy mecenášstva zahrňali celú škálu podôb pomoci a podpory, nefinančnej i finančnej, ktorá mohla byť jednorázová priama (darovanie peňazí na konkrétny účel) i viacnásobná nepriama (zo základiny a jej úrokov)*.“ Autorka skúma mecenášstvo v spišskom hudobnokultúrnom priestore v dvoch líniách: jednou sú jeho kolektívne formy v rámci mestskej komunity, druhou je individuálna forma pri daroch mešťanov, šľachticov a cirkevných hodnostárov. V tomto kontexte autorka prináša svoje výskumy testamentu Alexia I. Thurzu a jeho významu pre viac ako 100-ročnú dynamizáciu a nebývalý rozvoj hudobného života na Spiši. Tento typ testamentárneho donorstva mal svoje paralely v nemeckom i poľskom kultúrnom ranonovovekom prostredí, na ktoré autorka poukazuje. Vzácnym príkladom použitia tejto základiny je okrem vyplácania odmien kantorom, organistom či aj tvorcom, tiež príspevok mesta Levoča na druhú z troch kníh ód a hymnov *Odarum Sacrarum* Juraja Tranovského (okolo r. 1629 vo výdajoch mestskej rady), ale i podpora ďalších súdobých hudobníkov, akými boli Baltazár Apelles, Sebastián Wildener, Andreas Rauch a ďalší. Táto testamentárna donácia sa symbolicky skončila v čase rekatolizácie v r. 1674. Donorstvo a pohostinnosť mecenov boli v danej dobe oplácané dedikáciami, osobnými a ďakovnými básňami a ďalšími formami ďakovnej služby.

Posledné tri zo siedmich kapitol knihy sa zameriavajú na biografické, genealogické otázky, resp. zovšeobec-

ňujúce záverečné konklúzie vo vzťahu k evanjelickej rodine aj jej poslaniu pri formovaní novovekej hudobnej kultúry na Spiši medzi rokmi 1526 – 1711. K hudobnému dedičstvu zanechanému organistom a skladateľom Samuelom Marckfelnerom prináša autorka nový príspevok, a to novoobjavenú autobiografickú báseň (chápanú ako podpis tvorcu a zároveň interpreta organistu) skrytú na vnútornej strane pergamenového poťahu dosky *Tabulatúrneho zborníka Samuela Marckfelnera (Výber)*, vydaného v pramennej kriticknej edícii Františka Matúša v roku 1981. Báseň je unikátna z hľadiska viacerých kontextov, ako biografického tak aj umeleckého, organologického a hudobnoteoretického, zároveň tiež dokladuje vynikajúcu úroveň jazykového a literárneho vzdelania hudobníka. Príspevkom ku geneológii hudobníckych rodín Stöckelovcov, Serpiliovcov (Quendelovcov), Goslerovcov a Weissovcov na základe pramenných listín ako kroniky, matriky, majetkové a iné právne listiny a pod. autorka akcentuje, že hudobnícke zjavy neboli ojedinelé či samorastlé, ale boli spravidla výsledkom systematického často niekoľkogeneračného výchovného, hodnotovo-náboženského a kultúrneho úsilia vzdelaných rodičov, najmä otcov, keďže úloha žien je v listinách málo výpovedná, resp. utajená pre nás tým, že nie je vôbec zaznamenaná. Úplne novým faktom je existencia skladateľa Ján Šimráka ml. (*Johann Schimrack*) vo Vroclavi, pravdepodobne vnuka skladateľa Jána Šimráka, pôsobiaceho v Spišskom Podhradí. Tento pokračovateľ rodinných tradícií spišských hudobne vzdelaných rodín patrí

k novoobjaveným autorom, a to vďaka autorkiným výskumom v Sliezske a jej neúnavnému hľadaniu európskych súvislostí, výskumných tém, kultúrnych paralel a transferov.

Obdobie hudobnokultúrneho rozkvetu na Spiši bolo ukončené násilnou protireformáciou, ktorá svojim dovŕšením v r. 1674 spôsobila prakticky zánik „kompaktnej, nadregionálne organizovanej, evanjelickej hudobnej kultúry“ (s. 263) v spišských mestách a mestečkách. Až do toho času mala táto výnimočná pluralingválna kultúra prvenstvo v rozvíjaní a šírení kultúrnych hodnôt. Priam symbolicky pôsobí na začiatku 21. storočia autorská úvaha o evanjelickej rodine ako unikátnom fenoméne z hľadiska hudobného vzdelania a praktickej hudobnej výchovy. Práve dnes, keď sa príčiny ekonomickej a hodnotovej krízy v globálnom meradle čoraz viac ukazujú ako dôsledky rozpadu rodiny a výchovy k rodinným hodnotám, autorka prichádza s podobnými uzávermi, čím ešte silnejšie potvrdzuje aktuálnosť hodnôt skúmaného obdobia pre dnešok, resp. skutočnosť, že história neprestáva byť našou učiteľkou. Nemenej dôležitá v minulosti bola a ostáva úloha hudobného umenia pre ľudskú spoločnosť, ktorá nikdy nerozdeľovala, ale naopak, dokázala spájať aj násilne rozdelené komunity v čase protireformácie: „*Hudba sa takto stala i v tej neistej dobe symbolom jedinečnej umeleckej hodnoty, ľudskej hodnoty, ktorá ľudí spája a nepozná umelo vytvorené hranice.*“ (s. 263)

Kniha má vynikajúcu úroveň grafického spracovania, použitie kvalitného lesklého papiera podporuje estetickú a faktografickú hodnotu mnohých re-

produkcii dokumentov či faksimilových fotografií archívnych a hudobných pamiatok. Jej prehľadné a vedecky zdôvodnené členenie do kapitol prináša inovatívny prístup zodpovedajúci súčasnému stavu poznania prameňov. V záverečných sekciách knihy je sumarizované veľké množstvo použitej literatúry, všetky známe relevantné zdroje a pramene, existujúce pramenno-kritické edície, týkajúce sa vymedzenej problematiky, z ktorých veľká časť je výsledkom autorkinej práce v tejto oblasti. Zoznam notových príkladov a ilustrácií rovnako i registre (menný a miestny), notové príklady a bohatý obrázkový materiál ešte umocňujú jej príťažlivosť pre čitateľa i jej vedeckú hodnotu. Monografia Janky Petőcovej predstavuje v našich končinách doposiaľ najkomplexnejší príspevok o hudobných dejinách Spiša v ranom novoveku, pričom s prehľadom v sebe zahŕňa všetky doterajšie výdobytky a výsledky bádania jej predchodcov, ako aj vlastné nové objavy, všetko dôsledne pramenne podložené a podrobené pramenno-kritickému zhodnoteniu. Jej prínos je o to cennejší, že je výsledkom vyváženej práce historika, ktorý nielen erudovane informuje o tom čo vybádal, ale svojimi aktivitami sa snaží začleniť historickú hudbu s jej nadregionálnym významom do dnešných hudobných tradícií. Vďaka takýmto aktivitám hudobných historikov, paralelne v oblasti základného archívneho výskumu i oblasti notových transkripcií a pramenno-kritickej edičnej práce, môžu vznikáť i nové, unikátne nahrávky historickej hudby na CD nosičoch, obohacujúc súčasnú hudobnú kultúru, znalcov i laikov o nezmerateľné kul-

túrne hodnoty, zanechané predošlými generáciami tvorcov.

Slávka Kopčáková

***Zdraví a nemoc v dejinách človeka a zvierat.* Eds. Radek Slabotinský, Pavla Stöhrová. Brno : Technické muzeum v Brně, 2014. 208 s. ISBN 978-80-87896-09-9.**

Kolektívna monografia Technického múzea v Brne je piatym zväzkom edície Acta Musei Technici Brunensis. Vyše tridsať príspevkov zachytáva dejinný vývoj pre život človeka dôležitých vedeckých odborov – medicíny, farmácie a veterinárneho lekárstva.

Všetky tri vedecké oblasti majú pomerne dlhú a zaujímavú históriu. Až do súčasnosti prešli zložitým vývojom, boli poznamenané viacerými významnými objavmi, výraznými úspechmi, ale aj nezdarmi, ba priamo stagnáciou ich rozvoja. Na ich napredovaní sa podieľalo veľké množstvo viac či menej známych osobností. Medicína, farmácia i veterinárne lekárstvo patria medzi najdynamickejšie rozvíjajúce sa odbory súčasnosti, vďaka čomu sa dostávajú do neustálej pozornosti profesionálnych a amatérskych historikov.

Predložená kolektívna monografia si kladie za cieľ priniesť nové pohľady do ich dejín a súčasnosti. Prispeli do nej predovšetkým autori z viacerých českých a slovenských vedeckých pracovísk. Príspevky sú tematicky rozdelené do šiestich blokov. Prvý obsahuje o. i. zaujímavý pohľad na starostlivosť o zvieratá v ranonovovekej Bratislave (Michal Bada, s. 7 – 14), na históriu chovu včiel a starostlivosť o ich zdra-

vie (Vladimír Pažout – Pavel Brauner – Karel Neuman – Rudolf Pikhart, s. 15 – 18) či históriu etológie (Eva Haladová – Jana Kottferová – Magdaléna Fejsáková – Raquel Matos – Igor Miňo – Marián Prokeš, s. 23 – 27). Rovnako v ňom nájdeme aj príspevky o vzdelávaní pôrodných asistentiek v prvej Československej republike (Eva Morovicsová, s. 47 – 55), ale tiež tému z novšieho obdobia týkajúceho sa vývoja veterinárskeho vysokého školstva na Slovensku v 90. rokoch 20. storočia (Emil Pilipčinec – Jaroslav Legáth – Gabriel Kováč – Imrich Maraček, s. 61 – 66).

Druhý blok zahŕňa tri základné okruhy. Vladimír Březina (s. 67 – 72) predstavuje prácu historika i doterajší stav digitalizácie archívnych prameňov a literatúry vo viacerých českých a rakúskych archívoch. *Prešov – neznáme kúpeľné centrum východného Slovenska* je názov príspevku Patrika Derfiňáka (s. 86 – 91). Autor v ňom poukazuje na snahy o vybudovanie liečebných kúpeľov v šarišskom regióne na konci 19. storočia. Ako sám poznamenal, tak mesto Prešov aj so svojim okolím „predstavovalo v tomto smere takmer ideálnu príležitosť na takýto druh podnikania“ (s. 86). Existujúca kúpeľná tradícia, výskyt viacerých minerálnych liečivých prameňov a relatívne dobrá dostupnosť regiónu napomáhali pestovať túto myšlienku v miestnych podnikateľských i politických kruhoch. Pavel Brauner a Radovan Kabeš vo svojej štúdii (s. 111 – 114) predstavili patent prof. Journého slúžiaci na anestéziu zvierat – inhalačný aparát určený pre kone.

Medzi popredné slovenské osobnosti patriace do histórie zdravotníctva a ľudového liečiteľstva z prelomu 18. a 19. storočia zaradíme evanjelického kňaza, lexikografa, slavistu, folkloristu, etnografa Juraja Ribaya. Beata Ricziová vo svojom príspevku (s. 122 – 132) predstavila jeho „Katechyzmus o zdraví pro obecný lid a sskolskau mládež z roku 1795. Zdrojom zaujímavých rád ohľadom liečenia a starostlivosti o zdravie boli v 19. storočí aj Slovenské kalendáre. Túto skutočnosť si vo svojej štúdii všimla Katarína Pekářová (s. 133 – 139).

V rámci štvrtého bloku s názvom „Poznámky k historii odborné zdravotnícké péče“ bol do kolektívnej monografie zahrnutý príspevok venujúci sa činnosti spolku „Záchrana“ a jeho podielu na likvidácii venerických ochorení (Anna Falisová – Eva Morovicsová, s. 152 – 157). René Novotný (s. 158 – 179) zas poukázal na fakt, akým spôsobom boli zdravotné prehliadky využívané ako nástroj rasovej segregácie v Protektoráte Čechy a Morava. Radka Palenčárová (s. 180 – 182) predstavila príčiny a priebeh rozšírenia cholery ochorenia na východnom Slovensku v roku 1970.

Z architektonických pamiatok spätých s dejinami zdravotníctva sú v predloženej monografii predstavené dve – Kláštor Alžbetinok v meste Jablunkov, ležiacom v českej časti Tešínskeho Sliezska (Ilona Pavelková, s. 187 – 191), a Veterinárny ústav v Ivanovicích na Hané (Ladislav Dedek, s. 192 – 196). Posledný príspevok publikácie poukazuje na veľmi zaujímavé životné osudy MUDr. Františka Dreuschucha (s. 197 – 206). Autorka prí-

spevku Zuzana Valová ho predstavuje ako prvého röntgenológa na Morave.

Kolektívna monografia Zdraví a nemoc v dejinách človeka a zvírat vo svojej podstate vyzdvihuje interdisciplinárny prístup k problematike dejín medicíny, farmácie a veterinárskeho lekárstva. Dôkazom tohto tvrdenia je rôznorodosť príspevkov do nej zahrnutých, ktoré svojím obsahom ponúkajú nové poznatky z týchto vedných odborov a prehlbujú doterajšie.

Peter Koval'

URBANOVÁ, Daniela. *Latinské proklínací tabuľky na území rímskeho impéria*. Brno : Host/Masarykova univerzita, 2014. 444 s. ISBN 978-80-7294-681-5.

Medzi mimoriadne zaujímavé, no stále veľmi málo známe oblasti rímskych dejín, ktoré však dopĺňajú pestrý obraz každodenného života, patria aj otázky viery. Okrem rôznych náboženských kultov, stávajúcich sa s postupným rozširovaním Rímskej ríše súčasťou jej širokého panteónu, súčasťou života a viery sa stávali i staršie povery, mýty a predstavy. Ich podoby boli rôzne. Postupným premiešavaním obyvateľstva, ku ktorému neustále dochádzalo na území ríše, sa jednotlivé zvyky rozširovali i do oblastí, kde pôvodná kultúra či náboženské predstavy boli iné.

Autorka publikácie analyzuje veľmi špecifický prejav viery zachovaný v podobe preklínacích tabuliek. Tie síce boli v antike rozšírené medzi obyvateľstvom, no v podstatne menšej miere ako bežnejšie magické figúrky.

Tabuľky s magickým textom kľatby alebo žiadosti, sú z územia Rímskej ríše doložené od konca 2. storočia pred n. l. až do prelomu 4. a 5. storočia n. l. Predmetom záujmu autorky však nie je iba samotný výskyt či rozšírenie preklínacích praktík v rímskych provinciách. Prekladom a interpretáciou jednotlivých zachovaných textov sa usiluje prezentovať kultúrne a geografické špecifiká, ciele pisateľov tabuliek či prenikanie pôvodne stredomorskej magickej tradície do odľahlejších častí rímskeho impéria.

Analyzované texty patria do rôznych kategórií. Okrem jednoduchých kľatob proti konkurentom v láske, súdnych sporoch či nepriateľom, osobitnú kategóriu tvoria tzv. prosby o spravodlivosť. Nie sú zamerané iba priamo proti zlodejom, prípadne protivníkom. Ich cieľom je tiež snaha dosiahnuť nápravu, napríklad vrátenie ukradnutých vecí alebo pomsta. Pri analýze autorka vychádza zo starších i novších korpusov. Výber celkovo 309 zachovaných textov pochádza z rôznych častí Rímskej ríše. Najviac ich zachytili v provinciách Británia, na území Talianska a niekdajšej Germánie. Čo je zaujímavé, niekoľko textov pochádza i z provincií susediacich s územím Čiech a Slovenska.

Okrem základných definícií jednotlivých druhov magických textov, autorka značnú pozornosť venuje ich ďalším formálnym i obsahovým znakom. Svoj význam totiž mali napríklad tiež rôzne formy použitého písma. Kľatby, rovnako ako prosby o spravodlivosť zachovávali tradičnú, pomerne ustálenú podobu. Dôležité a vďaka archeologickým výskumom často rekonštruovateľ-

né bolo tiež miesto uloženia či božstvo, ku ktorému svoje žiadosti smerovali. Nálezové okolnosti sú pritom často dôležitým doplňujúcim údajom. Napriek tomu, že výsledný text sa nečíta ľahko ani plynule, podobne ako je to v prípade iných vedeckých publikácií, ide rozhodne o zaujímavý materiál, ktorý primeraným spôsobom dopĺňa naše vedomosti i celkovú predstavu o každodennom živote v Rímskej ríši.

Patrik Derfiňák

**Гусаков, В. Г. – Коваленя, А.
А. Президиум Национальной
академии наук Беларуси :
историко-документальный очерк.
Минск : Беларуская навука, 2015.
152 с. ISBN 978-985-08-1846-1.**

Президиум Национальной академии наук Беларуси : историко-документальный очерк predstavuje publikáciu, ktorá čitateľovi približuje históriu vzniku a činnosti Národnej akadémie vied Bieloruska, ako aj vedecké a organizačné problémy, s ktorými sa jej vedúci predstavitelia museli vyrovnáť v rôznych etapách vývoja akadémie v 20. storočí. Kniha je rozdelená na úvod, osem kapitol a záver.

По úvodnom slove autorov V. G. Gusakova a A. A. Kovalenju, nasleduje prvá kapitola Тернистый путь национальной науки, ktorá predstavuje významných predstaviteľov bieloruskej kultúry a vedy v minulosti, akými boli napríklad F. Skorina, K. Semenovič, S. Polockij a iní. Druhá kapitola Институализация белорусской науки pojednáva o vzniku Inštitútu bieloruskej kultúry (Inbelkulta) v roku

1922 a následne o jeho vývoji v rokoch 1922 – 1928. Vznik Národnej akadémie vied Bieloruska, ktorý je spätý s dátumom 13. októbra 1928, kedy bol Inštitút bieloruskej kultúry na základe rozhodnutia Ústredného výkonného výboru a Sovietsu národných komisárov Bieloruskej sovietskej socialistickej republiky reorganizovaný na Bieloruskú akadémiu vied, je predmetom tretej kapitoly s názvom Деятельность Президиума в период становления Белорусской академии наук. Obsahom tejto kapitoly je aj charakteristika vývoja akadémie do polovice 30. rokov 20. storočia a životopisy prvých prezidentov prezídia akadémie v tomto období, a to V. M. Ignatovskeho a P. O. Gorina. Štvrtá kapitola, ktorá nesie názov Организационно-научная работа Президиума в предвоенные годы približuje činnosť Prezídia Akadémie vied Bieloruskej sovietskej socialistickej republiky (v roku 1936 došlo k zmene názvu inštitúcie) v druhej polovici 30. rokov minulého storočia, teda v predvojnových rokoch. Súčasťou tejto kapitoly je predstavenie života a diela tretieho prezidenta akadémie I. Z. Sutru.

Činnosť Prezídia Akadémie vied Bieloruskej sovietskej socialistickej republiky v rokoch Veľkej vlasteneckej vojny je predmetom piatej kapitoly, ktorá nesie názov Президиум Академии наук БССР в годы военных испытаний. V priebehu rokov Veľkej vlasteneckej vojny bola činnosť akadémie prerušená, niektorí z jej členov pokračovali vo svojej vedeckej činnosti v iných ústavoch bývalého Sovietskeho zväzu. Mnoho zamestnancov akadémie sa aj priamo zúčastnilo bojov s nacistickým nepriateľom. V priebehu voj-

ny, akadémia, tak ako aj celé národné hospodárstvo Bieloruska, utrpelo veľké škody. Vedecké laboratória, zariadenia, budovy, knižnice boli spálené alebo vyplienené. Práve udalosti rokov 1941 – 1945 sú opísané v tejto kapitole, ktorej súčasťou je aj životopis štvrtého prezidenta akadémie K. V. Goreva.

Šiesta kapitola, ktorá nesie názov Деятельность Президиума в период восстановления и развития белорусской науки, bližšie predstavuje činnosť Prezídia Akadémie vied Bieloruskej sovietskej socialistickej republiky od druhej polovice 40. rokov až do prvej polovice 80. rokov 20. storočia. Obsahom tejto kapitoly sú krátke životopisy prezidentov akadémie, ktorými v týchto rokoch boli: A. R. Žebrak, N. I. Graščenkov, V. F. Kuprevič, N. A. Borisevič. Predposledná, siedma kapitola, nesúca názov Президиум в период перестройки je venovaná aktivitám a činnosti prezídia akadémie v období perestrojky. Súčasťou tejto kapitoly je aj životopis deviateho prezidenta akadémie V. P. Platonova. Posledná kapitola Президиум Национальной академии наук Беларуси в условиях модернизационных процессов и суверенного развития страны, ktorá svojím obsahom predstavuje najrozsiahlejšiu kapitolu publikácie, približuje aktivity a činnosti akadémie, ktorá od 23. septembra 1991 niesla názov Akadémie vied Bieloruska a od roku 1997 Národná akadémia vied Bieloruska, od 90. rokov minulého storočia až po súčasnú dobu. Opätovne, tak ako v predchádzajúcich kapitolách, súčasťou poslednej ôsmej kapitoly je predstavenie života a diela vedúcich predstaviteľov akadémie, ktorými v týchto

rokoch boli: L. M. Suščenja, A. P. Vojtovič, M. V. Mjasnikovič, A. M. Rusckij, V. G. Gusakov.

Obsahom publikácie Президиум Национальной академии наук Беларуси : историко-документальный очерк sú aj archívne dokumenty a materiály, ktoré sa nachádzajú v závere každej jednej kapitoly, a ktoré spolu s bohatou obrazovou prílohou dopĺňajú samotný text jednotlivých kapitol.

Publikáciu Президиум Национальной академии наук Беларуси : историко-документальный очерк, ktorá je určená historikom, vedeckým pracovníkom, ako aj všetkým tým, ktorí sa zaujímajú o históriu bieloruskej vedy, možno hodnotiť pozitívne, nakoľko sú v nej publikované nové informácie týkajúce sa histórie takej významnej bieloruskej vedeckej inštitúcie.

Luciána Hoptová

KARDIS, Mária. *Svetové mytológie I. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Gréckokatolícka fakulta, 2013. 104 s. ISBN 978-80-555-0927-3.*

Vysokoškolská učebnica *Svetové mytológie I.* je určená pre študentov odboru religionistika a multikultúrne európske štúdiá. Cieľom predkladanej vysokoškolskej učebnice je podanie systematického, výkladovo uspôsobeného prehľadu poznatkov zo sociálnej a kultúrnej antropológie, ako aj ostatných religionistických vied skúmajúcich fenomén mýtu, jeho základných charakteristík a funkcií v archaickej, tradičnej spoločnosti. Učebnica sa sústreďuje na podanie všeobecného pre-

hľadu mezopotámskeho náboženského systému s poukázaním na jeho vývojové štádiá a zdôraznením jeho charakteristických črt.

Vysokoškolská učebnica *Svetové mytológie I.* je rozdelená na štyri hlavné kapitoly – Mytológia, mýtus, Náboženstvo, Náboženská symbolika a Mezopotámia a jej náboženský systém. Prvá kapitola Mytológia, mýtus sa zaoberá vývojom mytológie ako vednej disciplíny, mytológiou ako večnou filozofiou, taktiež sa v nej autorka pokúsila o definíciu mýtu a zamyslela sa nad významom mýtov a archetypov.

Druhá kapitola Náboženstvo sa všeobecne pokúša vymedziť užšie definície v sociologickom prístupe k náboženstvu. Tretia kapitola Náboženská symbolika sa zameriava na symbol, nadzmyslový obraz v náboženstve a na antropologický, psychologický a religionistický pohľad na symbol. Štvrtá kapitola s názvom Mezopotámia a jej náboženský systém sa zaoberá kultúrnou oblasťou starovekej Mezopotámie a jej dejinami, kultúrou Sumerov,

slávou starobabylonského obdobia, vpádom Chetitov, vpádom Peržanov a dobytím Babylonu, Alexandrom Veľkým atď. Samostatne sa autorka venuje v tejto kapitole mezopotámskej mytológii (obrazu božstva, pôvodu bohov a poriadku sveta, chrámom a obradným kultom, kozmogónii a kozmológii) a mezopotámskej antropogónii (v rámci nej skúma symboliku neba a symboliku strediu).

Vysokoškolská učebnica *Svetové mytológie I.* predstavuje výskumný pohľad na náboženstvo, ktoré stále bolo a je významným kultúrnym, spoločenským a politickým fenoménom ľudstva. Okrem toho je východiskom pre študentov odborov religionistika a multikultúrne európske štúdiá na Gréckokatolíckej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove ako učebný materiál. Nepochybne však zaujme i študentov iných odborov, zaoberajúcich sa dejinami mýtu, a preto predstavuje aj zaujímavú publikáciu, ktorá má interdisciplinárny charakter.

Lucia Šteflová

Autori čísla:

doc. PhDr. Miloslava Bodnárová, CSc.

PaedDr. Patrik Derfiňák, PhD.

doc. PhDr. Ľubica Harbuľová, CSc.

prof. PhDr. Peter Kónya, PhD.

doc. PhDr. Ján Mojdis, CSc.

doc. Levente Püski, PhD.

Mgr. Lucia Šteflová

Recenzenti čísla:

doc. Mgr. Ján Adam, PhD.

doc. PhDr. Miloslava Bodnárová, CSc.

PaedDr. Patrik Derfiňák, PhD.

PhDr. Ján Džujko, PhD.

doc. PhDr. Ľubica Harbuľová, CSc.

doc. PhDr. Martin Javor, PhD.

doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD.

prof. PhDr. Peter Kónya, PhD.

Mgr. Annamária Kónyová, PhD.

prof. PhDr. Peter Švorc, CSc.

Informácia pre autorov

AHP uverejňuje príspevky z histórie a príbuzných vedných odborov. Sústreďuje sa najmä na publikovanie najnovších výsledkov vedeckého výskumu bádateľov zo Slovenska i zo zahraničia. AHP uverejňuje príspevky v slovenskom, českom alebo niektorom svetovom jazyku.

AHP uverejňuje najmä vedecké štúdie a odborné články, ďalej polemiky, materiály, dokumenty, recenzie, anotácie, glosy z histórie a príbuzných vedných odborov a správy, týkajúce sa vedeckého a spoločenského života.

AHP vychádza dvakrát ročne. Uzávierka prvého čísla je vždy k 15. marcu a druhého

čísla vždy k 15. septembru príslušného kalendárneho roka.

Vedecké štúdie a odborné články posudzujú dvaja nezávislí recenzenti, ktorých určí redakčná rada a ktorých posudok je podkladom pre rozhodovanie redakčnej rady o zaradení príspevku do AHP. O zaradení ostatných príspevkov rozhoduje redakčná rada na návrh predsedu redakčnej rady.

Za obsah jednotlivých príspevkov zodpovedajú ich autori. AHP uverejňuje aj príspevky a názory, ktoré nemusia byť v súlade s mienkou všetkých členov redakčnej rady. Nevyžiadané príspevky nevraciam.

Prosíme autorov, aby dodržiavali nasledovné spôsoby popisu dokumentov:

1. Knihy / Monografie. Prvky popisu:

Autor. *Názov* : *podnázov (nepovinný)*. Poradie vydania. Miesto vydania : Vydavateľ, rok vydania. Rozsah strán.

Ak sú traja autori oddeľujú sa pomlčkou. Ak je viac autorov ako traja uvedie sa prvý autor a skratka a kol. alebo et al. ak je to zahraničné dielo. Prvé vydanie sa v citačnom popise nemusí uvádzať.

Príklad:

TIMKO, J. – SIEKEL, P. – TURŇA, J. *História nášho rodu*. Bratislava : Veda, 2004. 104 s.

2. Článok v časopise Prvky popisu:

Autor. *Názov*. In *Názov zdrojového dokumentu (noviny, časopisy)*. ISSN, rok, ročník, číslo zväzku, Rozsah strán (strana od – do).

Príklad:

STEINEROVÁ, J. Princípy formovania vzdelania v informačnej vede. In *Pedagogická revue*. ISSN 1335-1982, 2000, roč. 2, č. 3, s. 8 – 16.

3. Článok zo zborníka a monografie. Prvky popisu:

Autor. *Názov článku*. In *Názov zborníka*. Zostavovateľ. Miesto vydania : Vydavateľ, rok vydania, Rozsah strán (strana od – do).

Príklad:

ZEMÁNEK, P. The machines for "green works" in vineyards and their economical evaluation. In *9th International Conference : proceedings. Vol. 2. Fruit Growing and vi-*

ticulture. Pavel Zedníček. Lednice : Mendel University of Agriculture and Forestry, 2001, p. 262 – 268.

4. Elektronické dokumenty – monografie.

Prvky popisu: Autor. *Názov* [Druh nosiča]. Vydanie. Miesto vydania : Vydavateľ, dátum vydania. Dátum aktualizácie. [Dátum citovania]. Dostupnosť a prístup.

Príklad:

SPEIGHT, J. G. *Lange's Handbook of Chemistry* [online]. London : McGraw-Hill, 2005. 1572 p. [cit. 2009.06.10.] Dostupné na internete: <http://www.knovel.com/web/portal/basic_search/display?_EXT_

5. Príklad na heslo zo slovníka (Encyklopédie)

Slovenský biografický slovník. II. zväzok E-J. Zodp. red. Š. Valentovič. Martin : Matica slovenská, 1987. Heslo Krajňák Michal, s. 228 – 229.

6. Odkaz na archívny dokument. Prvky popisu:

Archív (zaužívaná skratka), názov fondu, signatúra (príp. inventárne číslo, krabica, č. mikrofilmu a pod.), špecifikácia dokumentu

Príklad:

SNA Bratislava, Národný súd, II. A 880-881, osobný spis G. Fritza. BArch Berlin, R 70 Slowakei / 216, správa z 15. decembra 1940. AACass Košice, Apoštolská administratúra Prešov, č. 3406/1939, list K. Körper Čárskemu z 29. 9. 1939.

ANNALES HISTORICI PRESOVIENSES

č. 1/2015, roč. 15

Jazyková úprava

autori, Mgr. Lucia Šteflová

Anglické abstrakty

autori a Ústav jazykových kompetencií CCKV, Prešovská univerzita v Prešove

Zodpovedný redaktor

PaedDr. Patrik Derfiňák, PhD.

Pre

Inštitút histórie na Filozofickej fakulte

Prešovskej univerzity v Prešove

a

Centrum excelentnosti sociohistorického a kultúrohistorického výskumu

Prešovskej univerzity v Prešove

Vydalo

Vydavateľstvo Prešovskej univerzity

v roku 2015

Technický redaktor

Marek Sedlák

ISSN 1336-7528

Evidenčné č. MK SR: EV 4274/11